Latvijas
ARHĪVI

2022/II

Latvijas Nacionālais arhīvs
Latvijas Arhīvistu biedrība

Galvenā redaktore
ANITA ČERPINSKA

Atbildīgā redaktore
INETA LIPŠA

Redakcijas padomes priekšsēdētāja
MĀRA SPRŪDŽA

Redakcijas padome
ANDRIS CAUNE, ALEKSANDRS IVANOVS, ĒRIKS JĒKABSONS, AIJA KALNCIEMA, JACEKS KROHMALS (POLIJA), ERVĪNS OBERLENDERS, VALDA PĒTERSONE, ANDREJS PLAKANS (ASV), MACEJS SEKERSKIS (ASV), INGŪNA SLAIDIŅA, GVIDO STRAUBE, KĀRLIS ZVIRGZDIŅŠ

Izdevums tapis ar Valsts kultūrkapitāla fonda atbalstu

Latvijas Nacionālā arhīva izdevums
Dibināts 1993. gada
Reģistrācijas apliecība Nr. 1087

Zinātniskā sekretāre **Anete Korbi**
Literārā redaktore **Ilze Antēna**
Vācu teksta redaktore **Valda Kvaskova**
Angļu teksta redaktore **Iveta Boiko**
Maketētājs **Oskars Jūrmalnieks**
Mākslinieces **Baiba Šomase**
Vāka dizains **Anete Korbi**

Vāka noformējumam izmantots Marikas Vanagas foto.
Par rakstos atspoguļotajiem faktiem un viedokļiem, kā arī par publicētajām fotogrāfijām u. c. ilustratīvajiem materiāliem atbild rakstu autori.

ISSN 1407-2270

© Latvijas Nacionālais arhīvs, 2022
© Latvijas Arhīvistu biedrība, 2022

SATURS

VĒSTURE

Aiga Bērziņa-Kite — Latviešu presei – 200: latviešu avīzes pirmais projekts 1817. gadā 5

Anita Čerpinska — Karavīru sievas Kurzemes un Vidzemes guberņā 19. gadsimtā 13

Klāvs Zariņš — Sarkanais terors Rīgā 1919. gadā: Ludmilas fon Rēmelingas un Mērijas fon Hākenas liecības 37

Tālis Pumpuriņš — Latvijas valsts ģerboņa izveides sarežģītais ceļš 55

Jānis Šiliņš — Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšanas process un tā atspoguļojums Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos 77

Jogita Sauka — Latvijas Nacionālās bibliotēkas nacionālo autoritatīvo datu kopas pārveidošana atvērto saistīto datu formā 104

ARHĪVU DZĪVE

Daina Sūngaile — Arhīva jaunieguvums – Ventspils cietuma dokumenti 121

Aiga Brūze — Baltijas arhīvistu tikšanās "Arhīvi ārkārtas gadījumu un katastrofu situācijās" 122

Anita Čerpinska — Konference "Rīgas rātes protokoli – pagātnes mantojums nākotnes lietotājiem" 131

IN MEMORIAM

Raimonds Romanovskis — Modris Šēnbergs (1957–2022) 134

JAUNĀKĀ LITERATŪRA 136

HRONIKA

2022. gada janvāris–jūnijs 143

Raksti žurnālā "Latvijas Arhīvi" 2022. gadā 156

LATVIJAS ARHĪVI (ARCHIVES OF LATVIA). 2022. N 2
CONTENTS

HISTORY • *Aiga Bērziņa-Kite.* 200th Anniversary of the Latvian press: the First Draft of a Latvian Newspaper in 1817 • *Anita Čerpinska.* Wives of Soldiers in Kurzeme and Vidzeme Provinces in the 19th Century • *Klāvs Zariņš.* Red Terror in Riga in 1919: The Written Testimonies of Ludmilla von Roemeling and Mary von Haken • *Tālis Pumpuriņš.* The Complicated Path of Creating the Coat of Arms of the Republic of Latvia • *Jānis Šiliņš.* Creation of the Constitution of Latvia and its Reflection in the Documents of the Latvian State Historical Archive • *Jogita Sauka.* Transformation of the NLL National Authority Dataset into Open Linked Data • **ARCHIVES TODAY** • *Daina Sūngaile.* The new acquisition – Ventspils Prison documents • *Aiga Brūze.* Baltic archivists' meeting "Archives in Emergencies and Disasters Situations" • *Anita Čerpinska.* Conference "Protocols of the Riga Town Council – A Legacy of the Past for Future Users" • **IN MEMORIAM** • *Raimonds Romanovskis.* Modris Šēnbergs (1957–2022) • **LATEST LITERATURE • CHRONICLE • ARTICLES IN THE JOURNAL "LATVIJAS ARHĪVI" IN 2022**

LATVIJAS ARHĪVI (ARCHIVE LETTLANDS). 2022. HEFT 2
INHALTSVERZEICHNIS

GESCHICHTE • *Aiga Bērziņa-Kite.* 200 Jahre der lettischen Presse: der erste Entwurf für die lettische Zeitung 1817 • *Anita Čerpinska.* Soldatenfrauen im Gouvernement Kurland und Livland im 19. Jahrhundert • *Klāvs Zariņš.* Der rote Terror in Riga im Jahr 1919: Zeugnisse von Ludmilla von Roemeling und Mary von Haken • *Tālis Pumpuriņš.* Der komplizierte Weg zur Gestaltung des lettischen Staatswappens • *Jānis* Šiliņš. Der Prozess zur Ausarbeitung der Verfassung der Republik Lettland und seine Widerspiegelung in den Dokumenten des Historischen Staatsarchivs Lettlands • *Jogita Sauka.* Die Umgestaltung des nationalen autoritativen Datensatzes der Lettischen Nationalbibliothek in Form von offenen verbundenen Daten • **LEBEN DER ARCHIVE** • *Daina Sūngaile.* Neuerwerbungen des Archivs – Dokumente des Gefängnisses Ventspils • *Aiga Brūze.* Treffen baltischer Archivare "Archive während Sondersituationen und Katastrophenfälle" • *Anita Čerpinska.* Konferenz "Protokolle des Rigaer Rates – das Erbe der Vergangenheit für die Nutzer der Zukunft" • **IN MEMORIAM** • *Raimonds Romanovskis.* Modris Šēnbergs (1957–2022) • **DIE NEUSTE LITERATUR • CHRONIK • BEITRÄGE IN DER ZEITSCHRIFT "LATVIJAS ARHĪVI" 2022**

VĒSTURE

AIGA BĒRZIŅA-KITE

LATVIEŠU PRESEI – 200: LATVIEŠU AVĪZES PIRMAIS PROJEKTS 1817. GADĀ

Avota publikāciju veido Lestenes un Struteles luterāņu draudzes mācītāja Karla Frīdriha Vatsona 1817. gadā iesniegtais latviešu preses izdevuma "Mēnešu Avīze jeb Padoma devējs pie tās jaunas brīvestības būšanas" augusta numura uzmetums. Tas ir pirmais mēģinājums veidot preses izdevumu latviešu auditorijai, kas, lai gan netika apstiprināts, deva ierosmi plašākām diskusijām par latviešu politisko notikumu izpratni, kas bija sevišķi aktuāli dzimtbūšanas atcelšanas laikā.
Atslēgvārdi: latviešu preses pirmsākumi, Karls Frīdrihs Vatsons, avīžniecība.

Dzimtbūšanas atcelšanas likuma ieviešanas gados 19. gs. pirmajā ceturksnī vācbaltiešu inteliģence apsprieda nepieciešamību gādāt par zemnieku dzīves uzlabošanu, to skaitā par laikraksta izdošanu latviešu valodā[1] ar mērķi informēt zemniecību par notikumiem un procesiem, kuros viņi bija iesaistīti. Šāda diskusija norisinājās arī Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā, kur Lestenes un Struteles luterāņu draudzes mācītājs Karls Frīdrihs Vatsons (*Watson*; 1777–1826) 1817. gadā iesniedza priekšlikumu veidot latviešu preses izdevumu, lai latviešos vairotu sapratni par politiskiem notikumiem. Mācītājs akcentēja, ka divas trešdaļas latviešu nemāk lasīt un ka lielākā daļa laicīgo literatūru uzskata par "niekiem".[2] Mācītājs pamatoja nepieciešamību mainīt šo stāvokli tieši ar dzimtbūšanas atcelšanu, kas paredzēja zemnieka transformāciju no dzimtatkarīgas personas par valsts pilsoni, kas seko līdzi notikumiem valstī un pasaulē. K. Vatsons piedāvāja izdot "Mēnešu Avīzi jeb Padoma devēju pie tās jaunas brīvestības būšanas". Tai bija paredzētas četras sadaļas: 1) skaidrojumi par brīvlaišanas likumdošanas aktiem un to sekām; 2) notikumi guberņā un valstī; 3) literatūras sadaļa un informācija par iznākušām grāmatām; 4) sludinājumu sadaļa.

[1] Par latviešu preses pirmsākumiem vairāk sk.: Zelče, Vita (2009). *Latviešu avīžniecība: Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā, 1822–1865*. Rīga: Zinātne, 488 lpp.
[2] Karla Vatsona 1817. gada plāns, kā uzlabot latviešu zemnieku izglītības līmeni. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA _LVVA), F5759_1_8, 12.–19. lp.

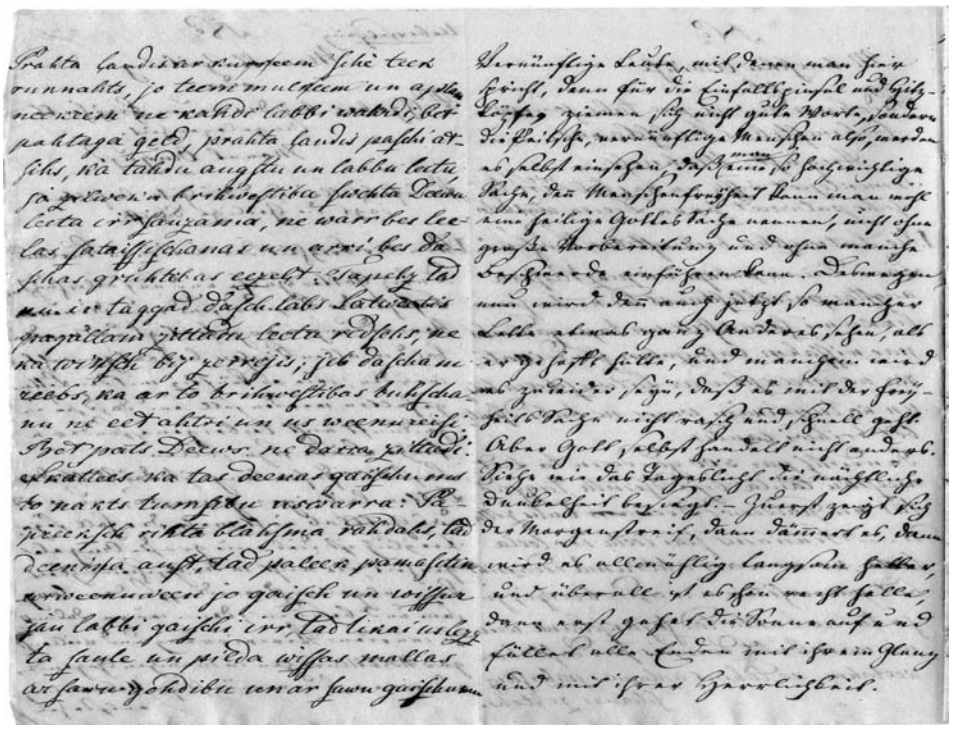

Mācītāja Karla Vatsona 1817. gadā iecerētās "Mēnešu Avīzes" manuskripta fragments. LNA_LVVA, F5759_1_8, 21. lp. o. p.

K. Vatsons paraugam bija sagatavojis 1817. gada augusta numuru latviešu un vācu valodā, taču šis projekts neguva pietiekamu atbalstu no muižniecības un vietējās varas pārstāvjiem, kam nešķita lietderīgi informēt zemniekus par tādiem notikumiem, kas uz viņiem neattiecas (domāti politiskie notikumi valstī un pasaulē). Minētā parauga oriģināls tā arī līdz šim nav publicēts un kopā ar citiem Latvijas vēsturē nozīmīgiem dokumentiem glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīva 5759. fondā "Kurzemes literatūras un mākslas biedrība un Kurzemes provinces muzejs".

K. Vatsons idejas īstenošanu atsāka 1821. gadā kopā ar grāmatizdevēju Johanu Marinu Petersu-Stefenhāgenu (*Steffenhagen*; 1766–1838) un 1822. gadā sāka izdot "Latviešu Avīzes", kurām šogad atzīmējam divsimtgadi.

MĒNEŠU AVĪZE JEB PADOMA DEVĒJS PIE TĀS JAUNAS BRĪVESTĪBAS BŪŠANAS

August mēness

Izmeklējiet visu, un, kas labs ir, to jūs paturiet, saka Dieva vārds.

I. No latviešu brīvestības Kurzemē

Caur Dieva palīgu un pēc ķeizara augstās pavēlēšanas tad nu tie jauni likumi sarakstīti un taps gandrīz pār visām baznīcām sludināti, kā uz priekšu ar latviešiem būs un ka turplikām vairs nebūs dzimti, bet brīvi ļaudis.

Gandrīz par 500 gadiem tā latviešu tauta bija dzimta,[3] tagad tas nu, paldies Dievam, būs citādi. – Zināms, šī lieta ir liela lieta, ko nevar ātrumā izdarīt, bet pamazītēm un apdomīgi; jo, ja tā nebūtu, tad sajukšana vien un varbūt dumpis pār dažādām vietām no tādas aplamas pārsteigšanās celtos.

Prāta ļaudis, ar kuriem še tiek runāts, jo tiem muļķiem un aplamniekiem nekādi labi vārdi, bet pātaga ģeld[4], prāta ļaudis paši atzīs, ka tādu augstu un labu lietu, jo cilvēku brīvestība svēta Dieva lieta ir saucama, nevar bez lielas sataisīšanās un arī bez dažas grūtības iecelt. Tāpēc lai nu ir tagad dažs labs latvietis pagalam citu lietu redzējis, nekā viņš bij cerējis, jeb dažam riebs, ka ar to brīvestības būšanu neiet ātri un uz vienu reizi. Bet pats Dievs nedara citādi. Skaties, kā tas dienas gājums to nakts tumsību uzvara: papriekš rīta blāzma rādās, tad dieniņa aust, tad paliek pamazītiņ arvienuvien jo gaišs un visur jau labi gaiši ir, tad tikai uzlec tā saule un pilda visas malas ar savu godību un ar savu gaišumu. Jeb ar citu līdzību sakot, kā uzvara vasaras siltums to ziemas aukstumu. Papriekš sniegs kūst, tad upes pārplūst, ledus ceļas, lūzt un aiziet, tad zālīte šur tur izplaukst un putniņi pāriet mājās; vēl brīžam salst, arī sniegu redz, bet par īsu laiku, ir ziemeļu vējš pūš, bet taču uzvara pamazītiņ tas labums un beidzot viss spīd jaunā godībā, puķes zied un druva nes savus augļus. – Tāpat nu būs ar to jaunu brīvestības būšanu – tā dzimtības nakts pāriet un tā brīvestības dieniņa aust. – Savā laikā arī tā brīvestības saule savā godībā uzlēks pār to mīļu latviešu tautu.

Lai mēs Dievam par to pateicam, tam visaugstākam, no kā viss labums nāk, lai mēs savās klusās sirsniņās arī mūsu augstam ķeizaram pateicam par viņa žēlīgu tēva prātu pie latviešu ļaudīm, lai pateicam savam cienīgam ģenerāl-gubernatoram, kas šo brīvestības lietu no sirds paskubinājis, lai arī pateicam tiem cienīgiem dzimts-kungiem, ka viņi tūlīt gatavi bijuši tā augstā ķeizara mīlīgu prātu izdarīt. – In ja nu arī man tas iesākums svešs, varbūt pagrūts būs kā pie visām

[3] Visticamāk, domāta dzimtbūšana Livonijas konfederācijā, kuras izveidi vēsturnieki gan datē ar 15.–16. gadsimtu.

[4] Domāts – der.

labām lietām un ja arī daudzi no mums varbūt tos īstus labumus šīs augstās brīvestības lietās neredzēs, tad taču tiešām mūsu bērni un bērnu bērni svētīs visus, kas piepalīdzējuši šo augstu brīvestības lietu izdarīt. –

Šī grāmata, kas ikkatra mēneša pirmā dienā top driķēta[5], latviešiem būt grib par padoma-devēju iekš šīs jaunas un svētas brīvestības būšanas. – Tie jauni likumi taps viens pakaļ otru skaidri izteikti, un taps parādīts, kāpēc tā un ne citādi iecelti un kā tos būs saprast un valkāt. –

Jūs, mīļi latvieši, tagad uz jaunu ceļu topiet uzvesti, ko nepazināt; še vadoņa jums vajaga, kas to vietu zin un kas jūs no tiesas mīļo. – Vai uzticīgs vai viltīgs tas vadons, to paši ātri atzīsiet, jo Dieva vārds saka: pie viņu augļiem būs jums tos pazīt.

II. Avīzes ziņas

Jelgava tanī 19 jūnius mēneša dienā. Še viena jauna biedrība cēlusies,[6] kas visas augstās gudrības grib kopt un par to gādāt, ka tās gudras zināšanas, kas dažam ir, vairāki zināmas taptu pie augstiem, kā pie maziem. Tai cienīgs ģenerāl-gubernatora kungs šo labu apņemšanu un šīs biedrības likumus ar augstu ķeizara ziņu apstiprinājis, un pats par biedri šīs biedrības tapis. Kungi no muižnieku un citas kārtas, it īpaši mācītāji, pie šīs biedrības pieder. Tā cienīga liela māte, kas citkārt pār mums valdīja, tik žēlīga bijusi, ka viņa šai biedrībai, kuras loceklis pate tapusi, 1000 rubļus sudraba naudā šķiņķojusi[7], ka tās labas apņemšanās jo labi varētu izdarīt. Šī biedrība grib arī to apgādāt, ka latviešu ļaužu zināšanas taptu vairotas un celtas.

Pēterburgā tanī 3 jūnius. Mūsu cienīgs žēlīgs ķeizars to augstu pavēlēšanu izlaidis, ka tanī jaunā Odesa pilsētā (pie melnas jūras, pret turku robežām) brīvu ostu būs iecelt, kur visas preces bez visas tulles[8] ievest un izvest var, ka tā andelēšana ar turkiem un ar citām zemēm un tautām jo labi sektos.

Rīge tanī 30 jūlius. Tā labības pļaušana visur jau sākusi, un par daudz vietām jau jaunu maizi ēd. Tā kā dzird, rudzi gandrīz visur labi auguši, vārpas pilnas, graudi labi un svarīgi. – Tas rudzu tirgus kritis.

Kursk (krievu zemē) tanī 5^{tā} jūlius. Mūsu tirgus, ko sauc korennoi-tirgus, šogad varen liels bijis, visādas preces te bij atvestas par vairāki nekā 11 millionēm rubļu. No villaiņiem jostiem, ko mūsu zemnieces taisa un it jauki ar pastāvīgu sarkanu pervi[9] nopervē, par vairāki nekā 125 000 rubļiem uz šo tirgu tape pārdoti.

---

[5] Domāts – iespiesta.

[6] Domāta 1815. gadā dibinātā Kurzemes literatūras un mākslas biedrība, kas uz pirmo sapulci sanāca 1817. gada 6. jūnijā.

[7] Domāts – dāvinājusi.

[8] Domāta muita.

[9] Domāta krāsa.

Braunšveig Vāczemē tanī 15 jūlius dienā. Pie tā lielā labības trūkuma, kas še ir, viens goda vīrs precenieks[10], Franc Lihtgens vārdā, savu žēlīgu sirdi parādījis. Viņš no Rīges pulku rudzu licis atvest un pārdeve to par lētu naudu tiem izsalkušiem ļautiņiem. Tie pirmi[e] rati, kas šo krievisku labību atvede, tāpēc ar kliegšanu un gavilēšanu, un ar mūziku saņemti, viņi tape ar puķēm un bantēm izpušķoti. Pašā lielajā trūkumā šis goda vīrs zināja līdzēt, lai Dievs viņu par to svētī.

Kārlsrue (Vāczemē, ne cik tāli no franču robežiem) tanī 8[tā] jūlius. Tā Reina upe (kas tik liela kā Daugava) un vēl citas upes varen ļoti pārplūdušas, un no daudz vietām dzird no lielām nelaimēm un apskādēšanām, ko ūdens darīja. Vairāki nekā 20 gadi plosījies karš šinī zemē, pērnais gads bija bada gads, un nu atņem ūdens plūdi to Dieva svētību, ko mūsu zemnieki jau priekš acīm redzēja, un samaitāja viņu laukus. Dievs tikai zina, kas no viņiem būs jeb nebūs.

Drēzden (Vāczemē, pret poļu robežiem) tanī 10[ta] jūlius. Arī pie mums ir pavēlēts, lai neviens par agri pļauj, kas tā lielā trūkuma dēļ ļoti varētu notikt; ja kāds laukus apzagtu, tad tādu būs ar dubultu strāpi strāpēt[11] un kā suņu ar ķēdi pie kaklas pieslēgt. *) Šī bardzība tāpēc ir vajadzīga, ka tā lielā trūkuma pēc lauku aplaupīšanas lētāki var notikt nekā citā reizē.

III. Grāmatu-zināšanas

No govju lopiem, kā tos būs audzināt, kopt un slimības dziedināt. Jelgavā 1810. pie Stefenhāgen un dēla.[12]

Tagad jau septiņi gadi, kā šī labā grāmatiņa rakstos tape iespiesta, bet vēl nav izpirkta; ne tāpēc, ka slikta jeb neģeldīga[13] būtu, bet tāpēc, ka latvieši vai no nezināšanas, vai no nebēdāšanas par visām labām zināšanām, ko no grāmatām var ņemties, viņu nerēķina un par nieku tur. Iekš trim nodaļām še viss tiek izteikts, ko pie lopu kopšanas būs zināt, kā govju lopi audzināmi, kā govju lopi kopjami, barojami un kā gaļa ietaisāma un žāvējama; it īpaši tiek mācīts no tām slimībām, kas lopiem mēdz piesisties, un arī no tām lopu sērgām, kas gauži līp. Visām saimniecēm šī grāmata uzteicama, it īpaši moderēm un moderniekiem, kas pie visiem notikumiem tā labu padomu var atrast. Šī grāmatiņa pie Stefenhāgen Jelgavā dabūjama un maksā ar zilu papīra vāku 30 sudraba kap[eikas].

Tas ābolu dārznieks jeb pilnīga pamācīšana visādus auglīgus dārza kokus audzināt un kopt. Sarakstīta no Jāņa Ērmaņa Zigra[14] Rīgē 1803.

Saimniekiem, kas kādu mazu dārziņu pie savām mājām grib ietaisīties, šī grāmata gan būs par gara, jo te it pilnīgi uz 200 lapām tiek mācīts no ābolu koku kopšanas; bet dārzniekiem, kam muižās lieli ābolu koku dārzi kopjami, šī

[10] Domāts tirgotājs.
[11] Domāts – ar dubultu sodu sodīt.
[12] Izdevniecība "J. F. Stefenhāgens un dēls".
[13] Domāts nederīga.
[14] Johans Hermanis (arī Jānis Ērmanis) Cigra (1775–1857), vācu izcelsmes dendrologs.

grāmata ļoti derīga. Iekš 51 nodaļu viss pareizi tiek izteikts, kas pie augļu koku audzināšanas un kopšanas vajaga ir; arīdzan no dārgiem svešas zemes augļiem tiek runāts un no jāņa ogu, stiķenberu[15] un avieksņu[16] audzināšanas un kopšanas. Beidzot vēl viens darbu rādītājs pielikts, kas katrā mēnesī ābolu dārzā darāms. Šo grāmatu Jelgavā pie Stefenhāgen var dabūt un maksā tā bez vāka 60 sudraba kapeiķus.

IV. Sludināšanas

No Kurzemes visaugstākās gubernementa valdīšanas ir pavēlēts, lai tie nabagi nevazās vairs pār sava pagasta robežām pāri, diedelēdami un maizi un dāvanas lūgdami, bet lai ikkatrs pagasts un tie valdnieki savus nabagus uztura un par viņiem gādā. – Visas pils-tiesas pēc šīs pavēlēšanas to kungiem zināmu darījušas un mācītājiem uzlikuši, lai pār visām baznīcām to sludina. – Turklāt arī pavēlēts, lai visur svešus nabagus bez žēlošanas saņem un uz to piederamu pils tiesu aizstellē[17].

*) Šī pavēlēšana ļoti laba un vajadzīga, jo pie svešiem nabagiem nezin, vai dāvanas pelna jeb ne un vai caur savu žēlīgu sirdi dara ļaunu, labu darīt gribēdams; turklāt arī tā vazāšana un slinkošana caur to tiek aizkavēta un paša pagasta nabagiem maize priekš mutes netiek atņemta. Bet vēlējams arī, lai visi pagasta ļaudis, kam pārtikšana un visi kungi kam vēl vairāki, gādātu ar žēlīgām sirdīm, ka īsti nabagi, kas varbūt cauru mūžu strādājuši jeb no jaunām dienām kropļi bijuši, neciestu badu, bet ka visur par tiem nabagiem, kas pie pagasta pieder, taptu gādāts. – Esiet žēlīgi, saka Dieva vārds, kā jūsu Debesu tēvs žēlīgs ir.

No tā 23. jēgera pulka viens zaldāts tanī 16. jūlius izbēdzis, viņam vārds Ivan Padislavski, 44 gadu vecs, balts ģīmis, brūni mati, pelēkas acis. Tā gubernementa valdīšana to liek sludināt un pavēl, lai rauga šo izbēgušu zaldātu saņemt un, kur piekrīt, nodot.

Tā Jelgavas policeitiesa liek sludināt, ka nebūs nedz iekš pašu pilsētu, nedz pilsēta klātumā šaut, kas neklausīs, tam taps plinte atņemta, un turklāt viņiem desmit rubļi strāpes naudas vēl jāpiemaksā.

Iekš Eleyes [Elejas] muižas svešs, bērs ļaužu zirgs gadījies, kam pieder, lai maksā, ko tas zirgs apēdis, un lai viņu atkal ņem.

To 24tu jūlius izejot, 25tu jūlius dienā nākot no mežāja māju ganībām, iekš Plānes pagasta divi zirgi nozagti: viens bija gaišu bērs, 10 gadu vecs, otrs tumšu bērs, 5 gadu vecs, baltā zīmīte sedlu vietā; kas šos zirgus Plānes muižā atskapē[18] jeb taisnu ziņu no tiem zagļiem dod, dabūs labu dzeramu naudu.

---

[15] Domātas ērkšķogas.
[16] Domātas avenes.
[17] Domāts – aizgādā.
[18] Domāts – atgādā.

Jelgavā pie kāda [nesalasāms vārds] jaunus siļķus var dabūt, muca maksā 5 rubļi sudraba naudā.

Rīge pie kāda Kaļķu ielā itin labi izkapti par lētu maksu dabūjami.

Saldes [Saldus] muižā tanī 23. august liels ūtrups taps turēts, visādas lietas te var nopirkt, it īpaši brandvīnu katlus, ir citas rīķes.

Tas tirgus Lestenes muižā, kas tagad par trim gadiem uz to 31. august dienu tape turēts, nu atkal uz to vecu Lestenes tirgus dienu iecelts, proti, uz to 6to august Kristus pagodināšanas dienā.

Rīges tirgus izgājušā mēnešā

Rudzi par lasti[19] – 105 sudraba rubļ[i]
Mieži par lasti – 64 –
Auzas par lasti – 80 –
Pūrs bīdelētu kviešu miltu – 5 –
Pūrs rupju miltu – 2 rub[ļi] 50 kap[eikas]
Puds sviesta – 2 [rubļi] 30 [kapeikas]

Naudas maksa

Sudraba rubuls maksāja 375 vara kapeiki
Vesels jauns dālderis 505 –
Vecdālderis 480 –

Proti, labi. Divi vara kapeiki iznes vienu grasi, un tā krieviskā papīru nauda stāv ar vara naudu vienā maksā.

Avots: Mācītāja Karla Vatsona 1817. gadā iecerētās "Mēnešu Avīzes" manuskripts. LNA_LVVA, F5759_1_8, 20.–27. lp.
Transkribējusi Aiga Bērziņa-Kite

AIGA BĒRZIŅA-KITE

200TH ANNIVERSARY OF THE LATVIAN PRESS: THE FIRST DRAFT OF A LATVIAN NEWSPAPER IN 1817

During the years of the introduction of the law on the abolition of serfdom in the first quarter of the 19th century, the German-Baltic intelligentsia discussed the need to improve the lives of peasants, including the publishing of a newspaper in Latvian to inform the peasantry about the events and processes in which

[19] Lasts – tilpuma svara mērs labībai, sālim, alum.

they were involved. Such a discussion took place at the Kurzeme Literary and Art Society, where in 1817 Carl Friedrich Watson (1777–1826), the Lutheran pastor of Lestene and Strutele parishes, submitted a proposal to establish a Latvian press publication to raise awareness of political events among Latvians.

The pastor emphasized that two thirds of Latvians could not read and that the majority considered secular literature "trifling". The pastor justified the need to change the situation by passing the law on the abolition of serfdom. He suggested that it would transform the peasant from a serf to a citizen who follows the events in the country and the world.

Watson proposed to publish *Mēnešu Avīze jeb Padoma devējs pie tās jaunas brīvestības būšanas* [Monthly Newspaper or Advisor for the New Freedom]. It was to have four sections: 1) explanations of the legislation on the abolition of serfdom and its consequences; 2) events in the province and the country; 3) a literature section and information about published books; 4) an advertisement section.

Watson had prepared the August 1817 issue in Latvian and German but this project did not receive sufficient support from the nobility and local authorities who did not think it worthwhile to inform peasants about events that did not concern them (political events in the country and the world). In 1821, Watson resumed the implementation of the idea together with the book publisher Johan Marin Peters-Steffenhagen (1766–1838) and in 1822 began publishing *Latviešu Avīzes* [Latvian Newspapers], the bicentenary of which is being celebrated this year.

Keywords: Latvian press, the first project, Carl Friedrich Watson.

Iesniegts 2022. gada 25. novembrī

VĒSTURE

ANITA ČERPINSKA

KARAVĪRU SIEVAS KURZEMES UN VIDZEMES GUBERŅĀ 19. GADSIMTĀ[1]

Rakstā aplūkota 19. gs. Krievijas impērijā un konkrēti Baltijas guberņās pastāvējusi neliela sabiedrības grupa – karavīru sievas. Tā veidojās no pilsētnieku un zemnieku sievām, kuru vīri bija paņemti rekrūšos. Šīs sievietes zaudēja ne tikai ģimenes apgādnieku, bet arī iepriekšējo dzīvesveidu, jo vairs nepiederēja zemnieku vai pilsētnieku kopienai. Laukos dzīvojošās karavīru sievas parasti apmetās kādā no radu saimniecībām, bet pilsētās – strādāja par kalponēm, strādniecēm vai par prostitūtām. Rakstā aplūkotas šo sieviešu iespējas izšķirt laulību ar rekrūti un paturēt ģimenē dēlus, kurus pēc likuma bija jānodod armijā, tāpat kā tēvus.
Atslēgvārdi: karavīru (rekrūšu, zaldātu) sievas, kantonisti, laulību šķiršana 19. gadsimtā.

Ievads

18. gs. sākumā Krievijas impērija ieviesa iedzīvotāju rekrutēšanas sistēmu armijā. Pēc vajadzības valdība izdeva manifestus, nosakot, cik vīriešus nepieciešams rekrutēt. Sākotnēji rekrūšus ņēma militārajā dienestā uz mūžu, no 1793. gada – uz 25 gadiem. Paralēli šim procesam valdība pakāpeniski pieņēma likumus, kas regulēja rekrūšu un karavīru ģimeņu statusu un dzīvi, nošķirot tās no citām sociālajām grupām un izveidojot jaunu sabiedrības grupu (krievu val. *voennoe soslovie*). Šis raksts veltīts šīs sabiedrības grupas loceklēm – rekrūšu un karavīru sievām, kurām krievu valodā bija apzīmējums *soldatka*. Baltijas telpā, kur vietējo instanču sarakste notika vācu valodā, viņas sauktas par rekrūšu vai karavīru sievām (*Rekrutenweib*, *Soldatenweib* vai *Soldatenfrau*), turklāt apzīmējums "rekrūšu sieva" izmantots daudz biežāk.

Raksta fokusā ir zemnieces un pilsētnieces, kas bija apprecējušās pirms vīra paņemšanas rekrūšos, un tad, kad vīri kļuva par zaldātiem, piedzīvoja izmaiņas

[1] Raksts tapis Latvijas Universitātes bāzes finansējuma projekta "Latvijas teritorija kā saskarsmes zona starp dažādām kultūrtelpām, reliģijām un politiskajām, sociālajām un ekonomiskajām interesēm no aizvēstures līdz mūsdienām" ietvaros (ZD2015/AZ85).

tiesiskajā statusā un dzīves perspektīvā. Tā kā šīs sievietes palika vienas, bez apgādnieka un piedzīvoja sociālā statusa maiņu, tad svarīgi ir saprast, kādā veidā sievietes kārtoja attiecības ar apkārtējo pasauli pēc vīra rekrutēšanas. Rakstā uzmanība koncentrēta uz šādiem jautājumiem:

1) no kādas kopienas nāca rekrūšu sievas;

2) dzīvesvietas un nodarbinātības sakārtošanas iespējas;

3) personīgās dzīves sakārtošanas iespējas.

Raksta hronoloģiskos ietvarus noteica divi galvenie notikumi rekrutēšanas vēsturē Baltijas reģionā: 18. gs. beigās Baltijas guberņās sākās rekrutēšana, bet 1874. gadā Krievijas impērijā atcēla rekrutēšanas sistēmu, ko aizstāja ar vispārēju obligāto iesaukumu.

Pēdējā laikā Krievijas impērijas vēstures pētnieku vidū ir augusi interese par zaldātu ģimenēm, par viņu ikdienu, tiesisko statusu, kā arī to, kādu tēlu zaldātu ģimenes atstājušas folkloras un literārajā mantojumā.[2] Pētnieces Beatrises Farnsvērtas vārdi izsaka pastāvošās historiogrāfijas svarīgāko atzinumu par zaldātu sievām: "Zaldāta sieva bija galvenā autsaidere sabiedrībā, kuras pamatā bija precēti pāri, viņa cieta no ciema vispārējās rezervētības pret vientuļām sievietēm. Stereotipizēta kā persona, kas pakļauta ļaunprātīgai izmantošanai, novārtā atstāta un bez iztikas līdzekļiem, viņa tika uzskatīta par pazudušu sievieti, kas pārmērīgi lieto alkoholu un dzemdē bērnus ārlaulībā."[3]

Līdz šim plaši pētījumi par karavīru sievām Baltijā nav veikti. Būtiskākie zinātniskie darbi, kas saistīti ar lauksaimniecības vēsturi un zemnieku dzīvi 19. gs. pirmajā pusē, ir veltīti tiesiskajām un ekonomiskajām izmaiņām, kas notika

---

[2] Farnsworth, Beatrice (1986). The Litigious Daughter-in-Law: Family Relations in Rural Russia in the Second Half of the Nineteenth Century. *Slavic Review*, Vol. 49, No. 1 (Spring), pp. 49–64; Wirtschafter, Elise Kimerling (1995). Social Misfits: Veterans and Soldiers' Families in Servile Russia. *The Journal of Military History*, Vol. 59, No. 2, pp. 215–235; Shcherbinin, Pavel (2004). *Voennyi faktor v povsednevnoi zhizni russkoi zhenshchiny v XVII – nachalo XX v*. Tombov: Iullis; Shcherbinin, Pavel (2005). Zhizn' russkoi soldatki v XVIII – XIX vekakh. *Voprosy istorii*, 1, s. 79–92; Shcherbinin, Pavel (2006). Soldatskie zheny v XVIII – nachale XX v.: opyt rekonstruktsii sotsial'nogo statusa, pravovogo polozheniia, sotsiokul'turnogo oblika, povedeniia i nastroenii. *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies*, Issue 4/5, pp. 1–57. http://journals.openedition.org/pipss/493; Alpern Engel, Barbara (2004). *Women in Russia, 1700–2000*. Cambridge: University Press, p. 61; Muravyeva, Marianna (2016). Abduction of Women in Early Modern Russia. *Russian History*, Vol. 43, No. 3/4, Special Issue: Gender and Crime in Russian History, pp. 338–372.

[3] Farnsworth, Beatrice (1990). The Soldatka: Folklore and Court Record. *Slavic Review*, Vol. 49, No. 1 (Spring), p. 58.

dzimtbūšanas atcelšanas rezultātā.[4] Zaldātu sievas retu reizi tiek minētas darbos, kuros skarti rekrutēšanas jautājumi.[5]

Izmantotie avoti

Raksts balstīts uz Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem. Daudzi 19. gs. pirmās puses pagasta tiesu materiāli ir gājuši bojā, bet no 19. gs. otrās puses – saglabājušies fragmentāri. Saskaņā ar 1817. un 1819. gada dzimtbūšanas atcelšanas likumiem pagasta tiesām Kurzemes un Vidzemes guberņā bija ne tikai pirmās instances tiesas funkcijas, bet tās veica arī administratīvus uzdevumus. Tādēļ sarakste starp pagasta un augstākajām tiesām, kā arī tiesu protokolu grāmatu neesamība arhīvā apgrūtina izpētes procesu par visām zemnieku dzīves jomām, jo karavīru sievas nereti devās tieši uz sava pagasta tiesu gan prasīt materiālu atbalstu, gan sūdzēties par nesaskaņām ar ģimenes locekļiem vai apkārtējiem.

Dvēseļu revīziju sarakstos, kas atsedz informāciju par muižu un pilsētu saimniecībās dzīvojošiem cilvēkiem un to migrāciju uz citām vietām, zaldātu sievas pārsvarā nereģistrēja. Tas skaidrojams ar faktu, ka dvēseļu revīzijas pamatuzdevums bija reģistrēt nodokļu maksātājus dažādās ar likumu noteiktās grupās. Zaldātu sievas bija atbrīvotas no nodokļu maksāšanas un nepiederēja ne pilsētas, ne zemnieku kopienai. Tādēļ viņas varēja neiekļaut revīziju sarakstos. Ir vietas, kur šīs sievietes tiek norādītas atsevišķā sarakstā. Šādā gadījumā var noskaidrot konkrētajā muižā esošo zaldātu sievu skaitu un dažreiz arī vecumu, bet viņas tiek norādītas kā atsevišķa grupa, nevis kā to saimniecību iemītnieces, kurās viņas mitinājās. Tas apgrūtina iespēju konstatēt, pie kuras radinieku grupas vai saimnieka zaldāta sieva apmetās pēc vīra aiziešanas un cik bieži mainīja dzīvesvietu. Arī revīzijās blakus vīram, kurš kā kalps no attiecīgās muižas nodots rekrūšos, parasti neparādās nekāda informācija par to, kur palikusi viņa sieva ar vai bez bērniem.

Ja zaldātu sievas iesniedza sūdzību nevis tiesas, bet administratīvajās iestādēs – gubernatoram vai ģenerālgubernatoram, tad viņu sūdzību izskatīšanas un izmeklēšanas dokumenti atrodami attiecīgo pārvaldes iestāžu fondos.

---

[4] Svarāne, Melita (1971). *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē 19. gs. vidū*. Rīga: Zinātne; Strods, Heinrihs (1987). *Kurzemes kroņa zemes un zemnieki, 1795–1861*. Rīga: Zinātne; Zutis, Jānis (1954). *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi XIX gadsimta sākumā (1804–1819)*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība; Zutis, Jānis (1956). *Vidzemes un Kurzemes zemnieku brīvlaišana XIX gadsimta 20. gados*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

[5] Svarāne, Melita (1994). Latviešu rekrūtis cara armijā 19. gadsimtā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 56.–73. lpp.; Dunsdorfs, Edgars (1972). *Latvijas vēsture, 1700–1800*. Daugava, 267.–270. lpp.; Dunsdorfs, Edgars (1967). *Mūžīgais latviešu karavīrs*. Melburna: Latvijas skautu prezidenta ģenerāļa Kārļa Goppera fonds, 180.–186. lpp.

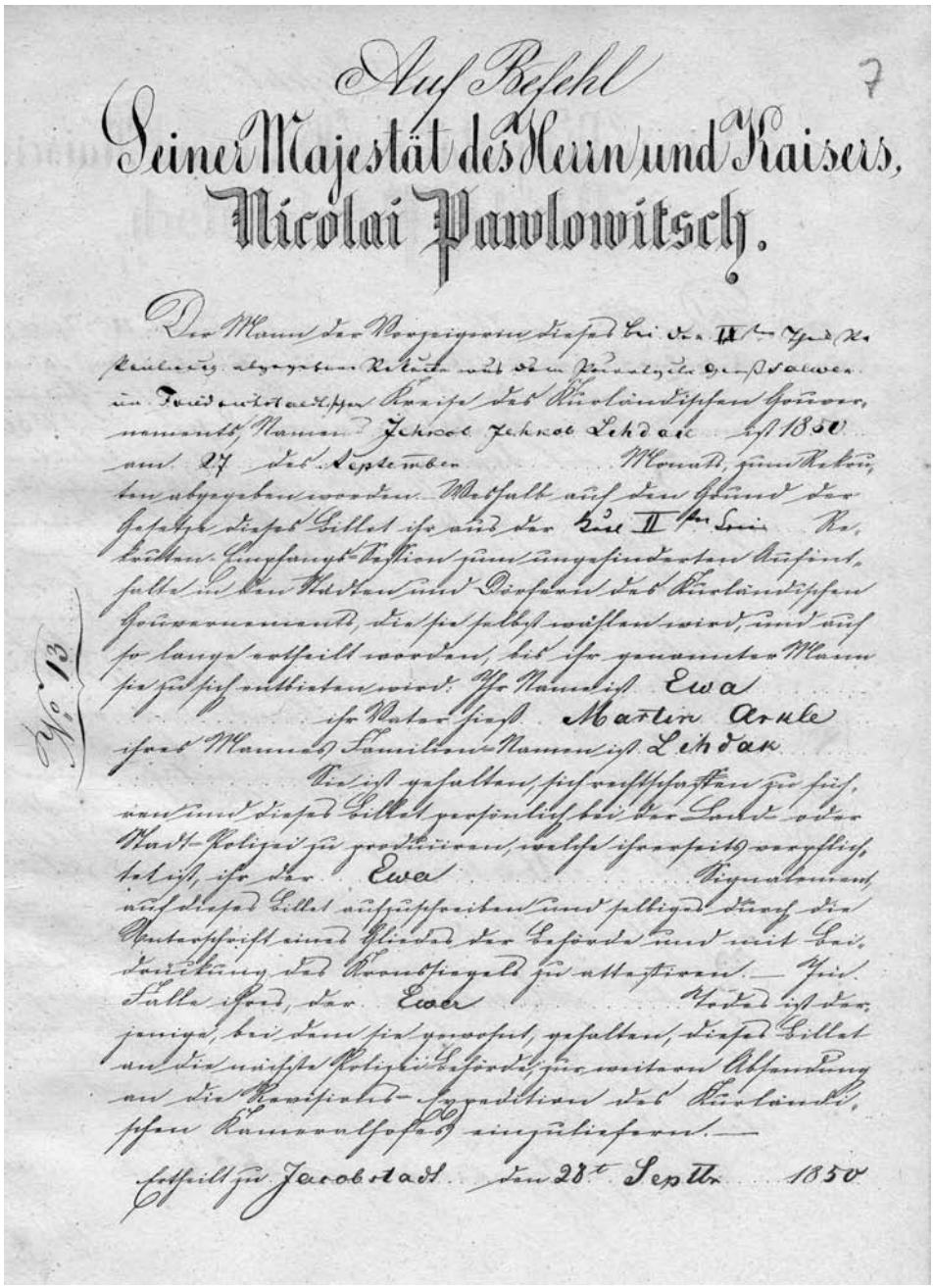

Auf Befehl
Seiner Majestät des Herrn und Kaisers,
Nicolai Pawlowitsch.

7

№ 13

Ieraksts Jēkabpils apriņķa rekrūšu pieņemšanas komisijas rekrūšu sievu pasu reģistrā par dokumenta izsniegšanu Evai Līdakai. 1850. gada 28. septembris.
LNA_LVVA, F448_1_143, 7. lp.

Kurzemes gubernatora kancelejas fondā saglabājušies vairāku gadu desmitu pārskati par zaldātu dēlu, ko tajā laikā sauca par kantonistiem, uzskaiti apriņķos. Šajos pārskatos rodama bagātīga informācija arī par zaldātu sievām, taču šādu materiālu kopojumu pagaidām nav izdevies atrast par Vidzemes guberņu.

Karavīru sievu laulību šķiršanas lieta s meklējamas Kurzemes un Vidzemes evaņģēliski luteriskās baznīcas konsistoriju materiālos. Kurzemē tās nav īpaši izdalītas un atrodas starp sieviešu pieteiktajām laulību šķiršanām, bet Vidzemes konsistorijā ik gadus nodalītas lietas, kas attiecas tieši uz karavīru sievu laulību lietām.

Tēmas izpētē izmantota arī vietējā latviešu un vācu prese, jo tajā publicēja likumdošanas aktus, kas attiecās uz zaldātu ģimenēm, izsludināja meklēšanā zaldātu sievas, kuras slēpa dēlus (par to tālāk tekstā), bet Kurzemes guberņā izsludināja rekrūšu sievu pieteiktās laulību šķiršanas.

Apzinātais avotu stāvoklis sagādā ievērojamas problēmas noteikt, cik īsti bija rekrūšu sievu guberņās. Rekrūšu pieņemšanas komisiju fondos nav saglabājušies dati par visām 19. gs. notikušajām rekrutēšanām. Par gadiem, kuros ir pieejami gan rekrūšu reģistri, kur būtu jāatzīmē sievas esamība, gan rekrūšu sievām izsniegtās pases, konstatējams, ka dati abos reģistros nesakrīt. Ne visiem rekrūšiem, kuriem bija sievas, tās atzīmētas rekrūšu reģistrā. Rekrūšu sievām izsniegto pasu reģistrā nav atzīmētas visas tās sievietes, kurām bija izsniegta pase, bet kuru vīri tomēr izpirkās no dienesta. Piemēram, no 1855. gada jūnija rekrūšu ņemšanas ir saglabājušās Jēkabpils rekrūšu pieņemšanas komisijas izsniegtās rekrūšu sievu pases. Tās izsniegtas 48 sievietēm no Ilūkstes un Jaunjelgavas apriņķa.[6] Rekrūšu pieņemšanas reģistrā atzīmētas tikai divas no viņām, bet vīri – nodotie rekrūši – ir vēl vismaz 20 sievietēm, taču viņiem nav norādītas sievas. Daļa no rekrūšu pieņemšanas reģistra par šo iesaukumu nav saglabājusies, bet izpētei ir pieejamas viņu sievu pases.[7]

Kļūstot par karavīra sievu

Kas un kāda bija tā sieviete, kas kļuva par rekrūša sievu, un kādas bija viņas iespējas sekmīgi pārkārtot dzīvi pēc vīra mobilizēšanas.

18. gs. laikā Baltijā zaldāta sieva nebija pilnībā svešs fenomens. Pilsētās bija garnizoni, un arī atvaļinātie karavīri pārsvarā apmetās pilsētās vai to tuvumā un dibināja ģimenes, tomēr šīs sievietes pārsvarā nāca no citiem Krievijas reģioniem, nevis vietējās sabiedrības. Līdz ar to zaldātu sievas no vietējās zemnieku kopienas

[6] Jēkabpils rekrūšu pieņemšanas komisijas rekrūšu sievām izsniegto pasu grāmata. 06.06.1855.–30.06.1855. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA_LVVA), F448_1_274, b. p.

[7] Jēkabpils rekrūšu pieņemšanas komisijas rekrūšu reģistrs, 09.06.1855.–30.06.1855. LNA_LVVA, F448_1_260, 1.–167. lp.

un viņu ikdienas dzīves problēmas Baltijā kļuva aktuālas un ikdienišķas tikai 18. gs. beigās.

18. gs. noslēgumā lielākā daļa zemnieku kopienas Baltijā bija dzimtzemnieki. Tomēr šeit tie neveidoja Krievijas zemniekiem raksturīgo lauku kopienu (krievu val. *obshchina*), līdz ar to saimnieciskā vienība Baltijā bija sēta, kas individuāli risināja attiecības ar kaimiņiem un muižu.[8] Dzimtbūšanas atcelšana Igaunijā un Vidzemē sākās no 1816. gada, Kurzemē – no 1819. gada, bet noslēdzās 1832. gadā. Tās laikā zemnieki atradās dažādās brīvlaišanas stadijās, līdz ar to zemnieku kopiena kā vienots veselums piedzīvoja būtiskas iekšējās pārmaiņas. Vēsturniece Melita Svarāne uzsvērusi, ka līdz 19. gs. vidum zemnieku vidū notika sociālās noslāņošanās process.[9] Pateicoties personiskajām īpašībām, labākiem ekonomiskajiem un citiem apstākļiem, daļa zemnieku kļuva samērā turīga. Taču citas ģimenes nespēja pielāgoties jaunajiem mājsaimniecības darbības principiem un nonāca nabadzībā.

Pārmaiņu procesi zemnieku ģimenes ietvaros nebija tikai Baltijai raksturīga parādība. 19. gs. sākuma desmitgades bija kritisks pārejas periods arī Rietumeiropas ģimenes funkcijām un lomai, jo agrāk statiskajā ciema sabiedrībā norisinājās straujas sociālās, ekonomiskās un kultūras pārmaiņas.[10]

Kurzemes guberņā rekrūšos sāka ņemt no 1796. gada – no katrām 500 dvēselēm trīs cilvēkus. No 1799. gada rekrūšus ņēma arī no brīvo cilvēku kopienām laukos un pilsētās. Nodošanu skaitu konkrētai muižai Kurzemē noteica kamerālvalde un guberņas valde, Vidzemē – landrātu kolēģija. Pirms brīvlaišanas nododamos rekrūšus izvēlējās muiža, saskatot tajā iespēju atbrīvoties no nemierīgiem zemniekiem, pēc brīvlaišanas – pagasta tiesa, "piesaistot kādu no labākajiem saimniekiem" un saskaņojot ar muižu. No rekrutēšanas bija pasargāti rekrūšu standartiem neatbilstošie, saimnieku dēli, daļa no muižas ļaudīm un pagasta tiesā nodarbinātie. Vidzemes zemnieku likumā bija norādīts, ka:

1) prioritāri jāizvēlas neprecētie;

2) kopienai jāuzņemas atbildība un jārūpējas par nodotajam rekrūtim palikušās ģimenes iztikšanu;

3) rekrūšos nodoto sievām, ja tās nevēlas sekot vīram, ir tiesības prasīt šķiršanos no vīra trīs gadus pēc viņa nodošanas rekrūšos un stāties jaunā laulībā.[11]

Neviena no minētiem punktiem nebija Kurzemes likumdošanā.

---

[8] Svarāne, M. *Saimnieks un kalps*, 195. lpp.

[9] Turpat.

[10] Lee, Robert (2015). Family and "Modernisation": the Peasant Family and social Change in 19th century Bavaria. In: Evans, Richard J., Lee, W. R. (ed). *The German Family. Essays on the Social History of the Family in Nineteenth- and Twentieth-Century Germany*. Routledge Revivals, pp. 84–119.

[11] *Gesetzbuch für die Kurländischen Bauern* (1819). Mitau: Steffenhagen und Sohn, S. 198–200, § 542–552; *Liefländische Bauer-Verordnung* (1820). Sanktpetersburg, S. 225–231, § 498–513.

No 1829. gada to, kurš pagasta vīrietis dosies rekrūšos, noteica ar lozēšanu.[12] Pagasts sastādīja rekrūšiem derīgo vīriešu sarakstus saskaņā ar iepriekšējiem dvēseļu revīzijas sarakstiem, iekļaujot visus no 17 līdz 35 gadiem vecos. Sarakstu apstiprināja muiža. Sarakstā iekļautie vilka lozes. Daļai no viņiem bija jādodas rekrūšos, bet pārējie varēja atpirkties par 300 sudraba rubļiem, bet Krimas kara laikā (1853.–1856. g.) tie jau bija 500 rubļi. Vēsturnieks Arveds Švābe min, ka Krievijas imperatora Nikolaja I laikā (1825.–1855. g.) no Vidzemes guberņas armijā ir nodoti 32 976 rekrūši, no Kurzemes – 22 353, bet trūkst norādes, no kurienes ņemti dati.[13]

No ložu vilkšanas bija atbrīvoti nepilngadīgu vai vecuma dēļ nevarīgu radinieku vienīgie apgādnieki, bet pēc rekrūšu pieņemšanas komisiju sarakstiem redzams, ka arī tādi bija iekļauti sarakstā, un tikai vēlāk, pēc situācijas noskaidrošanas, tos atlaida.

Pagasts varēja izvēlēties kādu no rekrūšos nododamiem izpirkt. Kalps pēc tam atstrādāja pagasta iemaksāto naudu, ejot peļņā. Ja lozi izvilkušā ģimenei bija kaut cik finansiālo līdzekļu, tā varēja sarunāt kādu par naudu iet armijā lozi izvilkušā vietā. Šī sistēma panāca to, ka armijā nonāca pagastā mazāk ieredzēto ģimeņu locekļi un finansiāli sliktākā situācijā esošie. Līdz ar to arī rekrūšu sievu kontingents komplektējās no šīm ģimenēm. Arī pētījumos par Krievijas impēriju secināts, ka rekrutēšanas jautājums bija viens no kopienu šķeļošākajiem. Nabadzīgāko elementu nodošana rekrūšos palīdzēja kopienai noturēt stiprākās mājsaimniecības uz vājāko rēķina.[14] Pilsētnieku kopienās bija līdzīgi, jo rekrutēšana neattiecās uz pilsētas eliti – rātes locekļiem, tirgotājiem un cunfšu amatniekiem. Rekrūšus pilsētā ņēma no galvasnaudas maksātājiem – strādniekiem un kalpotājiem. Amatniekiem un birģeru nodokļus maksājošiem rekrūšos ņemšana bija aizstāta ar rekrūšu nodokli – 300 rubļiem par katru rekrūti.[15]

Kad vīrs bija nodots armijā, sieva un bērni, ja tādi bija, tika atbrīvoti no dzimtbūšanas, ja vēl tajā atradās, izslēgti no zemnieku kopienas un juridiski pakļauti Kara ministrijai. Krievijas impērijas sociālo procesu pētniece Elīza Virtšaftere secina, ka "tiesiskās atbrīvošanas radītā virzīšanās uz augšu pa sociālajām kāpnēm būtiski kontrastēja ar sociālo realitāti".[16] Liela daļa rekrūšos

---

[12] Svarāne, M. Latviešu rekrūtis cara armijā 19. gadsimtā, 59. lpp.

[13] Švābe, Arveds (1958). *Latvijas vēsture, 1800–1914*. Daugava, 337. lpp.

[14] Melton, Edgar (1990). Enlightened Seigniorialism and its Dilemmas in Serf Russia, 1750–1830. *The Journal of Modern History*, Vol. 62, No. 4, p. 696, 698.

[15] *Svod mestnykh uzakonenii gubernii Ostzeiskikh* (1845). Ch. 2. Sanktpeterburg: Tipografiia Vtorogo Otdeleniia EIV kantseliarii, s. 182, § 1484, § 1488.

[16] Wirtschafter, Elise Kimerling (2013). Military service and the Russian social order, 1649–1861. In: Zürcher, Erik-Jan (ed). *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour, 1500–2000*. Amsterdam: University Press, p. 400.

paņemto sievu pēc tam gadiem ilgi vai pat visu atlikušo dzīvi vairs neko nezināja par armijā paņemto vīru, jo viņai valsts nepiesūtīja nekādu informāciju.

Darbs muižā bija organizēts un atkarīgs no vīriešu darbaspēka. Muižnieks saimniekam piešķīra saimniecību, bet par to noteica darbus, kas viņam veicami muižas labā. Kalpa ģimene līga pie saimnieka par noteiktu algu un zemes gabalu, ko iekopt, un tieši kalpu ģimenes pārsvarā veica saimniekam uzliktās klaušas muižā. Šajā saimniekošanas modelī vientuļas sievietes nebija ierēķinātas. Citādi tas bija pilsētas kopienās, kur ne tik turīgais pilsētnieku slānis deva priekšroku vientuļām kalponēm, kas darīja visus mājsaimniecības darbus. Jāatzīmē arī tas, ka Kurzemē kalpu darbu izmantoja gandrīz visas zemnieku saimniecības, bet Vidzemē līdz pat 19. gs. vidum daļa saimniecību tika galā pašu un radinieku spēkiem.[17] Arī šis faktors noteica zaldātu sievu niecīgās izredzes iekārtoties darbā kādā no saimniecībām.

Analizējot zaldātu sievu skaitu, jānorāda, ka statistisko datu ir pārāk maz, lai veidotu kaut cik realitātei pietuvinātu priekšstatu par šī skaita svārstībām 19. gs. gaitā. Vispārēji dati ir pieejami tikai par dažiem gadiem. Kurzemes guberņā 1848. gadā septiņos no 10 apriņķiem dzīvoja 418 zaldātu sievas, kuru vīri atradās rekrūšu dienestā. Sievu sadalījums pa apriņķiem bija ļoti nevienmērīgs un nekorelēja ar iedzīvotāju skaitu, turklāt šajā uzskaitē nav iekļautas pilsētās dzīvojošās zaldātu sievas.[18] Kurzemes guberņas 1860. gada statistikas pārskatā par iedzīvotāju skaitu atsevišķā grupā bija uzskaitītas zaldātu sievas, atraitnes un meitas – 724 sievietes pilsētās un 3087 sievietes laukos, tātad 3811 sievietes guberņā kopā.[19] No pilsētām visvairāk viņu bija Liepājā (255 sievietes), bet no apriņķiem – Jaunjelgavas apriņķī (569 sievietes). Par Vidzemes guberņu ir pieejami dati tikai par 1855. gadu. Ieskaitot igauņu daļu, guberņā mitinājās 3949 karavīru sievas un atraitnes, no viņām 1569 Rīgā.[20]

Rekrūšu sievu dzīvesvietas un nodarbinātības jautājumi

Aktuālākie zaldāta sievas dzīves aspekti pēc vīra rekrutēšanas bija – kur dzīvot un kā nopelnīt, tāpēc svarīgi ir noskaidrot, kas šos jautājumus noteica un kas kontrolēja.

Dzimtbūšanas atcelšanas likumdošana paredzēja pagasta tiesu izveidi. Tajās bija jādarbojas no kopienas vēlētiem zemniekiem, kuriem bija jāmācās uzņemties atbildība un jāpieņem lēmumi pagasta administratīvajos un juridiskajos

[17] Svarāne, M. *Saimnieks un kalps*, 199. lpp.

[18] Pārskati par Kurzemes guberņas apriņķos dzīvojošām zaldātu sievām, 1848. LNA_LVVA, F412_8_120, b. p.

[19] *Statistisches Jahrbuch für das Gouvernement Kurland für 1860* (1860). Teil 2. Mitau: Verlag der Kurländischen Gouvernements-Typographie, Tafel 1.

[20] Pārskats par Vidzemes guberņā dzīvojošām zaldātu sievām un atraitnēm par 1855. gadu. Nedatēts. LNA_LVVA, F28_1_51, 14. lp.

jautājumos. Līdz ar to pirmā instance, kurā pēc palīdzības varēja vērsties par zaldātu sievām kļuvušās sievietes, bija no zemniekiem sastāvoša pagasta tiesa. Vienlaikus tā bija sociālo kontroli realizējoša institūcija, kas pārraudzīja kārtību un mieru kopienā.

Nesenie pētījumi par karavīru sievām Krievijas impērijā rāda, ka šo sieviešu statuss būtiski mainījās un katrai bija jāmeklē individuāli risinājumi, kā adaptēties jaunajos apstākļos. Turklāt šos viņu centienus pavadīja agrāk viņām nezināms un neizjusts administratīvais un sociālais spiediens.[21]

Krievijas iekšējās guberņās 80 % rekrūšu sievu turpināja dzīvot iepriekšējās dzīvesvietās. Ap 15 % devās uz pilsētām un mēģināja atrast darbu, lai gan nevarēja kļūt par pilntiesīgiem pilsētas kopienas locekļiem tā paša iemesla dēļ, kāpēc viņas nepiederēja zemnieku kopienai. Proti, viņām nebija jāmaksā nodokļi vai jāveic sabiedriskie darbi pilsētas labā, tāpēc viņas nevarēja prasīt no kopienas sociālo atbalstu. Ir maz informācijas par to, kā zaldātu sievas pelnīja pilsētā, neliela viņu daļa nodarbojās ar prostitūciju, bet dažas – ar negribētu jaundzimušo transportēšanu no laukiem uz pilsētu bāreņu patversmēm. Zīmīgi, ka 1800. gadā veiktajā prostitūtu apzināšanā Maskavā atklājās, ka trešā daļa amata pārstāvju ir no zaldātu ģimenēm.[22] 19. gs. beigās piektā daļa legālo prostitūtu bija no zaldātu ģimenēm.[23] Prostitūcijas pētnieki izsaka minējumu, ka pilsētas ierēdņi, iespējams, pievēra acis uz prostitūcijas problēmu pilsētā, jo daļēji tā risināja citas sociālas problēmas, kā piemēru minot tieši karavīru sievu materiālā nodrošinājuma jautājumu.[24] Tikai 19. gs. vidū industriālā attīstība pilsētās sasniedza tādu līmeni, ka liela daļa darbu meklējošo sieviešu to varēja atrast fabrikās un rūpnīcās.

Latvijā prostitūcija 19. gs. ir maz pētīta.[25] Statistiskie dati ir saglabājušies fragmentāri un neļauj spriest par zaldātu ģimeņu locekļu skaitu šejienes prostitūtu rindās. Ļoti nelielu ieskatu tajā, cik varētu būt legālu prostitūtu no zaldātu ģimenēm, sniedz 1872. un 1873. gada Rīgas policijas pārskati par Rīgā ienākušo un prom devušos prostitūtu skaitu par sešiem mēnešiem. Policijas dokumentos norādīts, ka šajā laikā Rīgā ir ap 1000 prostitūtu, kas darbojas bordeļos un privātos dzīvokļos. Sešu mēnešu laikā pilsētā ieradās 53 prostitūtas, no kurām deviņas bija zaldātu meitas, bet pameta Rīgu 201 prostitūta, no

[21] Shcherbinin, P. Soldatskie zheny, s. 5.

[22] Ransel, David (1988). *Mothers of Misery: Child Abandonment in Russia*. Princeton University Press. Pieejams: https://www.jstor.org/stable/j.ctt7zvshv.8, p. 21, 155 [skatīts 11.04.2020.].

[23] Shcherbinin, P. Soldatskie zheny, s. 11.

[24] Fieseler, Beate (2006). "Stell dich doch auf den Nevskij!" Prostitution im Rußland des 19. Jahrhunderts. *Osteuropa*, Vol. 56, No. 6, S. 287.

[25] Zelče, Vita (2002). *Nezināmā: Latvijas sievietes 19. gadsimta otrajā pusē*. Rīga: Latvijas Arhīvistu biedrība; Siobhán, Hearne (2021). *Policing Prostitution: regulating the lower classes in late imperial Russia*. Oxford: Oxford University Press.

kurām 24 bija zaldātu meitas, 15 – sievas un sešas – atraitnes.[26] Tomēr šie dati ir nepietiekami, lai varētu izdarīt secinājumus.

Tikai 5 % zaldātu sievu atradās kopā vīriem to dienesta vietās. Parasti tās bija sievietes bez bērniem. Armijas daļā viņas kopa slimos un rūpējās par veļas mazgāšanu, bet to likteni lielā mērā noteica pulka vadības attieksme pret karavīru ģimenes locekļiem. Jau 18. gs. vidū bija pieņemts likums, kas aizliedza rekrūša sievai sekot līdzi vīram. Pēc iekārtošanās dienestā karavīram bija tiesības pieprasīt sievu pie sevis, bet tas nekādi netika veicināts. 1821. gadā Ministru komiteja ar īpašu rīkojumu noteica, ka zaldātu sievām pēc iespējas nevajadzētu ļaut atrasties pie vīriem, jo tas apgrūtina karaspēka izvietošanu. Sievām bija jāpaliek iepriekšējā dzīvesvietā vai kaut kur jānolīgst dienestā, "lai neapgrūtinātu valsts kasi, bet darītu labu sev un īpaši zemkopjiem".[27]

Tāpat kā citās Krievijas impērijas daļās, arī Baltijas guberņās rekrūšu sievas varēja palikt tajā dzīvesvietā, no kuras viņas vīrs bija paņemts rekrūšos. 1825. gadā šīs tiesības nostiprināja ar augstāko iestāžu rīkojumu, tāpat kā muižu pārvalžu pienākumu palīdzēt šīm sievietēm.[28] Šādas norādes bija nepieciešamas, jo tūlīt pēc vīra paņemšanas rekrūšos radās jautājums par to, kur palikt sievai. Viņa nevarēja pildīt kalpa pienākumus, ko bija uzņēmies vīrs, jo kalpam bija savi darbi pienākumi, bet kalpa sievai – savi. Tātad kādai saimniecībai bija viņa jāpieņem un jānodrošina ar nodarbošanos, taču sieviete nedrīkstēja to pieprasīt un līdz ar to bija atkarīga no citu labvēlības. Ģimene, kurai zaldāta sievas izmitināšanu uzlika par pienākumu muiža vai radniecīgās saites, varēja nebūt priecīga par šo faktu, jo parasti mājsaimniecībā netrūka sieviešu roku un tajā visi nepieciešamie darbi bija sadalīti starp esošajiem locekļiem. Rekrūšu sievas varēja nonākt tēva, brāļa vai svaiņa saimniecībā un tās ietvaros kārtot savas nodarbinātības jautājumu. Līdz pat 19. gs. vidum nebija precīzu juridisku regulāciju, un situācijas veidojās ļoti dažādas.

Zemnieku saimniecībā nodarbinātība bija izdzīvošanas jautājums, un sievietes darbs tajā bija viens no saimniecības pastāvēšanas priekšnoteikumiem. Bez darba cilvēka dzīve bija ne tikai materiāli nenodrošināta, bet arī varēja izpelnīties citu nosodījumu.[29] Baltijas guberņās klaušu darbi bija sadalīti starp zemnieku un viņa sievu. Saimnieka sieva bija atbildīga par lopiem, slaukšanu un dārzu, kā arī par kalpu darbu uzraudzīšanu. Sievietes palīdzēja darbos uz lauka,

[26] Rīgas policijas pārskati par prostitūtu skaitu iestādēs, 11.1872.–04.1873. LNA_LVVA, F51_1_1191, 2.–50. lp.

[27] *Polnoe sobranie zakonov Possiiskoi Imperii*. Sobranie 1826–1881. Tom 37. Sanktpeterburg: Tipografiia Vtorogo Otdeleniia EIV kantseliarii, Nr. 28714, s. 793–796.

[28] Kurzemes guberņas patents par pienākumu rekrūšu sievām atļaut palikt dzīvot muižā, no kuras vīrs paņemts rekrūšos, 12.02.1825. LNA_LVVA, F96_6_1013, 2. lp.

[29] Vanja, Christina (1992). Zwischen Veränderung und Expansion, Kontrolle und Befreiung. *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 79. Bd., H. 4, S. 457.

atbildēja par tīrību saimniecībā, veļas mazgāšanu, vērpšanu, aušanu un šūšanu. Uzaugusi zemnieku vidē, jebkura zaldāta sieva prata šos darbus, bet ne vienmēr tas viņai palīdzēja iekārtoties pašas dzīvē.

Lai gan likums to atļāva, rekrūšu sievām Baltijā bija ierobežotas iespējas mainīt dzīvesvietu, jo 19. gs. sākumā viņām bieži nebija sakārtoti dokumenti. Pēc vīra rekrutēšanas sievai bija jāsaņem apliecība par zaldāta sievas statusu. Bez tā viņa nedrīkstēja legāli pamest dzīvesvietu, jo tam bija vajadzīga vīra atļauja, ko viņa nevarēja saņemt, jo bieži nezināja pat vienību, kurā vīrs dienēja. Lai risinātu šo jautājumu, 1822. gadā Kurzemes guberņas valde izdeva patentu, kas noteica, ka zaldātu sievām rekrūšu pieņemšanas komisijā jāsaņem atbilstoša pase, kurā bija jānorāda vīra rekrutēšanas vieta un laiks. Ja sievām nebija attiecīgu dokumentu, tad, lai to saņemtu, viņām bija jāvēršas vīra dienesta vietā – pulkā vai garnizona bataljonā pie komandiera.[30]

Par to, cik sarežģītas varēja izveidoties vietējās varas un zaldātu sievas attiecības, liecina vairāki gadījumi no tiesu prakses Baltijā. Rekrūša sieva Katrīne no Kurzemes guberņas Garlenes muižas 1833. gadā sūdzējās Talsu pilskunga tiesā, ka nevar atrast sev apmešanās vietu Garlenē, jo muižas pārvalde un pagasta tiesa tās uzdevumā aizliegusi saimniekiem viņu pieņemt. Aptaujātie zemnieki noliedza, ka kādam no viņiem būtu liegts pieņemt Katrīni, bet muižas pārvaldnieks Vilhelms fon der Brinkens (*von der Brincken*) atteicās ierasties tiesā ar pamatojumu, ka staigāšana uz tiesu traucējot mieru un ikdienas darbu muižā. Turklāt viņš ir muižnieks, kura lietas esot jāizskata nevis pagasta tiesas, bet augstākas tiesas instancē. Lietas izskatīšanā iesaistījās Kurzemes guberņas valde. Noskaidrojās, ka uz vairākiem gadiem Katrīne bija pametusi Garleni, tomēr valde pavēlēja muižas pārvaldei rast iespēju izmitināt Katrīni, jo viņas vīrs bija paņemts rekrūšos tieši no šīs muižas. Kā liecina tālākā sarakste, muiža bija atrisinājusi izmitināšanas jautājumu, bet Katrīne turpināja vērsties tiesā par savas nodrošināšanas jautājumiem. Laika posmā no 1847. līdz 1855. gadam sieviete iesniedza četras sūdzības pret Garlenes kopienu, jo viņai, tobrīd ap 90–100 gadus vecai, no zemnieku magazīnas (pagasta labības rezervju noliktava) bija pārtraukts izsniegt pārtiku, kas viņai pienācās. Tā kā Katrīne vairs nespēja sevi apgādāt, pārtikas izsniegšanas pārtraukumu dēļ viņa bija spiesta badoties. Muižas pārvalde katru reizi atrada attaisnojumu un 1850. gada sūdzības izskatīšanas laikā norādīja, ka, ja ne vecums, par tādu nepamatotu sūdzēšanos Katrīne būtu pelnījusi pērienu.[31]

---

[30] Schluss des Auszuges aus den Ukasen, Patenten und Verordnungen von 1822. *Rigasche Stadtblätter*, 26.12.1822, Nr. 52, S. 134.

[31] Rekrūša sievas Katrīnes sūdzības lieta pret Garlenes muižas pārvaldi par nepieņemšanu kopienā un pārtikas neizsniegšanu, 1833–1855. LNA_LVVA, F786_1_137, 1.–30. lp.

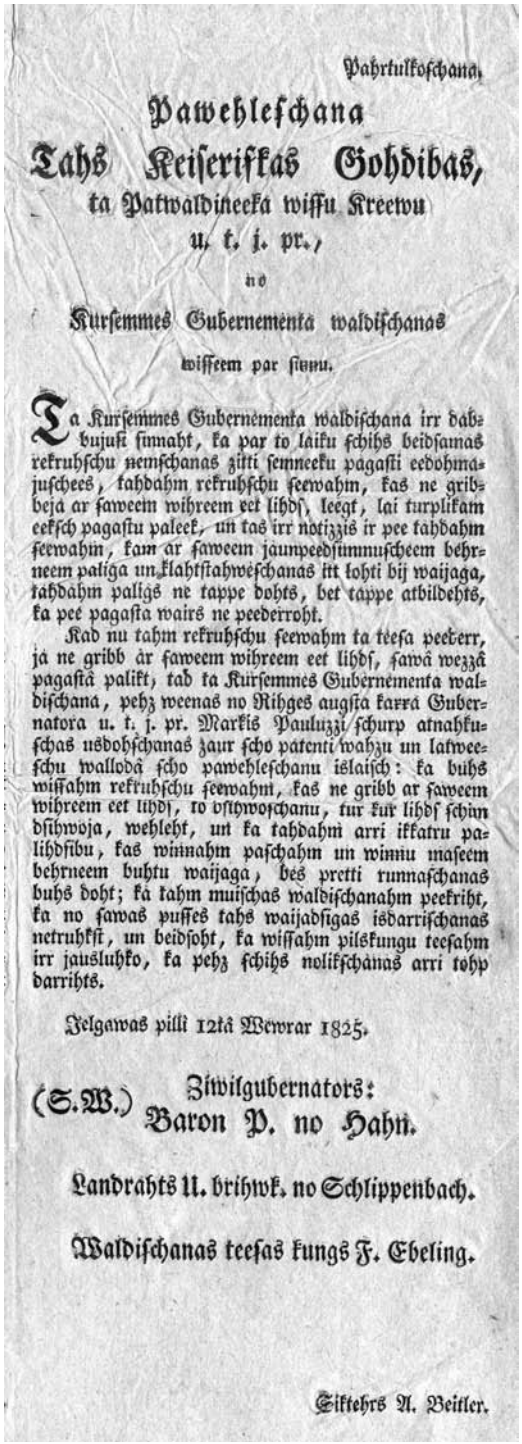

Pahrkulkoſchana.

Pawehleſchana

Tahs Keiſerifkas Gohdibas,

ta Patwaldineeka wiſſu Kreetvu

u. t. j. pr.,

no

Kurſemmes Gubernementa waldiſchanas

wiſſeem par ſinnu.

Ta Kurſemmes Gubernementa waldiſchana irr dabbujuſi ſinnaht, ka par to laiku ſchihs beidſamas rekruhſchu nemſchanas zitti ſemneeku pagaſti eedohmajuſchees, tahdahm rekruhſchu ſeewahm, kas ne gribbeja ar ſaweem wihreem eet lihdſ, leegt, lai turplikam eekſch pagaſtu paleek, un tas irr notizzis ir pee tahdahm ſeewahm, kam ar ſaweem jaunpeedſimmuſcheem behrneem paliga un klahtſtahweſchanas itt lohti bij waijaga, tahdahm paligs ne tappe dohts, bet tappe atbildehts, ka pee pagaſta wairs ne peederroht.

Kad nu tahm rekruhſchu ſeewahm ta teeſa peederr, ja ne gribb ar ſaweem wihreem eet lihdſ, ſawā wezzā pagaſtā palikt, tad ta Kurſemmes Gubernementa waldiſchana, pehz weenas no Rihges augſta karra Gubernatora u. t. j. pr. Markis Pauluzzi ſchurp atnahkuſchas uſdohſchanas zaur ſcho patenti wahzu un latweeſchu walloda ſcho pawehleſchanu iſlaiſch: ka buhs wiſſahm rekruhſchu ſeewahm, kas ne gribb ar ſaweem wihreem eet lihdſ, to oſtwoſchanu, tur kur lihdſ ſchim dſihwoja, wehleht, un ka tahdahm arri ikkatru palihdſibu, kas winnahm paſchahm un wiņu maſeem behrneem buhtu waijaga, bes pretti runnaſchanas buhs doht; ka tahm muiſchas waldiſchanahm peekriht, ka no ſawas puſſes tahs waijadſigas iſdarriſchanas netruhkſt, un beidſoht, ka wiſſahm pilskungu teeſahm irr jausluhko, ka pehz ſchihs nolikſchanas arri tohp darrihts.

Jelgawas pilli 12tā Wehrar 1825.

(S.W.) Zīwilgubernators:
Baron P. no Hahn.

Landrahts U. brihwk. no Schlippenbach.

Waldiſchanas teeſas kungs F. Ebeling.

Siktehrs A. Beitler.

Kurzemes guberņas patents par pienākumu rekrūšu sievām atļaut palikt dzīvot muižā, no kuras vīrs paņemts rekrūšos. 1825. gada 12. februāris.
LNA_LVVA, F96_6_1013, 2. lp.

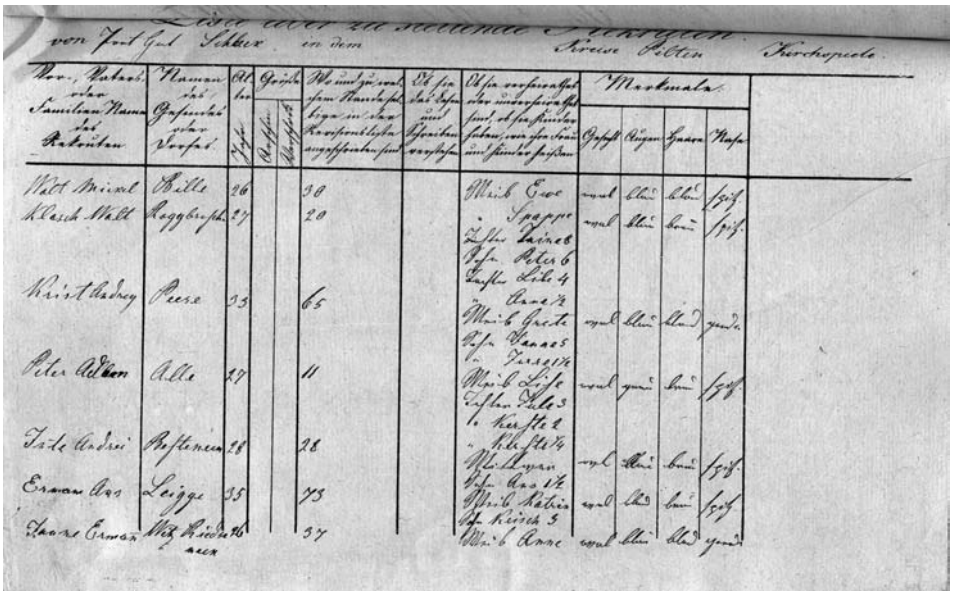

Zlēku muižas rekrūšu saraksts. 1830. gads. No septiņiem zemniekiem seši precējušies, viens – atraitnis, pieciem ir bērni. LNA_LVVA, F442_1_2, b. p.

1834. gada dvēseļu revīzijā minēts, ka Garlenes muižā ir 166 vīriešu dvēseles un 188 sieviešu. Atsevišķi reģistrētas četras zaldātu sievas, kuru vīri nodoti rekrūšos 1806. un 1813. gadā, bet neviena no tām pēc vecuma neatbilst Katrīnei no minētās tiesas lietas.[32] Nav arī iespējams noskaidrot citus datus par Katrīni.

Par citu gadījumu ziņas rodamas Pedeles pagasta tiesas protokolu grāmatā. 1855. gadā rekrūša sieva Marija Indriksone sūdzējās par pagasta tiesas priekšsēdētāju Reini Traubi. Pirms kāda laika Marija bija nākusi lūgt palīdzību tiesai atrast viņai dzīves un darba vietu. Tiesas vīri bija norādījuši, ka pati vien vainīga, ka nevarot atrast darbu, jo esot nesaticīga pēc rakstura. Pie šāda secinājuma viņi bija nonākuši, jo pēc vīra paņemšanas armijā Marija bija tiesai pārmetusi ģimenes izjaukšanu. R. Traube norādījis, ka par tādu runāšanu viņai pienākas no tiesas pēriens, nevis palīdzība. Marija apgalvoja, ka no šiem draudiem esot ļoti nobijusies un tā rezultātā viņai noticis spontānais aborts.

Reinis Traube uz sūdzību atbildēja, ka tiešām tiesā tā runāts, bet stāvoklī esošai sievietei būtu jāzina, ka miesas sodu viņai tāpat neviens nevarētu piespriest, tādēļ satraukties bijis nevietā un arī nesaticīga viņa patiešām esot. Tāpat R. Traube piezīmēja, ka spontānais aborts Marijai gadās ne pirmo reizi, tāpēc nevar zināt, vai tas bijis no stresa tiesā. Tiesā tika panākta vienošanās,

[32] Garlenes muižas revīzijas saraksts, 09.04.1834. LNA_LVVA, F630_1_241, 91., 92. lp.

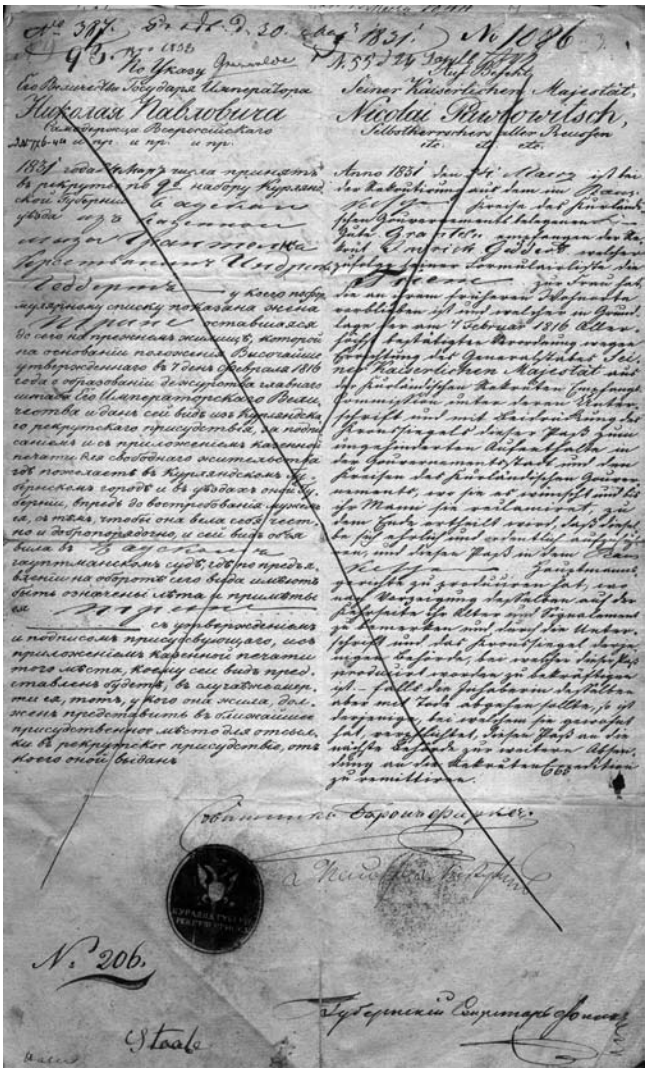

Granteles muižas rekrūša Indriķa Ģederta sievas Trīnes pase. 1831. gada 30. maijs. LNA_LVVA, F423_1_32, 3. lp.

Pasē laika gaitā veiktās atzīmes: Granteles muižas pārvaldes atzīme, ka Trīne atradusi darbu Jelgavā. Trīnes ārējās pazīmes: 24 gadi, auguma un sejas pazīmju apraksts. 1832. gadā Trīnes dēls Jānis Indriķis pierakstīts Rīgas kantonistu bataljonā, kur viņš jānodod 1850. gadā. 1833. gadā šis dēls nodots tantei strādnieka sievai Trīnei audzināšanā. 1839. gadā Rīgas kantonistu bataljonā pierakstīts Trīnes dēls Kārlis Ģederts, kurš bataljonā jānodod 1860. gadā. 1840. gadā Kārlis Ģederts izslēgts no sarakstiem, jo miris. 1840. gadā Jānis Indriķis nodots Rīgas kantonistu bataljonā. Dokumentos vēlāk noskaidrots, ka Trīne mirusi 1843. gadā Kurzemes sabiedriskās aizgādības kolēģijas trūcīgo aprūpes iestādē.

ka Marija tālāk apsūdzības nevirzīs, par to viņa saņems pārtiku no magazīnas tikmēr, kamēr atlabs no spontānā aborta izraisītās nevarības.[33]

Protams, no tiesas lietām nevar iegūt vispārēju ainu par notikušo, tomēr skaidri redzams, ka vienā gadījumā zaldāta sieva daudzu gadu garumā nespēja atrast kompromisu ar vietējo pārvaldi, bet bija pārāk veca, lai radikāli mainītu dzīvesvietu vai dzīvesveidu, bet otrā gadījumā – tiesas pārstāvji bija pietiekoši vienaldzīgi attiekušies pret apstākļiem, kādos atradās zaldāta sieva.

Situāciju, kas var izveidoties, ja zaldātu sievai nav radinieku, pie kuriem apmesties, labi parāda Annas Skrastiņas gadījums. 1857. gadā Burtnieku pagasta tiesa nosprieda, ka viņai būs katru mēnesi jādzīvo citā saimniecībā, kur saimniekam jāierāda viņai vieta un jānodrošina ar darbu.[34] Šāda sistēma izraisīja nepārtrauktu pārvākšanos, tādēļ Anna ar šo lēmumu bija neapmierināta, bet citu risinājumu tiesa neatrada. Arī Bānūžu muižas saimnieks Jānis Zibenieks sūdzējās, ka pagasta tiesa nolēmusi viņa mājā ievietot zaldāta Jāņa Ģēģera sievu ar pieciem bērniem, ko viņš sūdzībā sauc par "ubagu ģimeni".[35]

Kā redzams, sarežģīta situācija zaldāta sievai varēja izveidoties vecuma vai slimības nevarības gadījumā. Tā bija arī Tadaiķu muižas zaldāta sievai Maijai Seržantei, kura bija sūdzējusies Aizputes apriņķa pārvaldē par pagasta valdes atteikumu atbalstīt viņu no zemnieku magazīnas slimības laikā, aizbildinoties, ka viņai jānopelna iztika pašai, strādājot muižas krogā.[36]

Rekrūša sieva ar maziem bērniem varēja tikt uzskatīta par apgrūtinājumu muižai. Tā Nītaures muižas īpašnieks bija padzinis 28 gadus veco rekrūša sievu Ilzi ar divām mazgadīgām meitenēm. Uzturēt šo ģimeni muižnieks bija atzinis par nelietderīgu.[37] Diemžēl arhīva dokumenti nevēstī par to, kas tālāk notika ar padzītajām sievietēm un viņu bērniem.

Atsevišķās muižās Baltijā pastāvēja rekrūšu sievu sociālā atbalsta noteikumi, taču tie bija izstrādāti, pamatojoties uz vietējās kopienas vai muižas pārvaldes iniciatīvu un attiecās tikai uz konkrēto kopienu. Tikai 1852. gadā Valdošais senāts noteica zaldātu sievu uzturēšanas kārtību privātajās un pilsētas muižās. Noteikumi attiecās arī uz Baltijas guberņām:

---

[33] Ieraksts Pedeles pagasta tiesas protokolu grāmatā par rekrūša sievas Marijas Indriksones sūdzību pret tiesas vīriem, 18.08.1855. LNA_LVVA, F7405_1_28, 46. lp.

[34] Ieraksts Burtnieku pagasta tiesas protokolu grāmatā par zaldāta sievas Annas Skrastiņas nodrošināšanu ar dzīvesvietu, 18.05.1857. LNA_LVVA, F842_1_2, 29. lp.

[35] Izraksts no Bānūžu pagasta valdes protokola par zaldāta sievas ievietošanu sētā, noraksts, 06.05.1869. LNA_LVVA, F152_1_694, 1. lp.

[36] Zaldāta sievas Maijas Seržantes sūdzība par palīdzības nesniegšanu no Grobiņas pagasta valdes puses slimības apstākļos, 21.05.1862. LNA_LVVA, F933_1_1182, 1. lp.

[37] Zutis, J. *Vidzemes un Kurzemes zemnieku likumi*, 79. lpp.

1) par 60 gadiem vecākas, slimības dēļ darbnespējīgas zaldātu sievas vai tās ar maziem bērniem, kuras nesaņem apgādi no valsts, bija jāapgādā kopienai, no kuras zaldāts – sievietes vīrs – bija paņemts;

2) no privātām muižām paņemto rekrūšu sievas drīkstēja palikt muižā vīra, vecāku vai citu radinieku ģimenē, ar pēdējo piekrišanu;

3) vecuma vai darba nespējas gadījumā zaldātu sievām bija jāsaņem aprūpe no ģimenes vai radiem muižas pārvaldes uzraudzībā. Ja ģimene nebija spējīga sievieti uzturēt, tad viņai pienācās atbalsts no zemnieku magazīnas.[38]

Pēc Krimas kara sākuma 1853. gadā šie jautājumi kļuva vēl aktuālāki, jo armijā paņēma ne tikai jaunus rekrūšus, bet arī atvaļinātos karavīrus. Šajā laikā valdība vēlreiz atgādināja vietējām varām, ka par zaldātu ģimenēm ir jārūpējas un tas ir jādara kopienām, no kurām rekrūtis paņemts.[39]

Neraugoties uz šiem noteikumiem, rekrūšu sievas izjuta sociālo neaizsargātību un sabiedrības neieinteresētību viņu liktenī, par ko liecina anonīma autora raksts 19. gs. 60. gados vācbaltiešu presē.[40] Tajā norādīts, ka, ja rekrūša sieva ir jauna, darbspējīga un bez bērniem, tad viņa iekārtojas pie kāda par kalponi, bet šis process netiek nekādi pabalstīts. Ja viņai ir bērni, tad kopiena ierāda kādu "pirtiņu", bet no magazīnas viņa saņem graudus. Toties neviens īpaši nedomājot par to, kā viņa sarūpē citas nepieciešamās lietas – malku, iedzīvi, drēbes un sāli vai kas ar ģimeni notiek, ja sieviete saslimst.[41] Raksta autors uzskatīja, ka zemnieku likumdošanā būtu jāiestrādā precīzāki noteikumi kopienai par palīdzības sniegšanu zaldātu ģimenēm. Kā piemērs bija minēta brīvprātīgi organizēta aizbildņu iecelšana šādām ģimenēm Igaunijas guberņas kroņa muižās.[42]

1866. gadā vietējā likumdošanā tika iestrādāti precizēti noteikumi par rekrūšu sievu sociālo aizsardzību. Kopienai bija jānodrošina rekrūša sieva ar dzīvesvietu un malku apkurei. Bija noteikts daudzums graudu, kas no magazīnas pienācās sievai un katram bērnam. Par noteikumu izpildi un uzraudzību, lai karavīru bērni ietu skolā, atbildīga bija vietējā policija.[43]

Karavīru sievu sūdzības, atkārtoti rīkojumi ievērot viņu aprūpes noteikumus un minētais raksts presē liecina, ka, neraugoties uz to, ka valsts vairākkārt noteica, ka vietējām kopienām ir jāparūpējas par zaldātu sievām, ne viss uz vietām notika tā, kā likums to paredzēja. Pagasta tiesas vai muižas valdes varēja izrādīt neieinteresētību zaldātu sievu liktenī, arī atklāti ignorēt augstāko tiesu lēmumus, jo karavīru ģimenes visdrīzāk uztvēra kā nevajadzīgu apgrūtinājumu.

---

[38] *Kurländische Gouvernements Zeitung*, 31.01.1859., Nr. 9, S. 66.

[39] Grobiņas pilskunga tiesas cirkulārs apriņķa muižām par zaldātu sievu un bērnu aprūpi, 04.03.1854. LNA_LVVA, F933_1_549, 1., 2. lp.

[40] Ein Desiderium (1865). *Baltische Monatsschrift*, Bd. 11. H. 4, S. 346–348.

[41] Turpat, 346. lpp.

[42] Turpat, 348. lpp.

[43] *Kurländische Gouvernements Zeitung*, 10.08.1866., Nr. 62.

Personīgās jeb ģimenes dzīves jautājumi

Pēc kļūšanas par rekrūša sievu būtiski mainījās arī sievietes privātā dzīve. Viņa kļuva par to, ko mēdz apzīmēt ar jēdzienu *grass widow* – vientulībā dzīvojoša precēta sieviete, turklāt pārsvarā gados jauna. Šis apstāklis izraisīja tālejošas sekas.

Daļa sieviešu uzsāka jaunas partnerattiecības un mēģināja šķirt iepriekšējo laulību. Baltijas guberņās lielākā iedzīvotāju daļa piederēja pie evaņģēliski luteriskās konfesijas. Lai šķirtu laulību, karavīru sievas vērsās Vidzemes vai Kurzemes konsistorijā. Līdz 1832. gadam evaņģēliski luteriskā baznīca Kurzemes un Vidzemes guberņā darbojās pēc likumiem, kas bija pārņemti no iepriekšējiem valdniekiem. Vidzemē bija spēkā 1686. gada Zviedrijas baznīcas likums, kas noteica, ka ilglaicīgas pamešanas apstākļos pamestajai pusei, parasti sievai, bija tiesības prasīt šķiršanu pēc sešu gadu laulātā prombūtnes. Tad tika izziņota laulības šķiršanas prasība, un vīrs varēja pieteikties gada un dienas laikā kopš izziņošanas.[44] Ja vīrs nepieteicās, laulību izšķīra. Kurzemē darbojās 1570. gada baznīcas likums no Kurzemes un Zemgales hercogistes laika.[45] Tajā trūkst sadaļas par laulības šķiršanu, tāpēc acīmredzot likumu vēlāk papildināja. Saskaņā ar 1832. gada Likuma par evaņģēliski luterisko baznīcu Krievijā 125. pantu laulību varēja šķirt, ja kāds no laulātajiem atradās nelabprātīgā prombūtnē ilgāk par pieciem gadiem un no viņa nebija nekādu ziņu, kā arī nebija paredzama prombūtnes drīza izbeigšanās.[46] Parasti šo faktu apliecināja vietējais mācītājs vai pagasta tiesas pārstāvis. Kurzemē no 19. gs. 20. gadiem zaldātu sievu laulības šķiršanu izsludināja vietējā presē. Piemēram, 1847. gadā Liepājā dzīvojošā zaldāta sieva Marija Elizabete, dzimusi Mazūra, pieprasīja šķiršanos no vīra muitai piekomandēta zaldāta Jēkaba Jura, jo tas bija viņu pametis pirms trim gadiem. Par šķiršanās prasību izziņoja vietējā avīzē. Jēkabam Jurim bija jāpiesakās tiesas iestādēs gada laikā. Ja tas nenotiktu, sievas prasība tiktu apmierināta.[47] Vidzemes konsistorija mēdza vērsties pie vietējās militārās varas pārstāvjiem ar lūgumu noskaidrot karavīra sievas sniegto ziņu patiesumu un vīra atrašanās vietu.

Lai saprastu, kāds bija šķiršanos skaits, var minēt, ka Kurzemes konsistorija 19. gs. 20. gados gada laikā izšķīra dažas rekrūšu sievu laulības, 30. gadu sākumā – jau padsmit, 1836. gadā – 41, 1837. gadā – 81, bet 1838. gadā – 42 rekrūšu

---

[44] Ziemssen, W. (1841). *Ehe und Ehescheidung nach schwedischem Rechte*. Greifswald: C. A. Koch, S. 47.

[45] Kurzemes un Zemgales hercogistes ev. lut. baznīcas 1570. gada likums, 18. gs. noraksts. LNA_LVVA, F4038_2_930..

[46] *Polnoe sobranie zakonov Possiiskoi Imperii*. Sobranie 1826–1881. Tom 7. Sanktpeterburg: Tipografiia Vtorogo Otdeleniia EIV kantseliarii, № 5870, s. 969.

[47] *Allgemeines Kurländisches Amts- und Intelligenzblatt*, 15.07.1847., Nr. 56, S. 1.

sievu laulības.[48] Šādu šķiršanās prasību pieplūdumu, iespējams, var skaidrot ar šajā laikā pieņemtu valdības lēmumu luterāņu konfesijas šķirto zaldātu sievu ārlaulības bērnus nepieskaitīt militārajam resoram (par to tālāk tekstā).[49] Tomēr iespējams, ka sieviešu, kas atradās šādā stāvoklī, kļuva vairāk un līdz ar to auga prasību skaits.

Šādas šķiršanās varēja izraisīt vēlāka laika prasības no šķirtā vīra. Piemēram, 1842. gadā atvaļināts zaldāts Jānis Ģirts iesniedza tiesā prasību pret savu šķirto sievu par mantas dalīšanu, precīzāk – par mēteli un kamzoli. Tomēr tiesa šo lietu noraidīja 10 gadu noilguma iestāšanās dēļ. Jānis bija nodots rekrūšos 1830. gadā, bet jau nākamajā gadā šķirtā sieva stājās jaunā laulībā, kad arī Jānim būtu bijis jāsniedz tiesā mantiskā prasība.[50]

Neizprotamāks gadījums bija noticis ar 1814. gadā no Bērsteles muižas rekrūšos iesaukto Indriķi Buli. 1819. gadā viņš kā savainots un aktīvajam dienestam nederīgs bija nozīmēts kādā Sanktpēterburgas mācību iestādē par kurinātāju un ieradās atvaļinājuma laikā Bērsteles muižā, lai satiktu sievu Trīni un ņemtu viņu sev līdzi uz jauno dzīvesvietu. Izrādījās, ka viņa sieva jau 1815. gadā apprecējusies ar tās pašas muižas zemnieku Ērmani, bet viss bija noticis legāli. Trīnei bija protokols no Kurzemes rekrūšu pieņemšanas komisijas, ka rekrūšos nodotais Indriķis, stājoties dienestā, atteicies turpināt ar viņu laulības dzīvi. Uz šī protokola pamata Kurzemes konsistorija laulību bija šķīrusi. Indriķis Bulis ar šo apstākli nebija mierā un sūdzējās komandierim, ka vēlas sievu atpakaļ.[51] Tomēr pēc likuma Trīne vairs nebija viņa sieva. Nav tikai skaidrs un nav noskaidrojams, vai Indriķis nebija sapratis, ko apliecina, nonākot rekrūšos, aizmirsis to vai arī šie dokumenti bija viltoti. Lai gan tā kopumā nebija bieža parādība, tomēr fiksējams, ka izšķirtie karavīri ne vienmēr bija mierā ar bijušo sievu lēmumu šķirties, jo nebija par to informēti, tomēr viņu prasības par sievu "atdošanu" parasti palika neapmierinātas, ja likumā fiksētā procedūra bija pareizi ievērota.

Vēl ļoti plašs jautājumu loks, kas skāra rekrūšu sievu dzīvi un tika kontrolēts no valsts puses, bija viņu dēli. Jau 18. gs. Krievijas impērijā bija pieņemts likums, kas noteica zaldātu dēlu nodošanu armijā pēc noteikta vecuma sasniegšanas. Viņus ieskaitīja kara skolās, kur mācīja lasīt, rakstīt un rēķināt. Aktīvajam dienestam

---

[48] Turpat, 08.09.1836., Nr. 72; 28.08.1837., Nr. 69. Beylage; 14.12.1837., Nr. 100. Beylage; 13.08.1838., Nr. 65; 29.11.1838., Nr. 96.

[49] St. Petersburg. *Zuschauer*, 07.07.1838., Nr. 4712, S. 447.

[50] Ieraksts Kuldīgas apriņķa tiesas spriedumu grāmatā par atvaļinātā zaldāta Jahne Girt prasību pret šķirto sievu, 29.04.1842. LNA_LVVA, F776_1_17, b. p.

[51] Imperatora cara liceja saimniecības daļas direktora Jegora Engelgardijeva vēstule Kurzemes guberņas valdei, 19.11.1819.; Bauskas pilskunga tiesas ziņojums Kurzemes guberņas valdei par Indriķa Buļa sūdzību, 20.04.1820.; Mežotnes draudzes mācītāja Georga Filipa Vinkelmaņa (*Winckelmann*) ziņojums Bauskas pilskunga tiesai par Indriķa Buļa sūdzību, 20.04.1820. LNA_LVVA, F96_6_1021, b. p.

nederīgie apguva kādu arodu – kurpnieka, galdnieka vai kalēja, bet tos, kuriem padevās rakstīšana, skoloja par pulku un bataljonu rakstvežiem. Aizsākusies kā savdabīga sociālā atbalsta programma, šī sistēma 19. gs. gaitā kļuva par militārā resora realizētu līdzekli armijas rindu papildināšanai ar apmācītiem kadriem. Napoleona karu laikā, kad Krievijai īpaši bija jādomā par karaspēka papildināšanu, zaldātu dēlu liktenim pakļāva arī rekrūšu sievu ārlaulības dēlus.[52] Proti, valsts radīja jauna veida atkarības formu, jo katra ģimene, no kuras paņēma rekrūšus, kļuva par jaunu zaldātu radītāju. Jāuzsver arī tas, ka dēla atņemšana ģimenei radīja papildu sociālos draudus vecāku darba nespējas un vecuma laikā. Jo brīdī, kad paaudzies dēls varētu sniegt materiālu labumu ģimenei strādājot, viņu paņēma armijā.

Lai ieviestu šādu sistēmu, bija nepieciešama zaldātu bērnu un rekrūšu sievu ārlaulības dēlu uzskaites kārtība, tāpēc vietējām varām bija uzdots uzraudzīt un reģistrēt šos bērnus. Lai gan mātes līdz bērna septiņu gadu vecumam varēja saņemt zināmu daudzumu graudu no tuvākās zemnieku magazīnas, daļa sieviešu izvēlējās slēpt atvases un regulāri mainīt dzīvesvietu, lai nebūtu jānodod bērns armijā. Policijas iestādes meklēja šādas mātes tieši tāpat kā izbēgušus dzimtzemniekus vai dezertierus.[53] Armijai laikā nenodotu zēnu meklēšana tika izsludināta vietējās avīzēs. Šajos sludinājumos norādīja arī personu, kura bērnu nav nodevusi. Lielākoties tās bija bērnu mātes.[54] Par karavīru bērnu slēpšanas un atrašanas gadījumiem Baltijā plašāk var lasīt attiecīgai tematikai veltītā rakstā.[55] Šeit var tikai pieminēt to, ka mātes mēdza atstāt bērnus pie kāda audzināšanā, dažreiz lūdzot slēpt viņu izcelšanos vai par to melojot. Parasti zēnus atrada, veicot dvēseļu revīzijas uzskaiti vai policijai pārbaudot iedzīvotājus dzīvesvietās. Protams, bija arī situācijas, kad bērna atdošana valsts aprūpē bija veiksmīgs risinājums ģimenei, ja tā bija nonākusi smagā ekonomiskā situācijā. Dažreiz šādās situācijās policijas iestādēs bērni ieradās paši un lūdza sevi pieņemt. Karavīra meitai Lotei vietējās varas instances neļāva atstāt ārlaulības dēlu Jāni pie pazīstamiem audzināšanā, lai gan pati Lote uzskatīja, ka nespēj dēlu uzturēt.

---

[52] Shcherbinin, Pavel (2014). Sotsial'no-pravovoi i povsednevno bytovoi status soldatskikh detei XVIII-XIX vv. *Vestnik Tambovskogo goosudarstvennogo universiteta,* № 7 (135), s. 3. https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-pravovoy-i-povsednevno-bytovoy-status-soldatskih-detey-v-xviii-hih-vv.

[53] Safronova, A., Kravchenko, O. (2014). Zakonodatel'nye i normativnye akty o garnizonnykh shkolakh Possii 18 veka. *Dokument. Arkhiv. Istoriia. Sovremennost'*. Vyp. 14. Ekaterenburg: Izd-vo Ural'skogo uni-ta, s. 190.

[54] Piemēram, *Rigasche Anzeigen*, 25.07.1821., Nr. 27. Vitebskas guberņā tiek meklēti deviņi armijai laikā nenodoti zēni, no kuriem seši norādīti kā mātes slēpti.

[55] Čerpinska, Anita (2020). Karavīru dēlu likteņi 18. gadsimtā un 19. gadsimta pirmajā pusē Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos. *Latvijas Arhīvi*, 1, 88.–118. lpp.

Toties ierēdņi bija pārliecināti, ka ar valsts nodrošināto pārtiku māte spēs gādāt par bērnu.[56]

Ārpus likuma zaldātu sievas nokļuva arī tad, ja, kauna vai bezcerības mudinātas, izvēlējās nogalināt savus jaundzimušos bērnus un tika pieķertas. Iekškrievijā aptuveni puse sieviešu, kuras bija tiesātas par bērnu slepkavību, bija karavīru sievas vai meitas. Jāņem vērā, ka viņas veidoja tikai aptuveni 3 % no visas Krievijas impērijas sabiedrības.[57] Par Baltijas guberņām šāda statistika nav apkopota, bet nav iemesla uzskatīt, ka šeit karavīru sievas izvēlētos citus rīcības modeļus attiecīgajās situācijās.

Bažas par iespējām apgādāt bērnu varēja novest sievietes līdz izmisumam. 1824. gadā Rīgā no tilta cietokšņa grāvī ielēca un galu padarīja zaldāta sieva. Viņas vīrs bija nodots rekrūšos 1813. gadā. Lai sevi uzturētu, sieviete bija strādājusi Limbažos, bet 1824. gadā pārcēlusies uz Rīgu ar astoņus mēnešus vecu bērnu. Pazīstamie liecināja, ka sieviete bija sūdzējusies par smagām galvas sāpēm un uztraukusies par to, kā parūpēsies par bērnu.[58]

Baltijā bija novērojams arī tas, ka muižnieki, it sevišķi rekrūšu sistēmas ieviešanas sākumā, nelabprāt šķīrās no zaldātu bērniem. 1812. gadā izdots ukazs, kurā muižu īpašniekiem norādīts, ka militārajam resoram "piederošā" bērna pierakstīšana dvēseļu revīzijās pie zemnieku kopienas nepaglābs no bērna nodošanas armijai, ja tiesas iestādes šo bērnu uzies, un ka rekrūšu sievas bērns tāpat pieder militārajam resoram, neraugoties uz to, ka ieņemts, kad viņa tēvs bija vēl zemnieks.[59]

Dati par Kurzemes guberņā uzskaitītām zaldātu sievām un bērniem liecina, ka laulībā parasti bija dzimusi mazāk nekā puse zēnu un viņi bija vai nu tikko nodotu rekrūšu, vai atvaļinātu zaldātu bērni. Pārējie bija rekrūšos nodotu zemnieku sievu ārlaulības bērni. Situācija bija atšķirīga pilsētās.[60] Piemēram, Jelgavā 1835. gadā mitinājās 47 zaldātu dēli, no kuriem 20 bija laulībā dzimuši atraitņu dēli, 10 – laulībā dzimuši atvaļinātu karavīru dēli, viens – laulībā dzimis rekrūšu sievas

---

[56] Kurzemes gubernatora Kristofa Engelbrehta fon Breverna vēstule Jelgavas policijai par atteikumu nodot audzināšanā kantonistu Jāni, 17.01.1844. LNA_LVVA, F451_1_111, b. p.

[57] Shcherbinin, P. Soldatskie zheny, s. 30, 37.

[58] Aus Tagesgeschichte. *Rigasche Stadtblätter*, 20.05.1824., Nr. 21, S. 167.

[59] Valdošā senāta ukazs par zaldātu bērnu piederību militārajam resoram, 30.09.1812. LNA_LVVA, F220_1_36, 4. lp.

[60] Pārskats par Grobiņas apriņķī dzīvojošajiem kantonistiem par 1836. gadu. LNA_LVVA, F412_8_116, b. p.; Pārskats par Tukumā dzīvojošiem kantonistiem par 1835. gadu. LNA_LVVA, F412_8_115, 25.–30. lp.; Pārskats par Grobiņas apriņķī dzīvojošiem kantonistiem par 1848. gadu. LNA_LVVA, F412_8_120, b. p.; Pārskats par Aizputes apriņķī dzīvojošām rekrūšu sievām 1848. gadā. LNA_LVVA, F412_8_120, b. p.; Pārskats par Ventspilī un Ventspils apriņķī dzīvojošiem kantonistiem par 1848. gadu. Turpat; Pārskats par 1848. gadā Jaunjelgavā, Kuldīgā, Tukumā, Piltenē, Ventspilī, Liepājā, Palangā dzīvojošām zaldātu sievām un kantonistiem. Turpat; Pārskats par zaldātu sievām Jaunjelgavas apriņķī 1848. gadā. Turpat.

dēls, astoņi – ārlaulībā dzimuši rekrūšu sievu dēli, četri – karavīru meitu dēli, viens – atvaļināta zaldāta dēls, bet trīs atradās audzināšanā pie militārā resora pārstāvjiem.[61]

Zēnu izņemšana no ģimenēm paaugstināja riskus zaldātam un/vai tā sievai vecumdienās palikt bez apgādnieka un nonākt nabagu un ubagu kategorijā. Tas radīja papildu spiedienu uz valsts vai vietējo aprūpes sistēmu, jo kādam par šiem vecajiem cilvēkiem bija jārūpējas. 19. gs. gaitā valsts pati sāka atvieglot zaldātu dēlu nodošanas prasības un noteikt izņēmuma kategorijas, kas drīkstēja bērnus paturēt ģimenē. Sākumā tie bija kaujas laukā savainoti un par kropliem palikuši karavīri. 1836. gada decembra ukazs atļāva zaldātu atraitnēm paturēt vienu no laulībā dzimušiem dēliem, ja vīrs kritis kaujā vai miris dienesta laikā, bet ukazs attiecās tikai uz bērniem, kas vēl bija ģimenēs vai kantonistu bataljonos, bet ne aktīvajā dienestā ieskaitītiem.[62] Šie atvieglojumi radīja zaldātu sievu lūgumu pieplūdumu varas instancēs, jo sievietes mēģināja paturēt bērnus pie sevis.

1856. gada 26. augustā ar imperatora Aleksandra II kronēšanas žēlastības manifestu zaldātu dēli tika atbrīvoti no piederības militārajam resoram. Tobrīd kantonistu skaits Krievijā sasniedza 378 000, bet mācību iestāžu skaits – 52.[63] No 1858. gada sākās kantonistu skolu pakāpeniska likvidācija un reorganizācija par karaskolām, kur bērnu pieņemšana notika pēc vecāku iniciatīvas.

Tātad zaldātu sievu privāto dzīvi lielā mērā ietekmēja valsts reglamentācija un vēlme paņemt viņu dēlus armijā. Tas radīja nepieciešamību uzskaitīt un kontrolēt zaldātu sievu un viņu bērnu pārvietošanos, kā arī nepieciešamības gadījumā vajāt tās, kuras gribēja no tā izvairīties.

Secinājumi

Karavīru sievu likteni Baltijas guberņās ir iespējams salīdzināt ar pārējo Krievijas impēriju, jo likumdošana attiecībā pret karavīru sievām bija viena un tā pati. Taču bija arī būtiskas atšķirības, ko radīja zemnieku brīvlaišana Baltijā 19. gs. pirmajā pusē, kamēr pārējā Krievijā tā notika tikai 1861. gadā. Pastāvēja arī zemnieku kopienas uzbūves atšķirības, jo:

1) Baltijā daudz ātrāk nekā pārējā Krievijā norisinājās zemnieku noslāņošanās;

2) jau 19. gs. sākumā veidojās zemnieku vēlētas pagasta tiesas, kas nodarbojās ar zemnieku savstarpējiem konfliktiem un administratīvo pārvaldīšanu.

Baltijas guberņās tobrīd vēl joprojām pastāvēja kārtu sabiedrība. Cilvēks piedzima noteiktā sabiedrības grupā un dzīvoja tai noteiktajos ietvaros. Sociālā mobilitāte eksistēja, bet bija limitēta. Sievietes dzīves ceļu lielā mērā noteica viņas

---

[61] No 1835. līdz 1836. gadam Jelgavā pierakstīto kantonistu saraksts. LNA_LVVA, F630_2_230, 1.–17. lp.

[62] *Latviešu Avīzes*, 24.02.1838., Nr. 8.

[63] Shcherbinin, P. Sotsial'no-pravovoi i povsednevno bytovoi status, s. 4.

tēva, vēlāk vīra statuss. Tieši rekrūšu sievas bija tās, kuras pēc vīra rekrutēšanas neatgriezeniski un ne labprātīgi tika izmestas no ierastās sociālās vides. Sieviete zaudēja ne tikai ģimenes apgādnieku, bet arī ierasto dzīves kārtību. Laikabiedri uzskatīja, ka zemnieka kļūšanai par karavīru ir nepieciešams vairāku mēnešu pārejas posms.[64] Viņu sievām šāds laiks nebija dots un neviens viņas neapmācīja.

Historiogrāfijā atzīts, ka rekrūšu sievas bija viena no marginālākajām un neaizsargātākajām sabiedrības grupām impērijā. Tās aizsardzības mehānismi bija ļoti vāji attīstīti, un tikai no 19. gs. vidus parādījās likumdevēju mēģinājumi pasargāt zaldātu sievas slimības un vecuma nevarības apstākļos.

Elīza Virtšaftere visai precīzi formulējusi historiogrāfijas vispārējo viedokli: "Gan daiļliteratūra, gan oficiālie avoti rada priekšstatu, ka zaldātu sievas bija spiestas cīnīties par savu vietu sabiedrībā. Lielākā daļa turpināja dzīvot kā zemnieces un dažas spēja kļūt neatkarīgas un atrast nodarbi pilsētas vidē, bet citas cieta no nepārtrauktas izmantošanas un pāri darījumiem."[65]

Ir veikti pētījumi par to, cik ļoti zemnieku sievas visas dzīves garumā baidījās no vīra rekrutēšanas un cik lielā mērā rekrutēšana Krievijas impērijas zemnieku vidū tika uztverta kā traģēdija.[66] Tas viņas atšķir no sievietēm, kuras apprecēja karavīrus un rēķinājās ar grūtībām, ko šāda dzīve radīs.

Dzīvesvietas un nodarbinātības jautājumos rekrūšu sievas lielā mērā bija atkarīgas no muižas pārvaldes un ģimenes nostājas. Pagasta tiesām bija jārisina konfliktsituācijas un jautājumi par palīdzības piešķiršanu no kopienas, bet tās bieži pret sievieti izturējās neieinteresēti, jo pagasta tiesas bija stipri noslogotas ar ikdienas problēmu risināšanu starp kopienu, muižu, mācītāju un citām varas instancēm.

Personīgās dzīves sakārtošanas jautājumi lielā mērā bija atkarīgi no baznīcas, jo tikai tā varēja šķirt laulību ar rekrūšos paņemto vīru un padarīt oficiālas jaunās attiecības, ja sievietei tādas izveidojās.

Pagasta un augstāku tiesu, kā arī pārvaldes iestāžu materiāli rāda, ka zaldātu sievas devās pie tām risināt problēmas, tomēr grūti pateikt, vai to darīja tikai galēja izmisuma apstākļos vai arī iešana uz tiesu bija ikdienas parādība. Lai izdarītu šādus secinājumus, būtu jāveic plašāki kontekstuāli pētījumi par zemnieku tiesāšanas tradīcijām kopumā. Ļoti grūti pateikt arī to, cik daudz zaldātu sievu varēja sakārtot savu dzīvi daudzmaz cienījami, bet cik no viņām cieta pazemojumus ģimenēs, kurās bija iekļautas, vai no apkārtējiem tikai tādēļ, ka bija vientuļas precētas sievietes, kuru vīri atrodas ilgstošā prombūtnē bez ziņām par atgriešanās iespējamību. Ja cilvēks negāja sūdzēties uz iestādēm, ka

[64] Ul'ianov, Il'ia (2008). *1812. Russkaia pekhota v boiu*. Moskva: Eksmo, s. 19.
[65] Wirtschafter, E. K. Military service and the Russian social order, p. 401.
[66] Shcherbinin, P. Soldatskie zheny, s. 4.

ģimene vai kopiena viņu uzskata par apgrūtinājumu, tas varēja radīt spriedzi savstarpējās attiecībās. Lai arī kļūšana par rekrūša sievu neizraisīja neizbēgamu vardarbību, tā bija visnotaļ cieši saistīta ar sociālo nestabilitāti, nenoteiktību un sociāli tiesiskām pārmaiņām, kuru sekas visai viegli varēja izraisīt pazemošanu vai fizisku vai emocionālu vardarbību ģimenes ietvaros.

Lai gan par laiku no 19. gs. 30. gadiem ir daudz vairāk materiālu par zaldātu sievu aktivitātēm, tas var nebūt saistīts ar sieviešu pieaugošu apziņu par iespējām sūdzēties un risināt jautājumus iestādēs, bet gan ar avotu stāvokli, jo dokumenti vienkārši saglabājušies lielākā apjomā. Plašākus secinājumus par zaldātu sievu likteņiem Baltijā pagaidām izdarīt traucē saistītu pētījumu trūkums, piemēram, par bērnu slepkavām, prostitūciju, sieviešu noziedzību utt.

ANITA ČERPINSKA

WIVES OF SOLDIERS IN KURZEME AND VIDZEME PROVINCES IN THE 19th CENTURY

The article examines a small social group that existed in the Baltic provinces in the 19th century – soldiers' wives. It was formed from the wives of townspeople and peasants, whose husbands were conscripted by the Russian Empire. These women lost not only the family breadwinner, but also their previous way of life, as they no longer belonged to the peasant or urban community.

The economic unit in the Baltics was a homestead, which individually resolved relations with neighbors and the estate. Work in the manor was organized and depended on male labor. The landlord gave the farmer a farm, but in return he determined the work to be done for the benefit of the manor. A servant's family contracted with the farmer for a fixed salary and a piece of land to cultivate, and it was mostly the servant's family who carried out the duties imposed on the farmer in the manor. Single women were not included in this farming model. Therefore soldiers' wives living in the countryside usually settled on one of their relatives' farms. A family that was obliged to accommodate a soldier's wife by the manor's order or by kinship ties could be dissatisfied about this fact, because usually there was no shortage of female hands in the household and all the necessary work was divided among the existing members. The wives of recruits could go to their father's, brother's or brother-in-law's farm and take care of their employment within it. Until the middle of the 19th century, there were no precise legal regulations and situations varied greatly. In the cities, soldiers' wives worked as maids, in factories or as prostitutes.

Part of these women wanted to end their marriage with a recruit because most of them did not know anything about the fate of their husbands for years. The Consistory dissolved these marriages if the husband had made no effort to contact the wife for several years, and it was confirmed by the local priest.

Another important issue was the possibility of soldiers' wives to keep their sons in the family, who by law had to be sent to the army after reaching the age of majority. In this way, the family lost a breadwinner, which was crucial if a soldier's wife fell ill or became weak in old age.

In the course of the 19th century, several laws were passed that allowed exceptions. Soldiers' wives, who could not keep their sons, used to hide them or give them to be raised by others, hoping that it would not be discovered.

In general, wives of soldiers are considered a socially vulnerable group exposed to various risks. Their problems were recognized and solved slowly by the government, but the interest of local authorities in observing the laws is not always visible.

Keywords: soldiers' wives, cantonists, divorce in the 19th century.

Iesniegts 2022. gada 30. augustā

VĒSTURE

KLĀVS ZARIŅŠ

SARKANAIS TERORS RĪGĀ 1919. GADĀ: LUDMILAS FON RĒMELINGAS UN MĒRIJAS FON HĀKENAS LIECĪBAS

Publikāciju veido divu vācbaltiešu sieviešu – Ludmilas fon Rēmelingas un Mērijas fon Hākenas – nepublicētas atmiņas, kas glabājas Hūvera institūta arhīvā Stenforda Universitātē ASV un kuras veltītas abu pieredzei sarkanā terora laikā Rīgā 1919. gada pavasarī. L. fon Rēmelinga un M. fon Hākena, kuras bija ieslodzītas vienā kamerā Sieviešu cietumā, 1920. gadā tapušajās atmiņās apraksta ne tikai vispārējo stāvokli Rīgā un savu ikdienu cietumā līdz pat atbrīvošanai 1919. gada 22. maijā, bet arī sniedz konkrētas sabiedrības daļas – vācbaltiešu – pieredzes raksturojumu boļševiku režīma apstākļos.
Atslēgvārdi: sarkanais terors, boļševiki, Padomju Latvija, Ludmila fon Rēmelinga, Mērija fon Hākena.

Neatkarības karš, kas ilga vairāk nekā pusotru gadu pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī, iezīmēja ne tikai iepriekš nepieredzētu nacionālo attiecību saasinājumu, it sevišķi latviešu un vācbaltiešu starpā, bet arī izcēla Latvijas teritoriju kā ģeopolitisku interešu sadursmes punktu Eiropā. Viena no lielvarām, kas cīnījās par savu interešu realizāciju, bija Padomju Krievija, kuras atbalstītie latviešu boļševiki ar Pēteri Stučku priekšgalā padomju varu Latvijā pasludināja jau 1918. gada 17. decembrī. Sarkanās armijas iebrukuma rezultātā 1918. gada beigās – 1919. gada sākumā pakāpeniski tika ieņemta gandrīz visa Latvija, izņemot Liepāju un teritoriju ap to, un Padomju Latvijas valstiskuma alternatīva kļuva par faktisku, vērā ņemamu realitāti līdz pat tās sagrāvei.

Laikā no 1919. gada 3. janvāra līdz 22. maijam boļševiku rokās atradās arī Latvijas galvaspilsēta Rīga. Balstoties ideoloģiskā redzējumā par šķiru karu, jau pirmajās nedēļās pēc Sarkanās armijas vienību ienākšanas pilsētā un padomju režīma nostiprināšanās sākās ne tikai radikālu politisku pārveidojumu īstenošana, kā valsts centralizācija, privātīpašuma likvidācija, nacionalizācija, nesamērīgi nodokļi utt., bet arī visaptverošas represīvās politikas implementācija, kas plašāk pazīstama kā sarkanais terors.[1]

[1] Par sarkanā terora Latvijā norisi u. c. aspektiem vairāk sk., piemēram: Šiliņš, Jānis (2009). Rīgas cietumi un lielinieku terors, 1919. gada janvāris–maijs. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3 (72),

Padomju režīms vērsās pret sev nevēlamām sociālām un pat nacionālām sabiedrības grupām. Viena no tām bija vācbaltieši, it sevišķi muižniecības dzimtu pārstāvji, kas dažādu iemeslu dēļ tika klasificēti kā padomju varai naidīgi, turklāt ir pamats apgalvot, ka tieši vācbaltieši, ņemot vērā to īpatsvaru cietumos un dominanci nošauto vidū, ir uzskatāma par vienu no visvairāk cietušajām Latvijas sabiedrības daļām sarkanā terora laikā 1919. gadā. Kā zināma kulminācija jāvērtē padomju varas iecere izraidīt no valsts pilnībā visus muižniecības dzimtām piederīgos vācbaltiešus, tos iepriekš reģistrējot un pirms izraidīšanas ievietojot sevišķās koncentrācijas nometnēs.[2]

Pēc boļševiku varas sakāves un Latvijas Neatkarības kara beigām 1920. gada rudenī Rīgā ieradās ASV vēsturnieks un Krievijas eksperts Frenks Golders[3]. Būdams Stenforda Universitātes bibliotēkas Herberta Hūvera Vēstures kolekcijas darbinieks, viņš sāka grāmatu apmaiņu ar Latvijas Valsts bibliotēku, kam atbalstu sniedza arī Latvijas Ārlietu ministrija. Decembrī F. Golders uz ASV izveda 10 līdz 15 kastes ar dažādiem materiāliem, pārsvarā izdevumus par Latvijas vēsturi, kam bija jākļūst par pamatu plašākas, Baltijas valstīm veltītas bibliotēkas izveidei.[4]

Starp izvestajiem materiāliem bija divu vācbaltiešu sieviešu rīdzinieču – Ludmilas fon Rēmelingas[5] un Mērijas fon Hākenas[6] – atmiņas par piedzīvoto Rīgā boļševiku varas laikā 1919. gada pavasarī. Tās bija rakstītas pēc F. Goldera personīga lūguma ar Amerikas Sarkanā Krusta misijas Latvijā starpniecību. Abas sievietes, kuras bija ieslodzītas jau Vācijas okupācijas laikā 1918. gadā izveidotajā un vēlāk padomju režīma pārņemtajā Sieviešu cietumā Tērbatas ielā,[7] atmiņas

---

119.–137. lpp.; Šiliņš, Jānis (2014). Sarkanais terors Rīgā 1919. gadā. *Latvijas Arhīvi*, 1/2, 99.–118. lpp.; Puriņš, Āris (1998). Sarkanais terors Latvijā 1917.–1919. gadā. *Latvijas Vēsture*, 4, 15.–21. lpp.; Stranga, Aivars (2007). Padomju vara Latvijā 1919. gadā: komunistiskā terora nacionālais aspekts. *Latvijas Vēsture*, 2, 104.–107. lpp.; Stranga, Aivars (2010). Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. gada decembris – 1920. gada janvāris. Grām.: Bērziņš, Jānis (red.). *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 62.–79. lpp.; Grimm, Claus (1939). *Jahre Deutscher Entscheidung im Baltikum*. Essen: Essener Verlagsanstalt; Hatlie, Mark R. (2014). *Riga at War, 1914–1919. War and Wartime Experience in a Multi-ethnic Metropolis*. Marburg: Verlag Herder-Institut; u. c.

[2] Stranga, A. Komunistu diktatūra Latvijā: 1918. gada decembris – 1920. gada janvāris, 70. lpp.; Šiliņš, Jānis (2013). *Padomju Latvija, 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 111., 112. lpp.

[3] Frenks Alfrēds Golders (*Golder*; 1877–1929), ASV vēsturnieks, Stenforda Universitātes bibliotēkas darbinieks, profesors.

[4] Jēkabsons, Ēriks (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 442., 443. lpp.

[5] Ludmila fon Rēmelinga (*von Roemeling*, 1891–pēc 1939), vācbaltiete, Rīgas iedzīvotāja.

[6] Mērija fon Hākena (*von Haken*; 1852–1934), vācbaltiešu žurnāliste, rakstniece.

[7] Mūsdienās ēka Rīgā, Tērbatas ielā 69. Vairāk par cietumiem Rīgā boļševiku laikā sk.: Šiliņš, J. Rīgas cietumi un lielinieku terors, 119.–137. lpp.; vairāk par sievietēm ieslodzījumā Latvijas Neatkarības kara laikā sk. arī: Bērziņa, Aiga (2016). Latvijas Republikas cietumos ieslodzītās sievietes, 1919.–1921. gads: ieslodzījuma raksturojums, ieslodzīto skaits un sociālais portrets. *Latvijas Arhīvi*, 1/2, 131.–163. lpp.

Mērija fon Hākena.
1927. gada pases foto.
LNA_LVVA, F2996_7_2934

Ludmila Emīlija fon Rēmelinga.1923. gada pases foto. LNA_LVVA, F2996_16_8871

rakstīja neatkarīgi viena no otras un iesniedza tās F. Golderam ar Amerikas Sarkanā Krusta misijas starpniecību pirms viņa prombraukšanas – L. fon Rēmelinga 1920. gada 12. decembrī un M. fon Hākena 1920. gada 14. decembrī.

Vācu valodā rokrakstā tapušās atmiņas, kas pašlaik glabājās Hūvera institūta arhīvā Stenforda Universitātē ASV, ir vērtējamas kā unikāli un reti vēstures avoti. Lai gan tās nav vienīgās pierakstītās atmiņas par boļševiku teroru Rīgā, tās papildina kopainu un sniedz ne tikai padomju režīma represētās sabiedrības grupas pārstāvju redzējumu par norisēm sarkanā terora laikā un ikdienu cietumā (turklāt tikai pusotru gadu pēc notikušā), bet arī piedāvā lasītājam vienreizēju perspektīvu norišu atspoguļojumā – L. fon Rēmelinga un M. fon Hākena 1919. gada aprīlī tika ieslodzītas vienā cietuma kamerā, tādējādi atmiņās sniedzot individuālu un subjektīvu redzējumu par kopīgi piedzīvoto, kas šeit publicēts saīsinātā veidā.

Raksta autors izsaka pateicību Latvijas Universitātes profesoram Ērikam Jēkabsonam par iespēju izmantot šo avotu pētniecībai un Latvijas Kara muzeja vēsturniekam Jānim Podiņam par atbalstu publikācijas sagatavošanā.

Ludmila fon Rēmelinga

KĀDAS SIEVAS UN MĀTES ATMIŅAS PAR BOĻŠEVIKU LAIKU RĪGĀ

1919. gada 5. aprīlī, gaidot vīra Kurta Rēmelinga[8] atgriešanos mājās, es gatavoju pieticīgas un nabadzīgas vakariņas, kādas šajā drūmajā laikā vien varēja sagādāt, kad pēkšņi un enerģiski iezvanījās [pie durvīm]. Tās atverot, ienāca mājas saimnieks un trīs bruņoti vīri. Man vajadzēja uzrādīt pasi, un viņi jautāja, kur esot mans vīrs. Atbildēju, ka viņš pašreiz ir izgājis. Pēc tam tika pārmeklētas visas dzīvokļa istabas, pārbaudot arī mūsu dzīvokļa pārējo iemītnieku – kādas slimas kundzes un viņas meitas – dokumentus. Vīram, kurš mājās atgriezās pārbaudes laikā, es lielā steigā spēju pateikt, kas šeit notiek, jo mums tika pavēlēts sekot bruņotajiem vīriem. Tā kā manam vīram jau vairākkārt bija nākuši pakaļ, lai vestu viņu uz toreiz jau pierasto [piespiedu] darbu ārpusē, es domāju, ka arī šoreiz saistībā ar mums viņi bija iecerējuši to pašu, tādējādi mierināju bērnus, kas palika mūsu slimās radinieces uzraudzībā. Sešgadīgā Ortija[9] pēc maltītes bija solījusi palīdzēt mazajai māsai[10] ar gulētiešanu. Tad mūs trīs – vīru, māsīcu un mani pašu – aizveda uz 4. iecirkņa policiju Matīsa ielā. Šeit bija liela telpa – pilna cilvēku. Visās sejās atspoguļojās baiļpilnas priekšnojautas; šķita, ka ar mums tomēr bija iecerēts darīt kaut ko citu, nevis nosūtīt sabiedriskā darbā. Grupās pa pieci cilvēki tika ievesti citā telpā, kurā sēdēja boļševiku aģenti, kas pierakstīja mūsu vārdus. Uz manu jautājumu, kāpēc mūs apcietināja, saņēmu atbildi: "Tāpēc, ka jūs esat vācieši."

Pēc tam kad mēs bijām pavadījuši piecas līdz sešas stundas kādā blakustelpā, mūs pulksten 3 naktī miliču pavadībā, kas mums skaļi sauca, lai mēs kustētos ātrāk, stiprā lietū nogādāja Sieviešu cietumā Tērbatas ielā. Kad mūsu grupa 50 personu sastāvā tika ievesta cietuma pagalmā un aiz mums aizcirtās tā smagie vārti, man bija sajūta, ka mūsu dzīve ir beigusies. Kaut abas manas meitenes būtu bijušas pie manis, tad mēs visas kopā būtu varējušas mirt. Kurts mani iedrošināja un lika domāt par to, ka Dievs nevienu cilvēku neatstāj un arī mūsu bērnus viņš neaizmirsīs. Tad, cieši kopā saspiesti, mēs stāvējām tumšā un drūmā istabā. Ienāca divi komisāri un divi viņu palīgi, no kuriem viens bija matrozis, un pārbaudīja pēc saraksta, vai visi ir atvesti. Atkal jāgaida! Pēc tam tika izsauktas sievietes. Mana rinda tik ātri pienāca, ka nepaguvu atvadīties no mana Kurta. Blakustelpā esošā komisija lika kādai sievai visu acu priekšā pārmeklēt mūs.

---

[8] Kurts Fēlikss fon Rēmelings (*von Roemeling*), bankas darbinieks, ar L. fon Rēmelingu precējies 1913. gadā.

[9] Ortrūde Elza fon Rēmelinga (*von Roemeling*; 1913–pēc 1941), L. fon Rēmelingas un K. fon Rēmelinga meita.

[10] Gerda Doroteja fon Rēmelinga (*von Roemeling*; 1915–pēc 1926), L. fon Rēmelingas un K. fon Rēmelinga meita.

Mans laulības gredzens bija vienīgā man līdzi esošā vērtslieta, un tas man tika atņemts. Tad kāda cita sieva mani aizveda uz kameru, aiz sevis aizverot durvis un tās aizslēdzot. Kamerā jau atradās kāda nelaimīgā. Neilgi pēc manis pie mums ieslodzīja arī manu māsīcu, kura krita mums mums ap kaklu un ilgi raudāja. Pēc tam kad pie mums tika ievietota ceturtā biedrene (kāda jaunkundze, vārdā Franke), telpā tika izslēgta gaisma. Mēs, visas četras, drebot no aukstuma, jo telpā nebija apkures, meklējām šeit esošās trīs lāvas, lai apgultos, taču uztraukuma dēļ par miegu nemaz negribējās domāt.

Sešos no rīta mums bija jāceļas, lai piedalītos tīrīšanas darbos cietumā. Pēc tam mēs saņēmām vienu maizes gabalu, kā arī bleķa traukā kādu pilnīgi šķidru novārījumu ar izkaltētiem rudziem (kafija). Turpmākā nakts bija nedaudz ciešamāka, jo vismaz bija mazliet iekurināts, un, lai arī mums ar divām jaunajām biedrenēm (direktore Šmites kundze un viņas meita), kas dienas gaitā tika ievestas, bija kopā jāsaspiežas uz trim lāvām (divas uz katras), lielā noguruma dēļ varēja vismaz iemigt. Mana māsīca, kas pārvaldīja latviešu valodu, bija kādu līdzjūtīgu cietuma uzraudzi pierunājusi ko uzzināt par maniem bērniem. Abas [meitas] bija uzņēmušas radinieku ģimenes. Tad laimīgā kārtā man radās iespēja aprunāties ar Kurtu. Vīriešiem cietuma pagalmā bija jāskalda un jānes malka kurināšanai. Divas dāmas starp viņiem atpazina kādu Zīversa kungu. Ar viņa palīdzību malkas šķūnī esošajam Kurtam uzsauca, lai viņš atnāk pie mūsu kameras loga, kas atradās turpat sētas līmenī. Dubultā loga iekšpusi varēja atvērt, un caur otro rūti bija iespējams nedaudz saprasties. Atkalredzēšanās mums nāca par labu, kaut arī Kurts bija uztraucies par bērnu labklājību. No feldšera, kurš mūs katru dienu pārbaudīja, trešajā dienā uzzinājām, ka dažus no mums izlaidīs, bet dažus pārvedīs uz [Rīgas] Centrālcietumu. Tādējādi cerība un uztraukums tikai pieauga. Komisāri jautāja, kurām no mums mājās ir bērni, un no manis ar dažnedažādiem jautājumiem mēģināja uzzināt, vai man piederot muiža; šis pieņēmums acīmredzot bija mūsu apcietināšanas pamatā. Bez muižniekiem, kuriem piederēja zeme un kuriem bija piešķirtas politiskas tiesības, Baltijas provincēs bija arī muižnieku dzimtas, kas nebija imatrikulētas.[11] Tie ir to cilvēku pēcteči, kas dienesta vai amata stāvoļa dēļ Krievijas impērijā tika pieskaitīti muižniecībai. [..] Atbildot uz jautājumu, kāda muiža man pieder, es varēju tikai sacīt, ka mans vienīgais dārgums ir mani abi bērni.

Sešos vakarā mūsu kamerā atkal ienāca komisija un sacīja, ka mēs esam brīvas. Es nevarēju pievienoties pārējo priekam, jo mani uztrauca baiļpilnais jautājums, vai arī Kurtu laimīgā kārtā atbrīvos? Cik tukšs un svešs mājās viss likās bez savējiem, taču Kurts jau vēl varēja atnākt. Pēc divām stundām es vairs nevarēju izturēt un steidzos atpakaļ uz cietumu, kur sargs zināja teikt, ka šovakar

[11] Domāts – iekļautas muižniecības (bruņniecības) dzimtu reģistrā.

nevienu vairs neatbrīvos. Tā es nospiestā garastāvoklī devos pie radiniekiem, pie kuriem atradās mans vecākais bērns. Izdzirdot manu balsi, mazā ar atplestām rokām no savas gultiņas metās man pretī – mēs sabučojāmies, smējāmies un raudājām. Viņas pirmais jautājums bija: "Māmiņ, vai papus arī ir atbrīvots?", un pēc tam viņa visu laiku teica: "Vai tu tagad patiešām pie mums visu laiku dzīvosi un vai tevi nekad neaizvedīs prom?"

Mājupceļā manī modās cerība vīru atkal sastapt mājās. Doma par viņa likteni mani turēja nomodā līdz pat rītam, un es devos ceļā, lai pie draugiem noskaidrotu, vai viņa labā ir iespējams kaut ko darīt. Kad es pa ceļam gāju pa Matīsa ielu un atkal ieraudzīju tos mūrus, aiz kuriem mans nabaga Kurts tiek turēts ieslodzījumā, es vairs nevarēju izturēt – man to vajadzēja uzzināt. Uztrauktu sirdi es nospiedu zvanu, durvis atvēra matrozis, kuru biju jau redzējusi pirmajā dienā, un uz manu jautājumu viņš atbildēja, ka, visticamāk, arī pārējos drīz atbrīvos. Pie viņa es vērsos vēlreiz, lai uzzinātu, kad es varēšu atgūt gredzenu un pasi. Viņaprāt, es tos varu savākt jau tagad. Tā es pacietīgi sēdēju un gaidīju kancelejā, vai mans gredzens un pase tiks atrasti. Taču visa meklēšana bija veltīga. Komisija sanāca uz apspriedi, un viens no viņiem sacīja, lai dodos viņam līdzi. Jā, ko gan tas viss varēja nozīmēt? Mani aizveda uz augšējo stāvu un ieslodzīja kamerā. Tas viss notika tik strauji, ka es paliku stāvot pilnīgi bez vārdiem jaunajā vidē. Trīs ieslodzītās dāmas, kas atradās kamerā, no manis pakāpeniski uzzināja par notikušo patvaļu, Viņas juta man līdzi un iedeva man nelielu daļu savas pārtikas, kas viņām vēl bija palikusi, jo es visu dienu nebiju neko ēdusi. Nākamajā dienā mani no šīs trim personām paredzētas kameras aizveda uz lielāku telpu, ko man nebija lemts tik drīz atstāt. Šeit es sastapu Gustiju[12] un Mēriju fon Hākenas, divas māsas, kurām varēja būt gandrīz septiņdesmit gadu, Šteidas jaunkundzi, Zelheimas jaunkundzi un kādu Čiekura kundzi. Turpmākajā laikā pie mums atveda citas sievietes, kas bija iepriekš atbrīvotas kopā ar mani – baronesi Engelhartu[13], doktori Mikvicu un direktori Šmites kundzi ar meitu. Viņu atbrīvošana esot notikusi kļūdas dēļ.

Turpmākās garās dienas sākās ar zvana skaņu pulksten 6 no rīta, kad mums bija nekavējoties jāceļas. Pēc dažām minūtēm telpā ienāca kontrolieris, kurš pēc saraksta pārbaudīju visu ieslodzīto klātbūtni. Tad mēs drīkstējām doties uz tualeti. No sienas nolaistās lāvas tika atkal paceltas un kamera atbrīvota. Bieži mūs tūlīt aizveda veikt kādus darbus citās telpās, tad kameru uzreiz aizslēdza, un mēs gaidījām savu gabaliņu maizes. Mērija fon Hākena katru rītu noturēja lūgšanu. Ap pulksten 9 parādījās sargs, kuram sekoja divi kungi – ieslodzītie, kas nesa lielu, pie kārts piestiprinātu trauku ar rudzu uzlējumu, ko sauca par kafiju. Pēc tam kad es kādu rītu pavisam negaidīti pie mūsu durvīm kā nesēju ieraudzīju

[12] Elīze Helēna fon Hākena (*von Haken*; 1861–1934), M. fon Hākenas māsa.

[13] Baltijas landesvēra kavalērijas nodaļas komandiera un Rīgas pilsētas komandanta Vilhelma fon Engelharta-Šēnheida (*von Engelhardt-Schönheiden*; 1862–1921) sieva.

Kurtu, es vienmēr biju pirmā, kas ar savu bleķa trauku rokā devās pie durvīm, gaidot to atvēršanu. Tad es nostājos pie loga un meklēju Kurtu, cik bieži viņš vien varēja nokļūt darbā pagalmā. Šādās reizēs mēs saskatījāmies un vismaz uzsaucām kādu vārdu, cik nu to spējām. Pulksten 12 mēs saņēmām pusdienas – pašķidru zupu ar kartupeļu mizām. Pašus kartupeļus gan bija izmakšķerējis cietuma personāls. Bija arī zupa ar dažām garšaugu lapām, un izsalkumu ļāva pārvarēt spēcīga sen sālītu stagaru smarža, kas acīmredzot bija pievienoti tai klāt. Lēnām paskrēja garlaicīgās pēcpusdienu stundas. Dažreiz līdz mums šādā vai tādā veidā nonāca ziņas no ārpasaules, un mēs stāstījām cita citai par savām cerībām un bažām. Kopējās grūtības un uztraukumi bija atvēruši sirdis, un mums izveidojās kopīga tuvība. Fon Hākenas kundze, kas bija sev sagādājusi Bībeli, izmantoja pēcpusdienas, lai studētu Psalmus.

[..] Dažreiz es no pārējām [ieslodzītajām] saņēmu nedaudz ēdiena, ko varēju slepus iedot vīram. Es biju labākā stāvoklī nekā citas, jo zināju, ka mani bērni ir drošās rokās un savu vīru es varēju redzēt gandrīz katru dienu. Vakara ēdiens pulksten 6 pēc boļševiku laika[14] sastāvēja no kāda plāna šķidruma, kurā bija pāris putraimu graudu, vai arī tajā peldēja pāris auzu gabalu. Pēc atkārtotas pārbaudes kamera tika slēgta līdz nākamajam rītam, bet tās aizslēdzējai – atņemta atslēga. Tā kā līdz saulrietam vēl bija vairākas stundas, mēs centāmies tās pavadīt ar dažādām viesību spēlēm, taču drīz tās zaudēja pievilcību. Mērija fon Hākena turpmākajā laikā vakara stundās mums sniedza priekšlasījumus. Viņa no atmiņas recitēja Gētes[15] Faustu vai dziedājumus no Dantes[16] Dievišķās komēdijas. Vēlāk bija grāmatas, kas daļēji tika lasītas kopā. Pēc fon Hākenas kundzes vakara lūgšanām sāpošie locekļi tika noguldīti uz dēļiem, lai miegā aizmirstu mokošo bada sajūtu. Bieži mūs nakts vidū pēkšņi pamodināja. Gaitenī pie kameru durvīm bija dzirdami skaļi soļi un saucieni, kamerā piepeši iedegās gaisma, un nelielajā kameras lodziņā parādījās izsmejoša ierēdņa seja. Tad, uzraujoties no miega, gaidījām vissliktāko. Svētajā vakarā pirms Lieldienu svētdienas (20. aprīlī) vienu no mūsu kameras biedrenēm, kas bija garīgi un fiziski visvairāk cietusi, atbrīvoja. Par tā iemesliem viņa neuzzināja tikpat kā neko – gluži kā par viņas apcietināšanu. [..] Pirms gada, kad skanēja Lieldienu zvani, visi manējie bija kopā, bet tagad – vai šai jaunajai varai Lieldienas vispār pastāv? [Caur logu] pagalmā redzēju krievu cietuma uzraugu ar sievu un bērniem, kuri tuvojās izejai. Vai viņi gribēja apmeklēt vakara dievkalpojumu? Ieraudzīt bērnus šajā vietā – tas mani izsita no ierindas, un tik grūti paslēpt savas skumjas no pārējām man vēl nav bijis.

---

[14] Padomju varas 1919. gada 11. janvāra dekrēts "Par laika grozīšanu" paredzēja, ka no 13. janvāra Latvijā tiek ieviests "Pēterpils stundu laiks". Sk.: *Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas dekrētu un rīkojumu krājums*, 1, 14.02.1919., 6. lpp.

[15] Johans Volfgangs fon Gēte (*von Goethe*; 1749–1832), vācu dzejnieks, rakstnieks.

[16] Dante Aligjēri (*Dante Alighieri*; 1265–1321), itāļu dzejnieks.

Siltākā laikā mums katru dienu sevišķi stingras apsardzes pavadībā ļāva grupās pa divi pastaigāt 10 minūtes cietuma pagalmā. Turklāt mūsu kameras tad tika rūpīgi pārbaudītas, vai starp mūsu mantām neatrodas kaut kas aizliegts. Tā pienāca 1. maijs.[17] Mēs dzirdējām, ka pilsētā to skaļi svinēja, un varbūt tie mums atnesīs amnestijas manifestu. Ieslodzītajiem tika uzdots no egļu zariem izveidot svētku rotājumus. Vismaz šis darbs mūs [ar vīru] atkal saveda kopā. Mūsu cerību piepildījumu šī diena nenesa, apžēloja tikai zagļus un slepkavas. 22. maijā mēs virs mums dzirdējām aeroplānu skaņu, kā arī ložmetēju sparkšķēšanu. Mēs nezinājām, kas notiek ārpusē un kas ir noticis iepriekšējās nedēļās. Vakarā mūsu pasaulē sākās vēl nepieredzēta kustība. Viens no sargiem – polis, no kura visvairāk baidījās, ieradās arī mūsu kamerā. Doktorei Mikvicai, Zelheimas jaunkundzei un baronesei Engelhartai bija nekavējoties jāsavāc mantas un jādodas līdzi. Mēs, kas palikām, ar lielām bailēm domājām, vai šīs nelaimīgās izsūtīs, vai viņas vedīs pretī citam liktenim. Pēkšņi no ielas puses bija dzirdama spēcīga šaušana un skaļi kliedzieni. Mēs caur logu redzējām vienu komunistu grupu, starp viņiem arī ievainota, stipri asiņojoša plintniece, lielā uzbudinājumā triecoties uz mūsu māju. Pamatīgajā troksnī gaiteņos varēja skaidri dzirdēt šauteņu zalves. Nākamais brīdis mums bija izšķirīgs. Tad ēkā kļuva mierīgāks, un es redzēju, ka komunisti steidzami dzen uz priekšu lielu grupu dāmu un kungu pie kādas sienas cietuma pagalmā. Kad es kā vienu no pēdējiem redzēju Kurtu, es skaļi izsaucu viņa vārdu un sabruku. Klusējot mēs klausījāmies tālāk. Pulksten 8 mēs dzirdējām, kā piebrauc automašīna un apstājas pie mūsu cietuma. Pagalmā ienāca divi virsnieki landesvēra formas tērpos ar baltiem roku apsējiem. Mēs atrāvām vaļā logus un kliedzām, lai viņi atbrīvo komunistu aizvestos nabaga cilvēkus. Virsnieki apņēmās darīt visu iespējamo· Pēc aptuveni pusstundas kāda no ieslodzītajām spēja atvērt [kameras] durvis. Mums deva padomu ēku pagaidām neatstāt, jo uz ielas vēl pretojās atsevišķas bēgošu boļševiku grupas. Tā es devos viena pati mājup, un viņš [Kurts] bija vai nu aizvests prom, vai arī nebija vairs starp dzīvajiem. Gandrīz pēc gada mūs sasniedza baumas, ka mans vīrs esot Maskavā kopā ar citiem aizvestiem ķīlniekiem. Pēc jauniegūtajām cerībām sekoja ziņa, ka viņš jau 1919. gada novembrī bija mokpilni gājis bojā boļševiku ieslodzījumā.

[17] Darba svētkus 1919. gada 1. maijā plaši svinēja visā padomju varas kontrolētajā Latvijas teritorijā, it sevišķi Rīgā, kur norisinājās ievērojamas demonstrācijas, ko papildināja iespaidīgas, pazīstamu latviešu mākslinieku veidotas dekorācijas un mākslas objekti pilsētvidē.

Mērija fon Hākena

MANI BOĻŠEVIKU PIEDZĪVOJUMI

Ir decembra beigas, taču negaisa mākonis gulstas pār manu veco, dzimto pilsētu Rīgu. Baiļpilnas baumas un pērkona dārdi, kas nāk no mākoņu sienas horizonta pamalē, spiežas līdz pat klusajam sētas dzīvoklim Kungu ielas galā, kur dzīvoju es ar māsu un vēl divas vecākas dāmas. Taču es tos tik tikko spēju sadzirdēt. Es dzīvoju citā pasaulē – pie man dārgā māsasdēla[18], kurš bija atgriezies Dzimtenē, nāves gultas [..]. Taču tagad pastiprinās arī vētra, kas negaisam nepārprotami iet pa priekšu; sākās panika: tūkstoši pamet Rīgu. Es un mana māsa nevaram doties prom, un mēs to nemaz arī negribam. Galu galā, ko tad tie boļševiki varētu nodarīt divām vecām kundzēm, kas dzīvo pieticīgā sētas mājas dzīvoklī?

3. janvārī es, kā ierasts, devos slimnīcu.[19] Spēcīgais sniegputenis mani nevar atturēt, taču diemžēl velti es lūkoju pēc tramvaja. Sliedes ir tik ļoti aizsnigušas, ka es sapratu, ka šodien tā braucieni ir pārtraukti. Līdz ar to man bija jādodas visu ceļu kājām. Dīvaini, cik izmirušas šodien ir ielas! Taču sniegputenis un drīzumā gaidāmā krēsla man ir pietiekams izskaidrojums. Laiku pa laikam es sadzirdu šāvienus, kas, šķiet, atskan pavisam netālu. Man paliek mazliet neomulīgi ap dūšu, taču es nedomāju griezties atpakaļ. [..]

Aleksandra ielā[20] pie vairāku ielu stūriem es redzu stāvam cilvēku grupas. Viņi šķietami kaut ko gaida. Kas gan tas varētu būt? Kad es biju jau Bruņinieku ielas tuvumā, kur atradās slimnīca, man pēkšņi pretī drāzās jātnieku nodaļa.[21] Bija patīkams skats – slaidi stāvi ar augstajām papahām[22] uz maziem, izveicīgiem zirgiem. No vienas cilvēku grupas, kurai es tieši tajā brīdī gāju garām, izskanēja "urrā!". Vai tas bija boļševiku avangards? Māsasdēlam par šo sastapšanos es neko nestāstīju. Es ātrāk nekā parasti devos prom no slimnīcas un, neraugoties uz sniegputeni, izdzirdēju arvien biežākus šauteņu šāvienus. Kad es veiksmīgi nonācu pie mūsu dzīvokļa, man bija ilgi jāgaida, līdz saimnieks attaisīja aizbarikādētās mājas durvis, un māsa man tad pateica: "Ir ienākuši boļševiki!"

Tātad viņi bija klāt. Pirmajās nedēļās nebija tik slikti. [..] Taču arvien nesaudzīgāk boļševiki sāka vērsties pret "buržujiem", bieži parādījās rīkojumi, ar kuriem jaunā vara teicās nozagt īpašniekiem viņu mantas un labumus, arvien bargāki kļuva soda mēri, ko tie izmantoja pret saviem ienaidniekiem. Un kā

---

[18] Iespējams, domāts E. H. fon Hākenas dēls Bernts Otomārs fon Hiršheits (*von Hirschheydt*).
[19] Rīgas 1. slimnīca.
[20] Mūsdienās Brīvības iela.
[21] 1919. gada 3. janvāra pēcpusdienā Rīgā iejāja 2. kavalērijas diviziona avangards – izlūki.
[22] Krievijas armijas ziemas formas tērpa elements – cepure, latviski dēvēta par jērenīcu.

ienaidnieki viņiem skaitījās arī visi tie, kas Rīgu bija pametuši. Visstingrākie sodi draudēja katram, kurš visu neatdeva [boļševikiem] vai kuram pārraudzībā bija bēgļu mantas, turpretī lielas balvas tika denunciantiem. [..]

Apmēram 14 dienas pēc mana māsasdēla nāves agrā rītā ieradās viena māsīca, kas pie mums bija novietojusi diezgan daudz mantu. Kad viņai tuva draugu ģimene pa kaklu, pa galvu bija pametusi Rīgu, viņa bija ievākusies tajā dzīvoklī, lai boļševiki to neatrastu tukšu. Viņa, protams, centās draugu īpašumu pēc iespējas vairāk pasargāt. Līdz zināmam brīdim viņai tas izdevās, taču tik un tā boļševiki greznākās istabas konfiscēja sava štāba vajadzībām. Tie pret viņu neizturējās nedraudzīgi un atstāja viņai divas istabas. Taču tagad, neraugoties uz to, ka durvis bija aizkrāmētas ar malku, viņi bija atraduši vīna pagrabu. Vīns tagad bija pasludināts par "nacionālo īpašumu" un aizliegts, gluži tāpat kā pārējie alkoholiskie dzērieni.[23] Nākamajās dienās pagrabs bija gandrīz izdzerts, un mana māsīca vēl ātri centās ietikt tajā, lai glābtu vismaz dažas pudeles dārgā vīna. Pudeles, daļu no kurām viņa paslēpa rokassomiņā un daļu zem mēteļa, viņa atvilka pie mums, ietinusi tās smalkā vīriešu veļā, kuru [boļševiki] bija jau meklējuši. Knapi paspējusi no savas nastas atbrīvoties, pie durvīm jau atskanēja klauvējieni. Mana māsa tās atvēra. No savas istabas es dzirdēju vīriešu balsis, un neilgi pēc tam māsa atnāca pie manis. "Mājas pārmeklēšana," viņa sacīja mierīgā balsī. "Lūdzu, paliec istabā, līdz viņi nonāk līdz tai, ļauj man vienai ar šiem cilvēkiem runāt."

[..] Es atstāju durvis vaļā, lai boļševiki nedomātu, ka es kaut ko gribu slēpt. Abas tiesas personas – vai kā man viņus bija dēvēt – bija ienākušas dzīvoklī un, uzrādot pilnvaru mājas pārmeklēšanai, sākušas ar manas māsas istabu. Pirmais, kas viņiem iekrita acīs, bija vīna pudeles, ko tik tikko māsīca ar grūtībām bija atstiepusi. Prieks par šo negaidīto atradumu, kā arī manas māsas miers un pieklājība radīja viņos laipnu noskaņojumu. Viņi pat "uzdāvināja" manai māsai pudeli Madeiras vīna, kura, būdama priecīga, nākamajā dienā to aiznesa kādai slimai draudzenei [..]. Tagad kārta bija vīriešu veļai un mana bēgušā māsasdēla smalkajiem uzvalkiem – kā gan tādas lietas bija nonākušas pie dāmām? Laimīgā kārtā manai māsai pie rokas bija viņa miršanas apliecība. "Jums šīs lietas vajadzēja uzreiz nodot," viņš sacīja bargi, taču pieņēma atvainošanos, ka pāris vecas kundzes visus rīkojumus vēl nezina. Tagad kārta bija tukšajiem futlāriem ar daudzām trūkstošām sudrablietām, ko mana māsa cita starpā pēc draudzenes ieteikuma ar uzticamu roku palīdzību bija aprakusi drošā vietā. "Kur ir palikušas sudrablietas, kas bija šajos futlāros?", un arī šajā gadījumā māsa saglabāja aukstasinību. Viņa kopā ar draudzeni otrajā kara gadā bija tās ieķīlājušas lombardā – visai ierasts veids Rīgā, kā savu sudrabu uz vasaras brīvdienu laiku nodot drošā glabāšanā. Tas

[23] Alkohola tirdzniecību un izgatavošanu aizliedza jau 1919. gada janvāra sākumā.

gan pēc tam tika izvests uz Krieviju, taču māsai vēl piederēja ķīlas kvītis, ko viņa pēc rūpīgas meklēšanas laimīgā kārtā atrada. Boļševiku kungi, kuri lasīšanas un rakstīšanas laimē nešķita pārāk prasmīgi, ar tām likās mierā. [..]

Nākamajā svētdienā vai arī astoņas dienas vēlāk – šo briesmīgo nedēļu hronoloģija man ir mazliet sajukusi – mēs apmeklējām dievkalpojumu bērniem Svētā Jēkaba baznīcā. Lielākā daļa bērnu bija jau aizgājusi, bet mēs kā izpalīdzes vēl stāvējām pie mūsu virsmācītāja Deblera[24], kurš mums gribēja kaut ko sacīt. Tad ar satrauktu seju piesteidzās baznīcas kalpotājs un viņam ko uzteica. "Ko gan tas varētu nozīmēt?" – mēs bažīgi jautājām, jo šajā laikā jebkurš sagaidīja to sliktāko. Sašutis mācītājs vērsās pie mums: "Boļševiki pieprasa mūsu baznīcu mītiņam!" Visu sejās bija redzamas sāpes. Taču ne velti mēs esam luterticīgi kristieši! Viņi var mūsu mīļo, veco baznīcu droši apgānīt (ko viņi arī lielā mērā izdarīja), bet atņemt viņi mums to nevar!

Kādā no nākamajām svētdienām mācītājs no kanceles mums paziņoja, ka mūsu baznīca, kuras bagātības boļševiki jau sen bija piesavinājušies, ir pasludināta par valsts īpašumu, un, ja pietiekams skaits draudzes locekļu to lūgs, mums atļaus vēl rīkot dievkalpojumus. Attiecīgais lūgumraksts atrodoties sakristejā, un to varot parakstīt pēc dievkalpojuma beigām. Ak! Cik salīdzinoši neliels bija draudzes locekļu skaits, kas sanāca vienkopus sakristejā. Lai gan sievietes bauda tādas pašas tiesības kā vīrieši, vairākums no viņām, protams, neatļaujas parakstīties, iepriekš to nepārrunājot ar vīru, un no tiem, kā jau ierasts, lielākā daļa nav baznīcā sastopama!

Tomēr šķiet, ka parakstu skaits bija pietiekams, jo dievkalpojumi netika pārtraukti. Taču kaut viņi labāk būtu ņēmuši mūsu baznīcu – es domāju ēku – nekā mūsu draudzes dvēseli, mūsu virsmācītāju. Otrs mācītājs jau vairākas nedēļas bija cietumā, tagad vēl apcietināja virsmācītāju Debleru.[25] Es tam negribēju ticēt un steidzos pie viņa sievas, taču mājā sastapu tikai viņa gados veco māti, kura man diemžēl apstiprināja skumīgo vēsti. [..] Neraugoties uz mūsu draudzes vadītāja apcietināšanu, dievkalpojumi bērniem turpinājās. Kādā svētdienā mācītājs, kurš, kā mēs cerējām, aizstāja mūsu virsmācītāju tikai uz īsu laiku, skaitīja noslēdzošo lūgšanu, kad pēkšņi atskanēja skaļš blīkšķis, it kā vardarbīgi tiktu aizcirstas durvis. Mēs tam nepievērsām lielu uzmanību, taču, kad gribējām baznīcu pamest, liela daļa durvju bija aizslēgta, un tās apsargāja miliči un plintnieces. Viņi nevienu nelaida ārā – pat ne pašus mazākos [..]. Baznīcā esot iezadzies aizdomīgs subjekts. Lai nomierinātu un vienlaikus nodarbinātu daudzos bērnus, tika dziedāta garīga dziesma un tad vēl cita, kamēr boļševiki pārmeklēja visu baznīcu, meklējot savu aizdomīgo subjektu, taču beigās nekādas viņa pēdas tā arī neatrada. Mūsu

[24] Erhards Deblers (*Doebler*; 1882–1919), vācbaltiešu mācītājs. Nošauts 1919. gada 22. maijā Centrālcietumā.

[25] E. Debleru apcietināja 1919. gada 4. martā.

ieslodzījums ilga kādu stundu, varbūt pat vairāk. Tad mums, uzrādot pasi, atļāva baznīcu pamest. Plintniece, kurai es uzrādīju savējo, to kārtīgi apskatīja, un šķita, ka viņa grib pret to iebilst, jo bija izdots rīkojums iepriekšējās armijas pases nomainīt pret boļševiku. Taču viņai blakus stāvošais milicis aizrādīja, ka termiņš [pasu nomaiņai] vēl nav pagājis, un tā viņa man ļāva iet.

Atkal sekoja baiļpilnas dienas [..]. Arvien jaunas mocības šai nelaimīgajai pilsētai izdomāja mūsu spīdzinātāji. Pavisam drīz viņi ielauzās dzīvokļos, lai "pierakstītu" veļu un apģērbu, mēbeles un ierīces, kuras viņi vēl pagaidām atstāja īpašniekiem, bet kas ne mazākajā mērā tiem vairs nepiederēja. Drīz tika dota pavēle nekavējoties nodot šādu vai tādu priekšmetu. Manas draudzenes skolas vecumu tikko sasniegusī meita vairs nevarēja atnākt pie manis uz franču valodas nodarbību, jo jaunas meitenes un sievietes uz ielām tika ķertas, lai iesaistītu darbos; ar vīriešiem tas jau bija noticis agrāk un tikai pieņēmās spēkā [..].

Un tā lēnām pienāca liktenīgais 4. aprīlis [..]. Šajā vakarā visai agri devos gulēt. Grasījos izslēgt gaismu, kad mana pusapģērbtā māsa ietraucās istabā. "Mums esot jādodas uz miliciju, saka sētnieks! Vai tu nedzirdēji, ka viņš klauvē? Es domāju, ka izsitīs durvis." – "Uz miliciju? Kas mums tur darāms?" – "Es nezinu. Žēl, ka mēs uzreiz nedzirdējām miliču klauvēšanu. Viņi negribēja ilgi gaidīt un deva uzdevumu [sētniekam], lai viņš mūs nogādā milicijā." – "Neaptverami – mēs taču esam par vecu, lai mūs liktu pie darba! Tam noteikti ir jābūt pārpratumam, kas visai drīz atrisināsies." Līdz ar to es sāku steigšus ģērbties. Par laimi, laiks bija auksts un mitrs, tādējādi mēs uzvilkām ziemas apģērbu. Mēs nekā citādi to neuztvērām – tikai kā pārpratumu. Krievu sētnieka izsaucienu "ātrāk! ātrāk!" steidzinātas, mēs devāmies ārā uzlecoša mēness gaismā. Mums nebija tālu jāiet. Mūsu pilsētas daļas milicija atradās aiz bijušā rātsnama un bija man labi zināma, jo es vairākkārt tur esmu bijusi; bija taču jāsaņem kartītes maizei un citām lietām, un tikai nesen es tur nogādāju arī savu armijas pasi [..].

Spoži izgaismotajās telpās valdīja rosība – zināms daudzums cilvēku gaidīja priekštelpā, un, neraugoties uz vēlo stundu, ierēdņi un ierēdnes bija pilni darba dunas. Mūsu sētnieks vērsās pie kāda ierēdņa un pieklājīgā tonī sacīja viņam: "Tur ir Hākenas!" – "Labi! Jūs varat doties!" Tad ierēdnis vērsās pie mums: "Hākenas? Sēdieties!"

Par laimi, mēs atradām sev sēdvietas un vērojām apkārtējo publiku. Tie bija tikai "buržuji", galvenokārt vācieši un ebreji, un sieviešu dzimums nebija mazāk pārstāvēts kā vīriešu. Mūsu uzmanību sevišķi pievērsa kāda samiegojusies astoņgadīga meitene. Viņas māte man klusu pastāstīja, ka viņai ļāva līdzi ņemt bērnu, jo viņa nevarēja to atstāt vienu pašu mājās.

Ilgo gaidīšanu, kas sekoja pēc tam, ik pa laikam pārtrauca jaunpienācēji, ko ieveda miliči un plintnieces. "Mūsu maizniece!" iesaucās mana māsa un devās pie skaistās, apaļīgās sievas, taču garāku sarunu uzsākt neviena neatļāvās, turklāt tam nemaz nebija noskaņojuma. [..] Laiku pa laikam kāds kungs caur otru telpu

tika iesaukts trešajā telpā, kuras durvis nedaudz atvērās un momentāni pēc tam aizvērās. Šie kungi pie mums atpakaļ vairs neatgriezās. Mana māsa, kurai bija jau izdevies šo to noskaidrot, sacīja man, ka kungi gaidot kādā ceturtajā telpā un ka drīzumā būšot kārta dāmām. [..] Pagāja vēl ilgs laiks, līdz noslēpumainās durvis man atvērās kā pirmajai no dāmām.

Telpā sēdi noturēja oficiāls tribunāls. Priekšsēdētājs man prasīja pasi un šķita vīlies, kad viņam uzrādīju kvīti, kas bija izdota uz Mērijas Hākenas vārda. "Mērija fon Hākena," viņš sacīja, griezīgi uzsverot "fon", "jūs esat muižniece!" Tas no viņa mutes skanēja tā, it kā tas būtu pielīdzināms vārdam "slepkava". Es šo apgalvojumu lauzītā latviešu valodā centos atspēkot, taču viņš man vairs nedeva vārdu – tikai prasīja uz kvīts trūkstošās ziņas un stingi noteica: "Jūs varat iet!", neatdodot kvīti man atpakaļ. [..] Kad visas dāmas bija atgriezušās no tribunāla, no otras telpas iznāca kāds augstāka ranga ierēdnis [..] un krievu valodā sacīja: "Stājieties rindā pa divi!"

Pakāpeniski [kamerā] dāmas ieradās cita pēc citas, un man par prieku – arī māsa. Kopā mēs bijām astoņas. [..] Mazpamazām nogurums guva virsroku pār uztraukumu, un skaļā runāšana pieklusa. Taču gulēt uz cietajiem dēļiem bija smagi – kā vienīgais matracis un sega kalpoja ziemas mētelis, bet [cietuma lāvu] pelējums kopā ar kažokādas cepuri – kā paliktnis nogurušajai galvai! Drīz vien sāka ļoti sāpēt locekļi, un, neraugoties uz nogurumu, nevienai neizdevās gūt vairāk par nemierīgu pusmiegu. [..]

Elektriskā gaisma pretēji [cietuma] noteikumiem visu nakti netika izslēgta, un lāga vīrs sargs atvēra durvis katram, kas, klusi klauvējot, to lūdza. Tāpat mūs, neraugoties uz noteikumiem, rīta agrumā nespieda celties, tikai uzsauciens "kafija ir klāt!" mūsu patīkamā veidā pamodināja no pusmiega.

Jā, bija kafija – kaut kas šķidrs un, protams, bez piena vai cukura, taču silts. Pie kafijas bija diezgan liels gabals maizes (kā mēs to vēlāk uzzinājām – 150 grami). Kas par prieku! Maizes gabaliņš – mēs taču nedēļām to nebijām redzējušas, jo par mūsu maizes kartītēm parasti izsniedza auzu miltus ar rūgtu pēcgaršu. Ar cik lielu pateicību Dievam tas maizes gabals katru rītu tika notiesāts! [..] Ap pusdienu laiku mēs saņēmām skābu kāpostu zupu ar pavisam maziem gaļas gabaliņiem. Klāt mums izsniedza lielākus skārda traukus un koka karoti. Zupu uz savām varenajām mugurām nesa pāris vīru, kas devās no kameras uz kameru un ar lielu zupas smeļamo kausu to ielēja pastieptajos traukos.

Pēc pusdienām bija jāizslauka kamera un jāmazgā trauki [..]. Tāpat visas dāmas sajuta vēlmi atgūt iepriekšējās nakts trauslo miegu. Dziļš, labvēlīgs klusums valdīja vienu stundu vai pat vairāk.

Ap pulksten pieciem mums pasniedza vēl vienu maltīti, [..] kam sekoja atkārtota tīrīšana un mazgāšana. [..] Aptuveni no pulksten pieciem vakarā līdz pieciem rītā mēs bijām pilnībā ieslēgtas. Par laimi, dienas bija garas, un tādējādi mums nebija vajadzīgs mākslīgs apgaismojums. Mēs vēl vairākas stundas pēc

ieslēgšanas palikām nomodā un gājām gulēt, kad vēl nedaudz spīdēja saule, jo boļševiki Rīgā bija ieviesuši Maskavas laiku. Tomēr no rītiem mums bija jāceļas pie mākslīga apgaismojuma!

[..] Pirmdienas pēcpusdienā, mūsu ieslodzījuma otrajā dienā, mūsu kamerā patvērās vēl trīs dāmas – gandrīz 70 gadus vecā P. kundze ar divām meitām. Viena nebija precējusies, bet otras vīru boļševiki pavisam nesen bija nošāvuši Centrālcietumā. No šīm dāmām mēs dzirdējām par masu arestiem tajā pilsētas daļā, ko galvenokārt apdzīvoja izglītotā vācbaltiešu sabiedrība un kam piederīgas bija arī viņas. [..]

Nākamajā dienā mūs atkārtoti reģistrēja. Izplatījās baumas, ka trešdienas pēcpusdienā daļu ieslodzīto atlaidīs brīvībā. Mana māsa, kas trešdien no rīta bija pierakstījusies mizot kartupeļus, no darba atgriezās ar ziņu, ka izlaistas tiks visas publiskās skolās nodarbinātās skolotājas, kā arī visas ieslodzītās, kas vecākas par 65 gadiem. [..] No mūsu kameras tāda bija St. jaunkundze kā publiskā skolā nodarbināta skolotāja, kā arī St. kundze un es kā 65 gadu vecumu sasniegušas. Mums, kandidātēm uz brīvību, tādējādi uzticēja visdažādākos uzdevumus – mums bija jāiegaumē citu ieslodzīto tuvinieku adreses, jo mums nebija nekā, lai fiksētu kaut ko rakstiski. Ņemot vērā visu notiekošo, laiks mums paskrēja pārsteidzoši ātri.

Tik tiešām! Tās nebija tukšas baumas! Pēcpusdienā ieradās cietuma komisārs un nolasīja to dāmu vārdus, kuras bija paredzēts atbrīvot. Starp tām bija St. kundze un jaunkundze, taču ne es – tik ļoti ar to biju rēķinājusies! Tā vietā brīvībā tika f. M. kundze, P. kundzes meita – atraitne, viena jauna ebrejiete un kāda jaunāka dāma. Mūsu kamerā palika tikai piecas dāmas, visas vairāk vai mazāk nospiestā garastāvoklī [..].

Mēs kamerā ilgi nepalikām piecas. Jauniņā f[on] R[ēmelinga], divu mazu meiteņu māte, kura izskatījās tik jauna, ka viņai varētu dot, augstākais, 20 gadus, bija lūgusi sargam mainīt savu pārpildīto kameru pret mūsējo. [..] f[on] R[ēmelingas] kundzei bija daudz kas, ko mums pastāstīt, jo viņa bija atbrīvota trešdienas pēcpusdienā, lai gan viņas vīrs palika cietumā. Ar priekpilnu sirdi viņa bija steigusies pie bērniem. Tie, starp citu, bija raduši pajumti pie labām paziņām. Viņa bija nolēmusi pirms došanās mājup nākamajā dienā vēl ātri pieprasīt atpakaļ pasi, ko cietuma komisārs atbrīvošanas brīdi nav varējis atrast. Taču notika tā, ka viņš izsmejoši aizrādīja, vai viņa tomēr pati negrib palikt šeit pavisam, kā rezultātā viņu atkārtoti apcietināja. Katrā ziņā vismaz viņa bija mierīga par bērniem un izjuta lielu mierinājumu, jo katru dienu var redzēt vīru, kurš bija izkārtojis visu tā, lai viņš būtu starp kungiem, kas mums nes zupu un kafiju. Viņi abi pļāpāja, kamēr mums izdalīja porcijas, un sargi to labprāt pieļāva. Kopumā viņa bija mierīga un jautra, un mēs bijām iepriecinātas par šādu papildinājumu.

Taču arī J. kundze, kas bija šķirta no mātes un māsas, bija labi ar mums iedzīvojusies. Taču cik liels bija prieks un vienlaikus bailes, kad pēc divām dienām

pie mums atgriezās viņas māsa – f. M. kundze! Gluži kā jauno f[on] R[ēmelingu], arī viņu atkārtoti apcietināja, turklāt viņas pašas dzīvoklī. Arestēto priekštelpā, kur viņai atkal bija daudz jāpārdzīvo, viņa bija kopā ar citu dāmu – baronesi E[ngelhartu], un viņa lūdza sargam atļauju abas ievietot mūsu kamerā. Tādējādi mēs atkal bijām astoņas kamerā, kas bija paredzēta septiņiem cilvēkiem.

Baronese E[ngelharta] cītīgi piedalījās spēlēs, ar kuru palīdzību mēs vakaros kavējām laiku. Tā kā mēs parasti sēdējām aplī, bija tikai dabiski, ka pēc tam tika izstāstīts šāds vai tāds piedzīvojums [..]. Tas noveda pie dzejas skaitīšanas – pat Šillera[26] "Zvana dziesmu". Tā pakāpeniski aizsākās nelieli priekšlasījumu vakari.

[..] Pirms 1. maija vairākas jaunas meitenes, kā arī vairākus kungus norīkoja piedalīties bijušās apgabaltiesas[27] izpušķošanā. Turp tie devās miliču pavadībā, un viņi varēja garas stundas pavadīt mūsu [pilsētas] skaistajos apstādījumos, pinot un piestiprinot ziedu vainagus.

Taču arī mūsu cietums bija jāizrotā. Tos, kurus šim darbam norīkoja, ļoti apskauda, un starp viņiem bija arī mana māsa. Viņa mums vēlāk pastāstīja, ka sākotnēji bija paredzēts veidot karogu ar sarkanu pamatni, uz kura būtu uzraksts "Brīvība un brālība". Taču pat cietuma vecākais[28] uzskatīja, ka tas cietumam īsti nepiederas. Tādējādi vārtus, ko mēs pastaigu laikā varējām apbrīnot no tāluma, rotāja vienkrāsains, sarkans karogs.

[..] Baumas par boļševiku noziegumiem pilsētā sasniedza arī mūs, un doma, kas galu galā ar mums, ķīlniecēm, notiks, ļoti nomāca dažas manas kameras biedrenes. Bailes tikt nošautām bija viņu acu priekšā, sevišķi kad naktīs bija dzirdama skaļa sišana pa durvīm vai kad pagalmā bija netipiska kņada. [..] Jo straujāk gāja uz priekšu laiks, jo mežonīgākas kļuva baumas, kas pie mums nonāca. Kad mana māsa, kas pazina visas dāmas un ar visām arī sarunājās, atgriezās no pastaigas, viņa katru reizi atnesa jaunu, uztraucošu ziņu. [..] Šādi pie mums kaislīgi apsprieda "balto"[29] – mūsējo – panākumus, un manas kameras biedrenes sāka dzīvot nepacietīgā, uztrauktā atmosfērā.

22. maijā stipra šaušana bija dzirdama jau agri no rīta, un mēs no sākuma brīnījāmies, no kurienes gan tik daudz aeroplānu. Taču pēc tam, kad neparasti agri bijām saņēmušas vakara maltīti, mūsu kamerā pēkšņi ienāca cietuma komisārs un izkliedza trīs dāmu vārdus – baroneses E[ngelhartas], f. M. kundzes un viņas māsas.

---

[26] Šillers, Frīdrihs (*Schiller*; 1759–1805), vācu dzejnieks, dramaturgs.

[27] Mūsdienās Rīgas apgabaltiesas ēka Brīvības bulvārī 34. 1919. gada pavasarī tajā atradās Rīgas pilsētas strādnieku deputātu padome.

[28] Iespējams, domāts Alberts Janelis, kurš cietuma pārziņa pienākumus bija uzņēmies 1919. gada 5. martā.

[29] Ar apzīmējumu "baltie" jeb "baltā kustība" Krievijā apzīmēja pret boļševikiem vērstu, organizētu militāru un politisku pretestību Krievijas pilsoņu kara laikā un pēc tā.

"Sapakojiet savas lietas, arī kroņa mantas (ar to viņš domāja ēšanas piederumus) un sekojiet man uz citu kameru!" viņš strupi sacīja. Apjukušas un klusēdamas, visas trīs dāmas viņam sekoja. Pēc īsām un siltām atvadām viņš jau bija kļuvis nepacietīgs.

"Ko gan tas varētu nozīmēt?" – lielā uztraukumā sev jautājām mēs, četras palikušās. Vai viņas bija paredzēts atbrīvot? Nebija nekas neparasts, ka atsevišķas dāmas atbrīvo. Dažas dienas iepriekš mūsu blakus kameras iemītniecēm – ārsta sievai un viņu meitai – bija ļauts atgriezties mājās. Taču kāpēc mūsu dāmām līdzi bija jāņem "kroņa mantas"?

Pa to laiku mana māsa bija nostājusies pie loga. "Tur viņas nāk!" [māsa] uzsauca, "viņas atbrīvos! Viņas dodas uz vārtiem!"

Mēs visas piesteidzāmies pie loga. Man blakus stāvēja jaunā f[on] R[ēmelingas] kundze. Tiešām – aptuveni 20 dāmas, nesot smagus, sapakotus saiņus, bija izgājušas no ēkas un devās vārtu virzienā. "Tik daudzas vienā reizē?" – es sev jautāju šauboties, un pēkšņi viss kļuva skaidrs, kad, sekojot dāmām, bija redzami kungi, aiz kuriem gāja milicis ar paceltu šauteni. Arī f[on] R[ēmelingas] kundze pēkšņi satrūkusies sacīja: "Es baidos, ka viņus vedīs prom [ar varu]!" Tajā pašā acumirklī viņa starp kungiem atpazina vīru un izmisīgi sāka raudāt. Mēs visas trīs steidzāmies pie viņas, lai mierinātu un samīļotu.

Aptuveni pēc desmit minūtēm mūsu kameras durvis atkārtoti atvērās. Ienāca vīrietis formas tērpā ar zeltītiem apšuvumiem, kas bija vismaz teātra prinča cienīgi. Boļševiks. Rokā viņam bija sainis ar papīriem. [..] Viņš prasīja man un māsai mūsu vecumu. Pēc tam viņš vērsās pie f[on] R[ēmelingas] kundzes, jautājot, vai viņas [dzimtas] muižniecības tituls tik tiešām nāk no Krievijas un neatrodas matrikulā, un tad devās prom.

[..] Laikam bija pagājusi ceturtdaļa stundas. Pēkšņi es dzirdēju māsas skaļu kliedzienu, kas izklausījās priekpilns. Tad viņa kopā ar St. kundzi, kas arī stāvēja pie loga, kā vājprātīgas triecās pa visu kameru, kliedzot "urrā! urrā!".

"Kas noticis?" es apjukusi jautāju.

"Vācieši ir klāt! Urrā! Urrā!"

Es steidzot pie loga un ieraudzīju pikelhaubi[30]. Satriekta es uz to skatījos. Mana māsa jau bija savākusies. Viņa atrāva vaļā logu un bļāva: "Mēs esam ķīlnieki! Atbrīvojiet mūs, lūdzu!" – "Tam mums šobrīd nav laika," atskanēja pretī. "Jūs tik un tā vēl nevarat doties prom – apšaude ielās vēl ir pārāk spēcīga." – "Bet daudzus no mums aizveda prom! Aptuveni 20 dāmas un gandrīz tikpat kungu!" – "Oh! Tas gan ir kaut kas cits! Pirms cik ilga laika?" – "Vairāk vai mazāk nekā pirms pusstundas" – "Tad viņus, iespējams, vēl var panākt! Kurp viņi devās?" – "Tas jums jāprasa cietuma vecākajam, viņš ir kārtīgs vīrs un to jums pateiks."

---

[30] Pikelhaube (vācu val. *Pickelhaube*), 19. gs. vidū – 20. gs. sākumā Vācijas impērijas armijā lietota bruņucepure ar smaili.

Pikelhaube pazuda. Mana māsa steidzās pie [kameras] durvīm, [..] kas bija jau atvērtas. Pēkšņi no visām kamerām cilvēku straumes plūda uz gaiteni. [..] Un tad jau iekšā lauzās [ieslodzīto] tuvinieki un draugi, lai gūtu ziņas par savējo likteni vai atnāktu tiem pakaļ. [..] Tā mēs sapakojām dažas mantas [..] un devāmies ārā pa vārtiem.

Bija brīnišķīgs pavasara vakars. Debesīs vēl mirdzēja vakara sarkanā blāzma. Pie visām durvīm stāvēja priecīgi satraukti ļaudis. Mūsu ziemas apģērbs un saiņi nodevīgi tiem atklāja, no kurienes mēs nākam, un bieži mums tika uzsaukti draudzīgi vārdi, sveicot ar atbrīvošanu un novēlot veiksmi. Mēs devāmies ar līkumu pa Aleksandra ielu, kur pulcējās mūsu atbrīvotāji. Cilvēku drūzma, visapkārt gaviles, burvīgā pavasara nakts – tie bija neaizmirstami iespaidi!

[..]

Avots: Hoover Institution Archives, Frank Golder's Collection, Box 27, Files 16, 18. Tulkojums no vācu val.

KLĀVS ZARIŅŠ

RED TERROR IN RIGA IN 1919: THE WRITTEN TESTIMONIES OF LUDMILLA VON ROEMELING AND MARY VON HAKEN

The Latvian War of Independence, which lasted for more than a year and a half after the proclamation of the Republic of Latvia on 18 November 1918, marked not only an unprecedented aggravation of relations among several nationalities and ethnic groups (especially between Latvians and Baltic Germans), but also highlighted the territory of Latvia as a point of collision of geopolitical interests in Europe. One of the superpowers that fought for the realization of their interests was Soviet Russia. Latvian Bolsheviks, supported by Russia and led by Pēteris Stučka, declared Soviet rule in Latvia already on 17 December 1918. As a result, Latvia was invaded by the Red Army in late 1918. Almost the entire territory of Latvia (except for the town of Liepāja and its surroundings) was gradually occupied by Soviet forces by early 1919, and Soviet Latvia became an actual and significant reality until its defeat.

Between 3 January and 22 May 1919, the capital of Latvia, Riga, was also in the hands of the Bolsheviks. Already in the first weeks after Red Army units entered the city, the Latvian Bolsheviks, based on ideological views of class war, not only began the implementation of radical political reform (centralization of the state, elimination of private property, nationalization, disproportionate taxation etc.), but also a comprehensive repressive policy, more commonly known

as the Red Terror. The Soviet regime targeted unwanted social and even national groups. One of them was the Baltic Germans (especially representatives of noble families), who for various reasons were classified as hostile to the Soviet cause.

In the fall of 1920, after the defeat of the Bolsheviks in Latvia and the end of the War of Independence, the US historian and Russia expert Frank Golder arrived in Riga. As an employee of the Herbert Hoover History Collection at Stanford University Libraries, he started a book exchange with the Latvian State Library. Among the materials he brought back to the US were the written testimonies (memoirs) of two Baltic German women – Ludmilla von Roemeling and Mary von Haken, in which they documented their experiences in Riga during the Bolshevik rule in the spring of 1919. They were written at Golder's personal request through the American Red Cross mission in Latvia. The two women, who were imprisoned in the Women's Prison on Tērbatas Street in Riga, wrote their memoirs independently of each other and submitted them to Frank Golder via the American Red Cross before his departure.

The handwritten memoirs, which are currently stored in the archives of the Hoover Institution at Stanford University, can be considered rare historical sources. Although they are not the only recorded testimonies of the Bolshevik terror in Riga, they add to the overall picture and provide not only a unique view of the experiences of a specific social and ethnic group, targeted by the Soviet regime, but also an unparalleled perspective in the coverage of the events – Ludmilla von Roemeling and Mary von Haken were imprisoned in the same prison cell in April 1919, thus providing an individual and subjective view of the experience they both shared. The memoirs, which are published here in an abridged form, cover several important aspects, and can be divided into three separate, consecutive parts. Both von Roemeling and von Haken describe the overall situation in Riga and policies implemented by the Bolsheviks, the events leading up to their arrest and imprisonment, daily life, and practices in the Women's Prison, as well as their release after the liberation of Riga on 22 May 1919.

Keywords: Red Terror, Bolsheviks, Soviet Latvia, Ludmilla von Roemeling, Mary von Haken.

Iesniegts 2022. gada 11. oktobrī

VĒSTURE

TĀLIS PUMPURIŅŠ

LATVIJAS VALSTS ĢERBOŅA IZVEIDES SAREŽĢĪTAIS CEĻŠ

Publikācijā detalizēti aplūkots Latvijas valsts ģerboņa izveides process. Lai gan ģerbonis tā tapšanas laikā 1920. un 1921. gadā, kā arī trešās atmodas un valsts neatkarības atjaunošanas gados nereti nonāca mākslinieku, politiķu un plašākas sabiedrības pārstāvju uzmanības lokā, tēmas zinātnisku izpēti līdz šim ir apgūtinājis tas, ka nav bijusi iespēja izmantot ģerboņa autorību tieši apstiprinošus avotus. Līdz ar to pieejamie avoti dažkārt izmantoti nekritiski, atrauti no ģerboņa izstrādes procesam veltīto avotu kopuma. Pārskatot līdzšinējos pētījumos izmantotos avotus, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, kā arī apzinot turpat līdz šim neizmantotus dokumentus, autoram izdevies būtiski precizēt gan ģerboņa izstrādes konkursa gaitu, gan ar to saistīto likumdošanas darbu parlamentā. Pētnieciskā darba rezultātā precizēta informācija par konkursa dalībniekiem un par ģerboņa zīmējuma galīgā varianta autoru mākslinieku Rihardu Zariņu. Būtiskus precizējumus par ģerboņa izveides gaitu bija iespējams gūt no trimdā dzīvojošā Latvijas valsts karoga un ģerboņa pētnieka Kārļa Dzirkaļa savāktajiem materiāliem, kas glabājas Cēsu Vēstures un mākslas muzejā.
Atslēgvārdi: Latvijas valsts ģerbonis, Satversmes komisija, Heraldiskā apakškomisija, Marģers Skujenieks, Rihards Zariņš, Vilis Krūmiņš, Kārlis Dzirkalis.

Ģerboņa zīmējumu likteņi

Kad 20. gs. 60. gadu sākumā trimdā ASV dzīvojošajam Latvijas karoga un ģerboņa pētniekam Kārlim Dzirkalim (1902–1997) pēc neatlaidīgiem meklējumiem izdevās sadzīt pēdas mākslinieka Heinriham Līram (*Lühr*, arī *Lüder*; 1900–1973), Latvijas valsts ģerboņa konkursā godalgota darba autoram, viņš vēstulē, stādoties priekšā, minējis, ka pazīst vienu no Vācijas ievērojamākajiem tā laika heraldikas speciālistiem Dr. Otofrīdu Neibekeru (*Neubecker*; 1908–1992). H. Līrs K. Dzirkalim rakstīja, ka arī viņš labi pazīst O. Neibekeru, taču ne no labākās puses. H. Līrs no Otrā pasaules kara mājās Vācijā atgriezās tikai pēc 11 prombūtnes gadiem 50. gadu vidū, jo Austrumu frontē bija nokļuvis gūstā un vēlāk – apcietinājumā. Pa to laiku O. Neibekers bija izjaucis viņa ģimeni. Heinriha Līra sieva Irmgarde Līdere (*Lüder, gen. Lühr, geb. von Lippe*; 1913–2008) panāca viņu laulības šķiršanu, lai kļūtu par O. Neibekera sievu. Šī ģimenes kolīzija, kas

varbūt nav bijusi pat preses ziņu vērta, izrādījusies nozīmīga arī Latvijas ģerboņa izpētē, jo H. Līra bijusī dzīvesbiedre pie jaunā vīra aizgājusi ar H. Līra bagātīgo, heraldikai veltīto bibliotēku un kolekciju. Lai gan H. Līra meti, kas zīmēti Latvijas ģerboņa konkursam, lielākoties gājuši zudībā, taču kāds saglabātais mets līdz ar bijušo sievu nokļuva pie Dr. O. Neibekera.

Nostāstam par Heinriha Līra ģerboņa zīmējumu likteņiem Latvijas valsts simbolikas tapšanas vēstures izpētē, iespējams, ir ne mazāks svars kā ģimenes leģendai par mākslinieka Vilhelma (Viļa) Krūmiņa (1891–1959) ģerboņa metu laikrakstā "Diena" mākslas zinātnieces Anitas Vanagas recenzijā par Latvijas Nacionālā mākslas muzeja izdoto Rihardam Zariņam (1869–1939) veltīto zinātnisko rakstu krājumu.[1] Metu, kas glabājies V. Krūmiņa jaunākās meitas Maijas Kārkliņas (1929–2013) dzīvoklī Rīgā, Lāčplēša ielā, viņas vīrs atdevis mākslas zinātniekam Jurģim Skulmem (1928–2015), kurš vāca materiālus Latvijas PSR Mākslas akadēmijas arhīvam, vēlākajam Informācijas centram. Lai gan Latvijas heraldikas pētniekiem nav bijusi iespēja nedz kopumā, nedz atsevišķi skatīt visus konkursam iesniegtos valsts ģerboņa metus, kas bija eksponēti izstādē 1921. gada februārī, ir saglabājušies daudzi nepublicēti arhīvu dokumenti, informācija preses slejās un laikabiedru atmiņas, kas ļauj detalizētāk aplūkot ģerboņa izveides procesu un tā autorības jautājumus.

Heraldiskās apakškomisijas izveide

1921. gada 15. jūnijā Satversmes sapulce pieņēma "Likumu par Latvijas Republikas karogu un ģerboni". Strīdi ap ģerboņa izveidi aizsākās jau līdz ar valsts simbola projektu konkursa noteikumu izsludināšanu 1920. gada novembrī. Tie aktualizējās, konkursam noslēdzoties, un nerimās vēl mēnešiem, pat gadiem.

Likuma pieņemšanas dienā referents Marģers Skujenieks (1886–1941) uzrunā parlamentam pamatoja, ka ģerboņa jautājums ir nonācis dienas kārtībā tāpēc, ka līdzšinējo saules motīvu, "kuru lieto kā ģerboni, nevarētu apstiprināt ne no mākslinieciskā, ne no heraldiskā, ne no juridiskā redzes stāvokļa un viņš neizpilda tās prasības, kuras uzstādāmas pret ģerboni".[2] Tomēr vēl joprojām nav zināms, tieši kurš vai kuri politiķi jauna ģerboņa nepieciešamības problēmu pacēla tādā līmenī, ka tā nokļuva Satversmes sapulces komisijā, jo tolaik lietošanā esošais Burkarda Dzeņa (1879–1966) ģerbonis ar saules motīvu, ko Latvijas Tautas padomes Prezidijs pieņēma 1918. gada 6. decembrī, bija ļoti populārs ne

[1] Vanaga, Anita. Ko Latvijas nauda šalc. Tādu atmiņu kā Rihardam Zariņam (1869–1939) nav nevienam citam laikabiedram. *Diena*, 08.09.2021. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/kd/maksla/ko-latvijas-nauda-salc.-tadu-atminu-ka-rihardam-zarinam-18691939-nav-nevienam-citam-laikabiedram-14267455 [skatīts 11.06.2022.].

[2] Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni (1921). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas*. 12. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1199., 2000. lpp.

Satversmes komisijas un Heraldiskās apakškomisijas priekšsēdētājs Marģers Skujenieks.
1919. gada pases foto. LNA_LVVA, F2996_17_24041, 1. lp.

Latvijas valsts ģerboņa zīmējuma autors grafiķis profesors Rihards Zariņš. Jāņa Rieksta foto.
1929. gads. LNA_KFFDA, F1_4_109083N

tikai plašās iedzīvotāju aprindās, bet arī lielā daļā latviešu mākslinieku. Jāatzīmē, ka šo ģerboni bija apstiprinājis Tautas padomes Prezidijs, kura priekšsēdētāja pienākumus tobrīd izpildīja Marģers Skujenieks.[3]

1920. gada 1. maijā uz pirmo sēdi sanākušās Satversmes sapulces darbā par prioritārām izvirzījās konstitūcijas jeb Satversmes un agrārlikuma sagatavošana, un šo uzdevumu veikšanai tika izveidotas speciālas komisijas. 5. maija sēdē notika komisiju vēlēšanas, un Satversmes izstrādāšanas komisijā (turpmāk Satversmes komisija) ievēlēja 26 locekļus, kas faktiski pārstāvēja visus parlamentā ievēlētos politiskos spēkus.[4] Par Satversmes komisijas priekšsēdētāju ievēlēja sociāldemokrātu pārstāvi Marģeru Skujenieku.[5]

Jautājums par valsts simboliku Satversmes komisijas uzmanības lokā nonāca 1920. gada septembrī. Komisijas 17. septembra sēdes dienas kārtībā bija "jautājuma apspriešana par heraldiskās apakškomisijas vajadzību". Sēdes protokolists ir dokumentējis, ka pēc garākām debatēm deputāti vienojās, ka apakškomisijā jādarbojas trijiem deputātiem, un vienbalsīgi ievēlēja M. Skujenieku, Arvedu Bergu (1875–1941) un Jāni Goldmani (1875–1955). Ar tās dienas datumu tika sākta atsevišķa Heraldiskās jeb 4. apakškomisijas protokolu grāmata

[3] Latvijas valsts ģerbons. *Jaunākās Ziņas*, 07.12.1918., 5. lpp.
[4] Latvijas Satversmes sapulce. Sēde 5. maijā. *Valdības Vēstnesis*, 06.05.1920., 1. lpp.
[5] Satversmes sapulces konstituēšanās sēdēs ievēlēja… *Latvijas Sargs*, 08.05.1920., 1. lpp.

"Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni".[6] Faktiski tajā ir apkopoti gan Heraldiskās apakškomisijas, gan Satversmes komisijas protokoli un to noraksti.

Satversmes komisijas un arī Heraldiskās apakškomisijas priekšsēdētājs bija sabiedrībā labi pazīstams politiķis Marģers Skujenieks, kurš, neraugoties uz piederību Latvijas Sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai, bija ar izteikti nacionālu stāju. Jau 1921. gadā viņš ar domubiedriem norobežojās no vairākuma sociāldemokrātu, izveidojot labējo sociāldemokrātu frakciju parlamentā un drīzumā – Latvijas Strādnieku sociāldemokrātu mazinieku partiju. M. Skujenieks bija piedalījies Latvijas Tautas padomes izveidē un valsts proklamēšanā. 1918. gada nogalē, kad Jānis Čakste (1859–1927) un Gustavs Zemgals (1871–1939) bija devušies ārzemju komandējumā, M. Skujenieks pildīja Tautas padomes priekšsēdētāja pienākumus. No 1919. gada viņš vadīja Valsts statistisko pārvaldi.[7]

Arī abi komisijas locekļi A. Bergs un J. Goldmanis bija Latvijas politiskajā vidē labi zināmi politiķi. A. Bergs no 1919. gada 9. decembra līdz 1921. gada 18. jūnijam bija iekšlietu ministrs.[8] Jāatzīmē, ka šajā laikā Iekšlietu ministrija atradās vienā ēkā ar M. Skujenieka vadīto Valsts statistisko pārvaldi. J. Goldmanis no 1920. gada 16. decembra līdz valdības krišanai 1921. gada jūnijā bija apsardzības ministrs.[9] Tādējādi visi komisijas locekļi strādāja atbildīgos amatos.

Konkursa izsludināšana

Tuvāka informācija par Heraldiskās apakškomisijas darbību presē nonāca gandrīz mēnesi pēc tās izveides. 1920. gada 16. oktobrī laikraksts "Latvijas Sargs" rakstīja: "Satv[ersmes] sapulces Valsts satversmes komisija ievēlējusi īpašu Heraldisku komisiju jautājumu apspriešanai par valsts zīmogu, karogiem un līdzīgiem."[10] Satversmes komisijas sēdē, kas sanāca 23. novembrī, dienas kārtībā bija Heraldiskās apakškomisijas ziņojums. Par tās darbību referēja M. Skujenieks, un protokolā fiksēts: "Jauna Latvijas ģerboņa iegūšanai paredzēts mākslinieku konkurss. Konkursa noteikumi no Heraldiskās apakškomisijas izstrādāti. Noteikumos minēti arī jaunā ģerboņa ietērpa motīvi, kurus, sīkāk pārrunājot, balsu vairākums izsakās par 3 piecstarainām zvaigznēm – paredzēto "3 vai 4" vietā.

---

[6] Latvijas Satversmes sapulce. Satversmes komisija. Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni (17.09.1920.–20.06.1921.). Latvijas Nacionāla arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA_LVVA), F5486_1_103, 1.–34. lp.

[7] Pumpuriņš, Tālis (2018). Revolucionārs, premjers un Latvijas statistikas tēvs Marģers Skujenieks. No*: Latvijas valsts dibinātāji*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 232.–243. lpp.

[8] Jēkabsons, Ēriks (2022). Arveds Bergs. No: *Nacionālā enciklopēdija. Latvija*. Pieejams: https://enciklopedija.lc/skirklis/126147-Arveds-Bergs [skatīts 11.06.2022.].

[9] Jēkabsons, Ēriks (2022). Jānis Goldmanis. No: *Nacionālā enciklopēdija. Latvija.* Pieejams: https://enciklopedija.lc/skirklis/96133-Jānis-Goldmanis [skatīts 11.06.2022.].

[10] Satv[ersmes] s apulces Valsts satversmes komisija. *Latvijas Sargs*, 16.10.1920., 1. lpp.

Konkursa termiņu nosaka uz 25. janvāri 1921. g. pulksten 12 dienā. [..] Žūrijā ievēl no Satversmes sapulces Skujenieku, Goldmani un Bergu, bet no māksliniekiem R. Zarriņu un Ģ. Eliasu."[11]

Tādējādi, paplašinot Heraldiskās apakškomisijas sastāvu, tika izveidota īpaša ģerboņa konkursa žūrijas komisija. Nav precīzu ziņu, kad tieši komisijā darbojies sāka mākslinieki Rihards Zariņš un Ģederts Eliass (1887–1975), kā arī vai viņi līdzdarbojās konkursa noteikumu izstrādāšanā.

Oficiālajā laikrakstā "Valdības Vēstnesis" Satversmes sapulces uzaicinājums tika publicēts 1920. gada 29. novembrī. Lai labāk izprastu gan konkursa gaitu, gan ar ģerboņa autorību saistītos aspektus, šeit dots plašāks ieskats minētajā uzaicinājumā.

"Latvijas Satversmes sapulces Satversmes komisija uzaicina Latvijas mākslinieku uz sacensību Latvijas valsts ģerboņa izstrādāšanā. Noteikumi ir sekoši: ģerbonim jāsastāv no ģerboņa un tā ietērpa, pie kam pašu ģerboni varētu dalīt divos vai četros laukumos un ģerbonī vai arī ģerboņa ietērpā varētu ievietot:

1) Saules motīvu ar 3 zvaigznēm bez burta L. Zvaigznes vēlamas ar 5 galiem.

2) Zemgales un Kurzemes ģerbonī: sarkans uz kreiso pusi pacēlies lauva sudraba laukumā, bez kroņa.

3) Vidzemes un Latgales ģerboņi: uz labo pusi pacēlies sudraba greifs sarkanā laukā.

4) Valsts karoga krāsas: sarkans, balts, sarkans: proporcija 2 : 1 : 2.

Pie ietērpa var lietot arī alegoriskas figūras, senlatvju ķiveri vai cauņa cepuri, bet ne bruņinieku ķiveri vai kroni. Tāpat varētu izlietot kā vairoga turētājus Vidzemes sudraba greifu un Zemgales sarkano lauvu. Kompozīcijai jābūt tādai, ka to viegli varētu ievietot zīmoga riņķī. Projekts izvedams krāsās, komponējams un izstrādājams Latvijas valsts cienīgai reprezentēšanai, ievērojot vispārpieņemtos heraldiskos paņēmienus. Kompozīcijas mēri 40 x 55 cm ar 15 centimetru platām malām ap pašu kompozīciju. Vēlama izstrādāšana ūdens krāsās vai temperā; pielaižama arī izstrādāšana eļļas krāsās un reljefā. Kopā ar šo krāsās izstrādāto projektu jāiesniedz šā paša projekta heraldiski grafisks attēlojums parupjā spalvas zīmējumā tādā pat formātā. Abi darbi jāiesniedz bez autora paraksta, zem moto, kopā ar slēgtu kuvēru zem tā paša moto. Kuvērā jāievieto autora vārds un adrese. Projekti nelocītā un nesavīstītā veidā līdz ar kuvēriem jāiesniedz pret kvīti līdz 25. janvārim 1921. g. pulksten 12 dienā Satversmes komisijas priekšsēdētājam Stabu ielā 12. Labākiem darbiem paredzētas šādas godalgas. Pirmā godalga 10 000 rbļ., II. 7500, III. – 5000. No godalgotiem projektiem Satversmes sapulce iegūst no viņas pieņemto pret sevišķu samaksu 15 000 rbļ. lielumā."[12]

---

[11] Izvilkums no Satversmes komisijas 1920. gada 23. novembra sēdes protokola Nr. 13. LNA_LVVA, F5486_1_103, 4. lp.

[12] Latvijas Satversmes sapulce. Uzaicinājums. *Valdības Vēstnesis,* 29.11.1920., 1. lpp.

Tālāk bija nosaukts žūrijas komisijas sastāvs: "1) Satversmes sapulces loceklis: M. Skujenieks, 2) Satversmes sapulces loceklis A. Bergs, 3) Satversmes sapulces loceklis J. Goldmanis, 4) mākslinieks R. Zarriņš, 5) mākslinieks Ģ. Eliass. Godalgu komitejas locekļiem–māksliniekiem tiesība piedalīties sacensībā, bet pie aizklātas nobalsošanas par saviem darbiem jānodod zīme bez kaut kāda atzīmējuma. Ja godalgu komisija atrastu par vēlamu kādus pārgrozījumus godalgotos darbos, tad tādi pārgrozījumi jāizdara bez sevišķa atalgojuma."[13]

Bija arī norādīts, ka ar Vidzemes un Kurzemes ģerboņiem var iepazīties pilsētas bibliotēkā grāmatā "*Baltisches Wappenbuch*".[14]

Mākslinieku iebildumi

Nepagāja ne nedēļa, kad 1920. gada 3. decembrī tapa tēlnieka Teodora Zaļkalna (1876–1972) izvērsta kritika par Satversmes sapulces uzaicinājumu. 6. decembrī ar nosaukumu "Latvijas "ģerboņa" sacerēšanas lietā" viņa raksts iespiests laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" ar lūgumu citiem laikrakstiem to pārpublicēt. Rakstā neapmierinātība un galvenie iebildumi bija vērsti pret ģerbonī iecerētajām Vidzemes un Kurzemes heraldiskajām figūrām, kuras, pēc T. Zaļkalna domām, ir kauna un sāpju zīmes, kas no ģerboņa jāizdzēš.[15]

Pavisam drīz T. Zaļkalnam mākslinieku vidū atradās kupls domubiedru pulks, kas vairākos laikrakstos publicēja viņu atbalstošu vēstuli. 18. decembrī tā nodrukāta laikrakstā "Latvijas Vēstnesis":

"Ar šo paziņojam atklātībai, ka pilnīgi pievienojamies T. Zaļkalna "Latvijas Kareivī" Nr. 241 un citās avīzēs izteiktām domām valsts ģerboņa projekta sacensības jautājienā.

J. Madernieks, J. Jaunsudrabiņš, J. Kuga, B. Dzenis, J. Cielavs, A. Prande, V. Tone, K. Ubāns, A. Cīrulis, O. Skulme, H. [U.] Skulme, M. Skulme, E. Lindbergs, R. Sutta, J. Liepiņš, A. Beļcova, O. Nemme, T. Buhholcs, K. Siliņš, J. [A.] Brastiņš, E. Brastiņš, R. Kalniņš, E. Millers, E. Šveicis, R. Liepiņš, Rih. Maurs."[16]

19. decembrī publikācijā par protesta vēstuli laikrakstā "Latvijas Sargs" redakcija no savas puses piebildusi: "Pēc tik plaša protesta gan laikam ģerboņa komisijai nāksies ģerboņa noteikumus grozīt."[17]

Pagāja Ziemassvētku un Jaungada brīvdienas, un Satversmes komisijai bija jāreaģē uz izveidojušos situāciju. Komisijas 1921. gada 10. janvāra sēdē bija iekļauts Heraldiskās apakškomisijas priekšsēdētāja M. Skujenieka ziņojums, kurā

---

[13] Turpat.
[14] Turpat.
[15] Zaļkalns, T[eodors]. Latvijas "ģerboņa" sacerēšanas lietā. *Latvijas Vēstnesis*, 06.12.1920., 3. lpp.
[16] Latvijas ģerboņa projekta sacerēšanas lietā. *Latvijas Vēstnesis*, 18.12.1920., 3. lpp.
[17] Mākslinieku protesti pret Latvijas ģerboņa noteikumiem. *Latvijas Sargs*, 19.12.1920., 3. lpp.

viņš informēja, "ka no mākslinieku puses celti iebildumi. Viņi prasa, lai komisijas locekļi nepiedalītos pie konkursa ar lemšanas tiesībām. Mākslinieki nav mierā, ka ģerboņa konkursa noteikumos jau noteikti motīvi."[18] Viņš arī paziņoja, "ka Zariņš izstājies no konkursa tiesas".[19] Komisija atbalstīja M. Skujenieka priekšlikumu "strīpot punktu par komisijas locekļu piedalīšanos konkursā".[20] R. Zariņa vietā komisija bija izvirzījusi mākslinieku Vilhelmu Purvīti (1872–1945) un Jūliju Madernieku (1870–1955). Ievēlēja V. Purvīti,[21] taču viņš bija "atteicies pieņemt tiesneša amatu valsts ģerboņa projektu konkursā," un nākamajā Satversmes komisijas sēdē pie šī jautājuma nācās atgriezties.[22]

1921. gada 18. janvārī M. Skujenieks komisijai varēja ziņot, ka piedalīties konkursā piekrišanu devis tikai mākslinieks Kārlis Brencēns (1879–1951), kuru tad arī apstiprināja "kā valsts ģerboņa konkursa tiesnesi".[23]

Konkursa darbu iesniegšanas termiņu pēc M. Skujenieka lūguma Satversmes komisija ļāva pagarināt līdz 15. februārim,[24] taču publicētajā sludinājumā bija noteikts 18. februāris.

Laikrakstos beidzot tika nodrukāts Satversmes komisijas priekšsēdētāja M. Skujenieka 19. janvārī parakstītais "Paziņojums par Latvijas ģerboņa projektu izstrādāšanu", kurā norādīts, ka "komisijas aizrādījumi uz heraldiskām figūrām, saules motīvu utt. ir fakultatīvi".[25]

Konkursa projektu vērtēšana

Pēc konkursa darbu iesniegšanas termiņa beigām 1921. gada 18. februārī uz pirmo sēdi sanāca žūrija, kas faktiski bija ar diviem mākslinieciem papildināta Heraldiskā apakškomisija. Žūrijas komisijas darbība atspoguļota atsevišķā protokolu grāmatā, kas nodēvēta par Satversmes sapulces Satversmes komisijas IV. [Heraldiskās] apakškomisijas protokolu grāmatu, kurā gan ir tikai trīs protokoli.[26] Šo protokolu noraksti atrodami arī Satversmes komisijas lietā "Likums par

[18] Satversmes komisijas 1921. gada 10. janvāra sēdes protokols Nr. 20. LNA_LVVA, F5486_1_103, 5. lp.
[19] Turpat.
[20] Turpat.
[21] Turpat.
[22] Satversmes komisijas 1921. gada 13. janvāra sēdes protokols Nr. 21. LNA_LVVA, F5486_1_103, 7. lp.
[23] Satversmes komisijas 1921. gada 18. janvāra sēdes protokols Nr. 22. LNA_LVVA, F5486_1_103, 12. lp.
[24] Satversmes komisijas 1921. gada 13. janvāra sēdes protokols Nr. 21. LNA_LVVA, F5486_1_103, 7. lp.
[25] Skujenieks, M[arģers]. Paziņojums par Latvijas ģerboņa projektu izstrādāšanu. *Valdības Vēstnesis*, 21.01.1921., 3. lpp.; Skujenieks, M[arģers]. Par Latvijas ģerboņa projektu izstrādāšanu. *Latvijas Vēstnesis*, 20.01.1921., 1. lpp.
[26] Satversmes sapulces Satversmes komisijas IV. [Heraldiskās] apakškomisijas protokolu grāmata (18.02.1921.–25.02.1921.). LNA_LVVA, F5486_1_98, 1.–3. lp.

Latvijas Republikas karogu un ģerboni" (17.09.1920.–20.06.1921.).[27] Par žūrijas priekšsēdētāju ievēlēja M. Skujenieku, bet par sekretāru – Ģ. Eliasu.[28] M. Skujenieks ziņoja, ka reģistrēti 53 projekti.[29] Pēc K. Brencēna ierosinājuma A. Bergs iesniedza priekšlikumu "izlikt visus ienākušos projektus publiskai apskatīšanai. Pārējie locekļi iebildumus neceļ, kādēļ nolemj: neklasificējot projektus pēc labuma, izlikt tos Valsts statistiskās pārvaldes telpās pieietamā kārtā līdz 28. februārim vispārējai apskatīšanai."[30] M. Skujenieks piedāvāja "pieaicināt ekspertus ar padoma devēju balss tiesībām, ko pieņem," un tika nolemts uzaicināt Vidzemes bruņniecības bibliotēkas bibliotekāru vēsturnieku Hermani fon Bruiningu (*von Bruiningk*; 1849–1927).[31]

Iesniegto valsts ģerboņa projektu izspriešanas kārtību Heraldiskajā komisijā bija izstrādājis M. Skujenieks. "Lasot pa atsevišķiem punktiem (5 punkti), tos ar sīkiem pārlabojumiem pieņem vienbalsīgi."[32] Bija paredzēts, "ka pa izstādes laiku komisijas locekļi izsijā gluži nederīgos projektus; līdz ar to katrs loceklis izmeklē 2 projektus, kurus varētu komisijas sēdē priekšā stādīt prīzēšanai. Galīgu projektu izšķirošanu nolemj izdarīt pēc izstādes."[33]

Laikraksts "Latvijas Sargs" 20. februāra numurā vēstīja, ka projektus nolemts izlikt publikas ieskatam, un "vēlams, ka par uzstādītiem projektiem izteiktos mūsu mākslinieki".[34] Vairāki mākslinieki un mākslas kritiķi ļoti negatīvi izteicās gan par konkursu, gan par iesniegtajiem darbiem.[35]

Spriežot pēc žūrijas komisijas protokola, nākamā sēde notika jau 23. februārī, un tajā nav piedalījies Ģederts Eliass. Sēdē nolēma "izbīdīt tos projektus, kuri varētu ņemt līdzdalību godalgas konkursā. Apskatot iesniegtos projektus, komisija izbīda sekošus projektus:

1) "Vapenis un tautas vaiņags", 2) "Kopiņas", 3) "Tēvu zemes brīvestību pirkām mēs ar asinīm", 4) "Blasonet", 5) Zīmējums ar lenti "Dievs, svētī Latviju", 6) "Tinktūra 2", 7) "Uguns krusts", 8) "Likums", 9) "Don", 10) "Gauja", 11) "Latvijas saules vairogs", 12) "Y" un 13) "Grifons".

---

[27] Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni (17.09.1920.–20.06.1921.). LNA_LVVA, F5486_1_103, 14.–17. lp.

[28] Satversmes komisijas Heraldiskās apakškomisijas 1921. gada 18. februāra sēdes protokols. LNA_LVVA, F5486_1_98, 1. lp.

[29] Turpat.

[30] Turpat.

[31] Turpat.

[32] Turpat.

[33] Turpat.

[34] W. Latvijas valsts ģerboņu projektu… *Latvijas Sargs*, 20.02.1921., 1. lpp.

[35] Brencēns, E[duards]. Valsts ģerboņu projektu izstādi… *Jaunākās Ziņas*, 21.02.1921., 5., 6. lpp.; Sutta, R[omans]. Valsts ģerboņa lietā. *Latvijas Vēstnesis*, 24.02.1921., 3. lpp.; C[ielēna], M[aija] Valsts ģerbons. *Sociāldemokrāts*, 06.03.1921., 3. lpp.

Aizklāti balsojot, par šiem projektiem nodotas par 1) "Tēvu zemes brīvestību pirkām mēs ar asinīm" – 3 balsis, 2) "Vapenis un tautas vaiņags" – 3 balsis, 3) zīmējums ar lenti "Dievs, svētī Latviju" – 2 balsis, 4) "Blasonet" – 2 balsis, 5) "Uguns krusts" – 1 balss un 6) "Kopiņas" – 1 balss."[36]

Galīgu nobalsošanu nolēma izdarīt nākamajā Heraldiskās apakškomisijas sēdē 25. februārī. Tajā piedalījās visi komisijas locekļi. M. Skujenieks nolasīja eksperta H. fon Bruininga atsauksmi par iesniegtajiem valsts ģerboņa projektiem, "pēc kam, ņemot vērā arī komisijas locekļu izteiktās domas, nolemj: 1) ka nav tāda projekta, kuru varētu uzskatīt par pieņemamu bez ievērojamiem pārgrozījumiem, 2) tie projekti, kuri atzīmēti kā tādi, kuri varētu piedalīties godalgošanas konkursā, visi nav ievērojuši a) heraldikas noteikumus, b) konkursa nosacījumus, kādēļ arī tie nevar tikt godalgoti."[37]

Komisijas priekšsēdētājs vēl centās no neveiksmīgās situācijas izkļūt un piedāvāja godalgot vienu no diviem iepriekšējā balsošanā visvairāk balsu ieguvušajiem projektiem. Protokolā par to ierakstīts: "Skujenieka k[un]gs liek priekšā projektu zem moto "Vapenis un tautas vaiņags" kā tādu, kurš nav pārkāpis otrā punktā minētos nosacījumus."[38] Aizklāti balsojot par šo projektu un nostādot jautājumu, "vaj apzīmētais projekts ir godalgas cienīgs," – ar balsu vairākumu atraidīts." Protokolu noslēdz ieraksts, ka ar šo žūrijas komisija skaita savu darbību par izpildītu.[39]

Žūrijas komisija savu darbu bija paveikusi, taču Heraldiskā apakškomisija turpināja darboties, lai gan tās aktivitātes nav fiksētas atsevišķos protokolos. Par apakškomisijas darbību var spriest pēc ierakstiem Satversmes komisijas sēžu protokolos, kuru kopijas atrodas Satversmes komisijas lietā "Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni".[40]

Satversmes komisijas 28. februāra sēdes dienas kārtībā bija Heraldiskās apakškomisijas priekšsēdētāja ziņojums par 25. februāra slēdzienu. Protokolā atzīmēts, "ka sakarā ar izsludināto konkursu komisija ir tik tālu saistījusies, ka godalgas relatīvi labākiem projektiem ir jāizsniedz".[41] Satversmes komisija uzdeva Heraldiskajai apakškomisijai revidēt savu slēdzienu.[42] Nav dokumentētu liecību par to, kā notikusi Heraldiskās apakškomisijas iepriekšējās sēdes lēmuma pārskatīšana un kā atlasīti "relatīvi labākie" projekti. Nav zināms, vai tie izvēlēti

---

[36] Satversmes komisijas Heraldiskās apakškomisijas 1921. gada 23. februāra sēdes protokols. LNA_LVVA, F5486_1_98, 2. lp.

[37] Satversmes komisijas Heraldiskās apakškomisijas 1921. gada 25. februāra sēdes protokols. LNA_LVVA, F5486_1_98, 3. lp.

[38] Turpat.

[39] Turpat.

[40] Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni. LNA_LVVA, F5486_1_103, 1.–34. lp.

[41] Satversmes komisijas 1921. gada 28. februāra protokols Nr. 30. Turpat, 18. lp.

[42] Turpat.

apakškomisijā vai tā ir bijusi komisijas priekšsēdētāja M. Skujenieka izvēle. Katrā ziņā šī izvēle bija atkāpe no 23. februāra žūrijas balsojuma, jo tikai daļēji ņēma to vērā. Godalgošanai vairs netika virzīts projekts ar moto "Tēvu zemes brīvestību pirkām mēs ar asinīm", kas bija viens no diviem pirmās godalgas pretendentiem. Par otrās godalgas ieguvēju tika atzīts projekts ar moto "Grifons", kas iepriekš nebija pat iekļuvis godalgojamo darbu pretendentos. Notikumu tālākā gaita lielā mērā apstiprināja, ka to izraisīja vajadzība formāli pielikt punktu līdzšinējam konkursam un iezīmēt nākamos soļus procesā, lai sasniegtu rezultātu, kas pēc iespējas vairāk atbilstu konkursa organizētāju vēlmēm.

Konkursā godalgotie projekti

Pēc slēdziena "pārrevidēšanas" jau nākamajā Satversmes komisijas sēdē 3. martā M. Skujenieks ziņo, "ka godalgas piešķirtas trim iesniegtajiem projektiem, un iepazīstina komisiju tuvāki ar katra projekta trūkumiem. Heraldiskā apakškomisija neviena no godalgotajiem projektiem kā valsts vapeni nepieņem."[43] Pēc apakškomisijas priekšlikuma rīkot slēgtu konkursu Satversmes komisija uzdeva Heraldiskajai apakškomisijai izstrādāt šim konkursam noteikumus.[44] Lai gan protokolā nav minēti godalgoto darbu autori, tie bija noskaidroti, atverot konvertus, kas atbilstoši konkursa nolikumam bija iesniegti ar attiecīgā darba devīzi un kuros bija ziņas par autoru. Šīs ziņas publicētas laikraksta "Valdības Vēstnesis" 1921. gada 5. marta numurā. Paziņojumā "Satversmes sapulces Satversmes komisijas Heraldiskās apakškomisijas lēmums" vēlreiz bija izklāstīts komisijas vienbalsīgais slēdziens, "ka iesūtīto projektu starpā nav neviena, kuru komisija varētu ieteikt par valsts ģerboni. Lai izpildītu uzaicinājumā izsludinātos noteikumus, Heraldiskā apakškomisija piesprieda: 1) zīmējumam ar moto "Vapenis un tautas vaiņags" – 10 000 rbļ.; 2) zīmējumam ar moto "Grifons" – 7500 rbļ.; 3) zīmējumam ar lenti un uzrakstu "Dievs, svētī Latviju" – 5000 rbļ. Attaisot kuvērus, izrādījās, ka minēto zīmējumu autori ir: 1) V. Krūmiņš, 2) Hermans Varens, 3) Heinrihs Lührs."[45]

3. martā M. Skujenieks iepazīstināja Satversmes komisiju ar godalgošanai izvirzītajiem projektiem, kā arī parakstīja iesniegumu Satversmes sapulces Prezidijam par relatīvi labāko valsts ģerboņa konkursa darbu godalgošanu. Iesniegumā norādīti projektu autori un viņu dzīvesvietas adreses.[46] Dokumenta nobeigumā M. Skujenieks raksta: "Līdz ar šo pagodinos paziņot, ka Heraldiskā

[43] Satversmes komisijas 1921. gada 3. marta protokols Nr. 31. Turpat, 20. lp.
[44] Turpat.
[45] Satversmes sapulces Satversmes komisijas Heraldiskās apakškomisijas lēmums. *Valdības Vēstnesis*, 05.03.1921., 3. lpp.
[46] Marģera Skujenieka iesniegums Satversmes sapulces Prezidijam, Rīga 03.03.1921. LNA_LVVA, F5486_1_640., 199. lp.

Latvijas Mākslas akadēmijas students mākslinieks Vilhelms Krūmiņš. 1922. gada pases foto. LNA_LVVA_ F2996_10_51802, 1. lp.

Atvaļināts Armijas aviācijas parka kaprālis Valsts statistiskās pārvaldes zīmētājs Hermanis Varens. 1920. gada pases foto. LNA_LVVA, F2996_20_5276, 1. lp.

Atvaļināts 13. Tukuma kājnieku pulka kaprālis Latvijas Augstskolas students Heinrihs Līrs. 1920. gada studenta apliecības foto. LNA_ LVVA, F7427_1_3594, 7. lp.

apakškomisija nevienu no godalgotiem projektiem neuzskata par tādu, kuru varētu ieteikt par valsts ģerboni bez kardināliem pārgrozījumiem, pie kuru izdarīšanas komisija grib rīkoties saskaņā Satversmes sapulces Prezidiju."[47] 9. martā uz šā iesnieguma Prezidija priekšsēdētājs Jānis Čakste atstājis rezolūciju: "Apmaksāt pieprasīto summu, bez citu apstākļu apspriešanas."[48] Visi godalgoto darbu autori saņēma M. Skujenieka parakstītu paziņojumu, ka piespriesto godalgas summu var saņemt Satversmes sapulces kasē, sākot ar 7. martu. Visas godalgas bija izmaksātas 12. martā.[49]

Pirmās godalgas ieguvējs, kurš vārda vietā bija ierakstījis tikai iniciāli V., bija mākslinieks Vilhelms (Vilis) Krūmiņš, tobrīd Latvijas Mākslas akadēmijas pirmā kursa students Jāņa Roberta Tillberga (1880–1972) figurālās glezniecības meistardarbnīcā. No 1908. līdz 1912. gadam V. Krūmiņš bija mācījies litogrāfa amatu un pa vakariem apmeklējis Rīgas vācu amatniecības skolu, bet vēlāk turpinājis mācības Rīgas pilsētas mākslas skolā (1914.–1915. g.). Latvijas Neatkarības kara laikā viņš brīvprātīgi iestājās Latvijas bruņotajos spēkos un

[47] Turpat.
[48] Turpat.
[49] Latvijas Satversmes sapulces kases dokumenti par 1921. gada martu. LNA_LVVA, F5486_1_640., 197., 198., 200.–203. lp.

Armijas štābā zīmēja kara kartes. Pēc V. Krūmiņa meta 1919. gadā Latvijas Pagaidu valdība izdeva 10 Latvijas rubļu Valsts kases zīmi.[50] Ģerboņa projektu konkursa laikā V. Krūmiņš jau bija kļuvis pazīstams ar viņam īpaši raksturīgajām karikatūrām satīriskajā žurnālā "Svari", kurās drosmīgi "ņēma uz zoba" gan Satversmes sapulces priekšsēdētāju, gan ministrus un deputātus.

Otrā godalga bija piešķirta Valsts statistiskās pārvaldes zīmētājam Hermanim Varenam (arī Varrens; 1889–1962), kurš 1910. gadā bija beidzis Rīgas pilsētas amatniecības skolu.[51] Nav dokumentu, kas skaidrotu, kāpēc M. Skujenieka vadītās iestādes darbinieks, kura projektu žūrijas pirmajā kārtā neizvirzīja godalgošanai, tomēr saņēma otrās vietas prēmiju. Pirmā pasaules kara laikā H. Varens bija dienējis 117. Jaroslavas un 116. Malojaroslavas kājnieku pulkā. 1919. gada jūlijā viņš mobilizēts Latvijas armijā un ieskaitīts Armijas aviācijas grupā, kur bija zīmētājs un rakstvedis. Piedalījās cīņās pret bermontiešiem rajonā starp Jelgavas un Bauskas šoseju. Līdz 1920. gada novembrim kaprālis H. Varens skaitījās Armijas aviācijas parka štatu sarakstā.[52]

Trešā godalga tika piešķirta ģerboņa zīmējumam ar lenti "Dievs, svētī Latviju", kura autors bija Heinrihs Līrs. Tāpat kā V. Krūmiņa projektu, arī H. Līra darbu žūrijas komisija atzina par godalgojamu jau pirmajā vērtēšanas kārtā. H. Līram nosūtīto paziņojumu par piešķirtās summas saņemšanu Satversmes sapulces kasē vīzē mākslinieka piezīme, ar kuru viņš pilnvaro tēvu Frīdrihu H. Līru saņemt godalgu.[53]

Informācija par Heinrihu Līru rodama arī viņa Latvijas Augstskolas (no 1923. g. Latvijas Universitāte) studenta lietā. Dokumenti liecina, ka H. Līrs 1919. gadā beidzis Liepājas reālģimnāziju un kā ārrindas kaprālis līdz 1920. gada 31. augustam dienējis 13. Tukuma kājnieku pulka štābā kā jaunākais rakstvedis. Minētais pulks tika izveidots 1920. gadā, reorganizējot Latvijas zemessardzes vācbaltiešu vienības, sauktas par landesvēru. 1920. gada novembrī H. Līrs bija saņēmis Vācijas pavalstnieka pasi. Par H. Līra dienesta gaitām landesvērā liecina ne tikai studenta apliecībā ievietotā fotogrāfija, bet arī viņa 1921. gada 25. februārī rakstītais iesniegums Augstskolas rektoram, kurā viņš norāda, ka "dalību ņēmu Latgales atsvabināšanā, kādēļ laipni lūdzu mani atsvabināt no studiju maksas jeb šo pazemināt". 1921. gada 17. martā H. Līrs uzņemts Juridiskās un tautsaimniecības fakultātes Ekonomikas nodaļā.[54]

---

[50] Krastiņš, Jānis. Es mūžam nepārnākšu. Grafiķa Vilhelma Krūmiņa piemiņai. *Laiks*, 23.12.1959., 3. lpp.

[51] [Hermanis Varens. Nekrologs.] *Latvija Amerikā*, 11.08.1962., 4. lpp.

[52] Hermaņa Jāņa d. Varrena kara gaitu saraksts, 1920. LNA_LVVA, F5601_4_149, 196. lp.

[53] Latvijas Satversmes sapulces kases dokumenti par 1921. gada martu. LNA_LVVA, F5486_1_640, 203. lp.

[54] Heinriha Līra Latvijas Universitātes studenta lieta, Rīga 1921. LNA_LVVA, F7427_1_3594, 1.–8. lp.

Heinriha jaunākais brālis Reinholds Verners Līrs (1901–1919) Baltijas landesvēra sastāvā cīnījās pret Latvijas Pagaidu valdības un tās sabiedrotās Igaunijas karaspēku un krita 1919. gada 28. jūnijā pie Bukultiem Cēsu kauju noslēguma posmā Juglas kaujās.[55] Atšķirībā no sabiedrībā mazpazīstamajiem dēliem Rīgā un Baltijā labi zināms bija viņu tēvs Frīdrihs Heinrihs Līrs (1867–1936), mežkopības inženieris, kura vadībā Krievijas impērijas Baltijas guberņās bija iekopti meži vairāk nekā 80 muižās. Viņš bija arī daudzu publikāciju autors par mežkopību un medībām.[56]

Nākamais konkurss slepenības gaisotnē

Satversmes sapulces Satversmes komisija pie ģerboņa jautājuma atgriezās tikai 1921. gada 4. aprīlī. Sēdē ziņotājs lūdza pilnvarot Heraldisko apakškomisiju uzaicināt slēgtā konkursā četrus mākslinieku izstrādāt ģerboni, "kuram pamata motīvi jāņem no godalgotiem projektiem, kuri savā starpā stipri neatšķiras".[57] Iecere paredzēja nepiešķirt godalgas par piedalīšanos konkursā, bet izsniegt māksliniekiem honorāru "par uz pieteikto motīvu izstrādāto pasūtījumu".[58] Dažkārt pētījumos minēts, ka šajā sēdē par paraugu, kura pamatmotīvus izmantot, ir apstiprināts Viļa Krūmiņa mets, taču komisijas lēmumā nav runa, ka būtu izmantojams kāds konkrēts godalgotais projekts.

Ar protokolos sniegto informāciju vien nepietiek, lai izsekotu konkursa turpmāko gaitu un tās dalībniekus. Zināms, ka nākamreiz Satversmes komisijā par ģerboni spriests 23. maijā, turklāt jautājums nav bijis iekļauts dienas kārtībā. Protokolā par to atzīmētas šādas ziņas: "Priekšsēdētājs ziņo par Heraldiskās apakškomisijas darbību. Apraksta izstrādātos projektus. Pieņem, ka vapeņa centrā liekams mazs vapenis ar nacionālām krāsām. Tālākus lēmumus attiecībā uz vapeni atliek."[59] Par šo sēdes daļu nedaudz plašāka informācija rodama nākamajā dienā laikrakstā "Latvijas Vēstnesis": "Beigās cēla priekšā 3 valsts ģerboņa paraugus, kas izstrādāti krāsās. Ģerbonī Kurzeme un Vidzeme ir šķirtas no Latgales. Tā kā ģerboņu paraugos nebija nacionālo motīvu, tos nepieņēma. Nolēma pirms kāda parauga pieņemšanas iepazīstināt ar tiem tautu un izzināt arī vēsturnieku un mākslinieku domas."[60]

---

[55] *Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf* (1939). Hrsg. von Landeswehrverein. Riga: Ernst Plates, S. 220.

[56] Teidoff, Edgar. Dr. ing. Friedrich Lühr zum Gedächtnis. *Rigasche Rundschau*, 29.12.1936., S. 8.

[57] Satversmes komisijas 1921. gada 4. aprīļa protokols Nr. 34. LNA_LVVA, F5486_1_103, 22. lp.

[58] Turpat.

[59] Satversmes komisijas 1921. gada 23. maija protokols Nr. 48. LNA_LVVA, F5486_1_103, 27. lp.

[60] Satversmes komisijas sēdē 23. maijā… *Latvijas Vēstnesis*, 24.05.1921., 1. lpp.

Deputāts un Satversmes komisijas sekretārs Artūrs Ozols (1890–1969) vēlāk atcerējās, ka komisijā ierosināts "ievietot starp greifu un lauvu lilijas ziedu kā Latgales simbolu". Pret to iebildis M. Skujenieks, jo ģerbonis iznākšot "pārkrāmēts". No debatēm izrietēja, kā atzīmē A. Ozols, "ka vēsturiski greifs simbolizējot ne tikai Vidzemi, bet arī Latgali".[61] Deputāti iebilda pret liliju arī kā Burbonu dinastijas simbolu.

A. Ozols atmiņās raksta: "Ģerboņa dvēsele bija Marģers Skujenieks. Ģerboņa idejiskā kompozīcija bija žūrijas komisijas darbs, kombinējums no iesniegtajiem projektiem. Turpretim tehniskā apdare galīgā veidā piekrita laikam R. Zariņam (ko viņš par to ir saņēmis – nezinu). Atceros, ka savos ziņojumos Skujenieks vairākkārt pieminēja, ka iesniegtie projekti un vēlākie grozījumi vai papildinājumi dažkārt nebija saskaņojami ar heraldikas likumiem. Biju pārsteigts, ka tādi likumi pastāv, un vēl vairāk par to, ka Sk[ujenieks] kā soc[iāl]dem[okrāts] tos pārzina un grib šādu viduslaiku "likumību" respektēt."[62]

Jāatzīmē, ka A. Ozols pie ģerboņa galīgā izveidotāja liek vārdu "laikam", jo līdz pat ģerboņa apstiprināšanai vai pat vēl pāris mēnešus pēc tās reti kurš zināja, ka tā autors ir Rihards Zariņš.

Grūti pateikt, kāpēc bija tāda slepenība. Vēl joprojām mākslinieku aprindās nebija rimusi neapmierinātība ar iepriekšējo ģerboņa projektu konkursu. Par ģerboņa izstrādātāju uzaicinātais profesors R. Zariņš lielā daļā mākslinieku, īpaši tās jaunākās paaudzes pārstāvju vidū, izraisīja nepatiku, kuras pamatā bija viņa iesaistīšanās latviešu modernistus parodējošā "bumbistu" izstādē 1920. gadā.[63] Politiķiem atmiņā bija R. Zariņa un J. R. Tillberga publiskā kritika 1920. gada oktobrī laikrakstā "Latvijas Sargs" par Satversmes sapulces reprezentācijas telpu iekārtošanas darbu konkursu.[64] Neskaidrība konkursa rīkošanā, par ko R. Zariņš pirms pusgada pārmeta Satversmes sapulces Prezidijam, tagad viņu pašu nostādīja līdzīgā situācijā, izstrādājot valsts ģerboņa projektu. Nav izdevies atrast dokumentu par viņa uzaicināšanu piedalīties konkursā. Tomēr organizatori ir radījuši iespaidu, ka ģerbonis tika izstrādāts slēgtā konkursā.

---

[61] Artūra Ozola vēstule Kārlim Dzirkalim. 1962. Cēsu Vēstures un mākslas muzejs (turpmāk CVMM), CM_89326, 221., 222. lp.

[62] Turpat.

[63] Lancmanis, Imants (2021). Rihards Zariņš un Latvijas heraldikas stils. No: *Rihards Zariņš, 1869 – 1939. Ko Latvijas meži šalc: rakstu krājums.* Rīga, Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, 377., 378. lpp.

[64] Zariņš, R[ihards], Tilbergs, J[ānis] R[oberts]. Atklāts pieprasījums Satversmes sapulces Prezidijam. *Latvijas Sargs*, 28.10.1920., 3. lpp.

Sarežģītais jautājums par ģerboņa autorību

Par pirmo konkursu runājot, līdz šim pētnieki ir izlaiduši faktu, ka vienīgā reize, kad godalgojamie darbi tika noteikti balsojot, bija žūrijas komisijas 23. februāra sēde. Tajā viens no darbiem, kas dalīja pirmo un otro vietu, bija ģerboņa projekts ar moto "Tēvu zemes brīvestību pirkām mēs ar asinīm". Kā liecina pat nenopietna informācija žurnālā "Svari", tad šī meta autors bijis Rihards Zariņš.[65] Interesanti atzīmēt, ka 1916. gadā R. Zariņš ar šādu devīzi bija zīmējis karoga metu 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljonam.[66] Par to, ka tēvs konkursā ieguvis godalgu, vēstulē 1962. gadā Kārlim Dzirkalim rakstījusi viņa meita mākslinieces Maija Celmiņa-Zariņa (1900–1983). Šajā vēstulē viņa atzīmē, ka tēva projektā aiz vairoga vēl bijuši šķēpi, līdzīgi kā viņa vēlāk zīmētajā Lāčplēša Kara ordeņa diplomā.[67] Tātad nebūtu pareizi teikt, ka R. Zariņš uzaicināts izveidot ģerboni gluži nepamatoti no malas.

Heinrihs Līrs atmiņās min, ka viņam pēc pirmā konkursa ir bijusi saruna ar M. Skujenieku par topošo ģerboni, un viņš izgatavojis trīs metus, divus krāsās un vienu melnbaltu, ar ko iepazīstināts R. Zariņš. H. Līrs uzskatīja, ka viņam piedalīšanās slēgtajā konkursā kopā ar R. Zariņu dota kā gandarījums par iegūto trešo godalgu.[68] Zināms, ka V. Krūmiņš piedalīties slēgtajā konkursā nebija uzaicināts,[69] bet viņa mets, tāpat kā pārējie godalgotie meti, ieteikti, izvēloties motīvus ģerbonim. Nav informācijas par otrās godalgas ieguvēja H. Varena līdzdalību konkursā. Katrā ziņā godalgotie autori slēgtajā konkursā nebija iesnieguši tādus darbus, par ko pēc nolikuma tiem pienāktos samaksa.

Atgriežoties pie 1921. gada 23. maija Satversmes komisijas sēdes protokolā minētajiem trim ģerboņa metiem, ar kuriem komisijas locekļus iepazīstināja M. Skujenieks, nevar pateikt, vai tie bija viena vai vairāku autoru darbi. No ieraksta nevar secināt, vai runa ir tikai par valsts lielo ģerboni vai ir jau bijuši vizuāli priekšlikumi mazajam ģerbonim.[70] Jāatzīmē, ka pirmā konkursa nolikumā nebija minēts, ka jāizveido arī valsts mazais ģerbonis. Tas parādās tikai ģerboņa izstrādes pēdējā posmā, un nav skaidrs, vai iniciatīva nākusi no komisijas vai mākslinieka R. Zariņa puses. Satversmes komisijas sēdē izskanējusī doma, ka pēc metu pilnveidošanas ar tiem būtu vēl jāiepazīstina tauta un attiecīgie speciālisti, nebija ideja, ko vēlējās komisijas vadība. Tas draudētu ar ģerboņa pieņemšanas gaitas ievilkšanos vai pat izgāšanos un pārtraukšanu. Tādēļ ģerboņa pieņemšanas

[65] Valsts ģerboņa lietā. *Svari*, 25.02.1921., Nr. 11, 3. lpp.
[66] Pumpuriņš, Tālis (2000). *Sarkanbaltsarkanās Latvijas karoga krāsas*. Cēsis: Cēsu Vēstures un mākslas muzejs, 37., 39. lpp.
[67] Maijas Celmiņas-Zariņas vēstule Kārlim Dzirkalim, 28.01.1962. CVMM, CM_89326, 365. lp.
[68] Heinriha Līra (Lühr) vēstule Kārlim Dzirkalim, 17.12.1961. Turpat, 358., 359. lp.
[69] Viļa Krūmiņa atmiņas, 08.–09.07.1959. Turpat, 386. lp.
[70] Satversmes komisijas 1921. gada 23. maija protokols Nr. 48. LNA_LVVA, F5486_1_103, 27. lp.

procesam nevarēja ļaut atslābt, un jau Satversmes komisijas nākamajā sēdē 9. jūnijā tika apspriests likumprojekts par Latvijas Republikas karogu un ģerboni, kas ietvēra ģerboņa aprakstu un lietojuma elementāru juridisku nostiprinājumu.[71] Nav zināms, vai sēdē skatītā likumprojekta autors bija tikai M. Skujenieks vai tas bija tapis, konsultējoties ar kādu no komisijas locekļiem un mākslinieku R. Zariņu. Arhīvā saglabājies likumprojekts ar komisijas sekretāra A. Ozola roku veiktiem labojumiem un papildinājumiem. Sēdes laikā ģerboņa aprakstā saules un zvaigžņu metāls tika nomainīts no sudraba uz zeltu. Izmaiņas piedzīvoja gan valsts lielā ģerboņa, gan mazā ģerboņa izmantošanas skaidrojumi.[72]

9. jūnija sēdes noslēgumā par likuma referentu apstiprināja M. Skujenieku, un 12. jūnijā likumprojekts tika iesniegts Satversmes sapulces Prezidijam, lai to virzītu uz kopsēdi.[73]

Satversmes trešās sesijas 35. sēdē 1921. gada 15. jūnijā "Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni" steidzamības kārtā bija pieņemts divos lasījumos ar 68 balsīm, atturoties 30. Neviens nebija pret.[74]

Parlamenta 1921. gada 15. jūnija kopsēdē M. Skujenieks izskaidroja jaunā valsts ģerboņa nepieciešamību, kā arī izklāstīja gan vēsturiskos, gan heraldiskos aspektus, kas ņemti vērā, izstrādājot ģerboni. Debatēs uzstājās deputāti Markuss Gailītis (1882–1942) un Artūrs Ozols. M. Gailītis debatēs vērsās pret likumā noteikto ģerboņa formulējumu un ieteica savu variantu, bet A. Ozols atbalstīja komisijā pieņemto likumprojektu. Jāatzīmē, ka abi runātāji paši bija piedalījušies likumprojekta apspriešanā un par šiem jautājumiem viņi varēja diskutēt Satversmes komisijā. Sēdes gaitas atspoguļojums pilnībā ir publicēts un pieejams Satversmes sapulces stenogrammu krājumā.[75]

14. jūnijā, dienu pirms likumprojekta apspriešanas parlamenta plenārsēdē, tas bija publicēts laikrakstos "Jaunākās Ziņas"[76] un "Latvijas Vēstnesis".[77] Pārsteigts par ģerboņa lietas virzību, uz šo informāciju jau 16. jūnijā atklātā vēstulē laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" atsaucās konkursa žūrijas komisijas loceklis Kārlis Brencēns, paziņojot, ka viņš neuzņemas atbildību par Satversmes sapulces kopsēdes apstiprināšanai nodoto valsts "ģerboni". Tālāk K. Brencēns uzsver: "Pie godalgu izspriešanas nepiedalījos, jo, kā jau teicu, neieskatīju nevienu darbu par godalgas cienīgu. [..] Rezultāts bija tas, ka tika godalgoti diletantu darbi." Viņš

---

[71] Satversmes komisijas 1921. gada 9. jūnija protokols Nr. 49. Turpat, 29. lp.

[72] Satversmes komisijas 1921. gada 9. jūnija protokola Nr. 49 pielikums. Turpat, 31. lp.

[73] Satversmes sapulces Prezidijā 1921. gada 12. jūnijā iesniegtais likumprojekts Likumam par Latvijas Republikas karogu un ģerboni. Turpat, 33., 34. lp.

[74] Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni (1921). L*atvijas Satversmes sapulces Stenogrammas*. 12. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1199.–2004. lp.

[75] Turpat.

[76] Ph. Likums par valsts karogu un ģerboni. *Jaunākās Ziņas*, 14.06.1921., 3. lp.

[77] Kl. Likums par Latvijas Republikas karogu un ģerboni. *Latvijas Vēstnesis*, 14.06.1921., 1. lp.

Pirmā publicētā informācija ar 1921. gada 15. jūnijā apstiprinātā Latvijas valsts ģerboņa grafisko attēlu, kur norādīts zīmējuma autors Rihards Zariņš.
No: *Ilustrēts Žurnāls*, 1921, Nr. 8

arī atzīmēja, ka komisijas "tāļākās darbībās neesmu piedalījies, jo netiku vairs turp aicināts," kas ļauj domāt, ka K. Brencēnam nebija pietiekamas informācijas par slēgtā konkursa norises gaitu, tā dalībniekiem un rezultātu – apstiprināšanai nodoto valsts ģerboni.[78]

Dažkārt publikācijās minēts, ka Rihards Zariņš par ģerboņa autoru tiek uzskatīts tradīcijas līmenī, jo nav bijuši atrasti pietiekami dokumentāri pierādījumi, kas norādītu uz viņa iesaistīšanos valsts ģerboņa izveides procesā.[79] Pirmā publicētā informācija par 1921. gada 15. jūnijā apstiprinātā Latvijas valsts ģerboņa grafisko attēlu, kur arī norādīts zīmējuma autors R. Zariņš, ir publicēta Latvijas Telegrāfa aģentūras izdevuma "Ilustrēts Žurnāls" 8. numurā 1921. gada augustā.[80]

Līdz šim nepublicēts dokuments par Rihardu Zariņu kā ģerboņa projekta autoru ir Latvijas Valsts vēstures arhīva Satversmes sapulces kases dokumentu lietā. Tur starp deputātu un darbinieku algu sarakstiem un saimniecisku izdevumu apmaksas kvītīm visus šos gadus glabājies 1921. gada 16. jūnijā Satversmes komisijas priekšsēdētāja Marģera Skujenieka parakstīts iesniegums Satversmes sapulces kasei ar lūgumu samaksāt Rihardam Zariņam 15 000 rubļu par

[78] Brencēns, Kārlis. Latvijas vairoga lietā. *Latvijas Vēstnesis*, 16.06.1921., 3. lpp.
[79] Lancmanis, I. Rihards Zariņš un Latvijas heraldikas stils, 380. lpp.
[80] Satversmes sapulces apstiprinātais Latvijas Valsts vairogs pēc R. Zarriņa zīm. (1921). *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 8, 2. lpp.

valsts ģerboņa zīmējuma projektu.[81] R. Zariņš naudu saņēmis 7. jūlijā.[82] Ģerboņa ieviešana lietošanā aizsākās rudenī. Iestāžu zīmogi, pastmarkas un zīmogmarkas bija pirmie izplatītākie jaunā ģerboņa lietošanas veidi.

Apstiprinātais ģerbonis mākslinieku aprindās izpelnījās kritiku, vēl pirms bija zināms tā autors, un neapmierinātība ar to turpinājās ilgi pēc autora uzzināšanas. Vairākkārt nepatiku pret ģerboni un tā autoru izteica T. Zaļkalns, kuram R. Zariņš bija arī konkurents konkursos par Latvijas naudas dizainu.[83]

Skaļa, bet lielā mērā uzpūsta ziņa par ģerboni ar virsrakstu "Valsts vairoga lietā" bija publicēta mākslai un senatnes problēmām veltītā žurnāla "Latvijas Saule" 1. numurā, kas iznāca 1923. gada janvārī. Rakstā bija teikts: "Tagad dažādu virzienu un grupu mākslinieki apvienojušies kopīgā darbā un izstrādā c i t u v a l s t s v a i r o g a p r o j e k t u [retinājums oriģinālā. – *T. P.*]. Pēc darba beigšanas tiks vākti paraksti, kuru vajadzīgs 30 000, lai Saeimā par jaunu ierosinātu valsts vairoga jautājuma caurskatīšanu un pārlemšanu."[84]

Ģerbonis arvien vairāk ieviesās ikdienas dzīvē un nostiprinājās kā valsti reprezentējošs simbols. Tomēr vēl ilgi ik pa laikam gan R. Zariņa, gan arī M. Skujenieka virzienā tika izteikti skarbi vārdi par ģerboni. Piemēram, mākslinieks Kārlis Baltgailis (1893–1979) rakstīja, ka ģerboni "sastādījis neapdāvināts cilvēks, sagrābstīdams visu, ko vien varējis sadabūt pa labi un pa kreisi, motivēdams to ar "heraldiskiem" likumiem".[85] Mākslinieks un kritiķis Uga Skulme (1895–1963) apskatā par Riharda Zariņa personālizstādi, kas notika 1930. gada nogalē Rīgas pilsētas mākslas muzejā, rakstīja, ka "mākslinieciskā ziņā neizdevies ir Zariņa zīmētais Valsts ģerbonis, par kuru daudz rakstīts priekš gadiem deviņiem".[86] Jāatzīmē, ka kritiku un nievas par ģerboni R. Zariņš uztvēra stoiskā mierā, neielaižoties polemikā, bet apliecinot sevi daudzos dažādās tehnikās veiktos darbos, kur izmantots paša zīmētais valsts ģerbonis. Uzkrītoši, ka šajā laikā gandrīz nebija publiski paustu atzinīgu vārdu par R. Zariņu kā ģerboņa autoru. Saprotams, ka tādā situācijā, ja arī kāds no iepriekš godalgotajiem konkursa dalībniekiem saskatīja, ka ģerbonī izmantots viņa mets, neviens negribēja R. Zariņa vietā kļūt par mākslinieku aprindu izsmiekla objektu. Latvijas ģerboņa lietošana un attieksme pret to kā nozīmīgu valsts simbolu nostiprinājās pēc 1934. gada

---

[81] Satversmes komisijas priekšsēdētāja Marģera Skujenieka parakstīts iesniegums Satversmes sapulces kasei 1921. gada 16. jūnijā. LNA_LVVA, F5486_1_642., 34. lp.

[82] Turpat.

[83] Zaļkalns, T[eodors]. Latvijas vairogs ("ģerbonis"). *Latvijas Vēstnesis*, 17.06.1921., 3. lpp.; Zaļkalns, T[eodors]. Latvijas vairogs. *Latvijas Vēstnesis*, 15.07.1922., 4. lpp.; Zaļkalns, T[eodors]. Māksla un diletantisms. *Latvijas Vēstnesis*, 26.06.1923., 3. lpp.

[84] Valsts vairoga lietā (1923). *Latvijas Saule*, Nr. 1, 8. lpp.

[85] B[altgailis], K[ārlis] (1929). Latvijas saule. *Zaļā Vārna*, Nr. 1, 40. lpp.

[86] Skulme, Uga (1930). Jaunākās izstādes. 1. Rihards Zariņš. *Daugava*, Nr. 12, 1528. lpp.

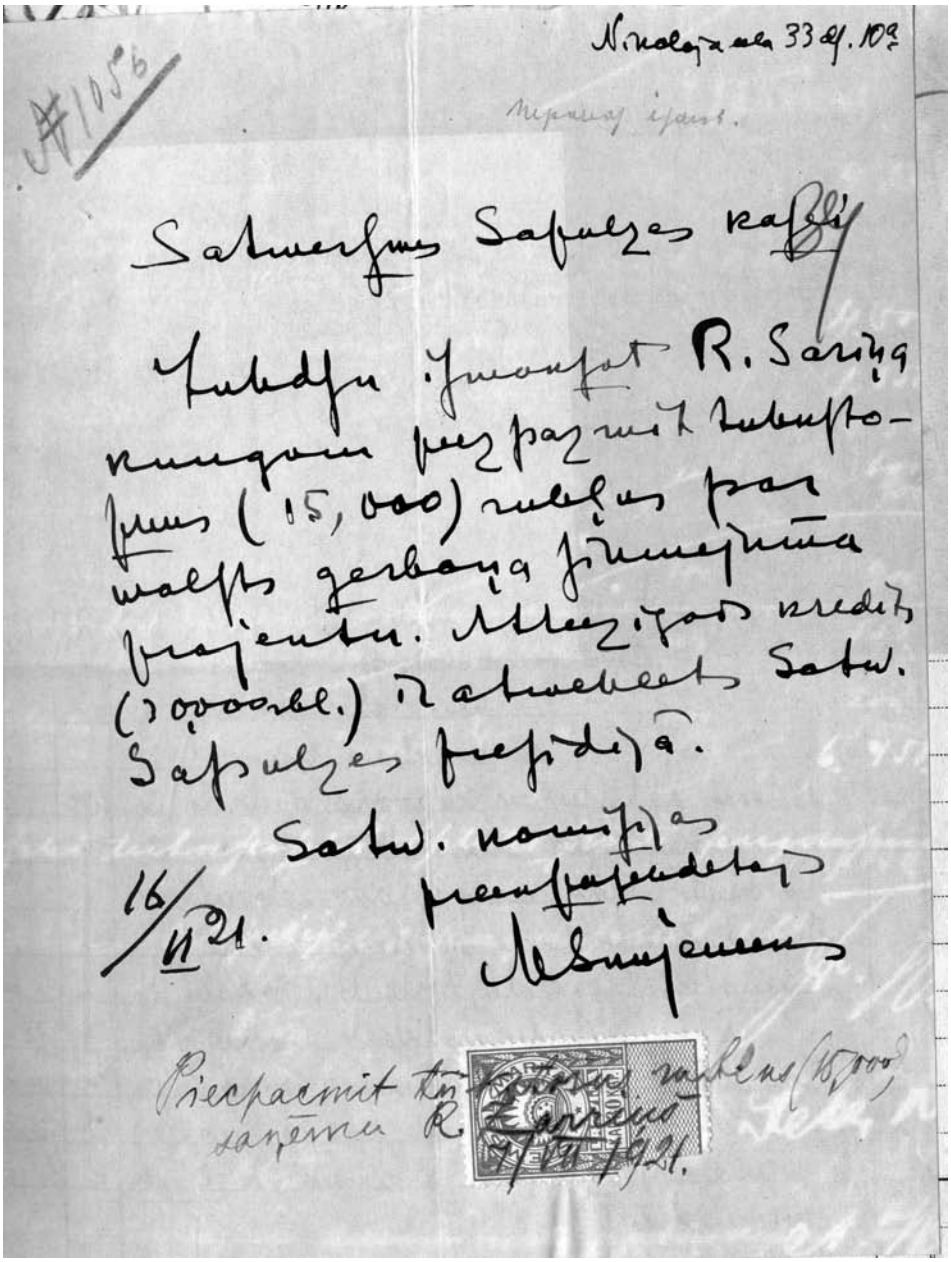

Satversmes komisijas priekšsēdētāja Marģera Skujenieka parakstīts iesniegums Satversmes sapulces kasei ar lūgumu samaksāt Rihardam Zariņam 15 000 rubļu par valsts ģerboņa zīmējuma projektu. 1921. gada 16. jūnijs. LNA_LVVA, F5486_1_642, 34. lp.

15. maija Kārļa Ulmaņa (1877–1942) valsts apvērsuma. Tad presē vairs nesastapt kritiku par ģerboni un tā autoru.

Ģerboņa stāsts pēc Otrā pasaules kara

Ģerbonis Latvijas pilsoņu vidū sevišķi mīļš kļuva pēc padomju okupācijas 1940. gadā, bet it īpaši pēc otrās okupācijas 1944.–1945. gadā, kad bija jādodas bēgļu gaitās. Tūlīt pēc Otrā pasaules kara Vācijā bēgļu nometnēs bija ap 140 000 personu no Latvijas. Skatot šī laika fotogrāfijas, rodas iespaids, ka latviešu bēgļu nometnēs Vācijā nebija gandrīz nevienas sabiedriskas ēkas vai dzīvokļa, kur sarkanbaltsarkanā karoga krāsas un Latvijas ģerbonis neatgādinātu par zaudēto valsti.[87]

Bēgļu gaitās Vācijā bija nonācis arī mākslinieks Vilhelms (Vilis) Krūmiņš. 1945. gada oktobrī žurnālista Jūlija Vaivara (1909–1989) rediģētā un mašīnrakstā pavairotā avīzītē "Lībekas Vēstnesis", kuras galvu zīmējis V. Krūmiņš, publicēts raksts par mākslinieka dzīvi un darbu Lībekā. Laikrakstā arī minēts: "Daudzi nezinās, ka Krūmiņš ir Latvijas valsts ģerboņa pamata projekta autors, tikai viņa metā latvisko vaiņagu virs vairoga prof. Rihards Zariņš vēlāk aizmainīja pret trim zvaigznēm."[88] Tā bikli aizsākās V. Krūmiņa pretenzijas uz Latvijas valsts ģerboņa autorības atzīšanu.

Latviešu trimdinieku vidē populārā žurnālista un rakstnieka Teodora Zeltiņa (1914–1991) sarunas ar mākslinieku Vili Krūmiņu pārstāsta publikācija "Vientuļnieks miljonu pilsētā" laikrakstā "Laiks" 1956. gada 17. martā ar apakšvirsrakstu "Ciemos pie Latvijas ģerboņa autora", kas uzskatāma par aizsākumu vēlāk popularizētajam viedoklim, kurā apšaubīta Riharda Zariņa autorība Latvijas valsts ģerboņa izveidē.[89] Šī un turpmākās līdzīga satura publikācijas guva atbalstu trimdas akadēmiskajā vidē, kur V. Krūmiņš bija pazīstams kā korporāciju un citu organizāciju ģerboņu autors. Atsaucoties uz V. Krūmiņa teikto, viņu kā ģerboņa autoru popularizēja arī trimdas Latvijas pastmarku un naudas kolekcionāri. Trešās godalgas ieguvējs Heinrihs Līrs par V. Krūmiņa pretenzijām uz ģerboņa autorību 1962. gada 16. janvāra vēstulē Kārlim Dzirkalim izteicās kā par "marodierismu un dižošanos ar svešām spalvām".[90] Speciāla raksta vērts būtu stāsts par to, kā Vilis Krūmiņš trimdā tapa par Latvijas valsts ģerboņa autoru, lai gan joprojām vienīgā informācija bija par viņam konkursā piešķirto pirmo godalgu, ko neviens nenoliedza, un mūža nogalē

---

[87] DP nometnes Vācijā. No: *Latvieši pasaulē – muzejs un pētniecības centrs*. Pieejams: https://pedas.lapamuzejs.lv/?page_id=553 [skatīts 11.06.2022.].

[88] Kā dzīvo un strādā mākslinieks Vilis Krūmiņš Lībekā. *Lībekas Vēstnesis*, 30.10.1945., 4. lpp.

[89] Zeltiņš, Teodors. Vientuļnieks miljonu pilsētā. Ciemos pie Latvijas ģerboņa autora. *Laiks*, 17.03.1956., 3. lpp.

[90] Heinriha Līra (*Lühr*) vēstule Kārlim Dzirkalim, 16.01.1962. CVMM, CM_89326, 360. lp.

veselības stāvokļa dēļ viņa atmiņu stāstījumi ieguva lielāku tendenci uzsvērt, kāds draņķis bijis R. Zariņš. Mūža beigās V. Krūmiņš jau pilnīgi aplami apgalvoja, ka R. Zariņš ir tikai grozījis viņa – V. Krūmiņa – ģerboņa metu, bet pats "nav veicis nevienu citu darbu heraldikā".[91] Pēc V. Krūmiņa nāves viņa drauga mākslas vēsturnieka un kritiķa Jāņa Krastiņa (1910–1990) un Latvijas heraldikas pētnieka Kārļa Dzirkaļa vēstuļu polemika par ģerboņa autorību draudēja pat pāraugt divu "Lettonia" biedru publiskā konfliktā.[92]

Faktus par valsts ģerboņa radīšanu, kas balstīti uz mākslinieka Viļa Krūmiņa trimdā vēstīto 35 gadus pēc ģerboņa apstiprināšanas, kad bija miruši ģerboņa izveides procesa galvenie dalībnieki un bija apgrūtināta dokumentāru liecību iegūšana, trešās atmodas gados pieņēma arī Latvijas akadēmisko aprindu pārstāvji, kuri ir atstājuši iespaidu uz Latvijas valsts ģerboņa izveides vēstures skaidrojumiem.[93]

Secinājumi

Kaut sākotnēji profesora Riharda Zariņa zīmētais ģerbonis nereti daļā Latvijas sabiedrības tika pieņemts ar pretestību un neizpratni, tas ir izturējis laika pārbaudi un veiksmīgi iekļāvies Eiropas valstu ģerboņu vidū. Ja nu ģerboņa izveides gaitā Rihardam Zariņam būtu nepieciešams norādīt līdzautoru, tad vispirms jāmin Marģers Skujenieks, kura vadībā jau konkursa nolikumā tika dotas konkrētas idejas ģerboņa figūru izvēlē un novietojumā, kas lielā mērā arī tika realizētas ģerboņa zīmējuma galīgajā variantā un tā aprakstā. Viņš visu ģerboņa izveides un apstiprināšanas procesu "izvilka" cauri parlamenta labirintiem. Jā, ģerboņa izveides ceļš ne vienmēr bija gluds un pārredzams, bet M. Skujenieks rezultātā panāca iecerēto. Viņu dažkārt dēvē par Latvijas statistikas "tēvu", arī par vienu no mūsu valsts Satversmes "tēviem". Jāatzīmē, ka jau no dibināšanas Marģers Skujenieks un Rihards Zariņš darbojās arī 1923. gadā izveidotajā Heraldiskajā komitejā, kuras uzdevums bija izstrādāt pašvaldību ģerboņus. No 1924. līdz 1936. gadam M. Skujenieks bija Heraldiskās komitejas priekšsēdētājs, un viņa vadības laikā ir apstiprināts vairākums tā laika Latvijas pilsētu ģerboņu, kā arī sākts apriņķu un apgabalu ģerboņu izveides process. Nebūs pārspīlēts, ja Marģers Skujenieks tiks nodēvēts arī par Latvijas valsts un municipālās heraldiskās sistēmas "tēvu".

---

[91] Krūmiņš, Vilis. Kas ir Latvijas valsts ģerboņa autors. *Laiks*, 15.07.1959., 2. lpp.; Viļa Krūmiņa atmiņas, 08.–09.06.1959. CVMM, CM_89326, 386. lp. Kādās citās atmiņās, kas nodotas Jānim Krastiņam, V. Krūmiņš raksta: "..man no 10 000 rubļu godalgas izmaksāja 8000 rubļus un Zariņam 2000 rubļus par labojumiem," kas ir pretrunā gan ar viņa paša citur liecināto, gan ar LVVA esošajiem dokumentiem par naudas godalgas saņemšanu. Sk.: Jāņa Krastiņa vēstule Kārlim Dzirkalim, 14.09.1970. Turpat, 177. lp.

[92] Kārļa Dzirkaļa vēstule Jānim Krastiņam, 04.01.1971. (kopija). Turpat, 160. lp.

[93] Stradiņš, Jānis. Par Latvijas PSR Valsts ģerboni, karogu un himnu. *Cīņa*, 22.02.1990., 2. lpp.

TĀLIS PUMPURIŅŠ

THE COMPLICATED PATH OF CREATING THE COAT OF ARMS OF THE REPUBLIC OF LATVIA

The Constitutional Assembly passed the Law on the Flag and Coat of Arms of the Republic of Latvia on 15 June 1921. The coat of arms regained the status of the state's heraldic symbol after the restoration of independence. In 2021 it had its 100th anniversary.

The article examines the process of creating the coat of arms of the Republic of Latvia. Until now, there has not been an in-depth research on the topic. Although the coat of arms was often in the attention of politicians, artists and society during its creation and the restoration of the state's independence, the scientific research on the topic was limited by the lack of sources directly confirming the authorship of the coat of arms. Therefore, available sources are sometimes used uncritically and separated from other sources.

Previous studies have not paid enough attention to the organizational aspects of the design competition. Chairman of the Constitutional Commission, and the Heraldic Sub-Commission, of the Constitutional Assembly, Marģers Skujenieks, supervised the competition.

Both known and new materials from the Latvian State Historical Archive of the National Archives of Latvia are examined to describe the course of the competition and the legislative work of the parliament. Information is provided on both the participants of the competition and the author of the final version of the coat of arms, artist Rihards Zariņš. A more accurate description of the historical events was possible thanks to the materials collected by Kārlis Dzirkalis, a researcher of the Latvian national flag and coat of arms. These materials include Dzirkalis' correspondence with witnesses of the coat of arms creation process, which is now held in the Cēsis History and Art Museum.

The article describes the complex situation of the Latvian State heraldic system, where national-patriotic ideas clashed with European heraldic traditions. Although initially the coat of arms drawn by Professor Rihards Zariņš was often criticized by a part of Latvian society, it has stood the test of time and has successfully established its place among the coats of arms of European countries.

Keywords: Latvian national coat of arms, Constitutional Commission, Heraldic Sub-Commission, Marģers Skujenieks, Rihards Zariņš, Vilis Krūmiņš, Kārlis Dzirkalis.

Iesniegts 2022. gada 15. augustā

VĒSTURE

JĀNIS ŠILIŅŠ

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES IZSTRĀDĀŠANAS PROCESS UN TĀ ATSPOGUĻOJUMS LATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVA DOKUMENTOS

Balstoties uz Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentiem, rakstā ir aplūkots Latvijas Republikas Satversmes, it īpaši tās 1. daļas, ilgstošais un sarežģītais tapšanas process. Galvenā uzmanība ir pievērsta Satversmes sapulces Satversmes izstrādāšanas komisijas un tās apakškomisiju darbībai, kas līdz šim vēstures pētījumos nav analizēta.
Atslēgvārdi: Latvijas Republikas Satversme, Satversmes sapulce, Satversmes komisija, Satversmes "tēvi".

Dokumentārās liecības

Nepublicētie un publicētie avoti. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā glabājas visa oficiālā dokumentācija, kas ir saistīta ar Satversmes tapšanas procesu. Galvenokārt tā atrodama 5486. fondā "Latvijas Republikas Satversmes sapulce". 5485. fonda "Latvijas Republikas Saeima" Saeimas kancelejas Stenogrāfiskā biroja lietās glabājas Satversmes sapulces plenārsēžu stenogrammu oriģināli.[1] Arī daudzos citos arhīva fondos ir materiāli, kas saistīti ar Satversmes sapulces darbību, taču tie tiešā veidā neattiecas uz pašu Satversmes teksta tapšanas procesu.

Runājot par 5486. fondu, jāatzīmē, ka daļa tā materiālu ir zudusi. 1986. gada 21. decembrī tika sastādīts akts par šī fonda 36 lietu – 109., 110., 311.–321., 348.–352., 398., 399., 470., 471., 485., 486., 504.–510., 619., 699., 707.–709. lietas – iznīcināšanu ar formulējumu "nav zinātniskas un praktiskas vērtības, dublikāti". Diemžēl mēs vairs nevaram pārbaudīt, cik pamatots bija šāds slēdziens un kādi dokumenti atradās šajās lietās. Tāpat mēs nezinām, vai starp iznīcinātajiem materiāliem nebija kādas nozaudētas lietas, ko vairs nebija iespējams atrast.

[1] Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA_LVVA), F5485_1_4092–4099.

Nozīmīgākie dokumenti, kas attiecas uz Satversmes tapšanas procesu, ir: 1) Satversmes sapulces stenogrammas, kurās var izsekot diskusijām par vispārējiem jautājumiem un atsevišķiem Satversmes pantiem, kā arī balsojumiem; 2) Satversmes izstrādāšanas komisijas (turpmāk Satversmes komisija) sēžu protokoli, ar kuru palīdzību galvenajos vilcienos var rekonstruēt darbu pie Satversmes projekta tapšanas; 3) Satversmes komisijas apakškomisiju sēžu protokoli. Šajās sēdēs notika intensīvs darbs pie Satversmes pantu formulējumiem.

Latvijas Satversmes sapulces 213 sēžu (1920. g. 1. maijs – 1922. g. 3. novembris[2]) stenogrammas brošūrās ir izdotas 1921.–1922. gadā.[3] 1925. gadā Saeimas Stenogrāfiskā biroja vadītāja Hugo Kārkliņa redakcijā ir izdots arī stenogrammu rādītājs, kas palīdz vieglāk orientēties Satversmes sapulces darbā un iesaistītajās personālijās.[4] 2006. gadā Satversmes sapulces stenogrammas, kas attiecās tieši uz Satversmes tapšanas procesu, ir publicētas atsevišķā elektroniskā izdevumā.[5] Satversmes komisijas un tās apakškomisiju protokoli atsevišķi nav izdoti, taču tie ir digitalizēti un Tiesību zinātņu pētniecības institūts tos ir padarījis pieejamus plašākai sabiedrībai.[6]

Gan Satversmes sapulces sēžu stenogrammas, gan Satversmes komisijas protokoli ir plaši izmantoti "Latvijas Republikas Satversmes komentāros". Šis monumentālais darbs, kurā kā autori piedalījās desmitiem speciālistu, 2011.–2020. gadā tapa profesora Ringolda Baloža zinātniskajā vadībā.[7] Satversmes komentēšanā attiecīgā panta ģenēze jeb tā tapšanas vēsturiskā analīze ir viena no trim galvenajām komentāra sadaļām (ievads, panta ģenēze, panta saturs).

---

[2] Satversmes sapulce formāli darbojās līdz pirmās Saeimas sanākšanai 1922. gada 7. novembrī.

[3] Satversmes sapulce (1921–1922). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas*. Rīga: Satversmes sapulces izdevums.

[4] Kārkliņš, Hugo (sast.) (1925). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu satura rādītājs*. Rīga: Latvijas Republikas Saeima.

[5] Tiesu namu aģentūra (2006). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.

[6] Tiesību zinātņu pētniecības institūts. Satversmes sapulces komisijas sēžu protokoli. Pieejams: https://tzpi.lu.lv/satversmes-sapulces-komisijas-sezu-protokoli/?fbclid=IwAR3TwQB8ofguLFt3HGRROgMje7Q6l_Xmcl5cHMCGE8F2B09X7h2wLQlr9gs [skatīts 10.06.2022.].

[7] Balodis, Ringolds (red.) (2014). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis; Balodis, Ringolds (red.) (2020). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima*. Rīga: Latvijas Vēstnesis; Balodis, Ringolds (red.) (2017). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. III nodaļa. Valsts prezidents. IV nodaļa. Ministru kabinets.* Rīga: Latvijas Vēstnesis; Balodis, Ringolds (red.) (2019). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. V nodaļa. Likumdošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis; Balodis, Ringolds (red.) (2013). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole.* Rīga: Latvijas Vēstnesis; Balodis, Ringolds (red.) (2011). *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Daļa no sējumiem pieejama: Tiesību zinātņu pētniecības institūts. Satversmes komentāri https://tzpi.lu.lv/konstitucionalas-tiesibas/satversmes-komentari/ [skatīts 10.06.2022.].

Panta ģenēzes iztirzāšana ietver tā tapšanas priekšvēstures analīzi, un tajā tiek aplūkoti Latvijas Republikas pirms Satversmes izstrādes pieņemtie tiesību akti, Satversmes sapulces komisiju protokoli, Satversmes sapulces stenogrammu u. c. materiāli, kā arī vēlāk izdarītie pantu grozījumi un to pamatojums.[8] Līdz ar to arī mūsdienās Satversmes tapšanas vēsturiskajiem apstākļiem un vēsturiskajam kontekstam ir juridiska nozīme, un, kamēr pastāv Latvijas Republikas Satversme, Satversmes teksta tapšanas vēsture būs aktuāla.

Par Satversmes izstrādāšanas gaitu atmiņas ir atstājuši vairāki Satversmes komisijas locekļi. Populārākās no tām, šķiet, ir Satversmes komisijas 1. apakškomisijas priekšsēdētāja Fēliksa Cielēna memuāri.[9] Pēc Otrā pasaules kara viņš laikrakstā "Latvju Ziņas" publicēja atmiņas par Satversmes sapulci daudzos turpinājumos.[10] Tāpat trimdā atmiņas par Satversmes sapulces laiku aktīvi publicēja Satversmes komisijas loceklis Kārlis Dzelzītis.[11] Vēl īsas piezīmes par Satversmes izstrādāšanu ir atstājis Ādolfs Klīve.[12] Interesantas atmiņas par Satversmes tapšanu ir Fricim Menderam.[13]

Satversmes apspriešanu visai plaši atspoguļoja tā laika prese. Atsevišķās brošūrās un presē tika publicēts Satversmes projekts un, protams, pats Satversmes teksts.[14]

Satversmes nozīme un tās oriģināls. Kā norāda jurists R. Balodis, Satversme ir ne tikai juridiskā spēka ziņā augstākais tiesību avots un tiesību akts, bet arī nacionālās identitātes elements.[15] Pat okupācijas laikā nacionālās pretošanās organizācijas balstījās uz Satversmes normām.[16] Lai gan Latvijas Republika ilgstoši – 1918.–1922. gadā un 1934.–1940. gadā – pastāvēja bez funkcionējošas

---

[8] Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole*, 7. lpp.

[9] Cielēns, Fēlikss (1964). *Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas*. 2. sēj. Stokholma: Memento, 127.–147. lpp.

[10] Cielēns, Fēlikss. Latvijas Satversmes sapulce. Atmiņas un vērtējumi. *Latvju Ziņas*, 17.04.1948., 21.04.1948., 24.04.1948., 28.04.1948., 01.05.1948., 08.05.1948, 12.05.1948., 15.05.1948., 20.05.1948., 22.05.1948., 26.05.1948, 29.05.1948., 05.06.1948., 09.06.1948.

[11] Dzelzītis, Kārlis. Latvijas Satversmes sapulci atceroties. *Austrālijas Latvietis*, 05.05.1952.; Dzelzītis, Kārlis. Latvijas Satversmes sapulci pieminot. *Latvija Amerikā*. 02.05.1954.; Dzelzītis, Kārlis. Latvijas Satversmes sapulce – gaišākā lapas puse latviešu tautas vēsturē. *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 01.06.1968.; Dzelzītis, Kārlis. Tas bija darbīgs un spožs laiks. *Laiks*, 30.04.1980.; u. c.

[12] Klīve, Ādolfs (1976). *Latvijas neatkarības gadi: Latvijas politiskā veidošanās un augšana*. Ņujorka: Grāmatu Draugs, 27.–35. lpp.

[13] Menders, Fricis. Domas darbi un dzīve, 1903–1940. LU Akadēmiskā bibliotēka, Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, Glab. vien. 30, Inv. Nr. Rk2224, 1165.–1168. lpp.

[14] Latvijas Republikas Satversme. *Valdības Vēstnesis*, 30.06.1922.

[15] Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*, 6. lpp.

[16] Pleps, Jānis (2012). Par Latvijas Republikas Satversmi: vēsture un mūsdienas. No: Apsītis, Romāns, Pleps, Jānis (red.). *Latvijas Republikas Satversme*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 49. lpp.

Satversmes, tās nozīme, protams, ir grūti pārvērtējama, tā ir viens no galvenajiem mūsu valstiskuma simboliem. Tādēļ diskusijas par un ap Satversmi un tās tekstu sabiedrībā vienmēr būs aktuālas – gan par Satversmes labojumiem un iespējamu tās pilnveidošanu, gan par tās ietvariem un piemērojamību mūsdienu situācijai. 2021. gadā publiskajā telpā aktualizējās jautājums par Satversmes oriģināla atrašanās vietu. Iepriekš šis jautājums netika iztirzāts, jo tam nav bijis praktiskas nozīmes – juridiski saistošs ir nevis pats 1922. gada 15. februārī pieņemtais un Jāņa Čakstes un Satversmes sapulces sekretāra Roberta Ivanova parakstītais oriģināls, kas pēc tam piedzīvoja daudzus sīkus redakcionālus labojumus,[17] bet gan 1922. gada 30. jūnijā "Valdības Vēstnesī" publicētais teksts. Taču no vēsturiskā viedokļa Satversmes oriģinālam, neapšaubāmi, ir liela vērtība. Diemžēl Latvijas Valsts vēstures arhīvā nav izdevies atrast oriģinālo dokumentu, ir saglabājies tikai noraksts.[18]

Satversmes "tēvi"

Jurists Valdis Cielava atzīmē, ka Satversmes sapulce, kas darbojās divarpus gadus no 1920. gada 1. maija līdz 1922. gada 7. novembrim, "iespējams, ir visilgākā Satversmes sapulce cilvēces vēsturē".[19] Latvijas gadījumā Satversmes sapulce ne tikai izstrādāja Satversmes tekstu, bet arī funkcionēja kā pilnvērtīgs parlaments, pieņemot svarīgākos valsts dzīvi regulējošos likumus. Satversmes sapulcē darbojās 21 komisija, kas izskatīja visdažādākos jautājumus. Protams, ne jau visi 152 Satversmes sapulces deputāti bija iesaistīti konstitūcijas rakstīšanā vai apspriešanā (pat ne balsošanā par to). Jurists Jānis Pleps norāda, ka tieši "Satversmes komisijas locekļi pamatā arī ir uzskatāmi par reālajiem Satversmes tēviem. Viņi izstrādāja sākotnējo Satversmes projektu un arī aktīvi piedalījās debatēs Satversmes sapulcē par iespējamiem uzlabojumiem".[20] Protams, šo tēzi varētu paplašināt, iekļaujot Satversmes "tēvu" lokā tos Satversmes sapulces deputātus, kuri iesaistījās debatēs par konstitūcijas projektu vai atsevišķiem tās pantiem. Oskars Gerts šai plejādei pievieno arī Satversmes sapulces prezidentu Jāni Čaksti.[21] Jebkurā gadījumā jāpiekrīt, ka galvenais darbs, lai gan mazāk

---

[17] LNA_LVVA, F5486_1_82, 6.–13. lp.

[18] Turpat, 1.–5. lp.

[19] Tiesu namu aģentūra (2006). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana*, 1. lpp.

[20] Pleps, Jānis (2007). Satversmes tēvi un valsts robežas. *Jurista Vārds*, Nr. 5. https://cdn.fbsbx.com/v/t59.2708-21/282460680_408747070913954_937629479202735694_n.pdf/%C5%BDurn%C4%81ls_-Satversmes-t%C4%93vi-un-valsts-robe%C5%BEas-Jurista-V%C4%81rds.pdf?_nc_cat=110&ccb=1-7&_nc_sid=0cab14&_nc_ohc=LeTXLEdTHtgAX_yO7iI&_nc_ht=cdn.fbsbx.com&oh=03_AVJdOPn-bMQ8SsSBwP0KaN4jg-EkjrM2y35CnI0IQFKsOg&oe=628D5F6A&dl=1

[21] Gerts, Oskars (2012). Par Latvijas Republikas Satversmes tēviem, pamatu licējiem. No: Apsītis, Romāns, Pleps, Jānis (red.). *Latvijas Republikas Satversme*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 56. lpp.

redzams, Satversmes teksta tapšanā tika paveikts tieši Satversmes komisijā un tās apakškomisijās – tātad arī to locekļi bija Satversmes teksta galvenie autori jeb Satversmes "tēvi". Jāpiezīmē, ka Satversmes komisijā, tiesa – īslaicīgi, darbojās viena sieviete – Valērija Seile. Līdz ar to pamatots ir Satversmes tiesas priekšsēdētājas Sanitas Osipovas aicinājums runāt par Satversmes "tēviem un mātēm", kura Satversmes autoru loku neaprobežoja tikai ar komisijas un tās apakškomisijas locekļiem, bet ar visiem Satversmes sapulces deputātiem.[22]

Satversmes komisijas pirmais sastāvs (1920.–1921. g.). Satversmes sapulce 1920. gada 5. maija sēdē izveidoja 12 komisijas (vēlāk tika dibinātas vēl deviņas), to skaitā Satversmes komisiju, kam bija uzdots izstrādāt Latvijas Republikas Satversmes projektu. Šajā sēdē arī ievēlēja komisijas locekļus. 7. maija sēdē tika ziņots, ka par Satversmes komisijas priekšsēdētāju ievēlēts Marģers Skujenieks. Par viņa kandidatūru balsoja visi komisijas locekļi. M. Skujenieks bija nodarbojies ar Latvijas nacionālo jautājumu jau pirms Pirmā pasaules kara un pelnīja nedalītu uzticību.[23] Par M. Skujenieka vietnieku ievēlēja Jāni Goldmani un par sekretāru – Rūdolfu Bēnusu.[24]

Sākotnēji komisijā bija ievēlēti 26 locekļi: Juris Pabērzs, Staņislavs Kambala, Jezups Lavrinovičs, Francis Kemps, Fricis Jansons, Pauls Šīmanis, Aleksandrs Bočagovs, Jakovs Helmanis, Gustavs Reinhards, Arveds Bergs, Rūdolfs Bēnuss, Kārlis Dzelzītis, Pauls Kalniņš, Īzaks Rabinovičs, Jānis Pliekšāns (Rainis), Fricis Menders, Marģers Skujenieks, Fēlikss Cielēns, Vilis Holcmanis, Andrejs Kuršinskis, Alberts Kviesis, Jānis Goldmanis, Oto Nonācs, Andrejs Sīmanis, Eduards Strautnieks un Markuss Gailītis. Jūlijā komisijai pievienojās Arturs Ozols.

Jāpiezīmē, ka Satversmes komisija bija tikai otra skaitliski lielākā Satversmes sapulces komisija, ar 40 locekļiem to ievērojami pārspēja Agrārlietu komisija. Šis apstāklis atspoguļoja tā laika realitāti – agrārais jautājums Latvijas sabiedrībai bija aktuālāks un nozīmīgs par Satversmes izstrādāšanu.

Satversmes komisijas locekļu vidējais vecums tās dibināšanas brīdī bija 37,9 gadi. No 26 locekļiem 20 bija augstākā, trim nepabeigta augstākā un vēl trim – vidējā izglītība. Satversmes komisijā bija ievēlēti četri Latgales un trīs minoritāšu pārstāvji (vācietis, krievs un ebrejs). Lielākā pārstāvniecība Satversmes komisijā bija Latvijas Sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai (LSDSP) – deviņi locekļi, Latviešu zemnieku savienībai (LZS) – četri, Latgales zemnieku partijai – trīs, pa vienam pārstāvim bija no Latgales Ļaužu partijas, Bezzemnieku agrārās savienības, Vācu demokrātu partijas, Krievu nacionālās demokrātu partijas, *Ceire Cion*, Kristīgās nacionālās savienības, Bezpartejiskās grupas, Latvijas

---

[22] Osipova, Sanita (2015). Aspazija "Satversmes tēvu" lokā. *Jurista Vārds*, Nr. 11. https://m.juristavards.lv/doc/266309-aspazija-satversmes-tevu-loka/

[23] 1914. gadā tika izdota M. Skujenieka grāmata "Nacionālais jautājums Latvijā". Par viņa ievēlēšanas motīviem ir rakstījis F. Cielēns. Sk.: Cielēns, F. *Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas*. 2. sēj., 139. lpp.

[24] LNA_LVVA, F5486_1_94, 1. lp.

Darba partijas, Republikāņu partijas un Bezpartejisko bezzemnieku un mazsaimnieku grupas.

Satversmes komisijā nebija pārstāvēti šādi Satversmes sapulcē ievēlētie politiskie spēki: Latvijas Tautas partija, Latgales kristīgo zemnieku savienība, Latgaliešu bezpartejiskā grupa, Latgales poļu mazsaimnieku un mazgruntnieku savienība, Neatkarīgie strādnieki, Krievu bezpartejiskā grupa, Žīdu nacionālā demokrātu partija, *Agudas Izrael*, Vācu progresīvā partija, Vācu reformu partija, Vācu tautas partija, Vācu vienības partija, Žīdu bezpartejiskā grupa un Žīdu cionistu partija. Lielākoties tās bija sīkpartijas ar vienu vai pāris deputātiem, taču īpatnēja šķiet Latvju demokrātu savienības deputātu (kurā bija tādi labi pazīstami politiķi kā Erasts Bite, Ādolfs Bļodnieks, Miķelis Bružis, Kārlis Skalbe un Voldemārs Zāmuels un no kuriem daļa vēlāk iekļāvās Latvijas Tautas partijā) nepiedalīšanās Satversmes komisijā. Iespējams, ka arī šī partija par svarīgāku uzskatīja agrāro un citus jautājumus, nevis Satversmes izstrādāšanu.

Ņemot vērā sociāldemokrātu lielo pārstāvniecību un kvalifikāciju (tikai vienam no viņiem – M. Skujeniekam bija nepabeigta augstākā izglītība, bet pārējiem – augstākā), LSDSP bija noteicošā loma Satversmes komisijas darbā. Satversmes komisijas un visu apakškomisiju priekšsēdētāji bija sociāldemokrāti. Tiesa gan, M. Skujenieks 1921. gada vasarā izstājās no LSDSP un pievienojās sociāldemokrātu mazinieku grupai, bet tad jau Satversmes 1. daļa galvenajos vilcienos bija izstrādāta. No sociāldemokrātu mazinieku grupas nāca arī viens no aktīvākajiem (iespējams, aktīvākais) komisijas loceklis – Andrejs Petrevics. Viņš daudzkārt iesniedza labojumus Satversmes projekta izskatīšanas laikā gan pašā komisijā, gan Satversmes sapulces sēdēs, kā arī piedalījās debatēs par Satversmes projektu.

Šajā kontekstā zīmīga bija LZS palikšana "otrajā plānā" – partijas spēcīgākie līderi darbojās izpildvarā (Kārlis Ulmanis, Kārlis Pauļuks) vai citos atbildīgos amatos (J. Čakste). Darbam komisijā sūtīja tos, kuri tur būt "ļoti vēlējās", kā A. Sīmani, J. Goldmani, O. Nonācu u. c.[25] Līdz ar to LZS ietekme Satversmes izstrādāšanas procesā bija daudz mazāka nekā teorētiski tā varēja būt. Ā. Klīve atcerējās: "LZS nejutās pārāk dziļi ieinteresēta Satversmes izstrādāšanas darbā. Principiālie jautājumi bija daudzkārt izdebatēti, pieņemti Tautas padomes platformā, un tagad atlika tikai tīri tehnisks darbs, kurā visa pilsonība bija ieinteresēta vienlīdzīgi."[26]

Komentējot Satversmes komisijas sastāvu, F. Cielēns atmiņās norāda, ka "tūlīt jau pašā sākumā bija redzams, ka tik lielā sastāvā komisija nebūs racionāla darba spējīga, un tāpēc tā sadalījās divi apakškomisijās, katrai uzliekot sevišķus

[25] Klīve, Ā. *Latvijas neatkarības gadi: Latvijas politiskā veidošanās un augšana*, 27. lpp.
[26] Turpat, 28. lpp.

pienākumus".[27] Patiesībā sākotnēji bija izveidotas trīs apakškomisijas un vēlāk vēl ceturtā. Pretēji F. Cielēna apgalvojumam Satversmes komisija turpināja sanākt plenārsēdēs, kurās parasti piedalījās ap 20 vai vairāk cilvēku. Turklāt komisijas sēdes notika biežāk nekā apakškomisiju sanāksmes. Paralēlas apakškomisijas izveidoja nevis tādēļ, ka komisijā būtu pārāk daudz locekļu, bet gan lai straujāk virzītu Satversmes izstrādāšanas procesu.

Pēc F. Cielēna atmiņām, galveno darbu Satversmes teksta izstrādāšanā ir veikuši M. Skujenieks un pats F. Cielēns, bet pantu formulējumos aktīvi darbojušies F. Menders, A. Bergs "un zināmā mērā arī A. Petrevics, J. Purgals un A. Sīmanis".[28] J. Pleps uzsver, ka A. Berga un F. Cielēna intelektuālais ieguldījums ir nenovērtējams.[29] Tāpat viņš izceļ A. Petrevicu, F. Menderu, K. Dzelzīti un O. Nonācu.

Satversmes komisija 26 locekļu sastāvā darbojās līdz 1921. gada pavasarim – līdz aprīļa beigām, kad Satversmes sapulces Organizācijas komisija bija pieņēmusi lēmumu sašaurināt komisiju, jo Satversmes projekts galvenajos vilcienos jau bija izskatīts.[30]

Gada laikā Satversmes komisijas sastāvs piedzīvoja vairākas izmaiņas. Pirmais no Satversmes komisijas 1920. gada 7. jūlijā izstājās Rainis, un viņa vietā ievēlēja citu sociāldemokrātu (tiesa gan, ne no LSDSP, bet no sociāldemokrātu mazinieku grupas – Andreju Petrevicu).[31] 1920. gada 30. novembra sēdē J. Rabinoviča vietā, kurš bija izstājies no komisijas, ievēlēja citu LSDSP pārstāvi un Bunda biedru – Īzaku Bersu.[32] 1920. gada 9. decembra kopsēdē no komisijas aizgājušā G. Reinharda vietā ievēlēja viņa partijas biedru Jāni Purgali.[33] 1920. gada 16. decembra kopsēdē S. Kambalas un J. Lavrinoviča vietā ievēlēja Valēriju Seili un Pēteri Zvaguli.[34] 17. decembra pilnajā sēdē F. Kempa vietā, kurš izstājās no komisijas, ievēlēja Antonu Rubinu.[35] 1921. gada 26. janvāra kopsēdē A. Rubina vietā, kurš izstājās no komisijas, ievēlēja Franci Trasunu.[36] 1921. gada 11. februāra pilnajā sēdē Satversmes sapulce P. Kalniņa vietā, kurš izstājās no komisijas, ievēlēja citu LSDSP biedru Jūliju Celmu.[37] 1921. gada 11. marta pilnajā sēdē J. Celma vietā atgriezās P. Kalniņš.[38]

---

[27] Cielēns, F. *Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas*. 2. sēj., 139. lpp.
[28] Turpat, 111. lpp.
[29] Pleps, J. Satversmes tēvi un valsts robežas.
[30] LNA_LVVA, F5486_1_106, 173. lp.
[31] LNA_LVVA, F5486_1_108, 4. lp.
[32] Turpat, 5. lp.
[33] Turpat, 6. lp.
[34] Turpat, 7. lp.
[35] Turpat, 8. lp.
[36] Turpat, 9. lp.
[37] Turpat, 10. lp.
[38] Turpat, 11. lp.

Deputāti ne tikai pameta un atgriezās komisijā, bet arī mainīja partijas piederību. Savu partiju pameta Marģers Skujenieks, līdzīgas pārmaiņas piedzīvoja vairāki citi komisijas locekļi – Fricis Jansons, Rūdolfs Bēnuss, Oto Nonācs.

Satversmes komisijas otrais sastāvs (1921.–1922. g.). 1921. gada maijā Satversmes komisijas locekļu skaitu ievērojami samazināja – līdz sešpadsmit. 1921. gada 10. maijā Satversmes sapulce ievēlēja komisijas jauno sastāvu: M. Skujenieks, P. Kalniņš, A. Petrevics, A. Kuršinskis, F. Menders, O. Nonācs, A. Ozols, F. Cielēns, V. Seile, A. Sīmanis, J. Pabērzs, F. Trasuns, P. Šīmanis, A. Bergs, M. Gailīts un J. Purgals.[39] Faktiski tas bija sašaurināts komisijas pirmais sastāvs, priekšsēdētāja amatā saglabājot M. Skujenieku. Komisijas otrais sastāvs bija gados nedaudz vecāks un ar labāku izglītību (komisijā vairs nebija neviena politiķa ar vidējo izglītību). Arī otrais sastāvs darbības laikā piedzīvoja izmaiņas, komisijas darbībā īslaicīgi iesaistoties vairākiem agrākā sastāva pārstāvjiem – J. Goldmanim, A. Bočagovam, F. Kempam un P. Zvagulim.[40]

Šķiet, ka LSDSP interese par Satversmes komisiju pēc 1. daļas projekta izstrādāšanas bija krietni mazinājusies – otrajā sastāvā tikai katrs ceturtais locekļis bija no šīs partijas, bet pirmajā sastāvā – pat vairāk nekā trešdaļa pārstāvēja LSDSP. To varēja saprast, jo galvenā cīņa par Satversmes tekstu turpmāk bija gaidāma nevis komisijā, bet gan Satversmes sapulces plenārsēdēs.

Pavisam Satversmes komisijā tās pastāvēšanas laikā darbojās 34 Satversmes sapulces deputāti, pārstāvot dažādus politiskos spēkus, to skaitā minoritātes un latgaliešus. Sevišķi jāpiemin pēdējie, jo viņi bija ļoti ieinteresēti Satversmes izstrādāšanas procesā, cerot tajā nostiprināt Latgales sevišķo statusu. Satversmes komisijas darbā (turklāt tikai epizodiski) piedalījās viena sieviete – Valērija Seile.

Satversmes komisijas un apakškomisiju darbība

Satversmes komisijas darbība. Satversmes komisija uzsāka darbu neilgi pēc tās ievēlēšanas. Diemžēl precīzs pirmās sēdes datums nav zināms, tā notika laikā no 5. līdz 7. maijam. Pavisam no 1920. gada maija sākuma līdz 1922. gada 14. jūlijam Satversmes komisija sanāca uz 77 sēdēm. Komisija izstrādāja Satversmes 1. un 2. daļas projektus, Vēlēšanu, Referenduma, Valodu un Satversmes ieviešanas likuma projektus, kā arī izskatīja daudzus citus jautājumus.

Satversmes komisija bija sadalīta trijās (formāli četrās) apakškomisijās. Skaitliski lielākā un nozīmīgākā bija 1. apakškomisija, kurai bija uzdots izstrādāt Satversmes 1. daļu jeb valsts varas organizācijas projektu. 2. apakškomisijai attiecīgi bija jāizstrādā Satversmes 2. daļa – pilsoņu tiesības un pienākumi, bet

[39] Turpat, 12. lp.
[40] Turpat, 13.–18. lp.

3. apakškomisijai bija jāizstrādā sākotnēji plānotā Satversmes 3. daļa – parlamenta vēlēšanu kārtība. 3. apakškomisija nemaz neuzsāka darbību, jo Satversmes komisija visus spēkus sākotnēji veltīja Satversmes 1. un 2. daļas izstrādāšanai, bet vēlāk komisija lēma par trešās apakškomisijas likvidēšanu, Vēlēšanu likuma izstrādāšanu uzticot 1. apakškomisijai. Arhīvā nav saglabājusies 3. apakškomisijas protokolu grāmata. Kā 4. apakškomisiju 1920. gada septembrī izveidoja Heraldisko apakškomisiju, kam bija jāizstrādā Latvijas Republikas oficiālie simboli.

Pirmās trīs apakškomisijas izveidoja Satversmes komisijas otrajā sēdē 1920. gada 11. maijā. 1. apakškomisijā ievēlēja deviņus locekļus – P. Šīmani, A. Kviesi, R. Bēnusu, F. Menderu, Raini, G. Reinhardu, J. Pabērzu, A. Bergu un F. Cielēnu. 2. apakškomisijā ievēlēja J. Helmani, V. Holcmani, S. Kambalu, F. Jansonu, A. Kuršiniski un E. Strautnieku; 3. apakškomisijā ievēlēja A. Sīmani, O. Nonācu, M. Gailīti, P. Kalniņu, F. Kempu un K. Dzelzīti;[41] 4. apakškomisijā sākotnēji ievēlēja M. Skujenieku, A. Bergu un J. Goldmani.[42]

Satversmes komisija tūlīt pēc nodibināšanas ķērās pie aktīva darba, lai sagatavotu Latvijas pagaidu konstitūciju un veiktu priekšdarbus darbam pie Satversmes projekta. F. Cielēnam uzdeva sagatavot referātu par Vācijas konstitūciju (to viņš nolasīja 19. maija sēdē). Tāpat no Satversmes sapulces tika pieprasīti 5000 rubļu grāmatu iegādāšanai (līdz maija beigām tika saņemtas 150–200 grāmatas) un lūdza piešķirt komisijai telpas.[43]

1920. gada 1. jūlijā Satversmes komisija sāka darbu pie Satversmes teksta izstrādāšanas. Tika nolemts pagaidām atteikties no darba apakškomisijās, lai apvienotu spēkus konstitūcijas pamatprincipu izdiskutēšanai.[44] Faktiski tas attiecās tikai uz 1. apakškomisiju, jo 2. apakškomisija tieši šajā laikā turpināja intensīvu darbu. Līdz pat 1921. gada pavasarim komisijas uzmanības centrā bija Satversmes 1. un 2. daļas projektu izstrādāšana.

1921. gada 11. maijā uz pirmo sēdi sanāca Satversmes komisijas otrais sastāvs. Par komisijas priekšsēdētāju atkārtoti vienbalsīgi ievēlēja M. Skujenieku, par sekretāru – A. Ozolu.[45] 12. maijā ievēlēja arī komisijas priekšsēdētāja biedru – A. Sīmani.[46]

M. Skujenieks ierosināja agrāko trīs apakškomisiju vietā izveidot divas un Satversmes 3. daļas – Vēlēšanu likuma – izstrādāšanu uzdot 1. apakškomisijai. Šajā pašā 12. maija sēdē pirmo reizi izvērsās diskusijas par Satversmes 3. daļas likteni – M. Skujenieks uzskatīja, ka Vēlēšanu likumam ir jākļūst par Satversmes sastāvdaļu, bet viņam dedzīgi oponēja A. Bergs, ko atbalstīja arī M. Gailītis.

---

[41] LNA_LVVA, F5486_1_106, 1. lp.
[42] LNA_LVVA, F5486_1_94, 12. lp.
[43] LNA_LVVA, F5486_1_106, 1. lp.; F5486_1_94, 2., 3. lp.
[44] LNA_LVVA, F5486_1_94, 4. lp.
[45] Turpat, 67. lp.
[46] Turpat, 67. lp. o. p.

Komisija lēma atlikt šī jautājuma izšķiršanu un turpināt darbu pie Vēlēšanu likuma projekta izstrādāšanas.[47]

Satversmes komisijas darbs nenoslēdzās ar Satversmes projekta un Vēlēšanu likuma izstrādāšanu. 1922. gada 14. jūnijā Satversmes komisija nosūtīja Satversmes sapulces Prezidijam izstrādāto "Likumu par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu" un lūdza to izskatīt sapulces kopsēdē.[48]

Satversmes komisijas 1. apakškomisijas darbība. Satversmes komisijas 1. apakškomisijas pirmā sēde notika 1920. gada 14. maijā. Par apakškomisijas priekšsēdētāju vienbalsīgi ievēlēja F. Cielēnu un par sekretāru – R. Bēnusu. Tā kā R. Bēnuss pildīja arī Satversmes komisijas sekretāra pienākumus, tad turpmākajās sēdēs par sekretāru kļuva A. Ozols. Pirmajā apakškomisijas sēdē piedalījās M. Skujenieks, F. Cielēns, A. Ozols, J. Pabērzs, G. Reinhards un P. Šīmanis.[49] P. Šīmanis ierosināja nākamās apakškomisijas sēdes dienas kārtībā iekļaut jautājumu par suverēno varu Latvijā un uzdot F. Cielēnam referēt par šo jautājumu.

Nākamā apakškomisijas sēde notika gandrīz pēc mēneša – 10. jūnijā. Pavisam 1. apakškomisijas sēžu protokolu grāmatā, kas aptver laiku no 1920. gada 14. maija līdz 1922. gada 7. aprīlim, glabājas 46 protokoli. 1. apakškomisijas darbā tās pirmajā sastāvā piedalījās 13 cilvēki – F. Cielēns, M. Skujenieks, R. Bēnuss, A. Petrevics, A. Bergs, A. Ozols, P. Šīmanis, J. Pabērzs, G. Reinhards, A. Kviesis, F. Menders, J. Purgals un Rainis.

1921. gada 12. maijā ievēlēja apakškomisijas otro sastāvu, kurā bija F. Menders, J. Celms, A. Petrevics, A. Ozols, M. Gailīts, A. Bergs, J. Pabērzs, F. Trasuns un O. Nonācs.[50] Apakškomisijas sēdēs vēl piedalījās M. Skujenieks un J. Goldmanis.

F. Cielēns bija sociāldemokrātu frakcijas prezidija loceklis, un, pēc paša atzīšanās, tas prasījis "pārāk daudz intensīvu pūļu".[51] Tāpat daudz spēka paņēma dalība Satversmes sapulces plenārsēdēs. Protams, arī citi apakškomisijas locekļi bija ļoti aizņemti. Iespējams, ka tas bija viens no apsvērumiem, kādēļ līdz 30. jūnijam bija notikušas tikai trīs apakškomisijas sēdes un kādēļ 1920. gada 1. jūlijā, sākot darbu pie konstitūcijas projekta, M. Skujenieks ierosināja atteikties no darba atsevišķās apakškomisijās.

F. Cielēns vēlāk atmiņās nekautrējās rakstīt par savu kā apakškomisijas priekšsēdētāja lomu: "..varu teikt, ka caur manām rokām ir gājusi Latvijas valsts satversmes izstrādāšana."[52] Protams, tas bija pārspīlējums, jo, kā tikko aplūkojām, Satversmes pamatprincipus izskatīja apvienotajās komisijas sēdēs, kuras vadīja

---

[47] Turpat, 68. lp.
[48] LNA_LVVA, F5486_1_81, 8. lp.
[49] LNA_LVVA, F5486_1_95, 1. lp.
[50] LNA_LVVA, F5486_1_94, 67. lp. o. p.
[51] Cielēns, F. *Laikmetu maiņā: Atmiņas un atziņas*. 2. sēj., 128. lpp.
[52] Turpat, 139. lpp.

M. Skujenieks. Tomēr F. Cielēns nebija tikai komisijas ierindas biedrs. Uzsākot Satversmes 1. daļas projekta izstrādāšanu, bija izveidotas trīs darba grupas, katrai no tām uzdodot specifisku tēmu: a) parlaments un valsts prezidents, b) referendums un iniciatīva, c) ministru kabinets. Par pirmo atbildīgs bija F. Cielēns, par otro – P. Šīmanis, par trešo – M. Skujenieks. Tika nolemts, ka attiecīgajiem referentiem darbs jāpaveic divu nedēļu laikā.[53] Ar F. Cielēna sagatavotajām tēzēm sākās Satversmes projekta apspriešana, taču tās tika asi kritizētas un gala rezultātā piedzīvoja lielas izmaiņas, kā mēs to tālāk redzēsim. Vēl vairāk, apakškomisijas izstrādāto un komisijas apstiprināto Satversmes 1. daļas projektu F. Cielēns vēlāk centās "izgāzt" Satversmes sapulces balsojumā.

Pavisam laikā no 1920. gada 14. maija līdz 1922. gada 7. aprīlim 1. apakškomisija noturēja 46 sēdes, tai piedaloties pagaidu konstitūcijas, Satversmes 1. daļas projekta un Vēlēšanu likumprojekta izstrādāšanā. Tā kā visus galvenos lēmumus par Satversmes 1. daļas projektu pieņēma Satversmes komisijas plenārsēdēs, tad 1. apakškomisijas darbība galvenokārt saistījās ar to pantu atkārtotu caurskatīšanu un labošanu, kas bija atsūtīti atpakaļ no komisijas. Sevišķi saspringts apakškomisijas darbs kļuva tad, kad Satversmes 1. daļas projektu Satversmes komisijas trešajā lasījumā noraidīja un uzdeva apakškomisijai steidzami izstrādāt jaunu projektu. Par jaunā 1. daļas projekta izstrādāšanu, kas gan maz atšķīrās no agrākā projekta, apakškomisija varēja ziņot Satversmes komisijai 1921. gada 18. aprīlī. Tāpat darbs kļuva intensīvāks, kad likumprojektu izskatīja Satversmes sapulcē un apakškomisijai bija jāstrādā ar iesniegtajiem labojumiem.

Ar Satversmes sapulces ierosinātajiem labojumiem 1. apakškomisijā strādāja jaunais sastāvs: F. Menders, F. Cielēns, A. Petrevics, A. Ozols, M. Gailītis, A. Bergs, J. Pabērzs, F. Trasuns un O. Nonācs, ko vienbalsīgi ievēlēja 1921. gada 12. maija Satversmes komisijas sēdē.[54]

Satversmes komisijas 2. apakškomisijas darbība. Satversmes komisijas 2. apakškomisijas pirmā sēde notika 1920. gada 4. jūnijā. Pirmajā sēdē piedalījās: M. Skujenieks, A. Kuršinskis, J. Helmanis, E. Strautnieks, F. Jansons un S. Kambala (tātad nebija klāt tikai V. Holcmanis). Par apakškomisijas priekšsēdētāju ievēlēja A. Kuršinski, par sekretāru – F. Jansonu. Komisijas uzdevumi bija: 1) izskatīt jautājumus par pilsoņu tiesībām; 2) izskatīt jautājumus par pilsoņu pienākumiem un 3) noskaidrot minoritāšu sevišķās prasības.[55]

Apakškomisijas otrā sēde notika 19. jūnijā, bet ļoti intensīvs darbs sākās jūlijā, kad tika sasauktas deviņas sēdes. Satversmes komisija vienlaikus strādāja pie Satversmes 1. un 2. daļas projektiem, jo bija iecerēts, ka šīs abas daļas veidos vienotu konstitūciju.

---

[53] LNA_LVVA, F5486_1_106, 16. lp.; F5486_1_95, 3. lp.
[54] LNA_LVVA, F5486_1_94, 67. lp. o. p.
[55] LNA_LVVA, F5486_1_97, 1. lp.

2. apakškomisijas protokolu grāmatā saglabājušies 46 protokoli, kas aptver laika posmu no 1920. gada 4. jūnija līdz 1921. gada 9. novembrim.[56] Tomēr zināms, ka apakškomisija turpināja darbu arī vēlāk, piemēram, izstrādājot Minoritāšu valodu likumu. 1921. gada 12. maija Satversmes komisijas sēdē vienbalsīgi ievēlēja atjaunoto apakškomisijas sastāvu: A. Kuršinskis, P. Kalniņš, A. Sīmanis, V. Seile, P. Šīmanis un J. Purgalis.[57]

Darbs pie Satversmes 2. daļas izstrādāšanas apakškomisijā noslēdzās 1921. gada novembrī. 1921. gada 21. novembrī 2. daļas projektu trešajā lasījumā pieņēma arī Satversmes komisijā. Neviens no komisijas locekļiem nebalsoja pret projektu, bet četri atturējās.[58] Tālāk projekts tika nodots izskatīšanai Satversmes sapulcē, kas sākās 1922. gada 17. janvārī Satversmes sapulces 5. sesijas 1. sēdē. Tikai viena sēde bija veltīta vispārējām debatēm (pirmais lasījums) un vēl sešas sēdes – projekta izskatīšanai pa pantiem (otrais lasījums). Pirmajā lasījumā par projektu balsoja 69, bet atturējās 52 deputāti.[59] Otrajā lasījumā projekts tika pieņemts vienbalsīgi,[60] un novērotājam no malas varēja šķist, ka ar Satversmes 2. daļas pieņemšanu ies raiti, tomēr tā nenotika.

Satversmes projekta 2. daļa izraisīja asu kritiku no dažādu politisko spēku puses, kas lielākoties bija vērsti pret tās deklaratīvo raksturu. Tāpat sociāldemokrāti vēlējās 2. daļā iekļaut plašas streiku tiesības un citas prasības, kas tika uzskatītas par pārāk radikālām. Sociāldemokrātu ierosināto labojumu noraidīšana izlēma 2. daļas likteni – LSDSP balsojumā par 2. daļu nolēma atturēties, un tās pieņemšanai parlamentā pietrūka nepieciešamā balsu skaita.[61] Izšķirošais balsojums notika Satversmes sapulces 5. sesijas 34. sēdē 1922. gada 5. aprīlī. Par 2. daļas pieņemšanu balsoja 62, pret bija seši un vēl 68 atturējās.[62]

Līdz ar to izgāzās cerība par Satversmes abu daļu pieņemšanu, un 2. apakškomisijas darbība bija vērtējama kā nesekmīga – tai neizdevās radīt Satversmes sapulcē pārstāvētajiem galvenajiem politiskajiem spēkiem pieņemamu likumprojektu. Vēsturnieks Ādolfs Šilde un jurists Dītrihs Andrejs Lēbers nespēju

---

[56] LNA_LVVA, F5486_1_97.

[57] LNA_LVA, F5486_1_94, 67. lp. o. p.

[58] Turpat, 91. lp.

[59] Satversmes sapulce (1922). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas*. 1. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 24. lpp.

[60] Satversmes sapulce (1922). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas*. 4. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 338. lpp.

[61] Satversmes 2. daļas nepieņemšanā bieži tiek vainoti Latgales deputāti, taču viņiem nebija pietiekami daudz balsu, lai izšķirtu šo jautājumu. Sīkāk sk.: Pleps, Jānis (2008). Pamattiesību katalogs starpkaru periodā. *Jurista Vārds*, Nr. 48. https://m.juristavards.lv/doc/185385-pamattiesibu-katalogs-starpkaru-perioda/

[62] *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana* (2006). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 942. lpp.

pieņemt Satversmes 2. daļu vērtējuši negatīvi.[63] Arī Ringolds Balodis un Jānis Lazdiņš konstatējuši, ka "Satversme bez tajā ierakstītām pamattiesību garantijām bija nepilnīga".[64]

Šķiet, ka galvenais iemesls, kādēļ Satversmes 2. daļa netika pieņemta, bija tā laika politiķu nelielā interese par pilsoņu tiesību jautājumiem un varbūt pat noguru-rums – Satversmes sapulce bija strādājusi jau divus gadus. Izvērtējot attiecīgos materiālus, jānorāda, ka jau no Satversmes 2. daļas izstrādāšanas pirmsākumiem attiecīgā apakškomisija un tās projekts atradās 1. daļas "ēnā" – 2. apakškomisija bija skaitliski mazāka un ar mazāku skaitu augstākās raudzes politisko līderu nekā 1. apakškomisijā. Brīdī, kad Satversmes sapulcē izšķīrās 2. daļas liktenis, sociāldemokrātu vidū neatradās tālredzīgu deputātu, kuri to, līdzīgi 1. daļai (sk. tālāk), būtu gatavi glābt.

Satversmes komisijas 4. apakškomisijas darbība. Visnepilnīgāk arhīva dokumentos ir atspoguļota Satversmes komisijas 4. apakškomisijas – Heraldiskās apakškomisijas – darbība. Šīs komisijas protokolu grāmatā ir saglabājušies tikai trīs 1921. gada sēžu protokoli (18., 23. un 25. februāris).[65] Priekšstatu par komisijas darbību sniedz Satversmes komisijas protokoli, jo Heraldiskās apakškomisijas darbību tā ik pa laikam apsprieda.

Heraldiskā apakškomisija tika izveidota 1920. gada 17. septembrī, kad par tās nepieciešamību lēma Satversmes komisija. Attiecīgais lēmums tika pieņemts pēc garām debatēm. Apakškomisijas sastāvā sākotnēji iekļāva trīs locekļus.[66] 23. novembra sēdē Satversmes komisijas izskatīja Heraldiskās apakškomisijas ziņojumu par Latvijas ģerboņa konkursu.[67] Apakškomisija sniedza ziņojumus arī vairākās turpmākajās sēdēs. 4. apakškomisijas protokoli liecina, ka tās sastāvs laika gaitā mainījās – 1921. gada februārī tajā darbojās M. Skujenieks (priekšsēdētājs), Ģ. Eliass (sekretārs) un K. Brencēns.

Detalizētāk par šīs apakškomisijas darbību un Latvijas valsts simbolu radīšanu var uzzināt Tāļa Pumpuriņa rakstā, kas ir publicēts šajā žurnāla "Latvijas Arhīvi" numurā.

---

[63] Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*, 8. lpp.
[64] Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi*, 60. lpp.
[65] LNA_LVVA, F5486_1_98.
[66] LNA_LVVA, F5486_1_106, 17. lp.
[67] Turpat, 18. lp.

Satversmes teksta tapšana

Pagaidu satversmes tapšana. Pirmais Satversmes komisijas paveiktais uzdevums bija Latvijas Republikas pagaidu konstitūcijas projekta izstrādāšana. Šim jautājumam pirmajā sēdē pieskārās arī 1. apakškomisija, taču nolēma to nodot Satversmes komisijas izskatīšanai.[68] Nepieciešamība pēc pagaidu satversmes tolaik bija ārkārtīgi liela. Tiesa, par pašu pirmo Latvijas "pagaidu konstitūciju" uzskata Latvijas Tautas padomes 1918. gada 17. novembra vakarā pieņemto politisko platformu, uz kuras pamata nākamajā dienā dibināja Latvijas Republiku.[69] Taču šis dokuments bija nepilnīgs, tajā nebija atrunāti daudzi valsts funkcionēšanai būtiski jautājumi un attiecības starp dažādām iestādēm. Turklāt Latvijas Tautas padomei atšķirībā no Satversmes sapulces trūka leģitimitātes.

Satversmes sapulces pieņemtā Latvijas Republikas pagaidu satversme sastāvēja no diviem dokumentiem – no Deklarācijas par Latvijas valsti un no Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumiem. Ņemot vērā minēto Latvijas Tautas padomes politisko platformu, Satversmes komisijas izstrādāto dokumentu pieņemts uzskatīt par Latvijas Republikas otro pagaidu konstitūciju.

Satversmes komisija pagaidu konstitūciju izstrādāja, balstoties uz A. Berga piedāvāto projektu. Apspriežot šo projektu, P. Šīmanis un P. Kalniņš ierosināja to sākt ar pantu, ka "suverēnā vara pieder pašai tautai".[70] A. Bergs un A. Sīmanis uzskatīja, ka pagaidu konstitūcijas tekstā tas nebūtu jāiekļauj. Balsojot izrādījās, ka balsis ir sadalījušās tieši uz pusēm – seši komisijas locekļi bija par šo priekšlikumu, bet seši – pret.

1920. gada 19. maija sēdē komisija jau vienbalsīgi lēma, ka pagaidu konstitūcija būtu jāpapildina ar tēzēm par to, ka suverēnā vara pieder Latvijas tautai un ka Latvija ir "patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu".[71] Tomēr abus šos principus komisija nolēma iesniegt Satversmes sapulcei apstiprināšanai atsevišķi no pārējā pagaidu konstitūcijas teksta. Vēlreiz šo ideju komisija apsprieda un akceptēja 26. maijā. Rezultātā Latvijas Republikas otrā pagaidu konstitūcija tika sadalīta divās daļās – Deklarācijā par Latvijas valsti, kuru Satversmes sapulce pieņēma 27. maijā, un Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumos, kurus pieņēma 1. jūnijā.

Satversmes 1. daļas projekta izstrādāšana. Darbs pie Satversmes 1. daļas izstrādāšanas sākās ar A. Berga ierosinājumu Satversmes komisijai izveidot paredzamās konstitūcijas shēmu, izmantojot visdažādākos – arī apakškomisijā neizskatītus – konstitūciju variantus. Satversmes komisija vienojās, ka darbību tā

---

[68] LNA_LVVA, F5486_1_95, 1. lp.

[69] Sīkāk par Latvijas pagaidu konstitūcijām sk.: Dišlers, Kārlis (1930). *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: Gulbis, 69.–75. lpp.

[70] LNA_LVVA, F5486_1_94, 2. lp.; F5486_1_106, 3. lp.

[71] LNA_LVVA, F5486_1_94, 2. lp. o. p.

sāks ar iesniegto konstitūcijas variantu caurskatīšanu un vienošanos par pamatprincipiem, lai tālāk 1. apakškomisija varētu radīt īsu konstitūcijas uzmetumu.[72]

Par šādu konspektīvu konstitūcijas projektu kļuva F. Cielēna piedāvātās tēzes. Viņa projekts paredzēja vienpalātas parlamentu; parlamenta vēlēšanās piedalītos pilsoņi, kas sasnieguši 20 gadu vecumu, un parlamentu ievēlētu uz diviem gadiem. F. Cielēna projektā bija arī visai zems referendumu slieksnis: "..likumi, kas pieņemti no tautas priekšstāvniecības, nāk priekšā balsstiesīgo vēlētāju balsošanai, ja to 2 mēnešu laikā pēc likuma pieņemšanas prasa 30 000 balsstiesīgu vēlētāju. Referendumā nevar tikt nodoti likumi, kuri tautas priekšstāvniecībā ar 2/3 balsīm tiek atzīti par steidzamiem." Tāpat 30 000 balstiesīgiem vēlētājiem bija paredzētas tiesības ierosināt veco likumu atcelšanu un grozīšanu un jaunu izdošanu, un, "ja tautas priekšstāvniecība atraida ierosinājumu, tad tas nāk priekšā tautas nobalsošanai". F. Cielēna projektā prezidenta funkcijas būtu jāpilda parlamenta priekšsēdētājam, un tam būtu tikai reprezentatīvas funkcijas. Tāpat projekts paredzēja nāvessoda un mūža ieslodzījuma atcelšanu.[73]

Satversmes teksta gala redakcija ievērojami atšķīrās no šī paša pirmā projekta. Gan 1. apakškomisija, gan Satversmes komisija un Satversmes sapulces deputāti savās sēdēs ieguldīja milzu darbu, lai radītu tekstu, ko mēs tagad pazīstam kā Latvijas Republikas Satversmi. No reāla darba sākuma līdz 1. daļas pieņemšanai Satversmes sapulcē pagāja 594 dienas. Ļoti daudz laika prasīja vienošanās par galvenajiem pamatprincipiem, uz kuriem balstītos Latvijas Republikas iekārta. Tikai 1920. gada 27. novembrī sākās apakškomisijas izstrādātās 1. daļas projekta lasīšana Satversmes komisijā.[74]

Jāpiezīmē, ka domstarpības komisijas locekļu starpā radās par ļoti daudziem jautājumiem: deputātu skaitu parlamentā, deputātu un vēlētāju vecuma slieksni, parlamenta un prezidenta darbības termiņu, valsts augstāko amatpersonu nosaukumiem un daudziem citiem jautājumiem. Dažkārt debates kļuva visai emocionālas. Piemēram, 1920. gada 13. decembrī, Satversmes komisijā debatējot par parlamenta deputātu saukšanu pie atbildības, M. Skujenieks bija spiests pārtraukt F. Menderu. Savukārt A. Bergs, protestējot pret F. Mendera runas saturu, atstāja sēdes zāli.[75]

1. daļas otrais lasījums komisijā noslēdzās ar neveiksmi – vairākums komisijas locekļu balsojumā par projekta apstiprināšanu atturējās (par deviņi, atturas 10). Līdz ar to 1. daļa bija noraidīta.[76] Projekts tika nodots 1. apakškomisijai pārstrādāšanai. Pēc labojumu veikšanas komisija vēlreiz to skatīja trijos

[72] LNA_LVVA, F5486_1_106, 9. lp.
[73] Turpat, 7.a–c. lp.
[74] LNA_LVVA, F5486_1_94, 13. lp.
[75] LNA_LVVA, F5486_1_106, 39. lp.
[76] LNA_LVVA, F5486_1_94, 53. lp.

lasījumos,[77] taču šoreiz apstiprināja – ar 12 balsīm par un deviņām atturoties.[78] Pēc četrām dienām, 1921. gada 13. maijā, Satversmes komisijas priekšsēdētājs vērsās "Valdības Vēstneša" redakcijā ar lūgumu nodrukāt Satversmes 1. daļas projektu 350 eksemplāros, "no kuriem 5 eksemplārus uz laba papīra".[79] Tāpat nolēma neliegt 1. daļas projektu publicēt presē.[80] Tādējādi ar Satversmes komisijas veikumu varēja iepazīties plašāka sabiedrība. 1921. gada 20. maijā Satversmes komisijas priekšsēdētājs nosūtīja Satversmes sapulces Prezidijam komisijā izstrādāto un trešajā lasījumā 9. maija sēdē pieņemto Latvijas Republikas Satversmes 1. daļas projektu "ar lūgumu likt to uz dienas kārtības Satversmes sapulces kopsēdē".[81]

Līdz apspriešanai Satversmes sapulcē 1. daļas projekts nonāca tikai 1921. gada septembra beigās. Tas arī bija kritiskākais brīdis šī projekta liktenī, jo F. Cielēns un viņa domubiedri kategoriski iebilda pret vairākām projektā ietvertām normām. Bija ļoti liela iespēja, ka Satversmes 1. daļa piedzīvos tādu pašu likteni, kādu vēlāk piedzīvoja 2. daļa.

Vispārējās debates par Latvijas Republikas Satversmes 1. daļu sākās Satversmes sapulces 4. sesijas 2. sēdē 1921. gada 21. septembrī. Tās atklāja F. Cielēns, paužot: "Demokrātija mums ir līdzeklis, lai radītu iespējamību sekmēt brīvu attīstību visām sociālām grupām un šķirām. Šķiru cīņa Latvijā pastāv un pastāvēs."[82] Viņš nikni kritizēja Satversmes projekta saturu: "..man jāsaka, ka tas nav tāds, kas varētu dot apmierinājumu tām demokrātiskām tautas masām, kuras cīņās par Latvijas demokrātiju ir nesušas vislielākos upurus."[83] Divi punkti, kas, F. Cielēna un acīmredzot arī citu sociāldemokrātu prāt, bija "pilnīgi nepieņemami un pilnīgi pārgrozāmi," bija: 1) jautājums par Latvijas valsts prezidenta institūta nepieciešamību un 2) jautājums par tautas nobalsošanu (referendumu) un tautas likumdošanas iniciatīvas tiesībām. F. Cielēns uzskatīja, ka projektā noteiktais 200 000 vēlētāju slieksnis likumdošanas iniciatīvas izvirzīšanai ir pārāk augsts un ir pretrunā ar projekta 2. pantā deklarēto principu, ka suverēnā vara pieder Latvijas tautai.[84] Arī referenduma pieprasīšanai noteiktie 100 000 vēlētāju, pēc F. Cielēna domām, bija nesamērīgi liels skaits.[85]

---

[77] LNA_LVVA, F5486_1_106, 167. lp.
[78] LNA_LVVA, F5486_1_94, 66. lp.
[79] LNA_LVVA, F5486_1_106, 197. lp.
[80] Turpat, 173. lp.
[81] Turpat, 207. lp.
[82] Satversmes sapulce (1921). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas.* 14. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1327. lpp.
[83] Turpat, 1328. lpp.
[84] Turpat, 1330. lpp.
[85] Turpat, 1331. lpp.

F. Cielēns aicināja Satversmes sapulci Satversmes 1. daļas projektu pirmajā lasījumā noraidīt un nodot komisijai projekta atsevišķas nodaļas (par valsts prezidentu un tautas tiešu dalību likumdošanā) steidzamai pārstrādāšanai. Viņš gan taisnojās: "Mēs nebūt negribam šīs Satversmes pieņemšanas darbu kavēt, bremzēt jeb sabotēt."[86]

Sociāldemokrātu frakcijas negatīvā nostāja pret Satversmes 1. daļas projektu varēja būt izšķiroša, jo, LSDSP nolemjot atturēties vai balsojot pret, nebūtu iespējams nodrošināt nepieciešamo balsu skaitu tā apstiprināšanai. F. Cielēnam izdevās panākt LSDSP frakcijas vienotu nostāju šajā jautājumā. Taču negatīvo balsojumu negaidīti izjauca vairāki sociāldemokrāti, kuri nolēma neievērot partijas disciplīnu. Vēlāk F. Menders atcerējās: "Kad Satversmes sapulce balsoja pirmajā lasījumā par pāreju uz pantu lasījumu, trīs sociāldemokrāti – A. Buševics, A. Rudevics un Fr. Menders – pretēji frakcijas lēmumam nobalsoja par pāreju. Tikai ar šīm trim balsīm Satversmes projekts tika glābts."

F. Menders uzskatīja, ka līdz ar projekta noraidīšanu "Satversmes sapulce būtu pati izsniegusi sev politiskās nabadzības apliecību. Jaunu projektu varēja iesniegt tikai nākamajā sesijā. Satversmes komisijai būtu bijis jāsāk darbs no jauna, un pastāvēja ļoti lielas bažas, ka jaunais projekts būtu iznācis nedemokrātiskāks. Turpretim ar projekta pieņemšanu pirmajā lasījumā palika vēl izredzes otrajā un trešajā lasījumā panākt citādi izveidotu valsts prezidenta institūtu."[87] Šī F. Mendera un viņa domubiedru nostāja tiešām attaisnojās – sociāldemokrātiem galu galā izdevās panākt savu. Tomēr 1921. gada septembra beigās tas vēl nebija acīmredzams: "Frakcijas sēdē mums, trim "dumpiniekiem", stipri mazgāja galvas, un Cielēns ļoti pūlējās panākt, lai mūs nosoda. Mēs ķepurojāmies pretim, paskaidrojām savas rīcības motīvus, kā augstāk sacīts. Frakcija vienā daļā mūsu motīviem pievienojās, pēc kam no disciplināra soda nekas neiznāca."[88]

Satversmes 1. daļa pēc trim lasījumiem tika pieņemta 1922. gada 15. februārī. Otrajā lasījumā Satversmes projekts bija pieņemts gandrīz vienbalsīgi – tikai deputāts Vilis Dermanis atturējās, par ko izpelnījās saucienus no vietām: "Grib balsot par diktatūru!" Noslēdzošajā, trešajā lasījumā arī neviens deputāts nebalsoja pret, bet pieci atturējās. Līdz ar to Satversmes 1. daļa bija pieņemta. To oficiāli izsludināja 1922. gada 30. jūnijā ar publicēšanu "Valdības Vēstnesī", un tā stājās spēkā tā paša gada 7. novembrī līdz ar jaunievēlētās Saeimas sanākšanu.

Satversmes 1. daļas projekts bija piedzīvojis piecus lasījumus Satversmes komisijā un trīs lasījumus Satversmes sapulcē. Vienu reizi šis projekts tika noraidīts un nodots pārstrādāšanai. Satversmes sapulcē projekta izskatīšana

[86] Turpat, 1332. lpp.
[87] Menders, F. Domas darbi un dzīve, 1167. lpp.
[88] Turpat, 1167., 1168. lpp.

prasīja 17 sēdes. Salīdzinot ar Satversmes 2. daļas apspriešanas gaitu, mēs vēlreiz varam pārliecināties, ka tai bija pievērsta daudz mazāka uzmanība.

M. Skujenieks pēc 1. daļas apstiprināšanas trešajā lasījumā norādīja, ka Satversmes sapulces pieņemtie likumi stājas spēkā septiņas dienas pēc publicēšanas "Valdības Vēstnesī". Tomēr šajā gadījumā tika izdarīts izņēmums, M. Skujeniekam kā galveno argumentu minot to, ka Saeima vēl nav ievēlēta, un līdz ar to Satversmes 1. daļa nevar stāties spēkā. Tāpēc viņš lūdza Satversmes komisijas vārdā pieņemt lēmumu par to, ka Satversmes pirmo septiņu nodaļu stāšanos spēkā noteiks sevišķs likums. Šo ierosinājumu pieņēma vienbalsīgi.[89] Attiecīgo likumu izstrādāja Satversmes komisijas un tās 1. apakškomisija. 1922. gada 22. jūnijā vienbalsīgi pieņēma "Likumu par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu". A. Bergs Satversmes komisija vārdā ierosināja pieņemt arī pārejas formulu, kas paredzēja Satversmes, likuma par tās stāšanos spēkā un ieviešanu, kā arī likumu par Saeimas vēlēšanām un tautas nobalsošanu vienlaicīgu publicēšanu.[90]

Turpinājumā pievērsīsimies vairākiem jautājumiem, par kuriem tika diskutēts Satversmes komisijā un 1. apakškomisijā, kā rezultātā mūsu konstitūcija varēja ievērojami atšķirties no mums zināmā gala rezultāta.

Satversmes ievads. 1922. gada 15. februārī apstiprinātās Satversmes ievadu ("Latvijas tauta savā brīvi vēlētā Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi") mēdz uzskatīt par vienu no lakoniskākajām konstitūciju preambulām pasaulē.[91] Sākotnēji gan ievads bija paredzēts krietni garāks. A. Bergs 1921. gada 28. februāra Satversmes komisijas sēdē piedāvāja sekojošu redakciju: "Atraisījusies no agrākām saitēm un savu brīvību ieguvusi Latvijas tauta ir izteikusi negrozāmu apņemšanos radīt savu patstāvīgu valsts iekārtu, kura viņai lai nodrošinātu brīvu kulturelu attīstību. Šai nolūkā viņas brīvi izvēlētie priekšstāvji, sanākuši Satversmes sapulcē, ir nolēmuši šādu Latvijas valsts Satversmi."[92] Šis ievads ar 11 balsīm tika pieņemts.

1921. gada 17. martā 1. apakškomisijas sēdē ievads tika saīsināts un ieguva vēlāk apstiprināto formu, un tā autors bija F. Menders. Satversmes komisija šo formulu apstiprināja 1921. gada 4. aprīlī.[93] Nopietnas kolīzijas ap Satversmes ievadu sākās pēc 1. daļas projekta nodošanas apspriešanai Satversmes sapulcē.

---

[89] Tiesu namu aģentūra (2006). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 868. lpp.

[90] Turpat, 967. lpp.

[91] Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi,* 109. lpp.

[92] LNA_LVVA, F5486_1_106, 112. lp.

[93] LNA_LVVA, F5486_1_106, 135. lp.

1921. gada 21. septembra sēdē F. Trasuns, norādot uz Latvijas un ASV neatkarības izcīnīšanas līdzībām, izteicās: "Amerikāņu tauta, izdodama konstitūciju, pamatlikumus par valsti, iesāka no Dieva un sacīja: "Pateicoties visvarenajam Dievam, ka Dievs ir devis mūsu tautai iekarot brīvību un t. t., mēs uzstādām tādus un tādus likumus". Tā, es gribētu sacīt, katra tauta un valsts ir iesākusi savu konstitūciju. Mūsu tauta, vismaz viena daļa, grib iesākt pavisam citādi, un šo Dieva vārdu mūsu konstitūcijā neredzam."[94]

Ar F. Trasuna ierosinājumu aizsākās visai ilgās diskusijas par nepieciešamību iekļaut Satversmes tekstā pateicību Dievam. Sevišķi plaši šis jautājums tika apspriests 4. oktobra sēdē, kur par šo jautājumu izvērtās diskusijas starp Kristīgi nacionālās savienības, Latgales kristīgo zemnieku savienības pārstāvjiem un sociāldemokrātiem. Debatēs galvenokārt piedalījās K. Irbe, F. Cielēns, A. Petrevics, F. Trasuns, V. Dermanis, A. Rudevics, G. Reinhards, kā arī Ā. Klīve no LZS un P. Šīmanis no Vācu demokrātiskās partijas.[95] M. Skujenieks Satversmes komisijas vārdā (lai gan komisija par to nemaz nebija debatējusi) izteicās pret šo priekšlikumu, motivējot to ar argumentu, ka ievadam jābūt īsam un vienkāršam. Pirmajā lasījumā ievada formulu ar pateikšanos Dievam noraidīja, tikai 17 deputāti balsoja par.[96]

Tomēr Kristīgi nacionālās savienības frakcija nepadevās un pie šī jautājuma atgriezās Satversmes projekta otrajā lasījumā 1922. gada 17. janvārī, ierosinot Satversmi sākt ar vārdiem: "Pateikdamās Visuvarenajam Dievam par iegūto brīvību, Latvijas tauta savā brīvi vēlētā u.t.t."[97] Priekšlikums tika atkal noraidīts, un Latvijas Satversmes ievadu saglabāja komisijas ieteiktajā formā.

Palātu jautājums. Kā jau minēts, F. Cielēna piedāvātās Satversmes projekta tēzes paredzēja vienpalātas parlamentu. Šāda parlamenta uzbūves struktūra arī palika apstiprinātajā Satversmes gala variantā. Tomēr par šo jautājumu Satversmes komisijā izvērsās visai plašas diskusijas. Galvenais divpalātu parlamenta aizstāvis bija P. Šīmanis. 1920. gada 8. jūlija sēdē viņš ierosināja paredzēt parlamentā divas palātas – vienu politisku un otru saimniecisku. Likumprojektiem būtu jāiziet apspriešana abās palātās, lai tie tiktu pieņemti. Galvenie P. Šīmaņa oponenti šajā jautājumā bija A. Kuršinskis un F. Cielēns. A. Kuršinskis divpalātu sistēmā saskatīja līdzības ar Padomju Krieviju un uzskatīja, ka "priekš suverēnās varas dezorganizācijas novēršanas pielaižama vienīgi viena palāta". F. Cielēns iebilda pret P. Šīmaņa piedāvājumu, jo uzskatīja, ka abu palātu sastāvs, ja vēlēšanas

---

[94] Satversmes sapulce (1921). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas*. 14. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1332., 1333. lpp.

[95] Satversmes sapulce (1921). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas.* 16. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1474.–1488. lpp.

[96] Turpat, 1487.–1490. lpp.

[97] LNA_LVVA, F5486_1_82, 55. lp.

notiktu ar partiju līdzdalību, būtu identisks. P. Šīmanis centās aizstāvēt savu nostāju, norādot, ka "ir no svara, lai ekonomiskā laukā praktiski spēki nāktu pie vārda, kas pie viena politiskā parlamenta nenotiek. Šāda sistēma būtu kas jauns un nebūtu pielīdzināms ne Vācijas konstitūcijai, ne padomju sistēmai Krievijā." Viņš pieļāva arī dažādu abu palātu ievēlēšanas kārtību.[98]

Jautājumu par vienpalātas vai divpalātu parlamentu izšķīra Satversmes komisijas balsojumā 1920. gada 15. jūlijā. Ar 17 balsīm pret vienu tika nolemts paturēt vienpalātas sistēmu.[99] Neraugoties uz Satversmes komisijas viennozīmīgo nostāju, jautājums par vienpalātas vai divpalātu parlamentu vēlreiz tika aktualizēts, Satversmes 1. daļas projektam nonākot apspriešanā Satversmes sapulcē. 21. septembra sēdē par "augšnama" nepieciešamību izteicās F. Trasuns.[100] Pret šo ideju iznīcinoši vērsās A. Petrevics, kritizējot to kā "reakcionāru" – visur pasaulē augšpalāta pastāvot tikai, lai kavētu progresīvo ideju īstenošanu.[101] Pēc vētrainajiem A. Petrevica atspēkojumiem vairs neatradās neviens, kurš aizstāvētu ideju par parlamentu ar divām palātām.

Kā saukt parlamentu? Viens no vairāk apspriestajiem un balsotajiem jautājumiem Satversmes komisijā bija nākamā parlamenta iespējamais nosaukums. Galvenais vaininieks šo diskusiju sākšanā bija A. Petrevics, kurš 1920. gada 27. novembrī pievērsa uzmanību projektā izmantotajam vārdam "saeima". Protokolā lasām: "Petrevics apšauba vārda "saeima" noderīgumu. Atrod viņu par neērti izrunājamu un ļoti līdzīgu vārdam "seims", par kuru pirmais praktiski var izvērsties. Liek priekšā: "tautas saeima", nolaižot vārdu "tautas" un vārda "saeima" vietā atrast citu – noderīgāku."[102]

A. Petrevica iebildums sasniedza daudz dzirdīgu ausu: "Kemps atrod vārdu par ne visai latviski skanošu, nav pretī apstāties pie vārda "parlaments"." Tam nepiekrita A. Petrevics. J. Goldmanis parlamentu ierosināja saukt par "valsts domi" (iespējams, atminoties savas deputāta gaitas Krievijas Valsts domē) vai "valsts padomi", K. Dzelzītis – "tautas padomi", F. Jansons – "tautas vietniekus", A. Petrevics – par "seimu", kas būtu kopīgs parlamenta apzīmējums ar Poliju un Somiju. Sekoja balsojums, kurā neviens variants neguva pārsvaru: par "parlamentu" – neviena balss, par "tautas vietniekiem" – trīs balsis, par "seimu" – divas balsis, par "saeimu" – četras balsis, par "valsts padomi" – septiņas balsis, par "tautas padomi" – 11 balsis. Pārbalsojot "tautas padome" ieguva lielāko balsu skaitu (16 balsis), un tika nolemts pagaidām pieturēties pie šī nosaukuma.[103]

---

[98] LNA_LVVA, F5486_1_106, 11. lp.
[99] Turpat, 12. lp.
[100] Satversmes sapulce (1921). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas.* 14. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1337. lpp.
[101] Turpat, 1348. lpp.
[102] LNA_LVVA, F5486_1_106, 27. lp.
[103] Turpat, 27., 28. lp.

F. Kemps ierosināja šo jautājumu ļaut apspriest presē un plašākā sabiedrībā, bet A. Bergs ieteica vērsties pēc padoma pie Latvijas Augstskolas valodniekiem.[104]

Tas tik tiešām tika darīts – 1921. gada 8. janvārī Satversmes komisija lūdza Latvijas Augstskolas Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekānu atrast Latvijas parlamentam labskanīgu apzīmējumu: "Komisija vienojās, ka vārdam jābūt daiļskanīgam, pēc iespējas īpatnēji latviskam, saprotamam tautai un viegli izrunājamam kā latvietim, tā sveštautībniekam. Komisija debatēja par vārdiem "seims", "saeima", "padome" un "tautas vietnieki" un pagaidām pieņēma vārdu "tautas padome". Komisija neatzīst sevi valodnieciski par izsmeļoši kompetentu dot mūsu tautas priekšstāvniecībai vajadzīgo apzīmējumu un atrod par vajadzīgu uzklausīt speciālistu vērtīgos aizrādījumus un domas."[105]

1921. gada 18. janvārī Filoloģijas un filozofijas fakultāte sniedza atbildi. Fakultātes 13. janvāra sēdē bija pieņemts profesora Jāņa Endzelīna izstrādātais atzinums: "Jūsu dotie noteikumi par nākamā parlamenta vārdu ir tik grūti, ka laikam nebūs iespējams atrast vārdu, kas visas prasības apmierinātu. Derētu varbūt vārds "lemtava" jeb "lemtuve", bet tam piemīt nevēlama nozīmes nokrāsa, un tāpēc to negribam jums nopietni ieteikt. "Seima" vārds ir ņemts no poļu valodas un tāpēc nebūtu vēlams. Pret "saeimas" vārdu mums no formālās puses nekas nav ko iebilst. Pret "tautas vietniekiem" varētu gan saukties parlamenta locekļi, bet ne pats parlaments, jo pati dzīve laikam prasīs te kādu kolektīvu formu. Labāks par "tautas padomi" var būt vārds "tautas jeb valsts dome", jo "padomes" vārds viegli var modināt domas, ka tādai "padomei" ir tikai tiesības padomus (bet ne likumus) dot."[106]

J. Endzelīna izvairīgo atbildi Satversmes komisija tulkoja kā atbalstu vārdam "saeima". 1921. gada 21. februāra sēdē M. Skujenieks ziņoja par Filoloģiskās fakultātes atzinumu, "kura piekrīt vārdam "saeima"."[107] Tajā pašā dienā profesors J. Endzelīns publicēja presē fakultātes atzinumu un aizrādīja, ka "Satversmes sapulces komisijas pienākums būtu bijis rūpēties par to, lai netiktu šis mūsu raksts aplam atstāstīts".[108] Tik tiešām, profesors nebija norādījis, ka uzskata vārdu "saeima" par vēlamo nosaukumu, tikai to, ka viņam pret to nav formālu iebildumu.

Epopeja ar Latvijas parlamenta piemērota nosaukuma atrašanu turpinājās vēl vairākus mēnešus. 1921. gada 3. marta Satversmes komisijas sēdē šis jautājums no jauna tika diskutēts un balsots, atkal izskatot neskaitāmus variantus: A. Bergs ierosināja "valsts domi", F. Cielēns – "tautas saeimu", F. Jansons – "tautas

---

[104] Turpat, 28. lp.
[105] Turpat, 45. lp.
[106] Turpat, 64., 65. lp.
[107] Turpat, 110. lp.
[108] Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima*, 28. lpp.; Endzelīns, Jānis. Par nākamā parlamenta vārdu. *Latvijas Sargs*, 11.02.1921., 2. lpp.

vietnieku namu", K. Dzelzītis – "tautas padomi", A. Sīmanis – "valsts saeimu", V. Seile – "likumdošanas namu". Balsojums atkal nedeva skaidru rezultātu. Sekoja balsojums par vārdiem "padome" un "saeima", kurā uzvarēja pēdējais. Sekoja balsojumi par "tautas saeimu" un "valsts saeimu". Rezultātā tika konstatēts: "Nav balsu vairākums nevienam priekšlikumam, jo arī pārbalsošana nedod vairākuma. Šajā sēdē pieņemts vārds "saeima", kas pagaidām lietojams."[109]

Galu galā 1921. gada 12. aprīļa sēdē, kurā A. Bergs atkal atcerējās par parlamenta nosaukuma jautājumu, kas kādu laiku bija palicis ārpus komisijas redzesloka, tika panākta vienošanās par apzīmējuma "saeima" lietošana. Šeit gan jāpiebilst, ka tika balsots par variantiem "tautas saeima" un "valsts saeima", otrajam variantam uzvarot ar pāris balsu pārsvaru.[110]

Arī Satversmes sapulces debatēs tika skarts jautājums par parlamenta nosaukumu. M. Skujenieks aizstāvēja tieši apzīmējumu "saeima", un šis vārds attiecīgi arī tika apstiprināts.[111]

Valsts prezidenta jautājums. Satversmes komisijā un apakškomisijās visvairāk diskutētais jautājums bija par valsts prezidenta institūtu un dažādiem ar to saistītiem jautājumiem. Kā redzējām, tas gandrīz kļuva par galveno visas 1. daļas klupšanas akmeni apspriešanas laikā Satversmes sapulcē. Galvenie jautājumi, kas tika debatēti, bija šādi: pirmkārt, vai atsevišķs valsts prezidenta institūts vispār ir vajadzīgs? Sociāldemokrāti uzskatīja, ka valsts reprezentatīvās funkcijas var pildīt arī parlamenta priekšsēdētājs vai Ministru kabineta galva. Otrkārt, vai valsts prezidentam būtu jābūt tautas vai Saeimas vēlētam? Treškārt, cik plašām jābūt valsts prezidenta funkcijām? Ceturtkārt, kādam jābūt valsts prezidenta pilnvaru termiņam – trīs, četri, pieci vai septiņi gadi?[112] Piektkārt, no kāda vecuma persona var tikt ievēlēta par Valsts prezidentu – 30, 35 vai 40 gadi?[113] Starp citu, F. Trasuns un V. Seile ierosināja noteikt maksimālo prezidenta vecumu – attiecīgi 80 vai 70 gadus, bet šos priekšlikumus noraidīja.[114]

Visi šie jautājumi neskaitāmas reizes tika cilāti komisijas un apakškomisijas sēdēs. Satversmes 1. daļas projektā, kas tika nosūtīts izskatīšanai Satversmes sapulcē, bija paredzēts tautas vēlēts valsts prezidents. Arī pirmajā lasījumā Satversmes sapulce šo principu apstiprināja, taču gala rezultātā no tā atteicās un tika pieņemta norma par Saeimas vēlētu prezidentu.

Visasākie tautas vēlēta prezidenta pretinieki bija LSDSP un sociāldemokrātu mazinieku grupas deputāti. F. Cielēns vispār uzskatīja, ka prezidenta amats ir lieks

---

[109] LNA_LVVA, F5486_1_106, 115. lp.
[110] Turpat, 156. lp.
[111] Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa*. *Saeima*, 62., 63. lpp.
[112] LNA_LVVA, F5486_1_106, 55. lp.
[113] Turpat, 56. lp.
[114] Turpat, 119. lp.

varas centrs, vēl vairāk: "Valsts prezidents [..] pēc būtības ir nekronēts konstitucionels monarhs uz laiku. Un mūsu Latvijas demokrātiskai tautai šāds nekronēts monarhs nav vajadzīgs."[115]

Jāpiezīmē, ka Satversmes komisijas materiāli liecina, ka komisijas viedokli prezidenta jautājumā centās ietekmēt arī no ārienes. Piemēram, komisijai bija piesūtīts Jaunburtnieku padomes sēdes protokols, kurā cita starpā padome bija izskatījusi prezidenta jautājumu: "[..] protestējam uz visstingrāko, ka tautai grib laupīt tiesības pašai izvēlēt prezidentu, kurš apbalvots ar tautas uzticību, [..] lūdzam pielikt visus spēkus pie Satversmes likuma 3. lasījuma jautājumā par valsts prezidentu, ka pēdējais tiktu vēlēts nevis no parlamenta saeimas, bet no visas tautas, kura tam dod plašas pilnvaras kritiskos brīžos. [..] Prezidents vēlams nevis uz trim, bet uz pieciem gadiem."[116]

Neraugoties uz Satversmes komisijas un lielā daļā sabiedrības valdošajām domām, Satversmes sapulce balsoja pret tautas vēlētu prezidentu ar plašām pilnvarām. Ā. Klīve ir atstājis par šo notikumu spilgtu aprakstu: "Kad Satversmes likumprojekts nonāca plenārsēdē, pie šī panta nekādas uzkrītošas debates nenotika. Tikai pats balsošanas rezultāts bija pārsteidzošs: ar četru balsu vairākumu tautas vēlēts prezidents bija noraidīts ar visām Saeimas atlaišanas un jaunu vēlēšanu noteikšanas tiesībām. Notikusī balsošana rādīja, ka tā bijusi slepeni sagatavota."[117] Jauno attiecīgā panta formulējumu Ā. Klīve vērtēja kā "neloģisku, netaisnu, valsts prezidentam apvainojošu".[118] Vēl vairāk, Ā. Klīve šim balsojumam vilka tālejošas konsekvences – galu galā tas novedis pie 1934. gada 15. maija apvērsuma: "Bez tādas Satversmes komisijas slepeni organizētas sakāves, ko noorganizēja F. Cielēns, ir jāšaubās, vai 15. maija apvērsums būtu bijis vajadzīgs."[119]

Rūpīgāk analizējot konkrētos vēsturiskos notikumus, kļūst skaidrs, ka vainojama bija nevis nejaušība vai sociāldemokrātu organizēta sazvērestība (drīzāk tajā varētu vainot Ā. Klīves partijas biedru LZS deputātu Oto Nonācu, kurš ļoti aktīvi organizēja vairākumu Saeimas vēlētam prezidentam), bet gan attiecīgais politiskais konteksts un lielā mērā pat Jāņa Čakstes personība kā pieņemamākā kompromisa figūra. Balsojumu pret tautas vēlētu prezidentu varētu uzskatīt arī par balsojumu pret Kārļa Ulmaņa ambīcijām.[120]

---

[115] Satversmes sapulce (1921). *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas.* 14. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1330. lpp.
[116] LNA_LVVA, F5486_1_106, 231., 232. lp.
[117] Klīve, Ā. *Latvijas neatkarības gadi: Latvijas politiskā veidošanās un augšana*, 32. lpp.
[118] Turpat, 33. lpp.
[119] Turpat.
[120] Pleps, Jānis (2019/2020). Pirmais Valsts prezidents: vai bija iespējamas alternatīvas. *Akadēmiskā Dzīve*, 55, 81., 83. lpp.

Latgales jautājums. Vēl viens strīdīgs un visai sāpīgs jautājums, kas tika apspriests Satversmes 1. daļas kontekstā, bija Latgales īpašais statuss jeb autonomija. Gan Satversmes sapulcē, gan Satversmes komisijā un 1. apakškomisijā (īpaši tās otrajā sastāvā) visai plaši bija pārstāvēti Latgales politiķi, kuriem rūpēja sava novada nākotnes attīstības perspektīvas.

1921. gada 14. februārī F. Trasuns iesniedza Satversmes komisijai ierosinājumus par pašvaldībām: "1) Latgalē nodibināma Latgales apgabala pārvalde, sastāvoša no ievēlētas padomes un valdes. 2) No Latgales apgabala padomes stādītiem priekšā kandidātiem tiek pieņemts Latgales lietu ministrs, kuru ieceļ ministru kabineta sastāvā ar pilnu balss tiesību un [ir] padots ministru prezidentam, resp[ektīvi], parlamentam. 3) Latgales lietu ministrs pārzina visas Latgales administratīvās, pašvaldības, saimnieciskās, kulturelās un baznīcas darīšanas saskaņā ar valsts likumiem. 4) Latgales apgabala padomei ir tiesība atsaukt Latgales lietu ministri un viņa vietā stādīt priekšā citu kandidātus. 5) Tuvākus noteikumus par Latgales pašvaldību nosaka atsevišķs likums. 6) Latgaliešu izloksne bauda valsts valodas tiesības līdzīgi baltiešu izloksnei, resp[ektīvi], literatūras valodai."[121]

Apspriežot 1. daļas projektu Satversmes sapulcē, līdzīgus priekšlikumus 1921. gada 5. oktobrī izvirzīja F. Kemps. Viņš vēlējās prasību pēc Latgales autonomijas ietvert kā Satversmes 1. daļas 1. nodaļas papildinājumu: "Latgale bauda apgabala pašvaldības tiesības, kuras nosakāmas ar atsevišķu likumu." Jāpiezīmē, ka Latgales jautājums tika skatīts, arī apspriežot Satversmes 2. daļu un mēģinot iekļaut to Satversmē kā 99. panta papildinājumu: "Latgale bauda apgabala pašvaldības tiesības, kuru robežas nosaka atsevišķs likums."[122] Latgaliešu iniciatīva tika noraidīta. Šeit gan jāpiezīmē, ka ne visi Latgales deputāti atbalstīja Latgales īpašā statusa iekļaušanu Satversmes tekstā, jo uzskatīja to par īslaicīgu nepieciešamību (kamēr Latgales ekonomiskais un kultūras stāvoklis uzlabotos) un pieļāva, ka šo jautājumu varētu regulēt ar citiem likumiem. Pieņemot Satversmes 1. daļu 1922. gada 15. februārī, vienīgie, kas nebalsoja par, bet atturējās, bija pieci Latgales deputāti.

Darbu pie Satversmes 1. daļas pieņemšanas ar saucienu no vietas rezumēja Ā. Klīve: "Grūti gan bija!"

Secinājumi

Latvijas Republikas Satversmes tapšanas process bija ilgs un sarežģīts. Tajā bija iesaistīti desmitiem dažādu politisko spēku deputātu un no malas pieaicinātu speciālistu – ne tikai J. Endzelīns, bet arī ģenerāļi Kārlis Goppers un Dāvis

---

[121] LNA_LVVA, F5486_1_106, 93. lp.

[122] Balodis, R. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi, 62. lpp.

Sīmansons un liels skaits juristu. Pie Satversmes projekta strādāja kvalificēts kolektīvs – pieredzes bagāti politiķi ar labu (galvenokārt juridisko) izglītību. Šajā darbā spilgti atklājās atsevišķu personību rakstura īpatnības – F. Cielēna kategoriskums un egocentrisms, F. Mendera azartiskums, A. Petrevica stūrgalvība un piekasīgums (viņš atkal un atkal iesniedza sīkus labojumus, kuriem it kā vajadzēja veicināt Satversmes demokrātisko saturu) u. c. Vienlaikus Satversmes komisijas un apakškomisiju protokoli ir interesants materiāls 20. gadu sākuma Latvijas ideju vēsturē – pētniecības vērts jautājums ir ne tikai tas, kādas idejas "uzpeldēja" nebeidzamajās diskusijās par vēlamo Satversmes tekstu, bet arī – kādas tika ignorētas.

Satversmes 1. daļas izstrādāšana prasīja gandrīz seššimt dienu – iespējams, tas ir viens no ilgākajiem konstitūcijas izstrādāšanas termiņiem cilvēces vēsturē. Turklāt šis darbs bija visai intensīvs, Satversmes tapšanā tika izmantota arī plaša ārvalstu konstitucionālā pieredze. Paradoksālā kārtā, neraugoties uz milzīgo ieguldīto darbu (varbūt tieši pateicoties tam), Latvijas Republikas Satversmes pantu formulējumi ir ļoti lakoniski. Šis lakonisms arī mūsdienu speciālistus (vismaz juristus, kas nodarbojas ar konstitucionālajām tiesībām) mudina atgriezties tā laika ideju kontekstos, lai precīzāk varētu interpretēt Satversmē ietvertās normas.

Abas Satversmes daļas piedzīvoja lielus strīdus un grūtu balsojumu brīžus Satversmes sapulces plenārsēdēs. 1. daļas liktenis bija veiksmīgāks nekā 2. daļai – vairāki tālredzīgi sociāldemokrātu līderi pārkāpa partijas disciplīnu, lai Satversmes projekts netiktu izgāzts. Acīmredzot otrreiz atkārtot šādu varoņdarbu viņiem nebija pa spēkam vai arī viņiem vairs nebija tādas vēlēšanās. Tobrīd, pēc 1. daļas pieņemšanas, šķita, ka galvenais darbs jau pabeigts – Satversmes sapulce taču bija pieņēmusi gan Agrāro likumu, gan Valsts organizācijas noteikumus, kas faktiski bija jaunās valsts tiesiskais pamats. Taču 2. daļas nepieņemšana nozīmēja, ka Satversmes sapulce nebija pilnībā veikusi savu darbu, kas liek kritiskāk raudzīties gan uz Satversmes komisijas, gan tās 2. apakškomisijas veikumu.

Šajā kontekstā jāatzīmē, ka sevišķi interesants un salīdzinoši maz pētīts jautājums ir Satversmes komisiju un tās apakškomisiju darbība. Šī raksta mērķis nebija detalizēti iztirzāt šo struktūru funkcionēšanu un Satversmes teksta tapšanas nianses, taču, balstoties uz Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem, tas nākotnē ir paveicams. Parasti pētnieku interese nesniedzas tālāk par vētrainajām debatēm Satversmes sapulces plenārsēdēs, taču tur tika vien diskutēts par komisijā un apakškomisijās sagatavoto materiālu. Priekšstati par to, kādēļ Latvijas Republikas uzbūve ir tieši tāda, kāda tā ir, un kādi bija motīvi un diskusijas aiz attiecīgajiem formulējumiem, ir atrodami tieši minēto struktūru sēžu protokolos.

JĀNIS ŠILIŅŠ

CREATION OF THE CONSTITUTION OF LATVIA AND ITS REFLECTION IN THE DOCUMENTS OF THE LATVIAN STATE HISTORICAL ARCHIVE

The article analyses the process of creation of the Constitution of the Republic of Latvia (Satversme) in 1920–1922. The main focus is on the activities of the Constitutional Commission of the Constitutional Assembly of Latvia and its sub-commissions. A closer look is given to the drafting of the first part of Satversme that, after the rejection of the second part, became the State Constitution.

Latvian State Historical Archive holds all the documentation concerning activities of the Constitutional Assembly and its work on the text of Satversme. The most important documents include: 1) transcripts of the sessions of the Constitutional Assembly; 2) protocols of the Constitutional Commission; 2) protocols of the Constitutional Assembly's sub-commissions. Some of these documents have already been published or are digitalized and available online.

These materials give insight into the process of drafting the Constitution, the ideas and arguments behind it, and the persons involved. The Constitutional Commission initially consisted of 26 members, in 1921 this number was cut to 16. Often, they are considered the fathers of Satversme. All major Latvian political parties and representatives of ethnical minorities were involved in the work of the commission.

The Constitutional Commission was divided into three (later four) sub-commissions, each working on a separate part of the Constitution, as well as on the official coat of arms and national flag. The first part of the Constitution had to cover the principles of the State organization; second – the rights of the people; third – the election of the parliament; fourth – the official symbols of the State. The third sub-commission never started its work, its responsibilities were transferred to the first sub-commission.

The process of creation of the Latvian Constitution took 594 days. The work on the text began after accepting the provisional constitution on 27 May and 1 June 1920, and agreement on key principles that will be used in Satversme. The Latvian Constitution was adopted on 15 February 1922 and came into power on 7 November 1922.

The project drafted by the Constitutional Commission was almost turned down during the first session of the Assembly. However, three important members of the Latvian Social-Democratic Labor Party did not follow the agreed party line and voted in favor of the project. In the following sessions, the Social Democrats succeeded in abandoning the general presidential election which had been

a major stumbling block. As a result, Latvia became a parliamentary, not a presidential republic. The second part of the Constitution (rights, freedoms and obligations of citizens) did not have such a favorable fortune – it was rejected on 5 April 1922.

Keywords: Constitution of the Republic of Latvia, Constitutional Assembly of Latvia, Constitutional Commission, Constitutional sub-commissions, fathers of the Constitution.

Iesniegts 2022. gada 15. augustā

VĒSTURE

JOGITA SAUKA

LATVIJAS NACIONĀLĀS BIBLIOTĒKAS NACIONĀLO AUTORITATĪVO DATU KOPAS PĀRVEIDOŠANA ATVĒRTO SAISTĪTO DATU FORMĀ

Rakstā sniegts pārskats par Latvijas Nacionālās bibliotēkas autoritatīvo datu kopas izveidi, aptvērumu un bagātināšanu, t. i., kvalitātes uzlabošanu un datu pārveidi saistīto datu formā. Autore analizē izmantotos starptautiskos standartus un identifikatorus, kā arī parāda atvērtā koda rīku nozīmi autoritatīvo datu pārveidē saistītajos datos, šo datu potenciālu digitālā kultūras mantojuma platformas izveidē un to publicēšanā Vikidatos (Wikidata). Autoritatīvos datus veido arī Latvijas Nacionālais arhīvs, un rakstā sniegts abu institūciju autoritatīvo datu salīdzinājums, iezīmējot kopīgo un atšķirīgo. Autore uzsver autoritatīvo datu informatīvo vērtību un to, ka, "pārtulkotiem" mašīnlasāmu standartu valodā, tiem ir būtiska loma semantiskā tīmekļa iespēju paplašināšanā saistībā ar kultūras mantojuma reprezentēšanu. Raksts tapis Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes projekta "Latvijas atmiņas institūciju dati digitālajā telpā: vienojot kultūras mantojumu" 2020.–2022. gadā Latvijas Zinātnes padomes Fundamentālo un lietišķo pētījumu programmas ietvaros (projekta nr. Izp-2019/1-0365), un tajā ir līdzdarbojušies Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfijas institūta Nacionālā tēzaura eksperte Mārīte Apenīte un datu pārvaldības eksperts Eduards Skvireckis.

Atslēgvārdi: autoritatīvie dati, identifikatori, saistītie dati.

Kultūras mantojuma pieejamība sabiedrībai digitālajā vidē pašlaik ir ļoti nozīmīgs uzdevums kultūras jomā, un to veicinātu arī kopīga datu izmantošana, sadarbojoties kultūras mantojuma institūcijām. Viens no bibliotēku pamatmērķiem ir nodrošināt efektīvu piekļuvi informācijai, tās veido informācijas organizēšanas sistēmas, nodrošinot jēgpilnu informācijas izguvi un izstrādājot produktīvas meklēšanas platformas. Zināšanu organizēšanas sistēmas ir tilts starp lietotāju vajadzību pēc informācijas un informācijas resursiem. Lai informācijas apstrāde būtu kvalitatīva, bibliotēkām, arhīviem un citām atmiņas institūcijām, veidojot savus elektroniskos katalogus, kopkatalogus, informācijas sistēmas, portālus un datubāzes, kā arī iekļaujoties starptautiskajā informācijas apritē, ir

jānodrošina gan precīza datu ievade, gan arī līdzekļi, ar kuru palīdzību veidot kontrolētus piekļuves punktus kvalitatīvu meklēšanas rezultātu ieguvei. Šādu kontroli īsteno ar autoritatīvajiem datiem, t. i., standartizētām, strukturētām, pārbaudītām un uzticamām ziņām par personām, institūcijām, vietām, notikumiem, pasākumiem, darbiem, priekšmetiem un citiem kontrolētu klasifikatoru vārdiskiem apzīmējumiem.[1] Autoritatīvās kontroles pamatmērķis ir nodrošināt vienotas leksikas vienības – vārda, vārdkopas, jēdziena – formas lietojumu personām, ģeogrāfiskiem nosaukumiem, institūcijām, konferencēm, kā arī dažādiem objektiem un procesiem.

Entīte (angļu valodā *entity*) ir jebkurš fizisks vai abstrakts, reāls vai iedomāts objekts, kam ir savs nosaukums un ko ir iespējams viennozīmīgi – pēc identifikatora, nosaukuma vai nosaukuma kopā ar citām entītes īpašībām – atšķirt no citām entītēm ar līdzīgiem nosaukumiem un īpašībām (atribūtiem). Autoritatīvie dati atspoguļo noteiktas nosauktas entītes, kā personas, institūcijas, dzimtas, darbus, vietas, jēdzienus u. tml.[2] Kalpojot par pamatu dažādu entīšu identificēšanai semantiskajā tīmeklī, autoritatīvie dati kļūst par mezgla punktu dažādu kultūras mantojuma resursu identificēšanā, un tiem ir būtiska loma semantiskā tīmekļa iespēju paplašināšanā saistībā ar kultūras mantojuma atklāšanu. Autoritatīvie dati ir ļoti labs sadarbības instruments starp dažādām institūcijām un informācijas izguves sistēmām. Autoritatīvo datu klātesamība kultūras mantojuma digitālo resursu platformās nodrošina dažādu kultūras institūciju veidotu datu vienotu identifikāciju un paaugstina datu sadarbspēju, ļaujot sniegt lietotājiem kvalitatīvu un uzticamu informāciju par resursiem.

Bibliotēku datu attīstībā iezīmējas virziens no vārdu/nosaukumu autoritatīvas kontroles uz entīšu identificēšanu, t. i., to atpazīšanu pēc raksturīgām īpatnējām pazīmēm, un savstarpēju saistīšanu, jo arvien vairāk tiek izmantoti atvērto saistīto datu principi. Dati tiek pārveidoti RDF (*Resource Description Framework* – resursa apraksta ietvars) trijniekos, kuros informācija tiek izvērsta shēmā "subjekts–predikāts–objekts", veidojot saiti starp dažādām entītēm, kam autoritatīvās vārdnīcās vai ontoloģijās ir piešķirts stabils un nemainīgs identifikators. Piemēram, Jānis Rainis (persona, VIAF ID: 77113948) ir autors (loma, RDA attiecību apzīmētāja CURIE rdaa: P50195) "Zelta zirgs" (darbs, VIAF ID: 308658148; 1. att.).

Entītei tiek piešķirts URI (*Uniform Resource Identifier* – vienotais resursu identifikators), lai dažādās valodās un dažādās tīmekļa ontoloģijās, vārdnīcās

---

[1] Latvijas Republikas likums "Par Latvijas Nacionālo bibliotēku". Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/62905-par-latvijas-nacionalo-biblioteku [skatīts 01.12.2021.].

[2] Rekomendācijas "Atsauču datu semantiskās sadarbspējas veicināšanai starp Latvijas kultūras mantojuma institūcijām" (2021). Rīga: LNB Bibliogrāfijas institūts. DOI: https://doi.org/10.52197/IBIV6839.

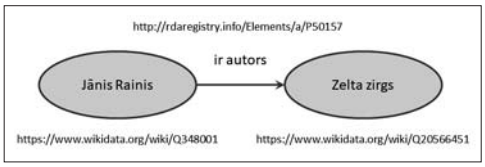

1. att. Piemērs attiecībām starp dažādām entītēm

un platformās identificētu vienu un to pašu entīti. Autoritatīvo datu atainošanai un saistīšanai izmanto dažādas RDF vārdnīcas un ontoloģijas. Šie dati tiek savstarpēji saistīti semantiskā tīmeklī, izmantojot stabilus identifikatorus. Saistīto autoritatīvo datu mērķis ir veicināt dažādu atmiņas institūciju sadarbību to lietošanā un uzturēšanā, veidojot kopīgas infrastruktūras sistēmas, kas saistītas ar ārējiem resursiem, kā, piemēram, Vikidati,[3] Finto[4] un *Share-Virtual Discovery Environment* (Share-VDE). Share-VDE ir bibliotēku virzīta iniciatīva, kas apkopo bibliogrāfiskos katalogus un bibliotēku kopienas veidotos autoritatīvos datus. Projektā iesaistīto bibliotēku katalogi tiek pārveidoti no MARC uz RDF, izmantojot entīšu identifikācijas, saskaņošanas un datu bagātināšanas procesu ar identifikatoriem no ārējiem avotiem (ISNI, VIAF, Vikidati, orģinālajiem Share-VDE identifikatoriem u. tml.), lai izveidotu entīšu kopas, kā, piemēram, Persona, Darbs, u. tml. Šāds izveidotais resursu tīkls tiek publicēts kā saistītie dati Share-VDE platformā (2. att.).

2. att. Share-VDE logo un saite: https://www.share-vde.org/sharevde/clusters?l=en

Bibliotēku autoritatīvie dati

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) autoritatīvie dati entītēm tiek veidoti saskaņā ar RDA (*Resource Description and Access* – resursu apraksts un piekļuve) jeb datu elementu, vadlīniju un instrukciju pakotni, kas paredzēta bibliotēku un kultūras mantojuma resursu metadatu veidošanai atbilstoši starptautiskiem datu modeļiem, lai izmantotu tos lietotājorientētās saistīto datu lietojumprogrammās.

Persona – gan reāli, gan izdomāti indivīdi, kas ir atbildīgi par dažādu darbu intelektuālo vai mākslinieciskо saturu, fizisko izgatavošanu un izplatīšanu vai ir kāda darba priekšmets jeb tēma. Personām tiek veidoti autoritatīvie ieraksti, kas satur galveno piekļuves punktu – personas personvārda formu oriģinālvalodā, pēc kuras persona ir visvairāk pazīstama. Tiek pievienoti personas dzīves dati,

[3] Vikidati – brīvi papildināma zināšanu bāze. Pieejams: https://www.wikidata.org [skatīts 15.12.2021.].

[4] Finto – Somijas Nacionālais tēzauru un ontoloģiju serviss. Pieejams: http://finto.fi/ [skatīts 02.03.2022.].

tituli vai citas precizējošas ziņas, kā arī atšķirīgie piekļuves punkti, t. i., citas sastopamās personvārda formas. Personas autoritatīvo ierakstu veidošana atbilstoši RDA kataloģizācijas noteikumiem dod iespēju veidot pilnīgāku informāciju par attiecīgo personu, kas kalpo labākai entītes identificēšanai. Šī papildu informācija par entīti tiek strukturēta attiecīgos MARC21[5] (*Machine Readable Cataloging* – mašīnlasāmā kataloģizācija) laukos un sniedz ziņas par vietām un grupām, kas saistītas ar personu, tās darbības jomu, nodarbošanos un valodu.

Dzimta/ģimene – dzimtas/ģimenes, dinastijas vai klani, kas ir atbildīgi par dažādu darbu intelektuālo vai mākslinieciskо saturu, fizisko izgatavošanu vai izplatīšanu vai ir kāda darba priekšmets jeb tēma. Dzimtām tiek veidoti autoritatīvie ieraksti, kas satur galveno piekļuves punktu – dzimtas vārdu oriģinālvalodā, kuram, lai atšķirtu no citām dzimtām ar tādu pašu dzimtas vārdu, var tikt pievienota precizējoša informācija iekavās: datējums vai vieta, kas saistīta ar dzimtu, vai dzimtas ievērojamākais pārstāvis. Ierakstā tiek pievienotas arī dzimtas vārda citas formas. Dzimtas autoritatīvo ierakstu veidošana atbilstoši RDA kataloģizācijas noteikumiem sniedz pilnīgāku informāciju par attiecīgo dzimtu, tādā veidā palīdzot entītes labākai identificēšanai. Šī informācija ir strukturēta un sniedz šādas ziņas: vietas, kas saistītas ar dzimtu, dzimtas tips, ievērojamākais/-ie dzimtas pārstāvis/-ji, dzimtas pārmantotais tituls. Ar attiecīgā MARC21 lauka palīdzību ir iespējams sasaistīties ar pārējo dzimtas pārstāvju personas autoritatīvajiem ierakstiem un norādīt attiecību pret šo dzimtu, piemēram, ciltsmāte/ciltstēvs, dzimtas pēctecis.

Institūcija – institūcijas, kas ir atbildīgas par dažādu darbu intelektuālo vai mākslinieciskо saturu, fizisko izgatavošanu, izplatīšanu vai ir kāda darba priekšmets jeb tēma. Institūcijām tiek veidoti autoritatīvie ieraksti, kas satur galveno piekļuves punktu – galveno institūcijas nosaukumu oriģinālvalodā, kam var tikt pievienotas pakārtotas vienības, paskaidrojoši apzīmējumi iekavās, vietas vai datējumi, kas saistīti ar attiecīgo institūciju. Institūciju autoritatīvo ierakstu veidošana atbilstoši RDA kataloģizācijas noteikumiem sniedz iespēju dot pilnīgāku informāciju par institūciju, kas palīdz entītes identificēšanā. Šī informācija tiek strukturēta MARC21 laukos un sniedz ziņas par institūcijas veidu, vietām un grupām, kas saistītas ar institūciju, darbības jomu.

Pasākumi (īslaicīgas institūcijas) – konferenču, pasākumu, simpoziju, sanāksmju, izstāžu u. tml. pasākumu autoritatīvie ieraksti, kas palīdz identificēt īslaicīgas institūcijas, kas ir atbildīgas par dažādu darbu intelektuālo vai mākslinieciskо saturu, fizisko izgatavošanu un izplatīšanu vai ir kāda darba priekšmets jeb tēma.

---

[5] MARC21 Format for Authority Data. Pieejams: https://www.loc.gov/marc/authority/ [skatīts 23.02.2022.].

Unificētie nosaukumi – atšķirīgu nosaukumu darbi, kuriem nav vai nav nosakāmi autori, piemēram, anonīmu klasiķu darbi, svētie raksti, vai arī šo darbu radīšanā iesaistītas atbildīgo aģentu grupas, piemēram, datorprogrammas, iespieddarbu sērijas un periodiskie izdevumi, kinofilmas.

Darbi – ja darbiem ir autors, tad tiem tiek veidoti darbu autoritatīvie ieraksti, kas palīdz identificēt autordarbus. Tie satur autoritatīvo pamatformu darbam – autora kā personas vai institūcijas pamatformu un darba nosaukumu oriģinālformā, kā arī darba citas papildformas (dažāda rakstība), darba formu un žanru, darba radīšanas vietu un laiku.

Izteiksmes (tulkojumi, adaptācijas) – dažādas izteiksmes, kam tiek veidoti izteiksmju autoritatīvie ieraksti, kas satur izteiksmes pamatformu – autora kā personas vai institūcijas pamatformu, darba nosaukumu oriģinālformā un valodu vai citus izteiksmi identificējošus elementus vai tikai darba nosaukumu oriģinālformā, kā arī atšķirīgos piekļuves punktus. Izteiksmes autoritatīvajam ierakstam pievieno arī tādus atribūtus kā satura veidu, valodu, darba formu/žanru.

Izveidotajos personu, dzimtu, institūciju, darbu, izteiksmju un pasākumu autoritatīvajos ierakstos var tikt pievienotas sasaistes norādes ar citām personām, dzimtām, institūcijām, pasākumiem. Attiecību apzīmētāji sniedz precīzāku informāciju par attiecību veidu, piemēram, cita identitāte, autors, tulkotājs, saistītā persona, dibinātā institūcija, priekštecis, pēctecis, organizators u. tml.

Ģeogrāfiskie nosaukumi – ģeogrāfiskās entītes, kas atbilstoši kataloģizācijas noteikumiem tiek izmantotas bibliotēku veidotajos bibliogrāfiskajos un autoritatīvajos datos vai ir kāda darba priekšmets jeb tēma. Ģeogrāfisko nosaukumu autoritatīvie ieraksti ietver administratīvos vietu nosaukumus, kā, piemēram, valstis, apgabalus, novadus, rajonus, provinces, pilsētas, pagastus, ciemus; un neadministratīvos vietu nosaukumus, kā planētas, kontinentus, okeānus, jūras, upes, salas, kalnus, mežus, kultūrvēsturiskos novadus, neadministratīvas pilsētu daļas, ostas, dzelzceļa stacijas, dzelzceļa līnijas, kapsētas, nacionālos parkus un dabas liegumus u. tml. Šo autoritatīvo ierakstu galvenie atribūti ir dažādas ģeogrāfiskā nosaukuma formas, jurisdikcijas tips, valoda un koordinātas.

Tematiskie priekšmeti (tēmas) – darba saturs jeb tēmas, kas tiek izteiktas ar abstraktiem jēdzieniem, nozaru terminiem, vārdiem vai vārdkopām. Tematisko priekšmetu autoritatīvo ierakstu izveidei izmanto katrā bibliotēkā pieņemto priekšmetu valodu jeb kontrolēto vārdnīcu. Kopš 2000. gada LNB latviešu valodā adaptē ASV Kongresa bibliotēkas Priekšmetu rādītāju (*Library of Congress Subject Headings;* LCSH). Tā ir bagātas leksikas un universāla lietojuma vārdnīca, kas nodrošina labi kontrolētas terminu semantiskās attiecības (ekvivalentās, hierarhiskās un asociatīvās), tādējādi novēršot sinonīmiju, polisēmiju un homogrāfiju.

Formas/žanra priekšmeti – darba forma vai žanrs. Kopš 2015. gada LNB latviešu valodā adaptē galvenokārt FAST (*Faceted Application of Subject Ter-*

minology – priekšmetu terminu fasetlietošanas shēma) un LCGFT (*Library of Congress Genre/Form terms* – Kongresa bibliotēkas žanra/formas termini). Tās ir kontrolētās vārdnīcas jeb tēzauri, kas ietver gan vispārīgos terminus, piemēram, enciklopēdijas, vārdnīcas, uzziņu līdzekļus, gan speciālos formas/žanra priekšmetu terminus dažādās nozarēs (tiesības, literatūra, mūzika, reliģija, māksla utt.), starp kuriem ir hierarhiskas, ekvivalentas un semantiskas attiecības, kas nodrošina priekšmetu terminu autoritatīvo kontroli. LNB tiek veidoti ne vien vispārīgie formas/žanra priekšmeti un speciālie formas/žanra priekšmeti dažādās nozarēs, bet arī lokālie formas/žanra priekšmeti, kas nepieciešami bibliotēkas dažādo krājumu satura formas vai žanra atspoguļošanai.

Latvijas Nacionālā bibliotēka kopš 2000. gada veido autoritatīvo ierakstu datubāzi, kas ir nacionālais bibliogrāfiskais resurss personvārdiem, institūciju nosaukumiem, darbu nosaukumiem, unificētajiem ģeogrāfiskajiem nosaukumiem, tematiskajiem priekšmetiem un formas/žanra priekšmetiem, ko izmanto citas Latvijas bibliotēkas, bet nav pieejama citām atmiņas institūcijām, jo autoritatīvie dati nav publicēti kā atsevišķa datu kopa atvērto saistīto datu formā.

Kopš 2014. gada LNB personu, dzimtu un institūciju autoritatīvie dati tiek veidoti, izmantojot RDA[6] (*Resource Description and Access* – resursa apraksts un piekļuve) kataloģizācijas noteikumus detalizētas informācijas nodrošināšanai. Šāda informācija satur, piemēram, ar entīti saistītas vietas, darbības jomas, nodarbošanos/profesijas, valodu, vēsturiskos datus un citus atribūtus, kas ir nepieciešami entītes identificēšanai. RDA dod iespēju veidot dažādu attiecību tīklu starp entītēm, kas ir precīzi formulētas FRBR LMR (FRBR *Library Reference Model* – bibliotēku norāžu modelis). Tās ir ne tikai tradicionālās attiecības starp darbiem un to radītājiem jeb aģentiem – personām, institūcijām, dzimtām/ģimenēm, bet arī starp dažādiem saistītiem darbiem (oriģināldarbi un to adaptācijas, atvasinājumi u. tml.), darbu izteiksmēm (dažādas darba izteiksmes, kā "Zelta zirgs" – luga, teātra izrāde), saistītām personām, dzimtām/ģimenēm, institūcijām, ģeogrāfiskām vietām u. tml.

Identifikatori autoritatīvajos datos

Entītēm tiek piešķirts globāli unikāls un nemainīgs identifikators – precīzs numurs vai burtu un ciparu virkne, kas ir mašīnlasāma vai cilvēkiem lasāma. Tas precīzi identificē entīti un ļauj izgūt ziņas par reāli eksistējošu vai digitālu objektu, dokumentu, personu, vietu, institūciju vai jebkuru citu entīti.[7] Pašlaik pazīstamākie pastāvīgie identifikatori ir DOI (digitālo objektu identifikators) zinātnis-

[6] Resource Description and Access (RDA). Pieejams: https://access.rdatoolkit.org/ [skatīts 27.12.2021.].

kajiem rakstiem un ORCID[8] (*Open Researcher and Contributor* ID – pētnieku un līdzautoru brīvpieejas identifikatoru sistēma) zinātnisko publikāciju autoriem, kur ORCID arvien vairāk tiek izmantots zinātnes, tehnoloģiju, inženierzinātņu, matemātikas žurnālu rakstu autoriem un līdzautoriem; ISNI[9] (*International Standart Name Identifier* – starptautiskais personvārdu/institūciju nosaukumu standartidentifikators), ULAN[10] (*The Union List of Artist Names*) māksliniekiem, kuri saistīti ar vizuālo mākslu un arhitektūru, bet ne ar izpildītājmākslu; VIAF[11] (*Virtual International Authority File* – virtuālā starptautiskā autoritatīvā datne), kas ir radīta, iekļaujot Nacionālo un citu bibliotēku veidotos autoritatīvos datus par personām, institūcijām, darbiem, izteiksmēm, ģeogrāfiskiem un unificētiem nosaukumiem. Visi lielākie saistīto datu projekti iekļaujas VIAF, un šie dati plaši tiek izmantoti Vikidatos un Vikipēdijas šķirkļu veidošanā.

Vikidati, ko izveidoja *Wikimedia* pamatus atbalstošais *Wikimedia Foundation*, ir atvērta zināšanu krātuve, kur dati ir strukturēti pēc noteiktām īpašībām (*Properties*). Kopš 2012. gada Vikidati ir kļuvuši par atvērto identifikatoru globālo centru un darbojas kā centrālā krātuve strukturētajiem datiem par saviem *Wikimedia* māsas projektiem (*Wikipedia*, *Wikivoyage*, *Wikisource* u. c.). Vikidati apkopo dažādu kontrolēto vārdnīcu identifikatorus, kā arī apzīmētājus dažādās valodās.[12]

Saistītie dati

Saistītie autoritatīvie dati ir izmantojami dažādu institūciju sadarbībā, veidojot kopīgas atmiņas institūciju infrastruktūras sistēmas, kas saistās ar ārējiem datu avotiem. Autoritatīvie dati kā labi strukturēti dati ir viegli pārveidojami, izmantojot atvērto saistīto datu principus, tie labi iekļaujas tajos un precīzi nodrošina dažādu entīšu kontroli semantiskajā tīmeklī.

Saistītie dati (*linked data*) ir veids, kā organizēt un tīmeklī publicēt strukturētu, datoram saprotamu informāciju par objektiem, to īpašībām un savstarpējām saitēm. Saistīto datu veidošanas principi:[13]

1) entīšu (personu, objektu, lietu) identificēšanai tiek lietoti identifikatori;

2) identifikatori tiek iekļauti tīmekļa adresēs (URI);

---

[7] Smith-Yoshimura, K. (2020). Transitioning to the Next Generation of Metadata. Dublin (USA): OCLC, pp.11–15. PDF e-book.

[8] ORCID. Pieejams: https://orcid.org/ [skatīts 11.03.2022.].

[9] ISNI. Pieejams: https://isni.org/ [skatīts 11.03.2022.].

[10] ULAN. Pieejams: https://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/ulan/ [skatīts 24.01.2022.].

[11] VIAF. Pieejams: http://viaf.org/ [skatīts 18.03.2022.].

[12] Why so many identifiers? For who? To do what? Pieejams: https://www.ouvrirlascience.fr/desidentifiants-ouverts-pour-la-science-ouverte-synthese/ [skatīts 25.03.2022.].

[13] Berners-Lee, T. (2006). Linked Data – Design Issues. W3C. Pieejams: https://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html [skatīts 15.02.2022.].

3) atbildē uz tīmekļa (URI) pieprasījumu tiek sniegta strukturēta informācija par attiecīgo personu, objektu, lietu;

4) objekta informācijā tiek iekļautas saites uz citiem objektiem.

Pieaugot nepieciešamībai unikāli identificēt un saistīt personu, vietu un citus autoritatīvos datus ārpus bibliotēku kopienām, LNB strādā, lai savus autoritatīvos datus publicētu saistīto datu formā. Pētot citu bibliotēku pieredzi autoritatīvo datu publicēšanā saistīto datu formā, secinām, ka tiek izmantotas dažādas RDF ontoloģijas, kā, piemēram, FOAF, SKOS u. c. Latvijas Nacionālajai bibliotēkai jau ir pieredze saistīto datu pilotprojektā RunA (Rainis un Aspazija, https://runa.lnb.lv/). Šajā projektā autoritatīvo datu atveidei ir izmantoti gan FOAF, DC (*Dublin core* – metadatu elementu kopa), gan Schema.org.

FOAF (*Friend of a Friend*) ir RDF ontoloģija, kas apraksta personas un attiecības starp tām. FOAF ļauj raksturot personas, viņu intereses, sasniegumus, aktivitātes un attiecības ar citiem cilvēkiem, tāpēc FOAF visbiežāk tiek izmantots personu un institūciju autoritatīvo ierakstu pārveidei saistīto datu formā. FOAF priekšrocība ir tā detalizētā daba, padarot to izmantojamu kā datu apmaiņas formātu starp esošiem tīkliem, kā arī kā atsevišķu ontoloģiju rīku. Tas ir kļuvis par daļu no *Linked Data* iniciatīvas un ir uzticama un plaši pieņemta ontoloģija. FOAF, apvienota ar citām RDF ontoloģijām, varētu būt pamatā tam, kā visus LNB veidotos personu, dzimtu/ģimeņu, darbu, institūciju autoritatīvos datus būtu iespējams pārveidot saistīto datu formā.

Autoritatīvo datu bagātināšana

2019. gadā LNB sāka izmēģinājuma projektu – papildināt personu, institūciju un ģeogrāfisko nosaukumu autoritatīvos datus ar tādiem identifikatoriem kā ORCID, Vikidati, ResearcherID, ULAN ID, vietvārdu datubāzēm un Latvijas Nacionālās enciklopēdijas e-versiju attiecīgo šķirkļu identifikatoriem. Izmēģinājuma laikā šos identifikatorus pievienoja tikai tām institūcijām un personām, kas ir Latvijas autori vai ir saistīti ar Latviju. LNB autoritatīvajos ierakstos šiem identifikatoriem tika izmantots MARC21 7XX lauks – saistītais ieraksts, kur apakšlauks 1 ir ārējā informācijas resursa URI (3. att.). Izmēģinājuma projekta laikā nepieciešamie identifikatori tika pievienoti manuāli. Identifikatori nodrošina tiltu starp MARC un ārpus MARC vidi un ārpus bibliotēkas resursiem.

Visam datu masīvam manuāli nav iespējams pievienot nepieciešamos identifikatorus, tāpēc izmantojām savu dalību VIAF, kas publicē LNB autoritatīvos datus kā saistītos datus un nodrošina sasaisti ar citu valstu autoritatīvajiem datiem, Vikidatiem un citiem resursiem. 2013. gadā LNB sāka personvārdu un institūciju nosaukumu autoritatīvo ierakstu eksportēšanu uz VIAF. Turpinot attīstīt un pilnveidot savus autoritatīvos datus, LNB kopš 2020. gada eksportē uz VIAF arī darbu, pasākumu un ģeogrāfisko nosaukumu autoritatīvos datus.

Sistēmas nr.	000024548
Entītes veids	Persona
Persona	Siliņš, Leonids, 1916-2005
Vieta saistīta ar	Dzim.: Ņižnijnovgoroda (Krievija). Mir.: Stokholma (Zviedrija).
Vieta saistīta ar	Adr.: Latvija
Darbības joma	Vēsture.
Darbības joma	Politika.
Nodarb./profesija	Vēsturnieks.
Nodarb./profesija	Sabiedriskais darbinieks.
Norāde	Siliņš, Leonids, 1916-2005 [lav]
Norāde	Silins, Leonids, 1916-2005 [swe]
Citi atribūti	Dr.hist.
Grupa saistīta ar	Latvijas Centrālā padome.
Dzimums	virietis
Valoda saistīta ar	lav
Valoda saistīta ar	eng
Valoda saistīta ar	swe
Saist. ieraksts	Siliņš, Leonids, 1916-2005 [VIAF] http://viaf.org/viaf/63342352
Saist. ieraksts	Siliņš, Leonids, 1916-2005 [ISNI] http://www.isni.org/0000000034094843
Saist. ieraksts	Siliņš, Leonids, 1916-2005 [Wikidata] https://www.wikidata.org/wiki/Q50378621

3. att. Sasaiste ar ārējiem resursiem (URI)

Sūtot LNB datus VIAF datubāzei, ir iespējams saņemt atpakaļ ar identifikatoriem, piemēram, ISNI, ULAN, Vikidati, VIAF, bagātinātus datus. Šie identifikatori tiek automatizēti pievienoti autoritatīvajiem datiem kā saites uz ārējiem resursiem. Taču ir vairākas starptautiski nozīmīgas identifikatoru sistēmas, kas nav iekļautas VIAF, piemēram, ORCID, ResearcherID u. c., un kuras ir nozīmīgas ar zinātniskai pētniecībai noderīgiem identifikatoriem. Šos identifikatorus Latvijas zinātnieku un pasniedzēju autoritatīvajiem ierakstiem pievieno manuāli. Tāpat autoritatīvajiem ierakstiem tiek manuāli pievienoti Latvijas Nacionālās enciklopēdijas e-versijas šķirkļu identifikatori un metadati.

Identifikatori, ja tie ir ievietoti personas vai institūcijas autoritatīvajā ierakstā, atvieglo pētnieku publikāciju un datu izplatīšanu un nodrošina atvērtu piekļuvi pētījumu rezultātiem, kā arī palīdz bibliotēkām kvalitatīvāk apkalpot lietotāju. Autoritatīvais ieraksts kļūst par galveno punktu, kurā ir sakopota uzticama un strukturēta informācija par entīti, un turklāt ir identifikatori, ar kuru palīdzību informācijas ieguves ceļš ir kļuvis ātrāks, vienkāršāks un ar saitēm uz papildu avotiem.

2021. gada nogalē LNB tika sperts vēl viens solis atvērto saistīto datu virzienā, mēģinot sasaistīt bibliotēkas datus ar Vikidatiem. Sasaiste ne tikai bagātinātu Vikidatus, bet arī nodrošinātu iespēju automātiski papildināt LNB autoritatīvo ierakstu datubāzi (LNC10) gan ar ārēju sistēmu identifikatoriem (piemēram, ORCID, ResearcherID), gan ar citu informāciju par entītēm. Lai gan Vikidati jau iepriekš ir bagātināti ar LNC10 personu entīšu autoritatīvo ierakstu identifikatoriem, šoreiz tika īstenoti pirmie mēģinājumi masveidā augšupielādēt LNB veidotos autoritatīvos datus Vikidatu zināšanu bāzē, veidojot jaunas Vikidatu vienības (*item*). Mēģinājums notika tieši ar darbu autoritatīvajiem ierakstiem. Lai pārveidotu un sakartētu MARC datus, kas veidoti atbilstoši LRM[14] (*Library*

Reference Model – bibliotēku atsauču modelis) konceptuālajam modelim, ko par pamatu izmanto LNB, notika konsultācijas ar Vikidatu projektu *WikiProject Books*,[15] kurā darbojas bibliotekāri un informācijas speciālisti no visas pasaules. Projektā tiek veidots bibliogrāfisko entīšu datu modelis, kas atšķiras no FRBR un vēlāk LRM, bet ir savietojams ar tiem. Pēc tam kad tika atrasts un pielāgots datu modelis un izveidots kartējums starp atšķirīgajiem standartiem, LNB veidoto Darbu autoritatīvo ierakstu pārveide un augšupielāde Vikidatu zināšanu bāzē ir veiksmīgi pabeigta. Rezultātā tika izstrādāta darbplūsma un izveidota Vikidatu shēma, kas palīdzēs šo procesu atkārtot. Lai jauno vienību augšupielādes blakusefekts būtu vērtīga informācija un saites ar citām entītēm, pirms darbu autoritatīvo datu augšupielādes tika izveidotas Vikidatu vienības tām personām, kas ir autori darbu autoritatīvajos ierakstos LNC10 datubāzē un kam līdz šim nebija Vikidatu ieraksta (ap 1000 ierakstu). Pēc sagatavošanas procesu pabeigšanas kopā tika izveidots ap 6600 jaunu literāro darbu ierakstu Vikidatos, visiem pievienojot arī LNB un VIAF identifikatorus. Vikidatu shēma un dati vēl būtu jāpapildina ar darba radīšanas vietu vai ar darbu saistītu vietu un ar darba formu, kur izmantoti formas/žanra priekšmeti. Bet, lai to varētu izdarīt, vispirms nepieciešama abu vārdnīcu vērtību saattiecināšana ar Vikidatu vienībām (tagad tas tiek darīts manuāli). Šīs procedūras ir plānots realizēt 2022. gada laikā. Kad būs pabeigta jaunizveidoto Vikidatu vienību testēšana, LNC10 datubāze ir jāpapildina ar šiem Vikidatu identifikatoriem, lai saite būtu abpusēja.

Nākamais posms ir autoritatīvo ierakstu sasaiste LNB autoritatīvās ierakstu datubāzes (LNC10) ietvaros (4. att.). Veidojot autoritatīvos ierakstus, MARC21 372 laukā (darbības joma) izmanto LNB veidotu kontrolētu priekšmetu (tēmu) autoritatīvās pamatformas. Apakšlaukā 0 uzrāda attiecīgā priekšmeta sistēmas numuru jeb identifikatoru (no Nacionālā tēzaura). Ja tiek sasaistīta persona ar citu personu, institūciju, dzimtu, tad MARC21 500 laukā 0 uzrāda attiecīgā autoritatīvā ieraksta sistēmas numuru jeb identifikatoru un i apakšlaukā definē attiecības, kādas ir starp entītēm.

Secīgo pasākumu autoritatīvie ieraksti tiek veidoti hierarhiski "no apakšas uz augšu", t. i., katram secīgam pasākumam ir izveidots autoritatīvais ieraksts, kas tiek sasaistīts ar pasākuma kopnosaukuma autoritatīvo ierakstu.

MARC21 lauku 0 apakšlauka galvenā funkcija ir izveidot iekšējas funkcionalitātes saiti uz saistīto entīti. Tad, kad dati tiks publicēti atvērto saistīto datu formā, šīs saites parādīs hierarhisku attiecību tīklu starp entītēm.

LNB priekšmetu autoritatīvos ierakstus veido atbilstoši ASV Kongresa bibliotēkas autoritatīvo ierakstu metodikai. Tematisko priekšmetu, ģeogrāfisko

[14] LRM. Pieejams: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712.pdf [skatīts 15.01.2022.].

[15] WikiProject Books. https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:WikiProject_Books [skatīts 09.02.2022.].

FMT	AU
LDR	nz a n 4500
001	LNC10-000220088
005	20210428154001.0
008	150921nn aznnnaabn a aaa
040	|a LV-RiVB |b lav |e rda
046	|f 1891-08-05 |g 1956-05-19
075	|a Persona |b P
1001	|a Ērenpreiss, Gustavs, |d 1891-1956
370	|a Mazsalaca (Mazsalacas novads, Latvija) |b Detmolda (Vācija)
370	|e Vācija |s 1945 |t 1956
372	|a Velosipēdu ražošana |0 LNC10-000282840
374	|a Uzņēmējs
375	|a virietis
377	|a lav
377	|a ger
377	|a rus
4001	|a Эренпрейс, Густав, |d 1891-1956 |9 rus
4001	|a Ērenpreiss, G. |q (Gustavs), |d 1891-1956 |9 lav
5003	|w r |i Dzimta: |a Ērenpreisu dzimta |0 LNC10-000220100
5102	|w r |i Dibinātā institūcija: |a Gustava Ērenpreisa velosipēdu fabrika |0 LNC10-000153931

4. att. Sasaiste LNC10 datubāzes ietvaros ar MARC21 500 lauka un apakšlauka palīdzību

nosaukumu un formas/žanru priekšmetu autoritatīvo ierakstu sagatavošana pārveidošanai atvērto saistīto datu formā notiek pakāpeniski. No jauna veidotiem tematiskajiem, ģeogrāfisko nosaukumu un formas/žanra autoritatīvajiem ierakstiem 7XX laukos manuāli pievieno saites uz ASV Kongresa bibliotēkas veidoto priekšmetu saraksta identifikatoriem, Vikidatiem, Latvijas Nacionālo e-enciklopēdiju u. c. tiešsaistes avotiem. Autoritatīvo ierakstu sagatavošana publicēšanai atvērto saistīto datu formā ir daudzpakāpju process. LNB tematisko priekšmetu autoritatīvo ierakstu datu kopa tika atlasīta un salīdzināta ar ASV Kongresa bibliotēkas veidoto priekšmetu autoritatīvo ierakstu datu kopu. Salīdzināšana notika automatizēti, meklējot atbilstības pēc vairākiem kritērijiem. Manuāli tika pārskatīti vairāki atlasīto autoritatīvo ierakstu saraksti – dublikāti (vairāki ASV Kongresa Bibliotēkas veidoto priekšmetu identifikatori) un atbilstības (*Matches*). Identifikatori no ASV Kongresa bibliotēkas veidotās datu kopas automatizēti tika pievienotas LNB tematisko priekšmetu autoritatīvajam ierakstam.

Priekšmetu autoritatīvo ierakstu pārveidei atvērto saistīto datu veidā izmanto SKOS[16] (*Simple Knowledge Organization System* – vienkārša zināšanu organizācijas sistēma). SKOS ir darba vide, kurā tiek izstrādātas specifikācijas un standarti, lai atbalstītu tādu zināšanu organizēšanas sistēmu izmantošanu kā tēzauri, klasifikācijas shēmas, priekšmetu sistēmas un taksonomijas semantiskā tīmekļa ietvaros. SKOS nodrošina standarta veidu, kā attēlot zināšanu organizēšanas sistēmas, izmantojot resursu apraksta ievaru (RDF). Šīs informācijas kodēšana RDF ļauj to savstarpēji savietojami nodot starp datoru lietojumprogrammām. SKOS aprakstītās kontrolētās vārdnīcas un tēzauru publicēšanai, meklēšanai un rediģēšanai speciāli tika izveidots atvērtā pirmkoda tīmekļa rīks *Skosmos*. To

[16] SKOS Primer, Antoine Isaac, Ed. Summers, Editors. Pieejams: http://www.w3.org/TR/skos-primer [skatīts 19.001.2022.].

var izmantot piemēram, bibliotēkas un arhīvi kā vārdnīcu, piemēram, tēzauru, ontoloģiju, klasifikāciju publicēšanas platformu. Somijas Nacionālā bibliotēka ir izveidojusi Somijas tēzauru un ontoloģiju servisu *Finto* (http://finto.fi/en/; 5. att.), izmantojot *Skosmos* rīku. *Skosmos* rīks nodrošina daudzvalodu lietotāju saskarni datu pārlūkošanai un meklēšanai, kā arī jēdzienu hierarhiju vizualizēšanai. Visi dati ir pieejami kā saistītie dati.

2021. gadā LNB tika izveidots Atvērto datu portāls (*Open Data Portal*) ar Ontoloģiju servisu kā tā sastāvdaļu (https://dati.lnb.lv/onto/lv/), kurā ir trīs datu kopas: vispārīgo un individuālo jēdzienu ontoloģija (NLL *subject authority ontology*), ģeogrāfisko nosaukumu ontoloģija (NLL *geo ontology*) un formas/žanra ontoloģija (NLL *genre/form ontology*; kopumā 55 740 jēdzieni). Datu kopu pamatu veido Latvijas Nacionālā tēzaura tematisko priekšmetu, ģeogrāfisko nosaukumu un formas/žanra priekšmetu autoritatīvie ieraksti, kas tika pārveidoti un publicēti atvērto saistīto datu veidā (6. att.), izmantojot *Skosmos*.

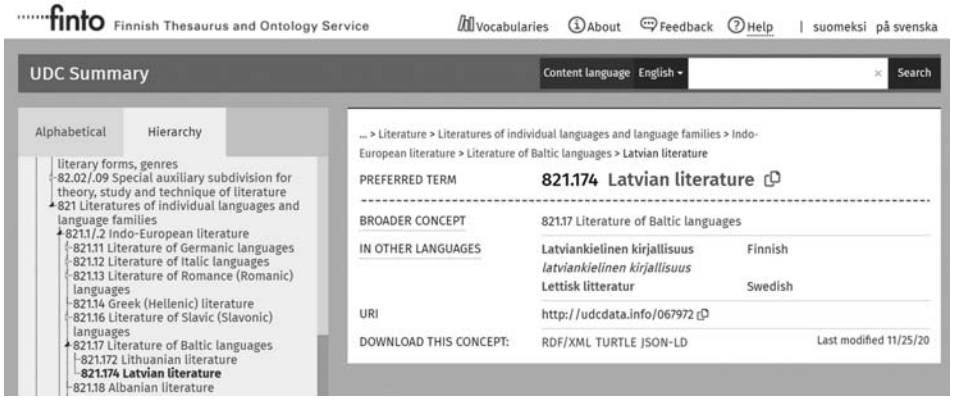

5. att. Ontoloģiju serviss *Finto*

6. att. LNB Ontoloģiju serviss

Personu, dzimtu/ģimeņu un institūciju autoritatīvo datu pārveidei atvērto saistīto datu formā nevar izmantot SKOS, jo tā ir vārdnīca, kas nav domāta identificējošām entītēm. Izmantojot SKOS, tiek zaudēta visa strukturētā enciklopēdiskā informācija, kas ir autoritatīvajos ierakstos, kā arī nav iespējams izmantot meklēšanā dažādas vārdformas.

Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstība, jaunu mediju un to pārraides kanālu daudzveidība rada jauna veida ietekmes un produktus, kas, kļūstot par ikdienas realitāti, diktē pārmaiņas kultūras mantojuma institūciju metadatu praksēs, ieviešot jaunus organizatoriskus principus un paradigmas, lai atklātu visus resursu/objektu aspektus no idejas līdz dažādām fiziskām realizācijām.[17] Latvijas atmiņas institūciju dati galvenokārt glabājas datubāzēs, kas nenodrošina semantisko sadarbspēju jēdzieniskā līmenī, jo dažādie datu modeļi paredz dažādu strukturētības pakāpi, kā arī tiek izmantotas daļēji atšķirīgas entītes. Lai atbilstu lietotāju meklēšanas paradumiem un tīmekļa praksei, Latvijas kultūras mantojuma datiem jākļūst par semantiskā tīmekļa daļu un jāspēj sadarboties ar citiem tīmeklī esošiem datiem.

LNB un Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes projekts "Latvijas atmiņas institūciju dati digitālajā telpā: vienojot kultūras mantojumu" (Nr. Izp-2019/1-0365) tiek īstenots 2020.–2022. gadā Latvijas Zinātnes padomes Fundamentālo un lietišķo pētījumu programmas ietvaros. Projekta mērķis ir izpētīt starpnozaru kultūras mantojuma resursu integrācijas iespējas, izmantojot vienotus zināšanu pārvaldības modeļus. Šis projekts ir vērsts uz starpkultūras mantojuma resursu savietojamības problēmu risināšanu.

Projekta ietvaros ir pētīti un salīdzināti LNB personu, dzimtu un institūciju veidotie ieraksti un to struktūra ar Vikidatu ierakstu īpašībām (*Properties*) jeb atribūtiem, kā arī ar Latvijas Nacionālā arhīva (LNA) veidotiem autoritatīviem ierakstiem par personām, institūcijām/organizācijām un dzimtām. Arhīvu autoritatīvie ieraksti tiek veidoti, balstoties uz "*International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Person and Families*" (ISAAR; CPF; 2004. g.).[18] Arhīviskajos aprakstos lietotie autoritatīvie dati pilda līdzīgas funkcijas kā bibliotēkās, tomēr pastāv atšķirības. LNA autoritatīvie dati ir mazāk strukturēti salīdzinājumā ar bibliotēku autoritatīvajiem datiem.

Arhīvu veidotos autoritatīvos ierakstus lieto, lai:

1) fiksētu saistību starp dažādiem fondražiem, to radītajiem dokumentiem un citiem resursiem pie tiem;

2) kontrolētu pieejas punktu veidošanu un izmantošanu arhīviskajā aprakstā;

---

[17] Rekomendācijas "Atsauču datu semantiskās sadarbspējas veicināšanai starp Latvijas kultūras mantojuma institūcijām" (2021). Rīga: LNB Bibliogrāfijas institūts. DOI: https://doi.org/10.52197/IBIV6839.

3) aprakstītu arhīvu informācijas sistēmā kā atsevišķu vienību organizāciju, personu vai dzimtu.

Bibliotēkās, to skaitā arī LNB, ģeogrāfiskie nosaukumi tiek veidoti kā autoritatīvie ieraksti, bet LNA informācijas sistēmās tie, tāpat kā priekšmeti (tēmas), netiek uzskatīti par autoritatīvajiem ierakstiem. LNA ģeogrāfiskie nosaukumi un priekšmeti (tēmas) pilda indeksēšanas (atslēgas vārda) sistēmas funkcijas. LNB un LNA institūciju autoritatīvo ierakstu veidošanas principos ir lielākas atšķirības. LNB institūcijām var būt vairāki autoritatīvie ieraksti, kas savā starpā tiek saistīti ar MARC21 510 lauku un apakšlaukā i tiek norādīta attiecība – priekštecis vai pēctecis. Taču tas apgrūtina lietotājam atrast visu nepieciešamo informāciju par attiecīgo institūciju, kā arī visus šīs institūcijas izdotos darbus vai publikācijas. Turpretī LNA ir viens autoritatīvais ieraksts, kurā ir visa pieejamā informācija par šo organizāciju. Taču šī informācija nav labi strukturēta. Salīdzinot bibliotēku un LNA veidotos Personu autoritatīvos ierakstus, ir vairākas atšķirības to veidošanā.

Salīdzinājumā ar LNB autoritatīvajiem ierakstiem LNA autoritatīvie ieraksti nav sasaistīti ar citu institūciju autoritatīvajiem ierakstiem, piemēram, LNB, un nav arī saites uz ārējiem resursiem, piemēram, Vikidatiem. Šī pētījuma ietvaros netika salīdzināti muzeju dati, jo muzeji neveido autoritatīvos datus un nacionālo muzeju kopkatalogā tiek izmantota no bibliotēkām un arhīviem atšķirīga priekšmetu sistēma.

Saistīto datu risinājumi sniedz iespēju iziet ārpus bibliotēku jomas, izmantot informāciju par entītēm no dažādiem avotiem, veidot kopīgas atmiņas institūciju infrastruktūras sistēmas, kas saistītas ar ārējiem datu avotiem. Visu atmiņas institūciju kopīgās intereses vienmēr ir bijušas sniegt datus, kas atbilst mūsu galalietotāju vajadzībām un interesēm.

---

[18] International Council on Archives, ISAAR (CPF) International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families, ICA: 2004. https://www.ica.org/sites/default/files/CBPS_Guidelines_ISAAR_Second-edition_EN.pdf [skatīts 14.02.2022.].

Entīte	**LNB autoritatīvais ieraksts personai**	**LNA autoritatīvais ieraksts personai**
Persona	Citvalodu personvārdi kā galvenais piekļuves punkts tiek veidoti oriģinālvalodā. Piemēram: *Stäckel, Rolf* *Daguerre, Louis*	Visiem personvārdiem, arī citvalodu cilmes, autorizētā forma tiek rakstīta latviešu valodā saskaņā ar Ministru kabineta 02.03.2004. noteikumiem Nr. 114 "Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju". Piemēram: *Štekels, Rolfs* *Dagērs, Luijs*
	Personai, kurai ir vairākas bibliogrāfiskās identitātes, katrai veido savu autoritatīvo ierakstu. Piemēram: *Carroll, Lewis* – ar šo vārdu raksta literatūru bērniem *Dodgson, Charles* *Lutwidge* – raksti un grāmatas par matemātiku	Personai, kurai ir vairākas identitātes, veido vienu autoritatīvo ierakstu. Sadaļā "Citi nosaukumi" tiek ievadītas personas citas vārda formas un norādīta vārda un uzvārda rakstība svešvalodās. Tāpat personas vārdu un uzvārdu norāda, ja tā rakstība plaši pazīstama citā ortogrāfijā (piemēram, dažādās publikācijās). Norāda arī konkrētu datējumu laika posmam, kurā konkrētais pieraksts ticis lietots.
	Personas identificēšanai tiek izmantoti dzīves datējumi, un šie datējumi no personas vārda un uzvārda tiek atdalīti ar dalītājzīmi un ievadīti atsevišķā apakšlaukā. Piemēram: *Gailis, Jānis, 1903-1978* *Gailis, Jānis, 1907-1973*	Ja dažādu personu entītēm ir vienāds vārds un uzvārds, tad pievieno hronoloģisko kvalifikatoru – personas dzīves datējumu. Hronoloģiskais kvalifikators no personas vārda un uzvārda netiek atdalīts ar dalītājzīmi. Ir vienlaidu pieraksts. Piemēram: *Gailis, Jānis 1903-1978* *Gailis, Jānis 1907-1973*
	Autoritatīvais ieraksts ir strukturēts MARC21 laukos un apakšlaukos, vietas, kas ir saistītas ar personu, darbības jomas un personas nodarbošanās ir kontrolēti priekšmeti.	Personas autoritatīvajā ierakstā sadaļā "Vēsture" ir uzrādīta personas biogrāfija, sadalot to pa laikposmiem. Pieraksta veids ir vienots (datējums vispirms, tad seko notikums), taču šāda veida pieraksts ir grūti atpazīstams, ja ir nepieciešams datus pārvērst mašīnlasāmā formā.

JOGITA SAUKA

TRANSFORMATION OF THE NLL NATIONAL AUTHORITY DATASET INTO OPEN LINKED DATA

The article reveals one of the main goals of libraries – to effectively provide access to information, promoting its efficient retrieval by developing effective search strategies.

For high-quality information processing, libraries, archives and other memory institutions must ensure both accurate input of one's data and the means to control the most crucial data – the information access points, when creating their electronic catalogues (e-catalogues), general catalogues, IS portals, databases, as well as when integrating into the international information flow. This is the authority control exercised by authority databases. The author points out that the primary goal of the authority control is to ensure the use of a uniform vocabulary unit form (name, phrase) for persons, geographical names, institutions, conferences, as well as for various objects and processes. It is emphasized that authority data is a very good tool for cooperation between different institutions and information retrieval systems.

Authority data of the National Library of Latvia (NLL) are created for the following entities: persons, families, institutions, events (temporary institutions), unified names, works, expressions, geographical names, thematic subjects, forms/genre subjects. Since 2000, the NLL has been creating a database of authority records, which is a national bibliographic resource for names of persons, names of institutions, titles of works, geographical names, thematic subjects and forms/genre subjects, which are used by other Latvian libraries but are not available to other memory institutions, because the authority data are not published as a separate dataset in the form of open linked data.

The author points out that entities are assigned a globally unique and unchanging identifier, an exact number or string of letters and numbers that is machine-readable or human-readable. It uniquely and consistently identifies an entity and retrieves information about a real or digital object, document, person, place, institution or any other entity. Therefore, as the need to uniquely identify and link persons, places and other authority data outside library communities increases, the NLL is working on publishing its authority data in the form of linked data, indicating that various RDF ontologies are being used. Linked data offers the possibility to go beyond the library domain by using information about entities from a variety of sources, making the data richer while creating opportunities for new services.

The author also touches on the significance of the project “Latvian Memory Institution Data in the Digital Space: Connecting Cultural Heritage” (Project No. lzp-2019/1-0365), which aims to explore the possibilities of integrating cross-sectoral cultural heritage resources using common knowledge management models. Therefore, this project seeks to address the unresolved interoperability issues of intercultural heritage resources.

Data sharing is the basis for cooperation between cultural heritage institutions. The material provides a broader insight and explanation of the importance of authority records in the collaboration of memory institutions in their use and maintenance, creating shared infrastructure systems for memory institutions related to external resources.

Keywords: authority data, identifiers, linked data.

Iesniegts 2022. gada 30. martā

ARHĪVU DZĪVE

VENTSPILS ZONĀLĀ VALSTS ARHĪVA JAUNIEGUVUMS – VENTSPILS CIETUMA DOKUMENTI

Ilgajos darba gados arhīva apmeklētāji ik pa laikam ir uzdevuši jautājumu – vai arhīvā ir Ventspils cietuma dokumenti pēc 1945. gada maija, jo Ventspils pilī, kur bija izvietots cietums, apcietinājumā atradušies radinieki. Vienmēr bija jāatbild, ka diemžēl arhīvā šādu dokumentu nav.

2021. gada oktobrī viens telefona zvans no Ieslodzījumu vietu pārvaldes Rīgas Centrālcietuma Administratīvās daļas arhivāres sagādāja pārsteigumu Ventspils zonālā valsts arhīva darbiniekiem. Arhivāre konsultējās par "Cietuma Nr. 4 Ventspilī" dokumentu nodošanu zonālajam valsts arhīvam. 2022. gada 12. janvārī Ieslodzījumu vietu pārvaldes Rīgas Centrālcietums Ventspils zonālajam valsts arhīvam nodeva valsts glabāšanā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Iekšlietu ministrijas pakļautības perioda "Cietuma Nr. 4 Ventspilī" glabājamās vienības par 1945.–1954. gadu (arhīvā reģistrēts kā 1363. fonds).

Informācija par cietumu no Rīgas Centrālcietuma Administratīvās daļas sagatavotās vēsturiskās izziņas liecina, ka pēc Latvijas Republikas okupācijas Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) tagadējā Ieslodzījumu vietu pārvalde nonāca Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas (LPSR IeM) pakļautībā un saucās "Labošanas darbu iestāžu pārvalde". Kā pēckara padomju cietumu sistēmas sastāvā esošs "Cietums Nr. 4 Ventspilī" minēts 1947. gada 8. marta pavēlē Nr. 0022 par cietumu dislokāciju Latvijas PSR Iekšlietu ministrijā. Pilns iestādes nosaukums bija "Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas Labošanas darbu iestāžu pārvaldes cietums Nr. 4". Cietuma izveidošanas precīzs datums nav zināms. Saskaņā ar LPSR IeM 1953. gada 19. decembra pavēli Nr. 0092 par cietumu dislokāciju 1953. gada 2. decembrī "Cietums Nr. 4" atradās Ventspilī. 1954. gada 2. novembrī izdota Latvijas PSR IeM pavēle Nr. 067 par "Cietuma Nr. 4 Ventspilī" slēgšanu un cietuma ēku nodošanu PSRS Iekšlietu ministrijas Robežapsardzības spēku pārvaldei saskaņā ar PSRS Iekšlietu ministrijas 1954. gada 20. oktobra pavēli Nr. 0576.

Sakarā ar to, ka Rīgas Centrālcietuma arhīvā atradās 1954. gadā likvidētā "Cietuma Nr. 4 Ventspilī" 1945.–1954. gada lietas, ir veikta lietu noformēšana un aprakstu sastādīšana. Ventspils zonālajā valsts arhīvā valsts glabāšanā pieņemti šādi dokumenti: stacionāra žurnāls, mirušo ieslodzīto uzskaites žurnāls, akti par ieslodzīto nāvi, darbinieku uzturnaudas kartītes, akti par ieslodzīto personu lietu iznīcināšanu. Diemžēl ieslodzīto personu lietu šajā nodevumā nav.

Daina Sūngaile

BALTIJAS ARHĪVISTU TIKŠANĀS "ARHĪVI ĀRKĀRTAS GADĪJUMU UN KATASTROFU SITUĀCIJĀS"

No 2022. gada 8. līdz 10. jūnijam Liepājā norisinājās Latvijas Nacionālā arhīva (LNA) rīkotā Baltijas arhīvu tikšanās, kuras pamattēma bija "Arhīvi ārkārtas gadījumu un katastrofu situācijās" un kas norisinājās koncertzāles "Liepājas Dzintars" kamerzālē. Tēmas izvēle nebija nejauša, to noteica gan vēlēšanās dalīties ar pieredzi, kā arhīvus iespaidojusi pandēmija, tās radītās problēmas un izaicinājumi, gan pastāstīt par risinājumiem, kas pieņemti šajā jaunajā un līdz šim nebijušajā situācijā. Vēl viena tēma, ko aktualizējis Krievijas 2022. gada 24. februārī sāktais iebrukums Ukrainā, bija drošība.

Tikšanos atklāja Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta un Austrumeiropas politikas pētījumu centra vadošais pētnieks *Dr. hist.* Ainārs Lerhis, savā stāstījumā izceļot arhīvu nozīmīgo lomu Austrumeiropas vēstures izpētē, kā arī ieskicējot problēmas, ar kādām saskaras pētnieki, piemēram, ar Krievijas arhīvu nepieejamību.

Tikšanās pirmajā daļā ar jaunumiem savu valstu arhīvos iepazīstināja delegāciju vadītāji – Dr. Daiva Lukšaite (*Lukšaitė*), kura īslaicīgi darbojas kā Lietuvas galvenā arhivāre, Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža un Igaunijas Nacionālā arhīva direktors Prīts Pirsko (*Pirsko*).

Baltijas arhīvistu tikšanās laikā. No kreisās: LNA direktora vietniece Ingūna Slaidiņa, LNA Administratīvā departamenta direktore Vija Ozola un LNA direktore Māra Sprūdža. *Aigas Brūzes foto*

Igaunijas Nacionālā arhīva ziņojums

Konferences ievadsesiju sāka Prīts Pirsko, sniedzot ziņas no Igaunijas. Viņš pievērsās straujajam glabājamo vienību skaita pieaugumam Igaunijas nacionālajos arhīvos. Atgriežoties pagātnē, viņš pieminēja, ka arhīvs ļoti izjuta gan glabātavu trūkumu, gan spēcīgo 2008. un 2009. gada ekonomisko recesiju. Pozitīvas pārmaiņas Igaunijas Nacionālajā arhīvā ieviesa arhīva ēkas "Noora" atvēršana Tartu. Tas deva iespēju arhīvam strauji palielināt papīra glabājamo vienību skaitu. Piemēram, 2018. gadā plauktu noslodze bija 90,7 km, bet trīs gadus vēlāk – jau 98,3 kilometru.

Igaunijā strauji pieaug arī digitālo dokumentu skaits. To apjoms no 889 TB 2018. gadā pieaudzis gandrīz četrkārt un 2021. gadā bija jau 3035 TB liels. Tas saistīts ar digitālo dokumentu plašo lietošanu valsts pārvaldē – gan iestādēs, gan iestāžu savstarpējā sarakstē utt. Lai nodrošinātu datu plūsmu starp dažādām iestādēm, ir izveidota tīmekļa sadarbības sistēma Astra.

P. Pirsko ziņoja arī par pieņemto Obligāto likumīgo kopiju depozīta likumu, kas vietējo filmu veidotājiem nosaka, ka uzfilmētais materiāls jānodod Igaunijas Nacionālajam arhīvam.

Viņš uzsvēra arī izmaiņas arhīva apmeklējumu ziņā. Kopš 2014. gada vērojams tiešsaistes jeb *online* arhīva apmeklējumu skaita pieaugums no 1,4 miljoniem 2014. gadā līdz 1,7 miljoniem 2020.–2021. gadā, bet 2021. gadā 99,7 % no visiem arhīva apmeklējumiem bija tiešsaites apmeklējumi.

Ieskicējot nākotnes plānus un Igaunijas Nacionālā arhīva prioritātes, kā galveno P. Pirsko nosauca jaunās arhīva ēkas "Endla" Tallinā plānoto atvēršanu 2025. gadā. 2017. gadā radās ideja jaunās telpās izvietot divus Tallinas arhīvus – Filmu jeb Kino arhīvu un glabātavas no *Maneeži* ielas. 2018. gadā Igaunijas valdība piekrita finansēt šo projektu, 2019.–2020. gadā notika rekonstrukcijas darbu izstrāde, bet 2021. gadā risinājās publiskais iepirkums par kopējo summu 190 miljoni eiro. 2022. gadā tika uzsākta būvniecība, kuras pabeigšanas datums vēl nav noteikts.

Otra prioritāte ir plaša glabājamo vienību digitalizācija. Igaunijas Kultūras ministrija izstrādājusi kultūras mantojuma digitalizēšanas darbības plānu, kura mērķis ir digitalizēt trešdaļu kultūras mantojuma un padarīt to pieejamu digitāli. Igaunijas Nacionālais arhīvs koordinē dokumentārā mantojuma, filmu un fotogrāfiju mantojuma digitalizēšanu. Šī projekta izmaksas tiek lēstas ap 9,02 miljoniem eiro, no kuriem 8,19 miljonus eiro nodrošinās Eiropas Savienības strukturālo fondu investīcijas.

Igaunijas Nacionālais arhīvs vada un piedalās vairākos projektos. Septiņu projektu izmaksas 3 150 000 eiro apmērā sedz Eiropas Savienības fondi. Papildu izmaksas ir segtas no arhīva 2018.–2019. gada budžeta, kā arī no dažādu ministriju budžetiem. Vairāki projekti saistīti ar papīra dokumentu digitalizēšanu. Prīts Pirsko akcentēja trīs no šādiem projektiem. Pirmais projekts, kas aptvēra 1860.–1920. gada dokumentus, sākās 2019. gadā un ilga divus gadus. Tā ietvaros tika digitalizēti 2,7 miljoni attēlu. Digitalizācijā piedalījās 14 atmiņas institūcijas. 2021.–2022. gadā sākās otrs projekts, kas paredzēja digitalizēt 2,7 miljonus fotoattēlu par laiku no 1920. līdz 1940. gadam. Trešais projekts, kas sākās 2021. gadā un ilgs līdz 2023. gadam, paredz Igaunijas Nacionālā arhīva Tartu Universitātes arhīva digitalizāciju, aptverot 1,2 miljonus dokumentu. Visos šajos projektos kā partneris piedalījās Lietuva. Izmaksas par viena dokumenta digitalizāciju variēja no 0,122 eiro līdz 0,165 eiro par attēlu.

Igaunijas Nacionālais arhīvs piedalās arī divos fotogrāfiju digitalizēšanas projektos. Tie paredz digitalizēt filmu negatīvus, stikla plates un fotogrāfijas. Šo projektu ievaros laikā no 2018. līdz 2022. gadam digitālajās datubāzēs ievietots jau ap 100 000 fotogrāfiju un to aprakstu. Abos projektos piedalās vairākas atmiņas institūcijas. Kā partneris piesaistīta firma no ASV "*Pixel Aciuty*". Izmaksas svārstās no 1,65 līdz 2,25 eiro par filmu negatīvu un 6,96–8,45 eiro par stikla plati.

Igaunijas Nacionālais arhīvs 2021.–2024. gada stratēģijai izvirzījis divas prioritātes: integrēt Igaunijas Nacionālo arhīvu e-pārvaldē un informācijas sabiedrībā, kā arī kļūt par dažādām sabiedrības kopienām draudzīgu organizāciju.

Latvijas Nacionālā arhīva ziņojums

Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža klātesošos iepazīstināja ar grozījumiem Latvijas Republikas likumā "Par arhīviem", kas stājās spēka 2021. gada 1. maijā. Viņa izcēla vairākus grozījumus. Viens to tiem paredz laika posmu, kādā organizācijām jānodod arhīvam dokumenti. Sākotnēji tie ir pieci gadi, ko var pagarināt vēl uz pieciem gadiem, bet, ņemot vērā īpašus apstākļus, šis posms var tikt pagarināts vēl uz desmit gadiem. Otrs grozījums ir personas tiesības uz saviem datiem arhīva dokumentos. Trešais grozījums paredz, ka arhīvam ir pirmpirkuma tiesības uz dokumentu kolekcijām ar arhivāru vērtību. Ja arhīvs tās nevar nopirkt, arhīvam ir tiesības bez maksas iegūt šo dokumentu kopijas. Noslēdzot ziņojumu par Arhīvu likuma grozījumiem, M. Sprūdža uzsvēra Latvijas Nacionālajam arhīvam dotās tiesības atcelt privāta arhīva akreditāciju pirms tās termiņa beigām, ja privātais arhīvs nespēj nodrošināt likumā noteiktās prasības. Pirms jaunajiem grozījumiem privātais arhīvs, nespējot izpildīt likumā noteiktās prasības, varēja pastāvēt, līdz tam beidzas akreditācijas periods.

Nākamā tēma M. Sprūdžas izklāstā bija digitalizācija. Viņa norādīja, ka LNA problēma nav dokumentu digitalizācija, bet gan šo digitālo arhīvu pieejamība. Kā vienu no prioritātēm tuvākajos gados viņa izvirzīja digitālās lasītavas izveidi un digitālo dokumentu pieejamību plašam cilvēku lokam. Arhīva direktore iepazīstināja klātesošos gan ar jau plaši lietotām digitālajām datubāzēm MeklēLNA un kgb.arhivi.lv, gan ar jauno Latvijas diasporas datubāzi, kas aplūkojama vietnē diaspora.arhivi.lv. M. Sprūdža sniedza ziņas par darbu pie kultūras mantojuma satura digitalizācijas Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas krājumam. Tas paredz gan aprīkojuma nodrošināšanu filmu digitalizēšanai, gan 660 minūšu kino kadru restaurāciju. Ar šo projektu un kolekcijām var iepazīties interneta vietnē http://industria.lndb.lv.

Arhīva direktore pievērsās arī arhīva infrastruktūrai. 2010. gada 1. decembrī tika izstrādāts arhīva ēku attīstības projekts. Tā kā pārsvarā arhīvs atrodas pielāgotās ēkās, ir problēmas ar energoefektivitāti. Pašlaik aktuāli ir projekti ar mērķi palielināt ēku energoefektivitāti un uzlabot enerģijas pārvaldību divās arhīva ēkās – Skandu ielā 14 Rīgā un Komandanta ielā 9 Daugavpilī.

Noslēgumā M. Sprūdža stāstīja par dažādām izstādēm, kuras kopā ar kaimiņvalstīm veidojis Latvijas Nacionālais arhīvs. Piemēram, 2018. gadā Martīna Mažvīda Lietuvas Nacionālajā bibliotēkā tika atklāta izstāde "Mēs gribam būt brīvi. Mēs būsim brīvi". Tās atklāšanā piedalījās arī Latvijas vēstnieks Lietuvā Einārs Semanis.

2020. gada 20. augustā Brīvības laukumā Rīgā tika atklāta lielformāta fotogrāfiju

izstāde, kas veltīta deklarācijas "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" trīsdesmitgadei. Izstādē bija skatāmas Latvijas Nacionālā arhīva, Lietuvas arhīvu un Igaunijas Nacionālā arhīva dokumentārās liecības par 1990. gada 4. maija un atmodas notikumiem.

2022. gada vasarā Rīgā Svētā Pētera baznīcā Latvijas Nacionālais arhīvs atklāja izstādi "Baltijas kino klimats", kurā iepazīstināja ar Baltijas bijušajās padomju republikās tapušajām septiņām spēlfilmām, kas Padomju Savienībā bija cenzūras aizliegtas vai tikušas izrādītas īsu brīdi un nenonāca līdz lielajiem kino ekrāniem. Latvijas Nacionālais arhīvs šo izstādi veltīja režisora Rolanda Kalniņa (1922–2022) simtgadei.

Lietuvas arhīvu ziņojums

Par notikumiem pēdējo gadu laikā Lietuvas arhīvos ziņoja Lietuvas pagaidu galvenā arhīviste Dr. Daiva Lukšaite, uzmanību akcentējot pārejai uz elektroniskajiem dokumentiem valstī. No Lietuvas valdības puses nāca ierosinājums izveidot kopīgu dokumentu vadības sistēmu, ko varētu lietot vairāk nekā 500 iestāžu. Tika ieviesta dokumentu forma adoc, un tagad valsts institūcijas savstarpēji lieto šī formāta dokumentus. Nozīmīga loma reformas ieviešanā bija Lietuvas arhīvu vadītājam, kam bija jānosaka galvenie kritēriji dokumentu veidošanai. Jaunā sistēma ne tikai uzlaboja dokumentu vai ierakstu pārvaldību, bet arī optimizēja dažādus procesus un procedūras, proti, šī sistēma samazināja dažādus instrumentus, kas tika lietoti publiskajā sektorā.

Kā nākamo punktu šīs pārejas ieviešanā D. Lukšaite izcēla Dokumentu un arhīvu likuma 12. panta 5. daļu, saskaņā ar kuru tiek nodrošināta iespēja mainīt papīra dokumentu formu uz elektronisko dokumentu. Šis likums sāka darboties 2020. gada 1. janvārī un attiecas uz visiem īsa vai gara saglabāšanas termiņa dokumentiem. Likums uzņēmumam uzliek pienākumu veikt likumīgo (legālo) prasību, risku un cenu analīzi. Ir nepieciešams novērtēt, vai konkrētu dokumentu būs nepieciešams saglabāt papīra formātā un parakstīt ar roku gadījumos, ja tas būs nepieciešams rokraksta analīzei. Proti, uzņēmumam pašam jāizvērtē, vai ar roku parakstīts papīra dokuments būs vai nebūs nepieciešams kādai ārējai iestādei rokraksta analīzei. Ja uzņēmums neveic šādu izvērtēšanu, brīdī, kad konkrētu dokumentu būs nepieciešams izsniegt kā pierādījumu kāda konflikta vai strīda šķiršanas procesā, uzņēmums saskarsies ar nopietnām problēmām. Svarīgi uzsvērt, ka uzņēmumam vismaz pusgadu ir jāsaglabā dokumenta oriģināls. Pēc tam var lietot papīra dokumenta digitālo kopiju, kas saglabāta adoc formātā un tai pievienots e-paraksts kopijas apstiprināšanai. Digitālās kopijas autentiskumu ar parakstu apliecina tā persona, kas veic attiecīgā dokumenta digitalizāciju.

Pirmā sesija: Covid-19 ietekme uz arhīvu pārvaldību

Pēc trīs Baltijas valstu arhīvu izklāstiem par jaunumiem un izmaiņām to darbībā tika atklāta pirmā sesija, kuras tēma un nosaukums bija "Covid-19 ietekme uz arhīvu pārvaldību". Šīs sesijas vadīšanu uzņēmās Latvijas Nacionālā arhīva pārstāvis.

Latvijas pieredze. Sesiju sāka Latvijas Nacionālā arhīva Administratīvā departamenta vadītāja Vija Ozola ar ziņojumu "Covid-19 pandēmija Latvijā un Latvijas Nacionālajā arhīvā. Ierobežojumi noteikumos: posmi un ierobežojumu saturs/raksturs". V. Ozola detalizēti analizēja visus pandēmijas posmus, kas aizsākās ar pirmo ārkārtas situāciju

no 2020. gada 12. marta un noslēdzās ar trešās ārkārtas situācijas beigām 2022. gada 28. martā. Viņa izdalīja sešus posmus.

Pirmais posms aptvēra pirmo ārkārtas situāciju no 2020. gada 12. marta līdz 9. jūnijam, kad arhīvs apmeklētājiem bija slēgts un bija pieejami tikai tiešsaistes jeb attālināti pakalpojumi. 18. maijā arhīvs atsāka apmeklētāju klātienes pieņemšanu gan lasītavās, gan pieprasījumu pieņemšanā, tomēr strikti ievērojot drošības pasākumus, piemēram, obligāti nēsāt sejas maskas, striktu laika pierakstu, dezinfekciju, izsniedzamo lietu karantīnu utt.

Otrs posms bija laiks pēc pirmās ārkārtas situācijas beigām. Tas ilga no 2020. gada 10. jūnija līdz 5. novembrim, kura laikā tika izdots un stājās spēkā Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldes likums, kas joprojām ir spēkā. Līdz šim tas grozīts 13 reizes. Tāpat pēc pirmās ārkārtas situācijas stājās spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 360 "Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatīšanas ierobežošanai". Tie bija spēkā līdz 2021. gada 10. oktobrim, nepilnu divu gadu laikā piedzīvojot 66 grozījumus.

Trešais posms sākās ar otrās ārkārtas situācijas izsludināšanu 2020. gada 6. novembrī un ilga līdz 2021. gada 6. aprīlim. Šajā posmā klātienes apmeklētāju skaitu noteica konkrēta telpas platība uz cilvēku, variējot no 10 m^2 līdz 25 m^2 uz cilvēku. Tas ļoti ierobežoja arhīva lasītavu noslodzi. Tāpat tika organizēta apmeklētāju plūsma. Katrs apmeklējums gan lasītavās, gan pieprasījumu pieņemšanā bija jāpiesaka. Apmeklētāji tika mudināti sekot līdzi savam veselības stāvoklim.

Kā ceturto posmu V. Ozola izdalīja laiku pēc otrās ārkārtas situācijas beigām no 2021. gada 7. aprīļa līdz 8. oktobrim, bet piektais posms aizsākās 2021. gada 11. oktobrī, kad, strauji pieaugot saslimstībai, tika izsludināta jau trešā ārkārtas situācija Latvijā. Šajā dienā stājās spēkā jauni Ministru kabineta noteikumi "Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai". Arhīvu klātienē varēja apmeklēt personas, kam bija Covid-19 vakcinācijas vai pārslimošanas sertifikāts. Gan apmeklētājiem, gan arhīva darbiniekiem obligāti bija jālieto sejas maskas, jāievēro divu metru distance. Šis posms noslēdzās līdz ar ārkārtas situācijas beigām 2022. gada 28. februārī. Ar šo datumu sākas sestais posms, kura laikā turpinājās dažādu pasākumu īstenošana Covid-19 ierobežošanai.

Latvijas Nacionālā arhīva direktora vietniece Ingūna Slaidiņa informēja par to, kā Covid-19 un tā ierobežojumi iespaidoja pašu arhīvu un tā darbību. Pandēmija, ārkārtas situācijas un noteikumi bija kā izaicinājumi gan iestādēm, gan apmeklētājiem. Arhīvam bija nepieciešams izdomāt, kā tupināt nodrošināt pakalpojumu sniegšanu, kā darbiniekiem veiksmīgi strādāt attālināti, kā sasniegt un motivēt darbiniekus un kā novērst vīrusa izplatīšanos darba vidē. Bija nepieciešams veicināt attālināto pakalpojumu izmantošanu klientu vidū, kā arī apmācīt pašus arhīva darbiniekus lietot elektroniskos resursus. Bija vitāli nepieciešams padarīt elektronisko pakalpojumu lietošanu klientiem ērtu un pievilcīgu. Lai veiksmīgāk parādītu izmaiņas, ko ieviesa pandēmija, I. Slaidiņa demonstrēja vairākas diagrammas, salīdzinot situāciju pirms pandēmijas, pandēmijas laikā un pēc tās. Piemēram, 2019. gadā Latvijas Nacionālo arhīvu klātienē apmeklēja 24 768 apmeklētāji, pēc gada skaits to bija samazinājies gandrīz trīskārt līdz 8990, bet 2021. gadā bija reģistrēti tikai 5059 apmeklētāji. Tikmēr attālinātais apmeklējums (datubāzu, piemēram, raduraksti.arhivi.lv, izmantošana, attālinātās konsultācijas) no 22 317 reizēm 2019. gadā pieauga līdz 30 454 reizēm 2021. gadā.

Pandēmijas iespaidā mainījās arī pieprasījumu iesniegšanas veids. Pirms pandēmijas apmeklētāji galvenokārt izvēlējās pieprasījumus veikt pēc klātienes konsultācijām, arī pa pastu vai e-pastu (16 538 pieprasījumi 2019. g.), retāk izmantojot arhīva interneta vietnē pieejamo opciju (2019. g. 1952 pieprasījumi). Divu gadu laikā uzskatāmi redzams, ka pieprasītāji aktīvāk sākuši izmantot tieši arhīva interneta vietnē piedāvāto iespēju elektroniski aizpildīt pieprasījuma veidlapu, jo šo pieprasījumu skaits pieaudzis divkārt – līdz 4622, bet pieprasījumi, izmantojot klātienes un pasta iespējas, samazinājušies līdz 11 804.

Vissmagāk pandēmija skāra tieši arhīva lasītavu darbu. 2019. gadā lasītavām bija 13 009 apmeklējumi, bet, sākoties pandēmijai un ierobežojumiem, šis skaits 2020. gadā bija 5550, bet gadu vēlāk – tikai 3265 apmeklējumi. Apmeklētāju skaita samazinājuma dēļ iezīmējās arī vairākas pozitīvas lietas. I. Slaidiņa secināja, ka mazāks apmeklētāju skaits sekmējis pakalpojumu kvalitātes pieaugumu, jo darbinieki nebija pārslogoti, apkalpojot vienlaikus lielu skaitu apmeklētāju. Samazinoties apmeklētāju skaitam un lasītavu noslodzei, darbiniekiem bija vairāk laika rast individuālu pieeju katram apmeklētājam. Tāpat katrs, kas plānoja lasītavas apmeklējumu, attālināti varēja pasūtīt nepieciešamās glabājamās vienības, rakstot vai zvanot uz lasītavu. Līdz ar to uzlabojās lasītavu apmeklējuma kvalitāte. Lai nodrošinātu apmeklētājus ar viņu pieprasītajām digitālajām kopijām, arhīvs sāka digitalizēt gan pieprasītākas lietas, gan digitalizēja tās, ko pieprasījis apmeklētājs. Lai uzlabotu informācijas meklēšanu digitāli – izmantojot Meklē.LNA, strauji pieauga Vienotajā valsts arhīvu informācijas sistēmā (VVAIS) ievadīto aprakstu vienību skaits. 2019. gadā tās bija 119 000 vienības, bet 2021. gadā – jau 462 000 vienības. Līdz ar to Latvijas Nacionālais arhīvs var lepoties, ka Meklē.LNA jau ievadītas kopskaitā 1 056 524 apraksta vienības. Tāpat izveidota vēl viena digitālā datubāze, kas veltīta konkrēti Latvijas diasporas dokumentiem un aptver emigrācijā esošo Latvijas pilsoņu reģistrācijas kartītes.

Noslēgumā I. Slaidiņa secināja, ka pandēmijas ietekmē Latvijas Nacionālais arhīvs kļuvis digitālāks, atvērtāks attālinātam darbam, klientiem draudzīgs un elastīgs.

Igaunijas pieredze. Igaunijas Nacionālā arhīva Komunikācijas un ārlietu nodaļas vadītāja Birgita Kibala (*Kibal*) iepazīstināja klātesošos ar Igaunijas pieredzi Covid-19 pandēmijas laikā. Viņa pārsvarā pievērsās tieši arhīva apmeklējuma veidiem un apmeklētāju raksturojumam.

Igaunijas Nacionālais arhīvs apmeklētājiem digitāli bija pieejams bez pārtraukuma 24 stundas diennaktī. Pandēmijas laikā pieauga tiešsaistes apmeklējumu un virtuālās lasītavas apmeklējumu skaits, sasniedzot 429 000 apmeklējumu 2020. gadā. No tiem ap 9000 bija jaunie apmeklētāji, kuri virtuālās lasītavas lietoja pirmo reizi. Ap 3500 apmeklētāju viņa nodēvēja par aktīvajiem, kuri gada laikā virtuālo lasītavu apmeklējuši vairāk nekā 100 reižu, bet līdz pat 700 lietotāji tikuši pie profesionāļu nosaukuma, jo viņu apmeklējums gada laikā pārsniedzis 1000 reižu. Divas trešdaļas no visiem apmeklētājiem interesējās par dzimtas vai vietējās vēstures izpēti.

Igaunijas Nacionālais arhīvs 2019. gada novembrī un decembrī veica arī apmeklētāju aptauju, kas ļāva raksturot Igaunijas arhīva "vidējo" apmeklētāju. Aptaujājot 885 respondentus no 22 valstīm, tika konstatēts, ka Igaunijas Nacionālā arhīva vidējais apmeklētājs ir vīrietis 50–60 gadu vecumā, kurš interesējas par dzimtas vēsturi un vidēji apmeklē arhīvu reizi nedēļā.

Runājot par klātienes apmeklējumu pandēmijas trīs gados, lasītava bija slēgta apmeklējumiem tikai divus mēnešus. Tā rezultātā kopējais klātienes apmeklētāju kopskaits 2020. gadā bija 6640 apmeklējumu jeb par 20 % mazāk nekā 2019. gadā. Arī laikā, kad arhīvs apmeklētājiem bija slēgts, kopēšanas pakalpojumi tika nodrošināti, līdz ar to izsniegto kopiju skaits bija lielāks nekā 2019. gadā un kopumā sasniedza 10 446 kopijas.

Kopš 2019. gada pieaug pieprasījums pēc arhīva izziņām. 2019. gadā arhīvs saņēma 5564 pieprasījumus – 2970 izziņas un 2594 informatīvas vēstules. Viena pieprasījuma izpilde vidēji ilga sešas darba dienas. Pieprasījumu skaita pieaugumu B. Kibala saistīja ar Igaunijā veikto administratīvo reformu.

2020. gadā pēc klātienes apmeklējuma atjaunošanas arhīva telpās notika dažādi publiskie pasākumi, turpinājās arī arhīvpedagoģijas pasākumi, kuros bija iesaistījušies 4496 apmeklētāji. Igaunijas Nacionālā arhīva arhīvpedagoģiju var raksturot kā plašu un daudzveidīgu. Piemēram, Tartu esošo "Noora" arhīva ēku bija apmeklējušas 45 ekskursiju grupas ar 671 interesentu. Cita veida apmeklējumos arhīvā viesojās 379 skolēni, ap 270 apmeklētāju piedalījās radošajās darbnīcās. Arhīvs piedāvāja arī tiešsaistes mācību materiālus par 22 tēmām.

Lai ieinteresētu studentus strādāt ar arhīva dokumentiem, tika izsludināts konkurss par labākajiem bakalaura un maģistra darbiem, kuros izmantoti arhīva dokumenti. Tāpat arhīvs organizēja 16 tikšanās ar pētniekiem, ko apmeklēja vairāk nekā 400 dalībnieku.

"Noora" ēkā apmeklētājiem bija pieejama izlaušanās istaba, kurā bija jāveic dažādi uzdevumi, lai veiksmīgi atrisinātu mīklu un pabeigtu izaicinājumu. 2020. gada novembrī arhīvpedagoģijas pakalpojumiem pievienota arī tiešsaistes spēle, kas izspēlēta vairāk nekā 700 reižu. "Noora" ēkā notika dažādas izstādes, piemēram, "Tartu miera līgumam – 100", studentu modes skate, kas tika straumēta no notikuma vietas. Arhīvs piedalījās arī Starptautiskajā muzeju naktī. Sadarbībā ar muzejiem ēkā bija izvietotas sešas muzeju veidotas izstādes.

Arhīvs ir piedalījies arī starptautiskos filmu festivālos, izrādot savā krājumā esošas spēlfilmas, īsfilmas un dokumentālās filmas.

Nobeigumā B. Kibala analizēja arhīva profilu dažādos sociālajos tīklos. Gan www.facebook.com, gan *instagram* arhīva profilos vērojams sekotāju skaita pieaugums. Arhīva publicētās ziņas sasniedz arvien vairāk sociālo tīklu lietotāju.

Lietuvas pieredze. Lietuvas galvenā arhivāra biroja Dokumentu un arhīvu pārvaldes un izmantošanas nodaļas galvenais speciālists Andrus Zilnis (*Zilnys*) iepazīstināja klātesošos ar jaunizveidoto un modernizēto arhīva interneta vietni http://eais.archyvai.lt. Tā ir apmeklētājiem vieglāk saprotama, turklāt apmeklētāji, reģistrējoties ar *google* kontu, var izveidot tajā savu dzimtas koku un ģerboni. Viņu rīcībā ir digitālā lasītava. A. Zilnis raksturoja arī jauno kinodokumentu arhīva mājaslapu un katalogu www.e-kinas.lt.

Darbs pie e-kino jeb e-cinemas projekta modernizēšanas un attīstības aizsākās jau 2018. gada oktobrī un ilga trīs gadus. Tā kopējās izmaksas bija 3,5 miljoni eiro, ko kopīgi sedza Eiropas Savienības strukturālie fondi un Lietuvas Republika. Projekta laikā tika digitalizēts Lietuvas Centrālā valsts arhīva filmu materiāls 229 stundu apjomā, to skaitā arī nozīmīgas Lietuvas vēstures liecības par laiku no 1988. līdz 1992. gadam. Digitalizētais materiāls tika ievietots interneta vietnē, kur tas ir pieejams plašam interesentu lokam.

Arhīvs šajā katalogā ne tikai izvieto savas kolekcijas, bet arī piedāvā apmeklētājiem iespēju digitalizēt viņu filmu kolekciju, pasūtīt augstas izšķirtspējas digitālās kopijas, saskaņot un iegūt autortiesību turētāja atļauju. Lai filmu meklēšanu paradītu vieglāku, izveidoti vairāku veidu meklētāji: interaktīvā karte palīdz atrast nepieciešamo pēc notikuma vietas, bet interaktīvajā kalendārā filmas meklē gan pēc to uzņemšanas laika, gan atveidotā notikuma. Apmeklētājs var arī izvēlēties filmas pēc to tematikas, piemēram, politika, sports, mūzika.

Otrā sesija: vai esam gatavi ārkārtas un katastrofu situācijām?

Otro sesiju "Vai esam gatavi ārkārtas un katastrofu situācijām?" sāka Igaunijas Nacionālā arhīva saglabāšanas nodaļas vadītāja Ruta Tīdora (*Tiidor*). Viņa konstatēja, ka daļa Igaunijas arhīvu izvietota ēkās, kas nav paredzētas dokumentu glabāšanai, demonstrējot attēlu no Tartu Nacionālā arhīva bijušajām telpām *Liivi* ielā. Šī ēka būvēta 1904. gadā un 1993. gadā piedzīvoja plašus lietus ūdens izraisītus bojājumus. To laikā cieta gan pati ēka, gan tajā esošie dokumenti.

Problēmu arhīvs sāka risināt pēc 2005. gada vētras Baltijas jūrā, kā rezultātā applūda plašas teritorijas Pērnavā. Ūdens pa cokolstāva logiem ieplūda Pērnavas arhīva glabātavās, stipri sabojājot papīra dokumentus, kas bija izvietoti plauktu apakšējajos stāvos. Par laimi, šo dokumentu nebija ļoti daudz. Lai izžāvētu samirkušās arhīva lietas, tika lietotas saldēšanas un žāvēšanas metode – 16 m^3 bojāto dokumentu divus mēnešus tika sasaldēti, bet pēc tam četras dienas žāvēti dēļu žāvēšanas krāsnī zemā temperatūrā. Otra būtiska problēma, kas parādījās pēc šiem plūdiem, bija ūdens bojātās sienas. Nespējot novērst pārlieku lielo mitrumu, ēkas sienās sāka veidoties pelējums, kas arī bojāja papīra dokumentus. Lai zinātu, kā rīkoties tamlīdzīgās situācijās, 2005. gadā Igaunijas Nacionālais arhīvs izstrādāja instrukciju, ar kuras palīdzību katra Igaunijas Nacionālā arhīva struktūrvienība varēja izveidot sev ārkārtas situācijas rīcības plānu, bet 2010. gadā Igaunijas Nacionālais arhīvs izstrādāja instrukciju par to, kā rīkoties ar arhīva dokumentiem, ko bojājis ūdens.

R. Tīdora raksturoja drošības sistēmu arī īpaši arhīvam būvētajā ēkā – "Noora". Ieeja ēkā ir ierobežota gan ar elektriskām atslēgām pie kabinetu durvīm, gan liftos. Ēkas ārpusē un iekšā tiek veikta videonovērošana. Lai ieietu ēkā, jāpiesakās apmeklētāju centrā.

Visā ēkā izvietoti dūmu un karstuma detektori. Biroju telpās iebūvēti ūdens izsmidzinātāji, digitālo lietu arhīvā – uz gāzi balstīta ugunsdzēšanas sistēma, bet glabātavās dzēšanas sistēma ir jaukta veida. Katrā stāvā izvietoti ūdens hidranti un sausie ķīmiskie ugunsdzēšanas aparāti. Lai kļūmes dēļ nenotiktu glabātavu applūšana, ugunsdzēšanas sistēma tajās nav automātiska. To iedarbina arhīva darbinieks, pārliecinoties, ka glabātavās patiešām notiek degšana un ir nepieciešama dzēšana.

Kopš 2020. gada Igaunijas Arhīvu likuma 30. pants nosaka, ka arhīvs ir atbildīgs par ārkārtas plāna sagatavošanu, lai novērstu arhīvā glabājamo lietu bojāšanu vai bojāeju. Balstoties uz šo plānu, jāizveido rīcības plāns glabājamo vienību aizsardzībai, glābšanai un atjaunošanai. Līdz ar to 2020. gadā Igaunijas Nacionālais arhīvs izveidoja Vispārējo ārkārtas reaģēšanas plānu, kurā noteikti katrai ēkai vispiemērotākie ugunsdrošības risinājumi. Jāpiebilst, ka tas papildināts arī ar rīcību pandēmijas gadījumos.

2022. gadā lielākos drošības riskus arhīvam rada iespējamie kiberuzbrukumi, sistēmas kļūdas un militārā darbība.

Igaunijas Nacionālā arhīva pārstāve atzina, ka arhīvs nav gatavs militāram uzbrukumam un ar to saistītai evakuācijai. Lai gan zināms, kuras dokumentu kolekcijas prioritāri jāglābj – valstiskumu apliecinoši dokumenti, iedzīvotāju tiesību un darījumu dokumenti (piemēram, zemesgrāmatas), dokumenti, kam ir nozīmīga vēsturiska un kulturas nozīme, tomēr nav skaidrs, kā to praktiski izdarīt militāra uzbrukuma gadījumā. Apzināts, ka šie dokumenti veido 33 % no visiem Igaunijas Nacionālā arhīva dokumentiem un ietilpst 330 300 arhīva dokumentu kastēs. Lai gan arhīvs ļoti aktīvi digitalizē dokumentus kopš 2004. gada, katru gadu izveidojot 1–3 miljonus digitālo kopiju, aprēķināts, ka līdz 2022. gadam digitalizēti ap 3 % no visiem arhīva dokumentiem. R. Tīdora uzsvēra, ka notiek sarunas par nacionālā drošības objekta statusa piešķiršanu arhīvam.

Par drošības pasākumiem Latvijas Nacionālajā arhīvā runāja tā direktore M. Sprūdža. Izplatītākā ārkārtas situācija arhīvā ir bijuši ūdens postījumi glabātavās un darbinieku kabinetos, kas pārsvarā rodas ēkas jumta bojājumu, ūdens cauruļu plīšanas vai pagrabstāvu applūšanas dēļ. Dokumentus bojā arī pelējums, grauzēji un dažādi insekti.

Kauņas Reģionālā valsts arhīva direktors Gintars Dručkus (*Dručkus*) prezentēja ziņojumu par arhīvu saglabāšanu kā (ne)iespējamo misiju. Lietuvas arhīvos kopā izvietoti 10,9 miljoni glabājamo vienību, no kuriem 10,4 miljoni ir papīra dokumenti, kas izvietoti apmēram 16 000 lineārajos metros. Milzīgā apjoma dēļ būtu jāizvērtē dokumentu nozīme un evakuācijas nepieciešamība, lai attiecīgi rīkotos ārkārtas situācijas laikā.

G. Dručkus stāstīja par situāciju Klaipēdas arhīva ēkā, kas izvietota bijušās bankas ēkā. Tā arhitektoniski veidota kā kaste kastē. Līdz ar to plūdu gadījumā ūdens nenokļūst tajā ēkas daļā, kur uzglabājas dokumenti, turklāt ēka būvēta no izturīgiem materiāliem. Diemžēl tā nav tik liela, lai ārkārtas gadījumā tur izvietotu visus nozīmīgākos dokumentus.

Lietuvas arhīvu drošības situāciju viņš vērtēja kā pietiekamu. Teorētiski ir zināmi prioritāri glābjamie dokumenti, bet problēmas vēl sagādā noteikt, kur, kurš un kā šos dokumentus glābs reālas ārkārtas situācijas laikā. Viņš uzsvēra, ka ir nepieciešams nodrošināt arhīva dokumentu saglabāšanu gan miera apstākļos, gan ārkārtas situācijās. Kā vienu no risinājumiem viņš ieteica iekļaut valsts arhīvus Nacionālās drošības objektu sarakstā, kā arī rūpēties par arhīva dokumentu drošību ikdienā, nevis tikai ārkārtas situācijās. Ja arhīvu saglabāšana kļūtu par valsts prioritāti, to drošībai tiktu nodrošināts viss nepieciešamais.

Trešā sesija: Baltijas arhivāru sanāksmes nākotne

Apaļā galda diskusijā dalībnieki sprieda par Baltijas arhivāru nākamo tikšanos. Piedāvāti bija vairāki varianti. Viens no tiem paredzēja jauno arhīva darbinieku aktīvu iesaisti gan pasākuma rīkošanā, gan viņu izglītošanā, paredzot, ka nākotnē šīs tikšanās būs plašāka mēroga, lai arī jaunie arhīvu darbinieki var iepazīties ar kolēģiem no citiem arhīviem. Lai tas būtu iespējams, tika izteikta ideja noteikt dalības maksu, tādējādi mazinot finansiālo spriedzi uz rīkotājvalsts arhīvu.

Pēc sesijas tikšanās dalībniekiem bija iespēja gida pavadībā iepazīt kamerzāli "Liepājas Dzintars", kā arī noklausīties ērģeļmūzikas koncertu Liepājas Svētās Trīsvienības katedrālē. 10. jūnijā visi devās ekskursijā pa Liepāju, apmeklējot arī Karostu. Baltijas arhīvu kolēģu tikšanās noslēdzās ar pusdienām Strantē. Nākamā tikšanās plānota pēc pāris gadiem Lietuvā.

Aiga Brūze

KONFERENCE "RĪGAS RĀTES PROTOKOLI – PAGĀTNES MANTOJUMS NĀKOTNES LIETOTĀJIEM"

2022. gada 28. oktobrī Latvijas Nacionālais arhīvs (LNA) Mazajā ģildē organizēja nelielu konferenci par godu UNESCO programmas "Pasaules atmiņa" Latvijas nacionālajā reģistrā iekļautajiem Rīgas rātes sēžu 17.–19. gs. protokoliem, kas glabājas LNA

LNA LVVA glabātava Rīgā, Palasta ielā 4, kur izvietoti Rīgas rātes protokoli. *Publicitātes foto*

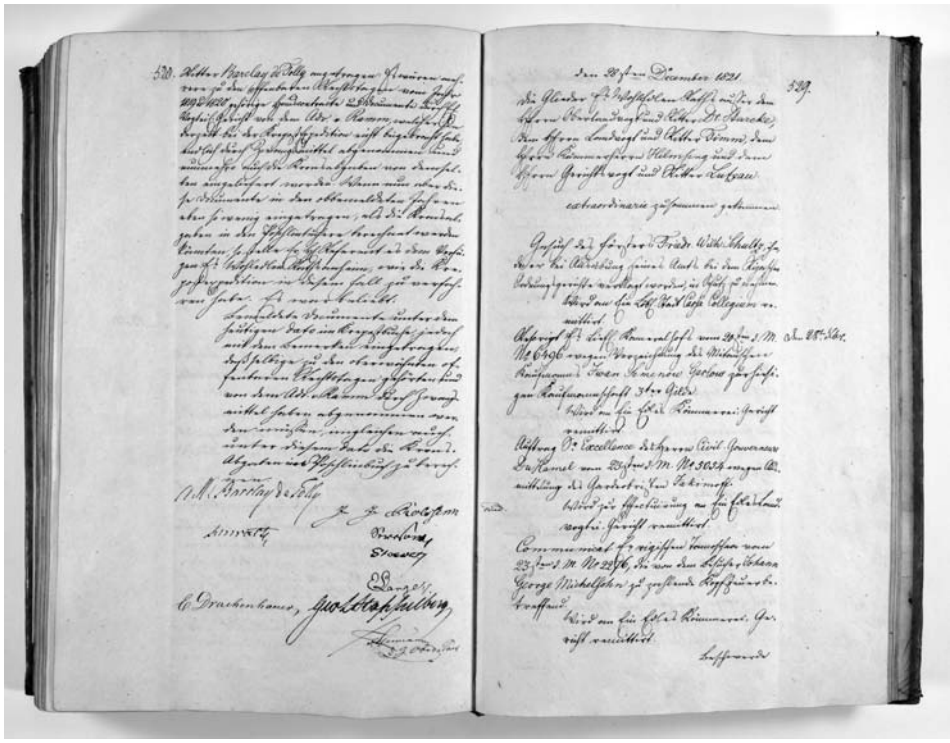

Rīgas rātes 1821. gada sēžu protokolu fragments.
LNA_LVVA, F749_6_250, 528., 529. lpp.

Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) 749. fondā. Tā kā vairāku gadu rīcības plāns šīs nacionālā dokumentārā mantojuma daļas saglabāšanas, pieejamības un atpazīstamības veicināšanai ir tikai realizācijas sākumposmā, tad konferences dalībnieki vairāk atskatījās uz rātes protokolu tapšanas, saglabāšanas un izmantošanas vēsturi, vien nedaudz ieskicējot nākotnes izmantošanas perspektīvas.

Pēc LNA direktores Māras Sprūdžas uzrunas LVVA direktors Kārlis Zvirgzdiņš iepazīstināja klausītājus klātienē un tiešsaistē ar to, kādi pētījumi un izdevumi tapuši 19. un 20. gs., izmantojot rātes sēžu protokolus, līdz ar to akcentējot to dažādo tematu klāstu, pie kuriem strādājot, ir bijis nepieciešams pievērsties šim materiālam. Turklāt tie ir aktīvi izmantoti gan vācbaltiešu vēsturnieku darbos, gan vēlāk – Latvijas neatkarības un arī okupācijas gados.

LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadītāja *Dr. hist.* Anita Čerpinska vēstīja par Rīgas rātes darbības principiem un sastāvu 18. gs., atklājot, kādi cilvēki nonāca rātes kancelejā un daļa arī rātskungu statusā. Rātes sekretāri veidoja, kārtoja un glabāja sēžu protokolus. Katra nākamā paaudze pārņēma tradīcijas no iepriekšējās.

LVVA Fondu analītikas un uzziņu sistēmu nodaļas arhīva eksperte Enija Rubina stāstīja par 1881. gadā nodibināto Rīgas pilsētas vēsturisko arhīvu. Referente izsekoja

arhīva liktenim 20. gs. sākuma jukās, starpkaru periodā un padomju gados līdz pat dokumentu nonākšanai LVVA fondos un iekļaušanai UNESCO "Pasaules atmiņas" reģistrā. Viņas referāts apliecināja, cik svarīgas ir ikdienas rūpes par dokumentu saglabāšanu un kādu ļaunumu tiem var nodarīt kara un juku laiki.

Noslēdzošo referātu prezentēja LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas vadītājs Sandis Zaķis un viņa nodaļas kolēģe arhīva eksperte digitalizācijā Mairita Lukianska. Viņi pastāstīja par rātes protokolu digitalizācijas gaitu un ar to saistītajām grūtībām, kā arī uzsvēra, kādas iespējas pavērtu šo tekstu optiskās atpazīšanas iespējas.

Pēc referātiem E. Rubina prezentēja LNA jauno digitālo izstādi, kas veltīta rātes protokoliem un Rīgas pilsētas vēsturiskajam arhīvam un ar ko var iepazīties vietnē http://www.archiv.org.lv/rigaspilsetasarhivs/. Tajā iespējams doties virtuālā tūrē pa LVVA Palasta ielas 4. nama glabātavu, radot iespēju skatītājam ielūkoties speciāli arhīvam veidotās un iekārtotās telpās.

Noslēdzošajā pasākuma daļā Māra Sprūdža pasniedza goda un atzinības rakstus un apbalvojumus Latvijas Nacionālā arhīva darbiniekiem.

Anita Čerpinska

IN MEMORIAM

MODRIS ŠĒNBERGS (12.09.1957.– 14.08.2022.)

Latvijas arhīvistu saime šīs vasaras izskaņā pēc neilgas un smagas slimības ir zaudējusi vienu no mūsu ilggadējiem kolēģiem – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva darbinieku Modri Šēnbergu. Tas bija negaidīts un smags trieciens gan viņa tuviniekiem un draugiem, gan darba kolēģiem.

Modris dzimis 1957. gada 12. septembrī Zemgalē, Vadakstē inženiera un skolotājas ģimenē. Pamatskolas izglītību ieguva 1972. gadā Vadakstes, vēlāk Gaiķu astoņgadīgajā skolā. 1973. gadā kopā ar ģimeni pārcēlās uz Salacgrīvu, kur 1976. gadā absolvēja vidusskolu. Turpmākās gaitas Modri atveda uz Rīgu, kur līdz 1977. gadam Rīgas 3. tehniskajā skolā viņš apguva kinomehāniķa specialitāti. 1977. gadā iesaukts padomju armijā Kaļiņingradā, dienēja sakarnieka specialitātē. 1979. gadā atgriezās Latvijā un iestājās Latvijas Valsts universitātes sagatavošanas kursos. 1980. gadā sāka studijas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes vācu valodas un literatūras specialitātē, ko pabeidza 1990. gadā, iegūstot vācu valodas pasniedzēja un filologa specialitāti. 1983. gada decembrī, turpinot studijas, uzsāka darba gaitas LPSR Centrālajā Valsts vēstures arhīvā,

vēlāk turpināja darbu Latvijas Valsts vēstures arhīvā un tad Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā.

M. Šēnbergs strādāja Informācijas sistēmu meklēšanas nodaļā par vecāko fondu glabātāju, tad par 1. kategorijas arhīvistu, vēlāk par vecāko arhīvistu un no 1994. gada par vadošo zinātnisko līdzstrādnieku – sektora vadītāju, nodarbojoties ar dokumentu aprakstīšanu.

1995. gadā viņš sāka darbu Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu saglabāšanas daļā vecākā eksperta – glabātavas vadītāja amatā (no 2001. g. sektora vadītājs). Līdz 2010. gadam vadīja atbildīgāko – seno aktu un unikālo dokumentu sektoru. 2011. gadā M. Šēnbergu pārcēla Dokumentu uzskaites un saglabāšanas daļas (no 2013. g. nodaļa) galvenā arhīvista amatā Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā.

Vairāk nekā 38 arhīvā nostrādātajos gados Modris Šēnbergs bija uzkrājis nenovērtējamas profesionālās zināšanas gan vēsturisko dokumentu saglabāšanas, gan arhīva zinātnisko uzziņu sistēmu pilnveidošanas jomā. Atbilstoši glabātavas specifikai viņš pievērsās arī ciltskoku pētniecības problēmām, sastādot dažādus uzziņu materiālus, kas turpmākajos gados ievērojami atviegloja šī darba izpildi arhīvā. Modris devis būtisku ieguldījumu jauno darbinieku apmācībā un profesionālajā izaugsmē. Daudzi no viņiem sekmīgi turpina karjeru arhīvu sistēmā un citās valsts iestādēs. Varētu teikt, ka Modris arhīvā bieži darbojās kā "ideju ģenerators", jo tieši pēc viņa iniciatīvas 90. gadu sākumā arhīvā tika uzsākts projekts pie Lāčplēša Kara ordeņa kavalieru biogrāfiskās vārdnīcas sastādīšanas. Izveidojās domubiedru grupa, kas ķērās pie šī projekta īstenošanas. Ar arhīva direktora svētību un pārējo arhīva darbinieku atbalstu darba grupa, veltot tam arī vēlas vakara stundas, grāmatu sagatavoja neticami īsā – divu gadu laikā. Latvijas lasītājs apjomīgo grāmatu varēja turēt rokās jau 1995. gada novembrī. Tāpat 2019. gadā nāca klajā igauņu vēsturnieku grāmatas "Lāčplēša Kara ordeņa un Brīvības krusta kavalieri" tulkojums latviešu valodā, kuras zinātniskais redaktors bija Modris Šēnbergs.

Viens no Modra lielākajiem vaļaspriekiem bija fantastikas žanra grāmatu ne tikai lasīšana, bet arī to tulkošana no dažādām valodām latviski. Viņa enciklopēdiskās zināšanas noderēja, iesaistoties gan televīzijas un radio raidījumos, gan citās zināšanu un prāta spēlēs. Viņš aktīvi līdzdarbojās arhīvu sistēmas rīkotajos pasākumos, piedaloties kā arodorganizācijas organizētajās sporta spēlēs, tā arī citos sabiedriskos sarīkojumos. Vērts pieminēt, ka Modrim sirdij tuva bija sporta sacensību vērošana, viņš aktīvi un ar azartu sekoja nacionālo izlašu rezultātiem, vietējo sportistu panākumiem, aktīvi dalījās ar emocijām un iespaidiem, apspriežot un analizējot rezultātus.

Modris bija ļoti atbildīgs darbinieks, atsaucīgs un izpalīdzīgs cilvēks, uz viņu vienmēr varēja paļauties. Dzīvesprieks un optimisms viņu pavadīja līdz pat mūža galam. Būdams jau smagi slims, viņš turpināja darbu arhīvā, interesējās par sev mīļām tēmām, un ne reizi neskanēja kāda žēlīga, līdzjūtību prasoša nots.

Kolēģi vēl ilgi izjutīs Modra trūkumu arhīvā, vienmēr atcerēsies viņu ar gaišām, labestīgām domām un smeldzi sirdī par negaidīto aiziešanu. Modris Šēnbergs bija viens no mums, un tāds arī vienmēr paliks.

Raimonds Romanovskis

JAUNĀKĀ LITERATŪRA

ZINĀTNISKIE PĒTĪJUMI

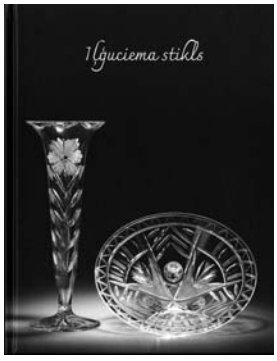

Barzdeviča, Margarita (sast.) (2022). *Iļģuciema stikls. No Jākoba Beka Rīgas stikla fabrikas līdz Iļģuciema stikla fabrikai (1886–1960).* Rīga: Neputns, 238 lpp.
ISBN 9789934601491

Pētījums par Iļģuciema stikla fabrikas vēsturi un tās produkciju un pirmais izdevums, kas piedāvā ieskatu Iļģuciema stikla priekšmetu atpazīšanas un atributēšanas problēmās. Iļģuciema fabrikas stikla izstrādājumi ir svarīga industriālā un dizaina kultūras mantojuma daļa, kuras padziļināta analīze ļauj pilnīgāk atklāt Iļģuciema fabrikas devumu stikla rūpnieciskās ražošanas un mākslas attīstībā Latvijā. Grāmata aplūko stikla fabrikas vēsturi no Jākoba Beka dibinātās stikla fabrikas pirmsākumiem 1886. gadā līdz akciju sabiedrībai "Jākoba Beka Rīgas stikla fabrika", tās likteni pēc Latvijas Republikas nodibināšanas, kā arī pirmās padomju okupācijas laikā, vācu okupācijas laikā (1941.–1944. g.) un otrās padomju okupācijas laikā līdz pat 1960. gadam. Teksta autori Margarita Barzdeviča, Ilona Audere, Zita Pētersone, Vivita Buivida. Katalogs bagātīgi papildināts ar attēliem, skicēm, plakātiem un tā laika reklāmām. Nobeigumā hronoloģija un personu rādītājs.

Hilchen, David (2021). *Sub velis poeticis. Lateinische Gedichte.* Berlin: LIT-Verlag, 246 S. (Baltische literarische Kultur, 3)
ISBN 9783643145901

Izdevums iepazīstina lasītāju ar politiskās dzejas pirmsākumiem Livonijā. Pretrunīgi vērtētā politiķa un jurista Dāvida Hilhena (*Hilchen*; 1561–1610) dzeja, kas tapusi no 1584. līdz 1609. gadam, ir vērtīgs avots daudzpusīgai izpratnei par Livonijas galvaspilsētas uzplaukumu 16. gs. pēdējās desmitgadēs, kā arī par Polijas suverēna un Rīgas pilsoņu attiecībām. Šajā izdevumā publicēta D. Hilhena

dzeja latīņu valodā ar tulkojumu vācu valodā. Šis ir pirmais izdevums, kas vienuviet aptver gandrīz visu D. Hilhena dzeju, un tajā lasāmi arī vēl nepublicēti teksti. Par D. Hilhena dzejoļu metrisko un prozodisko analīzi jāpateicas Marijai Kristīnai Lotmanei (*Lotman*; Tartu Universitāte, *Academia Artium Liberalium*). Izdevuma sastādītāji Kristi Vīdinga (*Viiding*) un Martins Klekers (*Klöker*). Noslēgumā personu un vietu rādītājs.

Jēkabsons, Ēriks (2022). *Valstsvīrs Voldemārs Roberts Zāmuels.* Rīga: Jumava, 198 lpp.
ISBN 9789934205736

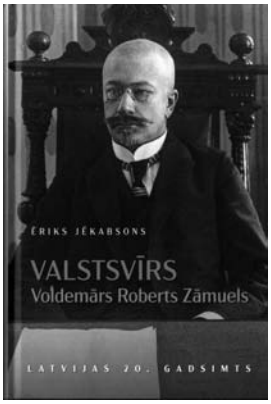

Monogrāfija par unikālu un Latvijai nozīmīgu personību – Voldemāru Robertu Zāmuelu (1872–1948), kurš ir pelnījis būt līdzās citiem, zināmākiem Latvijas valsts dibinātājiem, kā Kārlim Ulmanim, Zigfrīdam Annam Meierovicam, Jānim Čakstem. Izdevumā atspoguļots V. R. Zāmuela dzīves gājums no bērnības dienām līdz mūža nogalei. Grāmatā iekļauti vēstures avoti ar viņa atmiņām par bērnību un pirmajiem skolas gadiem, kā arī laikabiedru liecības vēlākajos gados. Darbojoties dažādās sabiedriskās jomās, V. R. Zāmuels bija viens no ievērojamākajiem un aktīvākajiem Latvijas 20. gs. pirmās puses personībām.

Korsaks, Pēteris (2022). *Eižens Finks: fotogrāfs leģenda.* Rīga: Neputns, 112 lpp.
ISBN 9789934601354

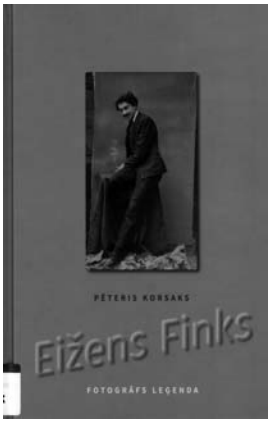

Foto vēsturnieks Pēteris Korsaks ir uzrakstījis un apgāds "Neputns" laidis klajā izdevumu par leģendām apvīto fotogrāfu Eiženu Finku. Autors pievērsies E. Finka personībai kā nepietiekami novērtētam profesi onālam fotogrāfam. Izdevumā apskatāmas fotogrāfijas gan no Latvijas muzejiem, gan no privātkolekcijām. Fotogrāfijas stāsta par pašu E. Finku un viņa ģimeni, kā arī par publiku, kas apmeklēja viņa fotosalonu. Fotogrāfijās redzamas arī sabiedrībā pazīstamas personas – mūziķi, dziedātāji, kolēģi fotogrāfi, sabiedriskās darbinieces, militārpersonas – Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri, dzejnieki, komponisti. Izdevuma mākslinieces Annas Aizsalnieces veidotais dizains ļauj lasītājam iejusties tā laika atmosfērā.

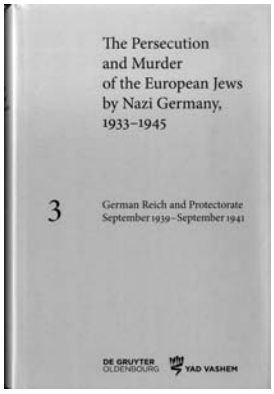

Löw, Andrea (ed.) (2020). ***The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany, 1933–1945. Vol. 3: German Reich and Protectorate of Bohemia and Moravia September 1939 – September 1941.*** **Berlin; München; Boston: De Gruyter Oldenbourg, 848 p.**

ISBN 9783110523744

Šis ir trešais izdevums sērijā *"The Persecution and Murder of the European Jews by Nazi Germany"* (Nacistiskās Vācijas īstenotās Eiropas ebreju vajāšanas un slepkavības), kas dokumentē ebreju stāvokli Trešajā reihā un Bohēmijas un Morāvijas protektorātā laika periodā no Otrā pasaules kara sākuma līdz 1941. gada septembrim. Izdevumu veido zinātniskais ievads un tā laika liecības – 320 dokumenti. Visi dokumenti, kuru oriģināli nebija angļu valodā, ir tulkoti no oriģinālvalodas angļu valodā. Retos gadījumos izmantoti arī transkribēti skaņu ieraksti. Publicētas dažāda rakstura liecības – oficiālā sarakste, privātā sarakste, dienasgrāmatu fragmenti, juridiski dokumenti, fragmenti no preses izdevumiem u. c. Šie vēstures avoti dokumentē Vācijas un Čehijas ebreju sistemātisku izolāciju un plānus, kas noveda pie deportācijām. Nobeigumā vietu rādītājs.

Mašnovskis, Vitolds (2021). ***Muižas Latvijā: vēsture, arhitektūra, māksla.*** **4. sēj. Rīga: DUE, 398 lpp.**

ISBN 9789934899911

Klajā nācis ceturtais un pirmspēdējais enciklopēdijas "Muižas Latvijā" sējums, kurā apkopoti 123 muižu apraksti alfabētiskā secībā no burta N līdz Š. Līdz ar ceturtā sējuma iznākšanu pētniekiem un vēstures interesentiem kopumā ir pieejams informatīvais materiāls par gandrīz 400 muižām Latvijā. Par katru muižu apkopota svarīgākā informācija koncentrētā veidā – muižas atrašanās vieta, īss ekonomiskais raksturojums, īpašnieku vēsture. Tam seko kungu mājas vai pils būvvēsture un saimnieciskās apbūves ansambļa un parka raksturojums. Muižu apraksti bagātīgi papildināti ar ilustratīvo materiālu. Attēlu paraksti latviešu un vācu valodā.

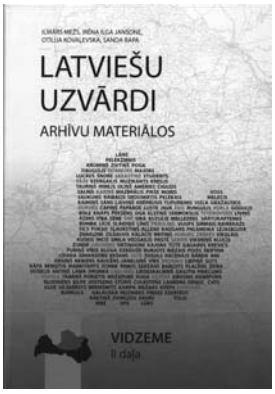

Mežs, Ilmārs (sast.) (2022). *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos: Vidzeme.* 3. sēj., 1., 2. daļa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 352, 376 lpp.

ISBN 9789934617096

Latviešu valodas aģentūra izdevusi trešo un pēdējo uzvārdu vārdnīcu sējumu (divās daļās), kas aptver Vidzemi tās vēsturiskajās robežās. Grāmatas tapšanas procesā tika izpētīti aptuveni 16 tūkstoši uzvārdu, no kuriem izveidoti aptuveni 9,5 tūkstoši atsevišķu šķirkļu. No visiem izdevumā iekļautajiem uzvārdiem nepilni 6 tūkstoši minēti retāk sastopamo uzvārdu sarakstā. Izdevuma ievadraksti, kuru autori ir sējuma sastādītājs un idejas autors demogrāfs Ilmārs Mežs, Muntis Auns, Otīlija Kovaļevska un Irēna Ilga Jansone, aplūko latviešu uzvārdu izplatību gan no valodniecības, gan ģeogrāfiskā un vēsturiskā aspekta. Izdevumu papildina informatīvas kartes un attēli.

Taimiņa, Aija (sast.) (2021). *Garlības Merķelis: rokraksti, seniespieddarbi, grafikas darbi.* Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 502 lpp.

ISBN 9789934610097

Garlība Helviga Merķeļa 250. jubilejas gada ietvaros Latvijas Nacionālajā bibliotēkā bija skatāma oriģinālmateriālu izstāde "*Sapere aude!* – Uzdrīksties zināt! – *Dare to know!* Garlībs Helvigs Merķelis 250", kam sekoja izstādes kataloga iznākšana. Katalogā aptverti G. Merķeļa un viņa laikabiedru rokraksti, G. Merķeļa grāmatu pirmizdevumi un periodisko izdevumu sējumi. Tie ir unikāli izdevumi un grafikas darbi no Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājuma. Katalogs piedāvā iespēju iepazīties arī ar materiāliem – senām grāmatām un rokrakstiem, kas dažādu apsvērumu dēļ izstādē nebija eksponēti. Teksts paralēli latviešu un vācu valodā, kopsavilkums un anotācijas arī angļu valodā.

Vāvers, Reinis (sast.) (2021). *100 kartes pirms Latvijas valsts.* Rīga: Jāņa sēta, Latvijas Nacionālā bibliotēka, 207 lpp.

ISBN 9789984077567

Izdevumā publicētas nozīmīgākās kartes, kas ļauj ieskatīties Latvijas teritorijas mainīgajā ainavā un vēsturiskajos notikumos no 1795. līdz 1917. gadam. Izdevumā kartes ir papildinātas ar stāstiem un citiem attēliem, kas ilustrē dažādus Latvijas vēstures aspektus, kā arī atspoguļo straujās pārmaiņas 19. gadsimtā. Grāmatā publicētās kartes ir neliels ieskats kartogrāfiskā mantojuma bagātībā, kas glabājas dažādās Latvijas atmiņas institūcijās. Izdevumā apskatāma arī vecākā zināmā karte latviešu valodā, kas tapusi 1836. gadā un ir saglabājusies līdz mūsdienām.

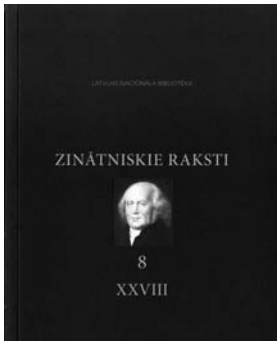

***Zinātniskie raksti, 8* (XXVIII). Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 390 lpp.**

ISSN 2661-5134
ISSN 1691-5941 (e-resurss)

Atzīmējot literāta, publicista un izdevēja Garlība Helviga Merķeļa 250. jubilejas gadu, ir iznācis apjomīgs rakstu krājums, kas balstīts Latvijas Universitātes un Latvijas Nacionālās bibliotēkas organizētās starptautiskās konferences priekšlasījumos. Tajā publicēti 14 zinātniskie raksti, kas iezīmē G. Merķeļa daudzveidīgo veikumu latviešu tautas vēsturē un atklāj viņa personību no dažādiem rakursiem, kā arī sniedz vispusīgu ieskatu apgaismības laikmetā Baltijas kontekstā. Rakstu krājums ir sadalīts trīs nodaļās. Pirmajā nodaļā ir aplūkota G. Merķeļa dzimta un biogrāfija. Otrā nodaļa piedāvā iepazīties ar G. Merķeļa ideju pasauli. Trešā nodaļa veltīta Garlība Merķeļa personībai, darbu un ideju recepcijai. Krājumam pievienots Baltijas vietvārdu rādītājs. Latvijas Nacionālās bibliotēkas "Zinātnisko rakstu" galvenais redaktors Andris Vilks. Teksts latviešu, vācu un angļu valodā, ievads paralēli latviešu un angļu valodā, kopsavilkumi angļu un latviešu valodā.

X stunda. Barikādēm – 30 **(2021). Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 159 lpp.**

ISBN 9789934610110

Izdevumā apkopots 1991. gada janvāra barikāžu trīsdesmitgadei veltītās tiešsaistes konferences "X stunda. Barikādēm – 30" satura izklāsts. 1991. gadā no 13. līdz 27. janvārim vairāk nekā 50 tūkstoši iedzīvotāju pulcējās, lai izveidotu barikādes pie stratēģiski svarīgiem objektiem Rīgā un citur Latvijā un lai aizsargātu savu valsti un brīvību. Izdevums piedāvā arī paplašinātu barikāžu notikumu hronoloģiju – no 1990. gada 18. marta, kad Latvijas Tautas fronte guva uzvaru LPSR Augstākās padomes vēlēšanās, līdz pat 1991. gada 24. augustam, kad Krievijas prezidents Boriss Jeļcins parakstīja dekrētu par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valstiskās neatkarības atzīšanu. Konferencē piedalījās daudzi augsti valsts līderi, kā arī barikāžu laika aktīvie dalībnieki. Izdevums papildināts ar bagātīgu fotogrāfiju klāstu, kas atspoguļo barikāžu norisi.

AVOTI

Geka, Dzintra (2021). ***Sibīrijas bērni 1949*****. Rīga: Fonds "Sibīrijas bērni", 880 lpp.**

ISBN 9789934821981

Grāmatā apkopoti 165 cilvēku dzīvesstāsti, kuri kā bērni 1949. gada 25. martā tika deportēti uz Sibīriju – uz Amūras, Omskas un Tomskas apgabalu. Šī grāmata ir par atmiņām, par šausmām un netaisnību, kas piedzīvotas ar bērna acīm. Izdzīvojušos intervēja Dzintra Geka un Aivars Lubānietis. Katrs stāsts ir citāds, taču tos visus caurvij cīņa par izdzīvošanu. Katram stāstam pievienotas fotogrāfijas no personīgajiem arhīviem. Šis izdevums ir kā piemiņa Sibīrijas bērniem, lai viņu stāsti turpinātu dzīvot un kalpotu par vēstures liecībām nākamajām paaudzēm. Grāmatā

publicētas apgabalu kartes un apraksti. Intervijas apkopoja Dzintra Geka.

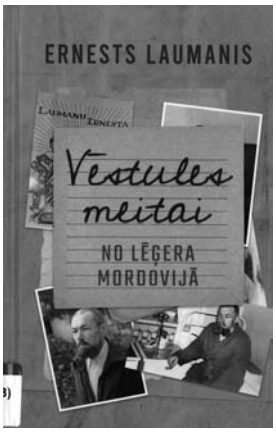

Laumanis, Ernests (2022). *Vēstules meitai no lēģera Mordovijā.* Rīga: Jumava, 277 lpp.

ISBN 9789934205644

Ernesta Laumaņa vēstules, kas adresētas meitai Brigitai, atklāj dzīves skarbumu un nežēlību caur mīloša tēva vārdiem. Ernests Laumanis pirms Otrā pasaules kara dienēja Latvijas armijā 2. Ventspils un 3. Jelgavas kājnieku pulkā un vēlāk komandēja 19. Latviešu leģiona izlūku bataljonu. Pēc Vācijas kapitulācijas viņš kādu brīdi slēpās Kurzemes mežos, bet 1945. gada 18. jūnijā viņu notvēra un piesprieda 20 gadus lēģeros par "dzimtenes nodevību" ieslodzījumā Vorkutā. 1955. gadā viņš tika atbrīvots, taču pēc diviem gadiem atkal arestēts, piespriežot piecus gadus padomju soda nometnēs. Tos viņš pavadīja Potmas nometnē Mordovijā, kur citu ieslodzīto starpā atradās arī Gunārs Astra. E. Laumani ļoti stiprināja sarakste ar meitu Brigitu. Satikties ar meitu, neskaitot dažas īslaicīgas tikšanās reizes kara laikā, viņiem izdevās vien tad, kad Brigita jau bija pieaugusi sieviete. Sarakste turpinājās arī pēc E. Laumaņa atgriešanās dzimtenē 1966. gadā. Divus gadus vēlāk viņš aizgāja mūžībā. Izdevuma sastādītājs Ēriks Kūlis. Ievadraksta autors *Dr. hist.* Juris Ciganovs.

POPULĀRZINĀTNISKAS GRĀMATAS

Rislaki, Juka (2022). *Starp dzīvību un nāvi.* Rīga: Latvijas Mediji, 329 lpp.

ISBN 9789934290466

Grāmata vēsta par Somijas un PSRS spiegošanas kara gaitu, par operāciju "Trests", par intrigām un meliem. Stāsta galvenie varoņi ir latvieši Operputs un Vilis Jurcēns un krieviete Marija. Kā raksta autors, "Operputa dzīve un liktenis ir pierādījums tam, ka reizēm realitāte – kā to mēdz teikt – ir neticamāka par izdomājumu." Grāmatas tapšanā izmantoti somu, krievu, poļu, latviešu, igauņu un Rietumvalstu avoti, kas sniedz vēl nebijušu skatījumu uz šiem notikumiem un detalizētu to atspoguļojumu. No somu valodas tulkojusi Gunta Pāvola.

HRONIKA

2022. GADA JANVĀRIS–JŪNIJS

1. janvārī sāk darboties Latvijas Nacionālā arhīva jauna struktūrvienība – Zemgales reģionālais arhīvs, kas izveidots, apvienojot Jelgavas un Tukuma zonālo valsts arhīvu. Arhīva lasītavu darbs un klientu pieņemšana klātienē arī turpmāk tiks nodrošināta gan Jelgavā, gan Tukumā. Struktūrvienības vadītāja – līdzšinējā Tukuma zonālā valsts arhīva direktore Iveta Arbidāne.

1. janvārī–30. jūnijā LNA Ventspils ZVA vestibilā apskatāma izstāde "Ventspils aug kopā ar Latviju", kas pa desmitgadēm atspoguļo Ventspils pilsētas saimnieciskās un kultūras dzīves attīstību, kā arī pilsētvides izmaiņas 20.–21. gadsimtā.

2. janvārī LNA arhīva ekspertei Meldrai Usenko 10 gadu darba jubileja.

2. janvārī LNA Personāla dokumentu valsts arhīva Izziņu nodaļas arhīvistei Laimai Vilciņai 10 gadu darba jubileja.

2. janvārī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu pieejamības un izmantošanas nodaļas arhīvistei Dainai Skrimblis 10 gadu darba jubileja.

2. janvārī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu pieejamības un izmantošanas nodaļas arhīvistei Dainai Kiršteinei 10 gadu darba jubileja.

3. janvārī Latvijas Nacionālais arhīvs sāk izmantot resursu vadības un grāmatvedības programmas "Visma Horizon" personāla pašapkalpošanās moduli HoP, pilnībā pārejot no personālvadības papīra dokumentu plūsmas uz elektronisko vidi.

5. janvārī līdz ar publikāciju par 1822. gada 5. janvārī iznākušo pirmo latviešu preses izdevumu "Latviešu Avīzes" Latvijas Nacionālais arhīvs sāk latviešu preses vēsturei veltīto publikāciju un pasākumu sēriju.

20. janvārī sadarbībā ar Pasaules Brīvo latviešu apvienību projekta "Latviešu arhīvi pasaulē" ietvaros notiek seminārs par audiovizuālo materiālu saglabāšanu, kurā interesentiem uz jautājumiem atbild LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu saglabāšanas nodaļas darbinieces Oksana Oša un Santa Blumberga. Semināra ietvaros prezentē informatīvu video par audiovizuālo materiālu saglabāšanu, kas filmēts LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā.

20. janvārī–2. februārī Rīgas Svētā Pētera baznīcā apskatāma Latvijas Nacionālā arhīva sadarbībā ar Rīgas pašvaldības kultūras iestāžu Svētā Pētera baznīcas pārvaldi veidotā 1991. gada barikāžu atceres 31. gadadienai veltītā izstāde "Ar barikāžu gaišumu sirdīs". Skatāmas arī tā laika fotogrāfijas no Igaunijas Nacionālā arhīva un Lietuvas Centrālā valsts arhīva fondiem.

21. janvārī LNA Cēsu ZVA galvenajai fondu glabātājai Jūlijai Kacevičai 20 gadu darba jubileja.

25. janvārī Latvijas Republikas ārkārtējā un pilnvarotā vēstniece Čehijā Gunta Pastore un aizsardzības ministrs Artis Pabriks Prāgā atklāj trīs Baltijas valstu vēstniecību Čehijā sadarbībā ar čehu vēsturnieku Lubošu Švecu (*Švec*) un Latvijas Nacionālo arhīvu veidoto izstādi "Čehijas–Baltijas gadsimts, 1921–2021". Izstādes patrons – Čehijas ārlietu ministrs Jakubs Kulhāneks (*Kulhánek*). Izstāde iezīmē diplomātisko attiecību simtgadi, un Prāgā tā bija skatāma līdz 15. februārim.

1. februārī LNA Institūciju dokumentu un arhīvu pārvaldības departamenta direktorei Līgai Vīburei 10 gadu darba jubileja.

3. februārī Latvijas Nacionālais arhīvs paraksta Sadarbības līgumu ar Turcijas Republikas prezidenta administrācijas Valsts arhīvu. Līgums paredz sadarbību arhīvu nozares zinātniskās pētniecības, pieredzes apmaiņas, pasākumu rīkošanas un izstāžu veidošanas jomā.

4. februārī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļas rokrakstu, dokumentu un grāmatu restauratorei Ludmila Timohinai 30 gadu darba jubileja.

5. februārī Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes informācijas pārvaldības un bibliotēkzinātnes nodaļas "Jauno profesionāļu skolas" nodarbībā "Izlasīt informāciju pirms un pēc 100 gadiem" ar prezentācijām piedalās LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmu nodaļas arhīva eksperte Enija Rubina un LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Anita Trušele, kura stāstīja par LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvu un digitālo krātuvi "Redzi, dzirdi Latviju!".

7. februārī Latvijas Nacionālais arhīvs izveido darba grupu, lai Latvijas Nacionālā arhīva infrastruktūras optimizācijas ietvaros piedalītos Vidzemes reģionālā arhīva ēkas būvniecības procesa plānošanā un būvprojekta izstrādē. Darba grupas vadītāja LNA Administratīvā departamenta direktore Vija Ozola.

7. februārī–8. aprīlī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļā saskaņā ar sadarbības līgumu starp Latvijas Nacionālo arhīvu un Rīgas Celtniecības koledžu norisinās 1. līmeņa profesionālās studiju programmas "Restaurācija" 3. kursa studentes Gunas Sarksņas pirmsdiplomdarba prakse.

8. februārī LNA arhīva ekspertes Meldra Usenko un Antra Mazūra izstāžu "Baltijas kino klimats" un "Ar barikāžu gaišumu sirdīs" sagatavošanas ietvaros tiekas ar Igaunijas Nacionālā arhīva un Tallinas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas pārstāvjiem.

10. februārī LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido aktrises Elzas Radziņas jubilejai veltītu filmu izlasi, kurā publicē LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva digitalizētās filmas "Klāvs – Mārtiņa dēls", "Pūt, vējiņi!" un restaurētās filmas "Maija un Paija" un "Mērnieku laiki".

10. februārī LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas arhīva eksperts Ainārs Bambals sniedz interviju LTV raidījumā 4. studija par tēmu "Kā vērtējami diktatorus slavinoši iespieddarbi veikalos?". Ieraksts pieejams: https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/10.02.2022-ka-vertejami-diktatorus-slavinosi-iespieddarbi-veikalos.id252407.

10.–11. februārī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta arhīva eksperte Līga Paušus un Restaurācijas nodaļas restaurators eksperts Einārs Sondors

tiešsaistē piedalās ICOM-CC organizētajā sanāksmē *"Sustainability and Diversity in Conservation Practice and Recent Advances in Preventive Conservation"* (Ilgtspējība un daudzveidība saglabāšanas praksē, jaunākie sasniegumi profilaktiskajā saglabāšanā) par grafisko dokumentu saglabāšanu.

14. februārī notiek LNA Latvijas Valsts arhīva sagatavotās virtuālās izstādes "Caur objektīva prizmu – Alise un Manfreds Zīverti" atklāšana. Virtuālā izstāde apskatāma http://www.archiv.org.lv/diaspora/ziverti/.

17. februārī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Ciltskoki. Asinsradinieku karte" Valmieras sākumskolas 6.a, 6.c un 6.d klases skolēniem.

18. februārī Rīgas Starptautiskajā īsfilmu festivālā 2Annas kinoteātrī "*Splendid Palace*" restaurēto filmu programmā iekļautas LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva ERAF projektā "Kultūras mantojuma satura digitalizācija (2. kārta)" digitalizētās un restaurētās dokumentālās filmas "Raimonds Pauls. Portrets ar mūziku", "Imants Ziedonis. Portrets locījumos", "Jānis Peters un mūsu laiks" un "Ceturtā dimensija".

19. februārī notiek Latvijas sabiedrisko mediju gada balvas "Kilograms kultūras 2021" pasniegšanas ceremonija. Kategorijā "Kultūrvieta" kā viens no trim finālistiem nominēta Latvijas Nacionālā arhīva digitālā krātuve "Redzi, dzirdi Latviju!".

21. februārī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Ciltskoki. Asinsradinieku karte" Valmieras Valsts ģimnāzijas 11.c un 12.c klases skolēniem.

22. februārī LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Ciltskoki. Asinsradinieku karte" Valmieras sākumskolas 6.b klases skolēniem.

22. februārī LNA Daugavpils ZVA arhīva eksperte Ineta Laše vada tiešsaistes vebināru "Par arhīva sakārtošanu/nodošanu sakarā ar izglītības iestāžu tīkla optimizāciju" Daugavpils pilsētas pašvaldības izglītības iestāžu darbiniekiem.

24. februārī LNA Latvijas Valsts arhīva Saimniecības sektora darbiniekam Jānim Lullem 30 gadu darba jubileja.

1. martā noslēdzas ārkārtējā situācija, kas valstī ir izsludināta, lai apturētu straujo Covid-19 infekcijas izplatību un veselības nozares pārslodzi. Stājas spēkā Latvijas Nacionālā arhīva 24. februāra rīkojums "Par pasākumiem Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai, sniedzot klātienes pakalpojumus Latvijas Nacionālajā arhīvā", kas mīkstina arhīva epidemioloģiskās drošības prasības, tostarp atļauj pakalpojumus sniegt arī epidemioloģiski nedrošā vidē.

2. martā Latvijas Nacionālais arhīvs vēršas pie Starptautiskās arhīvu padomes (ICA) ar vēstuli, kurā pauž atbalstu Ukrainas Nacionālā arhīva aicinājumam apturēt Krievijas Federālās arhīvu aģentūras un Krievijas valsts arhīvu iestāžu dalību ICA sakarā ar Krievijas Federācijas agresiju Ukrainā un Ukrainas dokumentārā mantojuma pakļaušanu ļoti augstam iznīcināšanas riskam, kas nav savienojams ar ICA mērķiem un Konvenciju par kultūras vērtību aizsardzību bruņota konflikta gadījumā.

2. martā–25. maijā norisinās LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva organizētie Dr. Manfrēda fon Betihera 17.–19. gs. vācu rokrakstu paleogrāfijas semināri tiešsaistē, tajos regulāri piedalās vairāk nekā 30 dalībnieku.

3. martā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmu nodaļas arhīva ekspertei Laimai Jēkabsonei 30 gadu darba jubileja.

4. martā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Dokumentu pieejamības un izmantošanas nodaļas arhīva ekspertei Ligitai Zaulai 20 gadu darba jubileja.

5. martā LNA Administratīvā departamenta Tehniskā nodrošinājuma nodaļas vadītājam Jānim Belinskim 10 gadu darba jubileja.

7. martā arhīva darbinieki kopā ar citiem kultūras mantojuma jomas speciālistiem akcijā Rīgā, Kalpaka bulvārī, iepretim Krievijas vēstniecībai, ar svecītēm, ziediem Ukrainu simbolizējošās krāsās un atbalsta plakātiem rokās pauž atbalstu Ukrainai un nosoda Krievijas iebrukumu, kā rezultātā dzīvības zaudē cilvēki un iet bojā gadu simtos uzkrātais Ukrainas kultūras mantojums.

8. martā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs un LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvs pievienojas Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta 2021. gadā aizsāktajai sieviešu vēstures izpētes iniciatīvai projektā "Sieviešu pārstāvniecība Latvijas kultūrā un sabiedrībā (1870–1940)" un vietnē "Redzi, dzirdi Latviju!" eksponē jaunu tematisko kolekciju "Sieviete Latvijai".

9. martā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Anita Trušele vada tiešsaistes lekciju ar prezentāciju par kinofotofonodokumentu arhīvu un digitālo krātuvi "Redzi, dzirdi Latviju!" Latvijas Kultūras akadēmijas doktorantūras studentiem.

10. martā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde, arhīva eksperte Līga Paušus un restaurators eksperts Einārs Sondors piedalās Latvijas Restauratoru biedrības un ICOMOS Latvija veidotajā tiešsaistes lekcijā "Par gatavību rīcībai ar kultūras mantojumu krīzes situācijās. LNB pieredze".

13. martā LNA Personāla dokumentu valsts arhīva Izziņu nodaļas galvenajai arhīvistei Daigai Riekstiņai 10 gadu darba jubileja.

14. martā–9. aprīlī Latviešu centrā Minsterē Vācijā LNA Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas vadītāja Inese Kalniņa veic latviešu diasporas dokumentu arhivēšanu.

16. martā Latvijas Nacionālā arhīva Finanšu plānošanas un grāmatvedības uzskaites nodaļas vecākajai grāmatvedei Verai Zeilei 30 gadu darba jubileja.

20. martā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmu nodaļas vadošajai pētniecei Enijai Rubinai 10 gadu darba jubileja.

22. martā sakarā ar 2021. gada 14. oktobra UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas asamblejas lēmumu par Rīgas pilsētas rātes protokolu grāmatu iekļaušanu UNESCO programmas "Pasaules atmiņa" Latvijas nacionālajā reģistrā, Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža un UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas ģenerālsekretāre Baiba Moļņika paraksta sadarbības līgumu par Rīgas rātes protokolu (1603–1890) saglabāšanu, kā arī pieejamības un atpazīstamības veicināšanu Latvijā un ārvalstīs.

22. martā uz pirmo sēdi tiešsaistē sanāk Kultūras ministrijas vadītā darba grupa, lai atbilstoši Valsts civilās aizsardzības plānā dotajam uzdevumam izstrādātu plānu kultūras mantojuma aizsardzībai un glābšanai krīzes situācijās. Tajā pārstāvēti Kultūras ministrijas un atmiņas institūciju, tostarp Latvijas Nacionālā arhīva, eksperti.

23. martā Latvijas Nacionālā arhīva direktora vietnieks nacionālā dokumentārā mantojuma uzkrāšanas, arhīva attīstības un starptautisko sakaru jautājumos Gatis Karlsons vada starptautiskā Dokumentu dzīvescikla pārvaldības foruma (*DLM forum*)

tīmekļsemināru "Digitālā dokumentārā mantojuma pārraudzība un uzkrāšana Latvijā" (*Supervision and collection of digital documentary heritage in Latvia*).

23. martā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Anita Trušele ar prezentāciju "Latvijas Nacionālā arhīva digitālie resursi" piedalās tiešsaistes pasākumā "Liepājas Digitālā nedēļa 2022", ko organizē Liepājas bibliotēka.

24. martā tiešsaistē Eiropas Digitālās nedēļas pasākumu programmas ietvaros Latvijas Nacionālās bibliotēka *Facebook* un *YouTube* lapās atklāj Eiropā pirmo Industriālā mantojuma digitālo kolekciju https://industria.lndb.lv/, kuras saturu veido arī Eiropas Reģionālās attīstības fonda projekta "Kultūras mantojuma satura digitalizācija (2. kārta)" ietvaros digitalizētie dokumenti no Latvijas Nacionālā arhīva un zonālo valsts arhīvu lietām, kinohronikas no Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva, fotogrāfijas un rasējumi.

24. martā Latvijas Nacionālais arhīvs Ukrainas atbalstam pret Krievijas agresiju aicina Latvijas Nacionālā arhīva sociālo tīklu kontos ar mirkļbirku #ManaUkrainasAtmiņa publicēt stāstus un fotogrāfijas no Ukrainas. Stāstu sēriju atklāj atskats pavisam nesenā pagātnē, kad 2021. gada augustā Latvijas Kultūras ministrijas parlamentārais sekretārs Ritvars Jansons, Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža un citi arhīva pārstāvji apmeklēja Kijivu, lai parakstītu Latvijas Nacionālā arhīva un Ukrainas Nacionālā atmiņas institūta arhīva līgumu par sadarbību Valsts drošības komitejas dokumentu izpētē, digitalizācijā un pieejamības nodrošināšanā. Akcija rod atbalstu, un arhīvs sociālajos tīklos ievieto darbinieku atmiņu stāstījumus un Ukrainā uzņemtas fotogrāfijas.

25. martā par šodienas režīmu Krievijā, tās īstenoto karu Ukrainā un paralēlēm padomju varas izpausmēs dažādos vēsturiskos notikumos ar Latvijas Radio sarunājas LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks vēsturnieks Gints Zelmenis.

25. martā Latvijas Nacionālā bibliotēka 73. gadadienas piemiņai kopš PSRS uz Sibīriju deportēja 42 125 Latvijas iedzīvotājus, aicina partnerus, tostarp Latvijas Nacionālo arhīvu, turpināt strādāt pie digitālās "Deportēto kartes" https://deportetie.kartes.lv/, kurā fiksēti 1941. gadā deportētie, lai nākamgad karti papildinātu un publiski nolasītu visu 1949. gadā deportēto vārdus.

28. martā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde un Digitalizācijas nodaļas arhīva eksperte Līva Leitlande apmeklē Igaunijas Nacionālo arhīvu Tartu Igaunijā, lai iepazītos ar aktualitātēm restaurācijas, digitalizācijas un glabātavu uzturēšanas jomā.

29. martā publicēta ziņa, ka Latvijas Nacionālā arhīva publiskajā meklētājā "MeklēLNA" divu gadu laikā izveidots jau miljons ierakstu!

30. martā programmā "Latvijas skolas soma" darbam ar skolēnu auditoriju pedagogiem piedāvā metodiskos materiālus Latvijas kultūras vērtību un laikmetīgo izpausmju iepazīšanai, kas tapuši kultūras institūciju, pedagogu un Latvijas Nacionālā arhīva kopdarba rezultātā.

30. martā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas arhīva eksperte Līva Leitlande vada tiešsaistes lekciju "Digitalizācijas kvalitātes kritēriji" šīs nodaļas darbiniekiem.

30. martā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido kinooperatora Dāvja Sīmaņa 80. jubilejas filmu izlasi, kurā iekļautas LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva ERAF projektā "Kultūras mantojuma satura digitalizācija (2. kārta)" digitalizētās un restaurētās filmas "Ievas paradīzes dārzs" un "Cilvēka dienas".

31. martā Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka ar mirkļbirku #LNABibliotēka sāk publicēt jaunumus un stāstus par Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēkas krājumiem. Pirmā publikācija – par Latvijā starp diviem pasaules kariem izdoto žurnālu "Atpūta".

31. martā vecākā eksperte Māra Stabrovska piedalās vēstures lasījumos "Stāsti par Mazsalacas vēsturi un mazsalaciešiem" Mazsalacas muzejā.

1. aprīlī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas arhīva eksperte Līva Leitlande vada lekciju "Digitalizācijas kvalitātes kritēriji" LNA arhīvu departamentu dokumentu saglabāšanas nodaļu darbiniekiem.

4.–28. aprīlī Liepājas Universitātē Liepājā, Lielajā ielā 16, apskatāma LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta veidota izstāde "Fotogrāfiju izpēte un restaurācija".

4. aprīlī–12. maijā Ludzas novadpētniecības muzejā skatāma LNA Rēzeknes ZVA darbinieku veidota ceļojoša izstāde "Ludzas pilsētas vidusskolai – 100". Izstādes autore LNA Rēzeknes ZVA galvenā arhīviste Laila Tihovska, izstādes noformētājs galvenais fondu glabātājs Gunārs Skarbinīks.

5. aprīlī Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža un LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks Gints Zelmenis piedalās diskusijā "Medijpratība un atmiņas institūcijas". Diskusijas ieraksts pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=l0OdI1O8-To.

5.–7. aprīlī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde apmeklē Eiropas vēstures namu Briselē Beļģijā, kur dalās pieredzē un sniedz konsultācijas par UNESCO programmas "Pasaules atmiņa" Latvijas nacionālajā reģistrā iekļauto Sibīrijā rakstīto vēstuļu uz bērza tāss eksponēšanu un saglabāšanu Tukuma muzejā.

6. aprīlī Latvijas Nacionālais arhīvs piedāvā pamatskolas audzēkņu mērķauditorijai paredzētas klātienes un attālinātas 40 minūšu nodarbības par dzimtas vēstures pētniecības pamatiem – "Ciltskoks. Asinsradinieku karte". Nodarbības pieejamas kā klātienē, tā arī attālināti.

6. aprīlī LNA Valmieras ZVA vecākā eksperte Māra Stabrovska piedalās Skolu muzeju biedrības rīkotajā konferencē "Skolas vērtību saglabāšanas 21. gadsimtā" ar prezentāciju "Arhīvs un skola".

7. aprīlī LNA arhīva ekspertes Meldra Usenko un Antra Mazūra apmeklē Viļņu Lietuvā, lai veiktu materiālu atlasi un sagatavošanās darbus izstādei "Baltijas kino klimats".

7. aprīlī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmu nodaļas arhīva eksperte Enija Rubina ar tiešsaistes priekšlasījumu "Arhīvu vākšana un aizsardzība Latvijā, 1919–1922" uzstājas Latvijas Arhīvistu biedrības organizētajā referātu pēcpusdienā.

10. aprīlī LNA Latvijas Valsts arhīva Dokumentu saglabāšanas nodaļas jaunākajai fondu glabātājai Inārai Plotņikovai 10 gadu darba jubileja.

14. aprīlī LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvu apmeklē Zemgales vidusskolas 9. klases skolēni un iepazīstas ar arhīvu un tajā glabātajiem dokumentiem.

19. aprīlī–17. jūnijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Restaurācijas nodaļā saskaņā ar sadarbības līgumu starp Latvijas Nacionālo arhīvu un Rīgas Celtniecības koledžu norisinās 1. līmeņa profesionālās studiju programmas "Restaurācija" 3. kursa studentes Gunas Sarksņas diplomdarba prakse.

21. aprīlī Latvijas Valsts prezidents Egils Levits oficiālās vizītes ietvaros Skopjē (Ziemeļmaķedonija) Svētā Kirila un Metodija Universitātes Juridiskajā fakultātē atklāj izstādi "Mēs gribam būt brīvi, mēs būsim brīvi!" (*We want to be free, we will be free!*), kas veltīta Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Polijas un Somijas valstiskuma vēsturei, kas aizsākās pēc Pirmā pasaules kara. Ceļojošo izstādi veidojis Latvijas Nacionālais arhīvs sadarbībā ar minēto valstu arhīviem. Izstādes prezentāciju nodrošināja Latvijas Nacionālā arhīva eksperte Meldra Usenko un Antra Mazūra, un tā bija atvērta no 19. aprīļa līdz 17. jūnijam.

25. aprīlī izveidota Latvijas Nacionālā arhīva Restaurācijas padome jaunā sastāvā, lai uzraudzītu un koordinētu restaurācijas, konservācijas un saglabāšanas darbus arhīvā, kā arī sekmētu nacionālā dokumentārā kultūras mantojuma saglabāšanu un pieejamību. Padomes priekšsēdētāja – Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta arhīva eksperte Līga Paušus.

25. aprīlī LNA Latvijas Valsts arhīvs trimdas un dzimtas koku pētniekiem pēc vairāku gadu darba piedāvā jaunu digitālo datubāzi "Latviešu diasporas dokumenti". Datubāze apkopo informāciju, kas saistīta ar diasporas vēsturisko mantojumu Latvijā un pasaulē. Datubāze pieejama http://diaspora.arhivi.lv.

25. aprīlī–20. maijā Stokholmā Zviedrijas Valsts arhīvā LNA Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas vadītāja Inese Kalniņa turpina 2017. gadā iesākto latviešu diasporas dokumentu arhivēšanu.

27. aprīlī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas vadītājs Sandis Zaķis un arhīva ekspertes Līva Leitlande un Mairita Lukianska piedalās LNA Attīstības plānošanas nodaļas arhīva ekspertes Renātes Bergmanes-Dances organizētajā tiešsaistes pieredzes apmaiņā par dokumentu digitalizāciju un metadatu veidošanu ar Latviešu folkloras krātuves zinātnisko asistenti Justīnu Jaundzemu.

28. aprīlī Latvijas Nacionālā arhīva darbinieki: Administratīvā departamenta direktore Vija Ozola un Dokumentu pārvaldības un juridiskās nodaļas vadītāja Antra Muižniece-Stakāne, LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde un departamenta Digitalizācijas nodaļas arhīva eksperte Līva Leitlande, Cēsu ZVA direktore Lelde Meidropa, arhīva eksperte Anda Opoļska un galvenā fondu glabātāja Vēsma Bērziņa, Valmieras ZVA vecākās ekspertes Gunta Zīrāpe un Liene Vihrova pieredzes apmaiņas vizītes laikā iepazīstas ar Igaunijas Vēstures arhīva (Tartu) darbību, darba organizāciju un jaunās arhīva ēkas būvniecībā izmantotajiem risinājumiem.

28.–29. aprīlī Latvijas Nacionālā arhīva direktora vietnieks nacionālā dokumentārā mantojuma uzkrāšanas, arhīva attīstības un starptautisko sakaru jautājumos Gatis Karlsons Tallinā Igaunijā piedalās Baltijas audiovizuālo arhīvu padomes (*Baltic Audiovisual Archival Council*) valdes sēdē un pārrunā jautājumus par 2022. un 2023. gada konferences organizēšanu.

29. aprīlī Kultūras informācijas sistēmu centra pārstāvis Arnis Riškovs stāsta Ventspils novada bibliotekāriem par Latvijas Nacionālā arhīva e-pakalpojumiem un digitālajiem resursiem, kas pieejami Vienotajā valsts arhīvu informācijas sistēmā.

29. aprīlī LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde, arhīva eksperte Līga Paušus un Restaurācijas nodaļas restaurators eksperts Einārs Sondors apmeklē Liepājas ZVA, kur vada praktisko semināru "Dokumentu bojājumu veidi un to novēršanas metodes. Ārkārtas situāciju komplekts".

1. maijā LNA Alūksnes ZVA atklāta izstāde "Alūksnes, Balvu un Gulbenes rajonu laikraksti Alūksnes ZVA fondos".

2. maijā, lai uzlabotu un paplašinātu Latvijas Nacionālā arhīva darbinieku izpratni par dokumentu materiālmācību un saglabāšanu, LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktorei Ingai Šteingoldei uzdod organizēt lekciju ciklu "Papīrs – vēsture, izgatavošana un saglabāšana". Nodarbinātajiem, kuriem amata aprakstā ir ar dokumentu saglabāšanu saistīti pienākumi, lekciju noklausīšanās ir obligāta.

2. maijā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Saimniecības sektora inženierkomunikāciju tehniķim Viktoram Galagam 10 gadu darba jubileja.

2.–5. maijā Prāgā Čehijā LNA arhīva eksperte Meldra Usenko piedalās izstādes "Baltija un Čehija 100" prezentācijā un svinīgajā atklāšanas pasākumā.

3. maijā Latvijas Nacionālais arhīvs programmai "Latvijas skolas soma" piedāvā fotoizstādi "Deklarācija par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu". Lai dotu iespēju ar izstādi iepazīties pēc iespējas plašākam interesentu lokam, eksponēti trīs izstādes komplekti: Latvijas Nacionālā arhīva izstāžu logos Rīgā, Šķūņu ielā 11, Ukraiņu vidusskolā Rīgā, Visvalža ielā 4, un Svētās Trīsvienības katedrālē Liepājā, Lielajā ielā 9.

3.–4. maijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas vadītājs Sandis Zaķis, arhīva ekspertes Līva Leitlande un Mairita Lukianska tiešsaistē piedalās DLM (*Document Lifecycle Management*) forumā "*Opportunities for archives in the digital era*" (Arhīvu iespējas digitālajā laikmetā).

3.–5. maijā Oslo Norvēģijā Latvijas Nacionālā arhīva direktora vietnieks nacionālā dokumentārā mantojuma uzkrāšanas, arhīva attīstības un starptautisko sakaru jautājumos Gatis Karlsons un LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu saglabāšanas nodaļas arhīva eksperts elektronisko dokumentu jautājumos Miks Želvis piedalās Dokumentu dzīvescikla pārvaldības foruma konferencē, tiek pārrunāti ar ģeodatu arhivēšanu saistīti jautājumi.

5. maijā LNA Administratīvā departamenta Informācijas tehnoloģiju nodaļas datubāzu administratorei Margaritai Rūsiņai 30 gadu darba jubileja.

6. maijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta digitalizācijas nodaļas arhīva eksperte Līva Leitlande organizē un kopā ar Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas vadītāju Sandi Zaķi, arhīva eksperti Mairitu Lukiansku, galvenajām arhīvistēm Elīnu Sparāni un Danutu Beinaroviču, LNA Attīstības plānošanas nodaļas arhīva eksperti Renāti Bergmani-Danci un Institūciju dokumentu un arhīvu pārvaldības departamenta arhīva ekspertu elektronisko dokumentu jautājumos Svjatoslavu Matvējevu piedalās pieredzes apmaiņā tiešsaitē ar Igaunijas Nacionālā arhīva IT nodaļas vadītāju Lauri Lehtu (*Leht*) un darbiniekiem.

7. maijā kinorežisora Rolanda Kalniņa 100. dzimšanas dienā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv un digitālajā krātuvē "Redzi, dzirdi Latviju!" izveido un publicē Rolanda Kalniņa uzņemto pilnmetrāžas spēlfilmu izlasi, ko papildina Rolanda Kalniņa uzņemtie kinožurnāli un filma par viņu. Filmu izlasē apkopotas 23 filmas, kuru digitalizāciju un atjaunošanu organizēja LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs, piesaistot gan ERAF projekta, gan Kultūras ministrijas finansējumu.

7. maijā–30. jūnijā, godinot kinorežisoru Rolandu Kalniņu 100 gadu jubilejā, Latvijas Nacionālā arhīva izstāžu logos Rīgā, Šķūņu ielā 11, aplūkojami izstādes "Rolands Kalniņš. Aizkadri" fotodokumenti no LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Rīgas kinostudijas fonda.

10. maijā Latvijas Nacionālais arhīvs pieņem rīkojumu par kritiskās infrastruktūras darbības nepārtrauktības plānošanu valsts apdraudējuma gadījumam. Tiks sagatavots arhīva darbības nepārtrauktības plāns.

10. maijā Latvijas Nacionālais arhīvs izdara grozījumus 2022. gada 24. februāra rīkojumos, no 16. maija atvieglojot Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai noteiktās arhīva klātienes pakalpojumu sniegšanas un darbības organizēšanas kārtības prasības. Klātienes pakalpojumus turpmāk atļauts sniegt bez iepriekšēja pieraksta, arhīva telpās īslaicīgi (līdz 15 minūtēm, iepriekšējo 5 minūšu vietā) atļauts uzturēties klientam, kurš ierodas iesniegt iepriekš sagatavotus dokumentus vai pieteikt klātienes apmeklējumu. Arhīva telpās sejas masku valkāšanas prasība ir atcelta un to valkāšana atsākama tad, ja šāda prasība atkal tiks paredzēta Ministru kabineta noteikumos par epidemioloģiskās drošības pasākumiem Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai.

10. maijā LNA Latvijas Valsts arhīva Izziņu nodaļas galvenajai arhīvistei Mārai Krūmiņai 30 gadu darba jubileja.

10.–17. maijā Brno Čehijā Brīvības laukumā skatāma Baltijas valstu vēstniecību Čehijā veidotā izstāde "Čehijas–Baltijas gadsimts, 1921–2021", kas veltīta Baltijas valstu un Čehijas diplomātisko attiecību simtgadei. Izstādes tapšanā piedalījies Latvijas Nacionālais arhīvs.

12. maijā LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido aktiera Pētera Liepiņa atcerei veltītu filmu izlasi, kurā publicē LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva digitalizētās filmas "Tapers", "Dārzs ar spoku", "Aveņu vīns", "Kā mēs aizgājām no mājām".

13. maijā, atzīmējot Eiropas dienu, Kiro Gligorova vārdā nosauktajā multimediju centrā Štipā Ziemeļmaķedonijā atklāj Latvijas Nacionālā arhīva sadarbībā ar Lietuvas, Igaunijas, Polijas un Somijas atmiņas institūcijām veidoto izstādi "Mēs gribam būt brīvi, mēs būsim brīvi!".

14. maijā LNA Valmieras ZVA direktore Aija Pelēkā, vecākās ekspertes Māra Stabrovska un Gunta Zīrāpe Muzeju nakts ietvaros piedalās Valkas novadpētniecības muzeja pasākumā "Lecam pa vecam". Pasākumā apskatāma izstāde "Valkas novada diskotēkas, 1977–1990", kurā izmantoti Valmieras ZVA dokumenti.

16. maijā pēc gada pārtraukuma klajā nāk žurnāla "Latvijas Arhīvi" 2022. gada 1. numurs jaunā veidolā. Žurnāla saturs pieejams: www.latvijasarhivi.lv.

18. maijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde, arhīva eksperte Līga Paušus un Restaurācijas nodaļas restaurators eksperts

Einārs Sondors vada tiešsaistes lekciju "Arhīva dokumentu saglabāšana, restaurācija un konservācija" Valsts zemes dienesta darbiniekiem.

18.–21. maijā Parīzē Francijā Latvijas Nacionālā arhīva direktora vietniece nacionālā dokumentārā mantojuma saglabāšanas un pieejamības jautājumos Ingūna Slaidiņa piedalās Eiropas arhīvu grupas (*European Archives Group*) un Eiropas Nacionālo arhīvistu padomes (*European Board of National Archivists*) sanāksmē.

18.–22. maijā Parīzē Francijā LNA Attīstības plānošanas nodaļas arhīva eksperte Renāte Bergmane-Dance piedalās Eiropas arhīvu portāla *(Archives Portal Europe*) valstu pārvaldnieku sanāksmē, kurā tiek prezentēti Eiropas arhīvu portāla jaunās tīmekļa vietnes aspekti, notiek diskusijas par Eiropas arhīvu portāla tehniskajiem uzlabojumiem un valstu pārvaldnieku sadarbību.

19. maijā Latvijas Radio 1 raidījumā "Avīžnieku tauta" Latvijas Nacionālā arhīva vadošais pētnieks vēsturnieks Jānis Šiliņš stāsta par latviešu presi Pirmā pasaules kara un Latvijas Neatkarības kara procesos.

19. maijā LNA Latvijas Valsts arhīva Dokumentu saglabāšanas nodaļas galvenajai fondu glabātājai Brigitai Ābeltiņai 30 gadu darba jubileja.

23. maijā LNA Daugavpils ZVA notiek ekskursija doktorantiem Daugavpils Universitātes un Latvijas Universitātes kopīgi rīkotās pirmās vēstures doktorantūras skolas ietvaros.

24. maijā LNA Valmieras ZVA vada tiešsaistes nodarbību "Ciltskoki. Asinsradinieku karte" Strenču pamatskolas 8. klases skolēniem.

25. maijā Latvijas Kultūras akadēmijas Filmu skolā notiek tikšanās ar Starptautiskās filmu un televīzijas skolu organizācijas (CILECT) pārstāvi par skolas absolventu karjeras iespējām ar kino industriju saistītās iestādēs un uzņēmumos. Par LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva sadarbību ar Filmu skolu pasākumā stāsta LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas galvenā arhīviste Sanita Grīna un Kino digitalizācijas un tehniskā nodrošinājuma nodaļas galvenā arhīviste Lāsma Bērtule.

26. maijā LNA Ventspils ZVA norisinās nodarbība "LNA datubāzes un uzkrātie dokumenti izmantošanai bibliotēku vēstures un vēsturisko notikumu meklēšanai" Ventspils pilsētas un novada bibliotekāriem.

26.–27. maijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde, arhīva eksperte Līga Paušus un Restaurācijas nodaļas restaurators eksperts Einārs Sondors apmeklē Valmieras un Alūksnes ZVA, kur vada praktisko semināru "Dokumentu bojājumu veidi un to novēršanas metodes. Ārkārtas situāciju komplekts".

27. maijā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva glabātavu Rīgā, Palasta ielā 4, ekskursijas ietvaros apmeklē Valsts probācijas dienesta darbinieki.

27. maijā LNA Latvijas Valsts arhīvā notiek nodarbība Latvijas Mākslas akadēmijas studentiem par arhīva dokumentu pieejamību un to izmantošanu pētniecībā.

30. maijā Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža, LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta direktore Inga Šteingolde un arhīva eksperte Līga Paušus tiešsaistē piedalās Latvijas Republikas Kultūras ministrijas, UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas un Latvijas Nacionālās bibliotēkas organizētajā starptautiskajā konferencē "Kultūras mantojuma aizsardzība un glābšana krīzes situācijās un katastrofu risku pārvaldība".

Jūnijā publicētajā un tiešsaistē pieejamajā Starptautiskajai arhīvu nedēļai veltītajā izdevumā "*International Archives Week Challenge: Railways*" (izdevēji Ceļes pilsētas arhīvs, Slovēnija, Ipras pilsētas arhīvs, Beļģija) līdztekus 20 citu Eiropas arhīvu materiāliem iekļauta LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva krājuma fotogrāfija "Rīgas dzelzceļa stacija" (1928. gads, LNA_KFFDA, F1_4_46587).

1. jūnijā Nacionālajā enciklopēdijā publicēta saruna ar Latvijas Nacionālā arhīva direktori Māru Sprūdžu par Nacionālās enciklopēdijas tapšanu – "Arhivētie dārgumi".

1.–22. jūnijā LNA Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas vadītāja Inese Kalniņa veic latviešu diasporas dokumentu arhivēšanu Latviešu centrā Minsterē Vācijā.

2.–3. jūnijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta arhīva eksperte Līga Paušus un Restaurācijas nodaļas restauratori eksperti Einārs Sondors un Ieva Cesberga apmeklē Rēzeknes un Daugavpils ZVA, kur vada praktisko semināru "Dokumentu bojājumu veidi un to novēršanas metodes. Ārkārtas situāciju komplekts".

6. jūnijā, Lailas Pakalniņas 60. dzimšanas dienā, LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs sadarbībā ar Nacionālo kino centru portālā www.filmas.lv izveido un publicē visu Lailas Pakalniņas uzņemto filmu izlasi, kurā iekļautas 40 filmas.

6.–10. jūnijā, atzīmējot Starptautisko arhīvu nedēļu, Latvijas Nacionālais arhīvs, izmantojot mirkļbirkas #MansAtradums #IAW2022 #LNA, aicina piedalīties digitālajā akcijā "Mans atradums" un pastāstīt par interesantiem, negaidītiem un pārsteidzošiem atradumiem arhīvu krājumos – fotogrāfijām, dokumentiem, zīmējumiem, priekšmetiem u. c. Akcija gūst lielu atsaucību.

8.–10. jūnijā Liepājā norit tradicionālā Baltijas arhīvistu tikšanās. Šī gada tēma atbilstoši aktualitātēm ir "Arhīvi ārkārtas gadījumu un katastrofu situācijās" (*Archives in Emergencies and Disasters Situations*). Ar ziņojumiem par arhīvu darbu krīzes situācijās, pieredzi un jaunievedumiem laikā no 2020. līdz 2022. gadam uzstājas Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pārstāvji. Priekšlasījumos Baltijas arhīvisti dalās pieredzē par to, kā sadzīvo ar Covid-19 pandēmijas ierobežojumiem un pārdomās par arhīvu un tā saglabāšanas iespējām katastrofu un kara gadījumā.

8. jūnijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas vadītājs Sandis Zaķis vada tiešsaistes lekciju "Digitālās/analogās kameras darbības pamatprincipi" šīs nodaļas darbiniekiem.

8.–10. jūnijā Latvijas Nacionālajā bibliotēkā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas arhīva ekspertes Līva Leitlande un Mairita Lukianska un LNA Attīstības plānošanas nodaļas arhīva eksperte Renāte Bergmane-Dance piedalās ar Eiropas Bibliotēku automatizācijas grupas (*European Library Automation Group*) un Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekta "Latvijas atmiņas institūciju dati digitālajā telpā: vienojot kultūras mantojumu" atbalstu rīkotā starptautiskā konferencē "ELAG 2022" par informācijas tehnoloģiju lietošanu bibliotēkās un citās kultūras mantojuma institūcijās.

8.–30. jūnijā Rīgas Svētā Pētera baznīcā apskatāma izstāde "Baltijas kino klimats", ko veidojis Latvijas Nacionālais arhīvs un Rīgas pašvaldības kultūras iestāžu apvienības Svētā Pētera baznīcas pārvalde sadarbībā ar Igaunijas Nacionālo arhīvu un Lietuvas Centrālo valsts arhīvu. Izstāde iepazīstina ar septiņām Baltijas republikās tapušām spēlfilmām, kas bija padomju cenzūras aizliegtas vai tikušas izrādītas īsu laiku un nav nonākušas uz Padomju Savienības ekrāniem.

13.–17. jūnijā Zadaras Universitātē Horvātijā norisinās trešā Baltijas–Adrijas jūras valstu vasaras skola digitālajās humanitārajās zinātnēs. LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas arhīva eksperte Mairita Lukianska un LNA Attīstības plānošanas nodaļas arhīva eksperte Renāte Bergmane-Dance pilnveido zināšanas darbam ar *Transkribus* – platformu vēsturisko dokumentu teksta atpazīšanai un analīzei, attēlu analīzei un struktūras atpazīšanai.

15. jūnijā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvu apmeklē Rīgas Tirdzniecības profesionālās vidusskolas Klientu apkalpošanas specialitātes 1.K kursa skolēni un iepazīstas ar arhīva funkcijām, uzziņu sistēmu un glabātajiem dokumentiem.

16. jūnijā LNA Daugavpils ZVA arhīva eksperte Ineta Laše Daugavpils pilsētas Izglītības pārvaldē vada semināru "Rīcība izglītības iestāžu optimizācijas rezultātā" Daugavpils pilsētas skolu direktoriem un Izglītības pārvaldes vadošajiem speciālistiem.

16. jūnijā Latvijas Nacionālais arhīvs uzdod LNA Latvijas Valsts vēstures arhīvam, Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvam, Personāla dokumentu valsts arhīvam, zonālajiem valsts arhīviem un Zemgales reģionālajam arhīvam līdz oktobrim veikt uzskaites sarakstu auditu un atlasīt datorrakstā veidotos tipveida uzskaites sarakstus ar minimāliem labojumiem, kas tālāk tiks izmantoti automatizētos uzziņu sistēmu veidošanas procesos.

17. jūnijā LNA Personāla vadības nodaļa aicina visus arhīva darbiniekus apvienoties struktūrvienību komandās vai kolēģu grupās un piedalīties unikālā akcijā "Uzlādē savējos LNA" ar balvu uzvarētājam. Labākai emocionālajai, fiziskajai un garīgajai labizjūtai individuāli un kolektīvā dalībnieki vairāku nedēļu garumā pārvarēs izaicinājumus, iesūtot izpildīto uzdevumu rezultātus.

19. jūnijā–30. septembrī Liepājas Universitātē skatāma Latvijas Nacionālā arhīva veidota izstāde "Mūžīgi Čaks", kas veltīta Aleksandra Čaka 120. jubilejai.

21. jūnijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta rokrakstu, dokumentu un grāmatu restauratore Guna Sarksņa Rīgas Celtniecības koledžā aizstāv lietišķo pētījumu "Mikrobioloģisko apstākļu izpēte Latvijas Nacionālā arhīva arhīvglabātavās no 1989. līdz 2021. gadam" un kvalifikācijas darbu "Latvijas Republikas iekšzemes pasu restaurācija" (darbu vadītāja Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta arhīva eksperte Līga Paušus).

21.–24. jūnijā Polijas Valsts arhīvu nacionālās direkcijas un Polijas nacionālā arhīva Krakovā rīkotā konferencē "Arhīvu pārvietošana un atjaunošana Eiropā pēc Pirmā pasaules kara" (*Displacements and Recoveries of Archives in Europe after World War*) LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva Fondu analītikas un uzziņu sistēmu nodaļas arhīva eksperte Enija Rubina uzstājas ar referātu "Latvijas arhīvu atgūšana no Padomju Krievijas, 1920–1933" (*Recovery of Latvian archives from Soviet Russia 1920–1933*).

26. jūnijā LNA Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta Digitalizācijas nodaļas arhīva ekspertes Līva Leitlande un Mairita Lukianska piedalās DLM (*Document Lifecycle Management*) foruma organizētā tiešsaistes lekcijā "*Arranging online access to records of the Swiss Federal Administration Confirmation*" (Tiešsaistes piekļuves organizēšana Šveices Federālās administrācijas apliecinājumiem).

27. jūnijā–28. jūlijā LNA Latvijas Valsts arhīvā praktikants Edvards Evans no ASV piedalās Amerikas latviešu apvienības vasaras prakses programmā "Pavadi vasaru Latvijā".

28. jūnijā LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva direktors Kārlis Zvirgzdiņš un Fondu analītikas un uzziņu sistēmu nodaļas arhīva eksperte Enija Rubina piedalās UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas seminārā par programmas "Pasaules atmiņa" aktualitātēm un informē citu atmiņas institūciju kolēģus par iecerēm saistībā ar nomināciju "Rīgas rātes protokoli, 1603–1890".

28.–29. jūnijā norisinās Latvijas Nacionālā arhīva jauno darbinieku profesionālās pilnveides kursi. Jaunie darbinieki iepazīstas ar Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēkas un LNA Latvijas Valsts vēstures arhīva darbu, datubāzēm, Vienotās valsts arhīvu informācijas sistēmas sniegtajām iespējām, dodas ekskursijās uz Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēkas glabātavām.

29. jūnijā LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas arhīva eksperts Ainārs Bambals un vadošais pētnieks Gints Zelmenis attālināti piedalās Ungārijas Nacionālā drošības dienesta vēstures arhīva (Budapešta) rīkotajā starptautiskajā konferencē "*European Network of Official Authorities in Charge of the Secret Police Files. Annual Network Conference*". Pētnieki nolasa referātus "*Actualities in the National Archives of Latvia. Renovation of building of Latvian State Archives Skandu street 14, Riga"* (A. Bambals) un "*The Impact of the Pandemic on the National Archives of Latvia and Our Projects*" (G. Zelmenis).

30. jūnijā LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks Jānis Šiliņš sniedz interviju portālam "Latvijas Vēstnesis" par Latvijas Republikas Satversmes izstrādi ar nosaukumu "Satversmes izstrādes process varēja ieilgt". Intervija pieejama: https://lvportals.lv/viedokli/342556-satversmes-izstrades-process-vareja-ieilgt-2022.

30. jūnijā LNA Ventspils ZVA vada nodarbību "Uzvārdu došana" Ventspils Pārventas bibliotēkā pasākuma "Pārventas atmiņu stāsti" ietvaros.

RAKSTI ŽURNĀLĀ "LATVIJAS ARHĪVI" 2022. GADĀ

VĒSTURE

Aiga Bērziņa-Kite Latviešu presei – 200: latviešu avīzes pirmais projekts 1817. gadā 2, 5.–12. lpp.

Anita Čerpinska Karavīru sievas Kurzemes un Vidzemes guberņā 19. gadsimtā 2, 13.–36. lpp.

Dzintars Ērglis, Ina Stāmere, Gints Zelmenis, Arturs Žvinklis Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas kadru politikas akcentu maiņa un tās konsekvences 1953. gada janvārī–martā 1, 87.–104. lpp.

Valda Kvaskova, Anita Čerpinska Kurzemes pilsētas 19. gs. pirmajā pusē: Kurzemes pilsētu lietu Centrālās komisijas pārskats par Kurzemes pilsētu pagrimuma cēloņiem 1, 5.–34. lpp.

Oskars Pavlovičs Latvijas robežsardzes izveidošana Neatkarības kara laikā, 1919. gada novembris – 1920. gada augusts 1, 52.–68. lpp.

Tālis Pumpuriņš Latvijas valsts ģerboņa izveides sarežģītais ceļš 2, 55.–76. lpp.

Jogita Sauka Latvijas Nacionālās bibliotēkas nacionālo autoritatīvo datu kopas pārveidošana atvērto saistīto datu formā 2, 104.–120. lpp.

Jānis Šiliņš Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšanas process un tā atspoguļojums Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos 2, 77.–103. lpp.

Jānis Šiliņš Padomju režīma attiecības ar mazākumtautībām Latvijā 1919. gadā 1, 35.–51. lpp.

Jānis Viļums Katoļu priestera Antona Juhņeviča darbība un loma pretošanās kustībā PSRS okupētajā Latvijā 1944.–1945. gadā 1, 69.–86. lpp.

Klāvs Zariņš Sarkanais terors Rīgā 1919. gadā: Ludmilas fon Rēmelingas un Mērijas fon Hākenas liecības 2, 37.–54. lpp.

ARHĪVU DZĪVE

Ainārs Bambals	Konference “Bruņota antikomunistiskā pretošanās Austrumeiropā un Centrāleiropā 1944.–1953. gadā” Viļņā	1, 111.–117. lpp.
Ainārs Bambals	Starptautiskā konference “Nosargāt valsti. Toreiz un tagad: Baltijas valstu pretošanās pieredze un Ukraina”	1, 131.–136. lpp.
Aiga Brūze	Baltijas arhīvistu tikšanās “Arhīvi ārkārtas gadījumu un katastrofu situācijās”	2, 122.–131. lpp.
Anita Čerpinska	Konference “Rīgas rātes protokoli – pagātnes mantojums nākotnes lietotājiem”	2, 131.–133. lpp.
Dmitrijs Jacevičs	Baltkrievijas Nacionālajā vēstures arhīvā esošo dokumentu saglabāšana un digitalizācija (krievu val.)	1, 122.–125. lpp.
Daiva Lukšaite	Valsts arhīva sistēma Lietuvā pēc 1990. gada (angļu val.)	1, 125.–131. lpp.
Anete Mežmača	Konference “Personas dati arhīvā: privātums un pieejamība informācijas laikmetā”	1, 118.–121. lpp.
Anete Mežmača	Latvijas Valsts vēstures arhīva izstāde “Pilsētnieku saimnieciskās, sociālās un morālās dzīves liecības 16.–18. gadsimtā”	1, 105.–108. lpp.
Daina Sūngaile	Arhīva jaunieguvums – Ventspils cietuma dokumenti	2, 121. lpp.
Gints Zelmenis	Latvijas pārstāvju vizīte Ukrainas arhīvos	1, 108.–110. lpp.

IN MEMORIAM

Gunta Pašuna	Ausma Kalniņa (1942–2021)	1, 137., 138. lpp.
Raimonds Romanovskis	Modris Šēnbergs (1957–2022)	2, 134., 135. lpp.

JAUNĀKĀ LITERATŪRA

1, 139.–151. lpp.
2, 136.–142. lpp.

HRONIKA

2021. gada janvāris–decembris 1, 152.–159. lpp.
2022. gada janvāris–jūnijs 2, 143.–155. lpp.

AUTORI

Aiga Bērziņa-Kite	– *Mg. hist.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošā pētniece
Aiga Brūze	– *Mg. hist.,* LNA LVVA Dokumentu pieejamības un izmantošanas nodaļas vadītāja
Anita Čerpinska	– *Dr. hist.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadītāja
Tālis Pumpuriņš	– *Dr. hist.,* Cēsu Vēstures un mākslas muzeja vēsturnieks, Vidzemes Augstskolas docents
Raimonds Romanovskis	– LNA LVVA Dokumentu uzskaites un saglabāšanas nodaļas galvenais fondu glabātājs
Jogita Sauka	– *Mg. sc.,* Latvijas Nacionālās bibliotēkas Datu un zināšanu pārvaldības nodaļas autoritatīvo datu eksperte
Daina Sūngaile	– Ventspils zonālā valsts arhīva direktore
Jānis Šiliņš	– *Dr. hist.,* LNA Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas vadošais pētnieks
Klāvs Zariņš	– *Mg. hist.,* Latvijas Kara muzeja Kolekciju un vēstures pētniecības nodaļas vadītājs, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskais asistents

Redakcijas adrese
Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Slokas iela 16, Rīga, LV 1048
Tālr.: (+371) 29627830,
e-pasts: latvijas.arhivi@arhivi.gov.lv, http://www.latvijasarhivi.lv
Iespiests un iesiets
SIA "Jelgavas tipogrāfija"